Editura UNIVERS

O carte celebră, scrisă „pe viu" (1943-1944), care evocă în pagini de un realism zguduitor evenimente, fapte și tipuri umane din timpul marii bătălii pentru apărarea Stalingradului, situîndu-l pe Simonov în rîndul celor mai prestigioși reprezentanți ai prozei sovietice de război.

Lei 11

202

1972

KONSTANTIN SIMONOV • ZILE ȘI NOPȚI

KONSTANTIN SIMONOV

ZILE ȘI NOPȚI

COLECȚIA MERIDIANE

Coperta de: *Marietta Vultureanu*

După volumul:
КОНСТАНТИН
СИМОНОВ

СОЧИНЕНИЯ

Государственное издательство
Художественной литературы
Москва 1953

Konstantin Simonov

Zile şi nopţi

roman

Ediţia a IV-a

Traducere revăzută de
PETRE SOLOMON

Editura UNIVERS

Bucureşti, 1972

ÎN MEMORIA CELOR CĂZUȚI
PENTRU STALINGRAD

„...barosul sfarmă sticla,
dar făurește spada.“

A. PUȘKIN

1

Cu spatele rezemat de peretele de lut al unei magazii, o femeie istovită povestea cu voce stinsă cum arsese Stalingradul.

Vremea era secetoasă. O boare de vînt rostogolea la picioare rotocoale de praf gălbui. Femeia, desculță, avea picioarele arse și, în timp ce vorbea, aduna grămăjoare de praf cald sub tălpile obrintite, încercînd parcă astfel să-și aline durerile.

Căpitanul Saburov aruncă o privire spre cizmele sale grele și, fără să vrea, se depărtă de femeie cu o jumătate de pas. Voinic și lat în umeri, dar cam prea înalt, el amintea vag, prin făptura lui vînjoasă, ușor adusă de spate, prin fața lui simplă și serioasă, de Gorki, în tinerețe.

Asculta în tăcere vorbele femeii, privind peste capul ei, spre căsuţele mărginaşe, lîngă care debarca eşalonul, în stepă.

La marginea stepei, sclipea în soare fîşia albă a lacului sărat şi întreaga privelişte sugera capătul lumii. Acum, în septembrie, aceasta era gara cea din urmă şi cea mai apropiată de Stalingrad. Mai departe, pînă la malul Volgăi, trebuiau să meargă pe jos. Orăşelul se numea Elton, după numele lacului sărat. Saburov îşi aminti, fără să vrea, cuvintele învăţate la şcoală: „Elton" şi „Baskunciak". Cîndva, acestea erau doar nume învăţate la geografie. Şi acum, iată Eltonul: căsuţe scunde, praf, calea ferată secundară, pierdută în stepă.

Femeia continua să vorbească despre suferinţele ei, dar, deşi auzise aceleaşi cuvinte de atîtea ori, Saburov simţea o strîngere de inimă ascultîndu-le. În toate oraşele prin care se retrăsese pînă atunci — de la Harkov la Valuiki, de la Valuiki la Rossoş, de la Rossoş la Baguciar — femeile i se jeluiseră toate ca una, iar el le ascultase în acelaşi fel, cu un amestec de ruşine şi de oboseală. Dar aici era stepa goală de dincolo de Volga, capătul lumii, iar în cuvintele femeii nu era dojană, ci deznădejde, şi nu mai aveai unde să te duci prin stepa asta, pe verste întregi nu mai erau nici oraşe, nici rîuri — nimic.

— Unde am ajuns, hm !... şopti el fără voie şi aceste cuvinte cuprindeau toată mîhnirea nelămurită ce mocnea în el de douăzeci şi patru de ore, de cînd începuse să privească, de pe platforma vagonului de marfă, stepa nesfîrşită.

Simţea o apăsare grea. În clipa aceasta însă, amintindu-şi de uriaşa depărtare ce-l despărţea de graniţă, nu se mai gîndea la drumul străbătut pîn-aici, ci, dimpotrivă, la întoarcerea pe acelaşi drum. Era în gîndurile lui triste acea îndărătnicie obişnuită a rusului, care n-avea să-i îngăduie nici lui, nici tovarăşilor lui, niciodată, în tot timpul războiului, să admită posibilitatea că această „întoarcere" n-are să mai fie.

Şi totuşi lucrurile nu puteau merge mai departe aşa. Acum, la Elton, simţi deodată că aici se află un hotar peste care nu se mai poate trece.

Privea spre soldaţii care coborau grăbiţi din vagoane şi simţea dorinţa să ajungă cît mai repede, prin praful acesta, pînă la Volga şi, trecînd dincolo, să înţeleagă limpede, odată pentru totdeauna, că trecerea îndărăt n-are să fie şi că propria-i soartă se va hotărî acolo, pe celălalt mal, împreună cu soarta oraşului. Dacă nemţii ocupă oraşul, înseamnă că şi el va muri, negreşit; dar dacă el nu-i lasă să-l ocupe, poate va scăpa.

Femeia ciucită la picioarele lui vorbea tot despre Stalingrad, pomenind una după alta străzile distruse şi arse. Necunoscute lui Saburov, denumirile stăzilor erau pentru ea pline de un înţeles adînc. Ea ştia unde şi cînd fuseseră clădite casele mistuite acum, unde şi cînd fuseseră plantaţi arborii, tăiaţi acum pentru baricade, ea deplîngea totul, ca şi cum n-ar

fi fost vorba despre un mare oraş, ci despre casa ei, în care-şi pierduse toate lucruşoarele, tot ce-i era drag.

Dar tocmai despre propria ei casă nu spunea nimic, şi, ascultînd-o, Saburov se gîndea cît de rar, în tot timpul războiului, întîlnise oameni care să ofteze după avutul lor. Şi cu cît războiul mergea mai departe, cu atît oamenii îşi aminteau mai rar de casele lăsate în grabă şi se gîndeau mai des şi mai cu îndărătnicie doar la oraşele părăsite.

Ştergîndu-şi lacrimile cu colţul basmalei, femeia îşi cercetă îndelung ascultătorii cu o privire întrebătoare, apoi rosti îngîndurată, plină de convingere :

— Cîţi bani, cîtă muncă !

— Ce muncă ? întrebă cineva, neprinzînd dintr-o dată înţelesul cuvintelor ei.

— Să ridici totul din nou, spuse simplu femeia.

Saburov o întrebă ce-i cu ea. Femeia îi răspunse că doi feciori îi plecaseră demult pe front, că unul dintre ei a fost ucis, iar soţul şi o fiică i-au rămas, de bună seamă, la Stalingrad. Cînd a început bombardamentul şi au izbucnit incendiile era singură şi de atunci nu mai ştie nimic despre ei.

— Dumneavoastră mergeţi la Stalingrad ? întrebă ea.

— Da, spuse Saburov, ştiind că nu divulgă un secret de război, mai ales că un eşalon militar nu putea să debarce pentru vreo altă pricină în acest Elton uitat de dumnezeu.

— Numele nostru de familie e Klimenko. Soţul — Ivan Vasilievici Klimenko şi fata — Ania. Poate îi întîlniţi undeva, spuse femeia, cu o licărire de nădejde.

— Poate-i întîlnesc, răspunse din obişnuinţă Saburov, gîndind cu toate astea că s-ar putea să-i întîlnească, printr-una din acele stranii întîmplări care, deşi par cu neputinţă, se petrec totuşi aşa de des în vreme de război.

Batalionul termina debarcarea. Saburov îşi luă rămas bun de la femeie, dădu pe gît o cană de apă din ciutura pusă pe stradă pentru soldaţi şi se îndreptă spre linia ferată.

Soldaţii, aşezaţi pe traverse, îşi scoseseră cizmele şi-şi potriveau obielele. Unii dintre ei, care-şi puseseră deoparte cîte ceva din raţia primită de dimineaţă, mestecau pîine şi cîrnaţi uscaţi. Printre ostaşii batalionului se zvonise că, după debarcare, va urma îndată marşul, şi cum, ca de obicei, zvonul ostăşesc se adeverise, acum toţi se grăbeau să-şi termine treaba pe care o începuseră. Unii mîncau, alţii îşi cîrpeau bluzele rupte, alţii fumau.

Saburov porni de-a lungul liniilor. Trenul militar în care se afla comandantul regimentului, Babcenko, trebuia să sosească din moment în moment şi pînă atunci rămînea nerezolvată chestiunea : dacă batalionul lui Saburov va începe marşul spre Stalingrad, fără să aştepte celelalte batalioane, sau dacă, după popasul de noapte, va porni dimineaţa, o dată cu tot regimentul.

Saburov mergea de-a lungul liniilor şi se uita cu luare-aminte la oamenii cu care, peste două zile, avea să pornească la luptă.

Pe foarte mulţi îi cunoştea bine la chip şi după nume. Erau „voronejenii" — aşa-i numea pe cei care fuseseră cu el în luptele de lîngă Voronej. Fiecare din ei era de nepreţuit, fiindcă lor putea să le ordone ceva, fără să le dea prea multe amănunte.

Ştiau cînd bombele care cădeau din avion ca nişte picături negre vin drept asupra lor, iar ei trebuiau să se culce la pămînt, după cum ştiau de asemenea cînd vor cădea bombele mai încolo, îngăduindu-le să le urmărească liniştiţi zborul. Ştiau că, sub focul aruncătoarelor de mine, nu era mai primejdios să te tîrăşti înainte, decît să rămîi culcat pe loc. Şi mai ştiau că tancurile strivesc adesea tocmai pe cei ce fug de ele, că pistolarul neamţ, care trage de la două sute de metri cu automatul, îşi face socoteala mai mult să te sperie decît să te omoare. Într-un cuvînt, cunoşteau toate adevărurile vieţii de ostaş, adevăruri simple, dar mari şi salvatoare, care le dădeau credinţa că nu pot fi omorîţi cu una cu două.

O treime din batalionul lui era formată din asemenea ostaşi. Ceilalţi aveau să vadă acum, pentru întîia oară, războiul. Lîngă un vagon, păzind avutul încă neîncărcat în căruţe, stătea un soldat nu tocmai tînăr, care de departe îi atrase atenţia lui Saburov prin ţinuta lui ce trăda un ostaş de elită şi prin mustăţile roşcovane şi stufoase, zburlite ca nişte lăncii. Cînd Saburov se apropie de el, soldatul luă cu îndemînare arma „pentru onor", uitîndu-se la căpitan cu o privire dreaptă şi neclintită. Toată ţinuta lui, precum şi felul cum era încins şi cum ţinea arma, vădeau deprinderi ostăşeşti, la care ajungi numai după ani şi ani de serviciu militar. Dar Saburov, care-i ţinea minte pe mai toţi cei care fuseseră cu el lîngă Voronej, pînă la refacerea diviziei, nu-şi amintea de acest soldat.

— Cum te cheamă ? îl întrebă el.

— Koniukov, răspunse răspicat ostaşul, privind ţintă în ochii căpitanului.

— Ai luat parte la lupte ?

— Da, să trăiţi, am luat.

— Unde ?

— Lîngă Przemyśl !

— Aşa... Va să zică v-aţi retras chiar de la Przemyśl ?

— Nu, să trăiţi. Am înaintat.

Saburov se uită la el mirat.

— Cînd ? Anul trecut ?

— Nu, să trăiţi. În nouă sute şaisprezece.

— Aşa, va să zică...

Saburov se uită cu atenţie la Koniukov. Faţa lui avea o expresie gravă, aproape solemnă.

— Dar în războiul acesta eşti demult în armată ? mai întrebă Saburov.

— Nu, să trăiţi, sînt de o lună.

Saburov privi încă o dată, cu plăcere, făptura vînjoasă a lui Koniukov şi trecu mai departe. Lîngă ultimul vagon, îl întîlni pe locotenentul Maslennikov, şeful său de stat-major, care conducea debarcarea.

Maslennikov îi raportă că peste cinci minute debarcarea va fi terminată şi, uitîndu-se la ceasul lui de mînă pătrat, adăugă :

— Îmi îngăduiţi, tovarăşe căpitan, să-l potrivesc după ceasul dumneavoastră ?

Tăcut, Saburov îşi scoase din buzunar ceasul prins de cureluşă cu un ac de siguranţă. Ceasul lui Maslennikov era cu cinci minute în urmă. Se uită neîncrezător la ceasul vechi de argint al lui Saburov şi văzu că geamul era plesnit.

Saburov zîmbi.

— Nu-i nimic, potriveşte-l. Întîi, fiindcă *Buré*-ul îl am de la tata, şi apoi, obişnuieşte-te cu gîndul că, la război, ora exactă o au totdeauna comandanţii.

Maslennikov se uită încă o dată la ambele ceasuri, îl potrivi cu grijă pe-al său şi, salutînd, ceru voie să plece.

Drumul cu eşalonul, al cărui comandant fusese numit, şi această debarcare erau pentru Maslennikov primele misiuni de război. Aici, la Elton, i se părea că simte prezenţa frontului. Îl emoţiona apropierea războiului, în care, după părerea lui, era o ruşine că intrase deabia acum. Astăzi executase cu o deosebită atenţie şi grijă tot ce-i încredinţase Saburov.

— Da, da, eşti liber, spuse Saburov după o scurtă tăcere.

Privindu-i faţa rumenă şi însufleţită, de băieţandru, Saburov încercă, plin de îngrijorare, să-şi închipuie cum va arăta peste o săptămînă, cînd viaţa înnoroită, obositoare şi aspră din

tranşee îl va copleşi pentru prima oară, cu toată greutatea ei.

Pufăind, o locomotivă mică trase pe o linie de garaj mult aşteptata garnitură a celui de-al doilea tren militar.

Grăbit ca totdeauna, comandantul regimentului, locotenent-colonelul Babcenko, sări din mers de pe scara vagonului de călători. Călcă strîmb în timpul săriturii, înjură şi porni şchiopătînd spre Saburov, care-i venea degrabă în întîmpinare.

— Cum stai cu debarcarea ? întrebă el posomorît, fără a-l privi pe Saburov în faţă.

— E gata.

Babcenko se uită împrejur. Debarcarea era într-adevăr terminată. Însă privirea posomorîtă şi tonul aspru, pe care Babcenko se simţea obligat să-l păstreze în toate relaţiile cu subalternii, îi impuneau şi acum, pentru menţinerea prestigiului, să facă unele observaţii :

— Şi ce faci ? întrebă el autoritar.

— Aştept ordinele dumneavoastră.

— Mai bine dădeai masa oamenilor, decît să aştepţi.

— În cazul cînd pornim imediat, am hotărît să dau de mîncare oamenilor la prima haltă, dar dacă rămînem peste noapte, am decis să le dau, peste o oră, hrană caldă, aici, răspunse Saburov, fără să se grăbească, lungind cuvintele, după obiceiul lui, cu acea logică liniştită pe care n-o putea suferi veşnic grăbitul Babcenko.

Locotenent-colonelul nu răspunse nimic.

— Ordonaţi să dau masa acum? întrebă Saburov.

— Nu, hrana la haltă. Porneşte fără să-i aştepţi pe ceilalţi! Ordonă adunarea.

Saburov îl chemă pe Maslennikov şi-i ordonă să încoloneze oamenii.

Babcenko tăcea posomorît. Era obişnuit să facă totdeauna totul personal şi poate de aceea era mereu ocupat pînă peste cap, veşnic grăbit şi adesea nu pridídea.

La drept vorbind, un comandant de batalion nu e obligat să formeze el însuşi coloana de marş. Dar faptul că Saburov încredinţase altuia formarea ei şi stătea acum liniştit, nefăcînd nimic, alături de el, comandantul regimentului, îl irita pe Babcenko. Îi plăcea ca, în prezenţa lui, subalternii să se agite şi să alerge. Însă de la un om calm ca Saburov nu putea obţine niciodată aşa ceva. Întorcîndu-se, urmări cum se încolonează batalionul. Saburov stătea alături. Ştia că Babcenko nu-l prea are la inimă, dar se obişnuise şi nu mai dădea nici o atenţie acestui fapt.

Rămaseră tăcuţi amîndoi cîteva clipe. Deodată, Babcenko, fără să se întoarcă spre Saburov, dar cu totul pe alt ton, spuse cu neaşteptată mînie şi amărăciune, tutuindu-l:

— Uită-te şi tu ce-au făcut, ticăloşii, cu oamenii ăştia...

Pe lîngă ei, călcînd greoi pe traverse, treceau în şir refugiaţi din Stalingrad, zdrenţăroşi, istoviţi, cu pansamente murdare de praf.

Fără să vrea, îşi îndreptară amîndoi privirile în direcţia în care trebuia să pornească regimentul. Într-acolo se zărea aceeaşi stepă goláşă ca şi aici şi doar în depărtare se vedea o volbură de praf care se învălătucea deasupra movilelor, ca nişte nori îndepărtaţi de fum de pulbere.

— Locul de adunare e la Rîbacie. Înaintezi în marş forţat şi-mi trimiţi agenţi de legătură, spuse Babcenko cu faţa din nou posomorîtă şi, întorcîndu-se, porni spre vagonul lui.

Saburov ieşi în drum. Companiile se încolonaseră şi, în aşteptarea începerii marşului, se comandase „repaos" pe loc. Soldaţii din coloană vorbeau în şoaptă. Trecînd pe lîngă compania a doua, Saburov îl văzu iarăşi pe Koniukov, cu mustăţile lui roşcovane: povestea ceva, dînd din mîini cu însufleţire. Saburov se apropie şi mai mult.

— De ce-i mai bună pentru noi înaintarea decît retragerea, ai? spunea Koniukov. E mai bună, fiindcă mergi de la răsărit spre apus şi ziua, cînd e cald, ai soarele în spate, iar seara, cînd e răcoare, îl ai în faţă. Taman cum scrie la carte.

— Dar gloanţele zboară tot cum scrie la carte? îl luă cineva în răspăr.

Saburov, trecînd de Koniukov, se îndreptă spre capul coloanei.

— Batalion, ascultă comanda la mine!

Coloana porni. Saburov mergea în frunte. Din nou i se păru că praful care se învălura deasupra stepei e fum. Cine ştie, poate că în adevăr, acolo departe, stepa ardea.

2

Cu douăzeci de zile în urmă, într-o zi înăbușitoare de august, bombardierele escadrei aeriene a lui Richthofen începuseră să zboare încă de dimineață deasupra orașului. Era greu de spus cîte au fost în realitate și de cîte ori au aruncat bombe, de cîte ori au plecat și s-au întors — în orice caz, observatorii au numărat în timpul acelei zile două mii de avioane deasupra orașului.

Orașul ardea. Arsese toată noaptea, a doua zi și toată noaptea următoare. Și deși în prima zi a pojarului luptele se dădeau încă la șaizeci de kilometri de oraș, la trecerile peste Don, totuși marea bătălie a Stalingradului începuse chiar de la acest incendiu, pentru că și nemții și noi — unii din față, alții din spate — au văzut în acea clipă vîlvătaia de foc de la Stalingrad și toate gîndurile ambelor tabere au fost atrase, ca de-un magnet, de orașul în flăcări.

A treia zi, cînd incendiul a început să se potolească, în Stalingrad s-a statornicit acel miros apăsător de ars, care nu l-a mai părăsit apoi în tot cursul lunilor asediului. Mirosuri de fier încins, de tăciuni și cărămidă arsă, contopite într-unul amețitor, greu, înțepător. Funinginea și cenușa s-au lăsat repede pe pămînt, da la cea mai slabă adiere de vînt venită de pe Volga această pulbere neagră începea să se învolbureze de-a lungul străzilor arse și atunci se părea că fumegă din nou.

Nemții continuau bombardamentul, iar în Stalingrad, ba ici, ba colo, izbucneau noi incendii, care de altfel nu mai surprindeau pe nimeni. De obicei ele se terminau destul de repede, findcă focul, mistuind cîteva case, pînă atunci neatinse, ajungea apoi la străzile arse mai dinainte și, neavînd ce mistui, se stingea de la sine. Însă orașul era așa de mare, că totdeauna ardea undeva și, după cîteva zile, toată lumea se obișnui cu această permanentă lumină a incendiului, ca și cum ea ar fi făcut parte din însuși peisajul nopții.

În a zecea zi de la izbucnirea incendiului, nemții se aflau atît de aproape, încît obuzele și minele lor începură să explodeze tot mai des, nu numai la periferii, ci chiar în centrul orașului.

După douăzeci și una de zile, cineva, care s-ar fi bizuit numai pe teoria militară ar fi putut să creadă că apărarea mai departe a orașului era inutilă și poate chiar imposibilă. La nord de oraș, nemții ajunseseră la Volga, iar la sud se apropiau de ea. Orașul, care se întindea pe șaizeci și cinci de kilometri în lungime, n-avea mai mult de cinci kilometri în lățime și, aproape pe toată lungimea lui, nemții ocupaseră periferiile vestice.

Canonada începuse la ora șapte dimineața și nu încetă pînă în amurg. Un om neinițiat, nimerind la comandamentul armatei, ar fi putut să creadă că totul e în regulă și că, oricum, apărătorii mai au încă forțe foarte mari. Uitîndu-se pe harta cu planul director al orașului, pe care era marcat dispozitivul trupelor,

el ar fi putut constata că această porțiune, relativ mică pe hartă, era toată înțesată cu numerele diviziilor și ale brigăzilor aflate în defensivă. De asemenea, auzind ordinele date prin telefon comandanților acestor divizii și brigăzi, ar fi putut să creadă că, dacă aceste ordine vor fi executate întocmai, izbînda va veni negreșit. Dar pentru a putea cunoaște ce se petrece în adevăr, acest om neinițiat ar fi trebuit să ajungă pînă la acele divizii care erau însemnate pe hartă cu semicercuri roșii, trasate îngrijit.

Multe dintre diviziile care se retrăgeau din partea cealaltă a Donului, istovite de două luni de lupte necontenite, erau reduse acum la proporțiile unor batalioane. La comandamente, în regimentele de artilerie, în batalioanele sanitare mai erau încă destui oameni, dar în companiile de pușcași oamenii erau numărați pe degete.

În ultimele zile fuseseră luați de la serviciile din spatele frontului toți cei care nu erau absolut indispensabili acolo. Telefoniștii, bucătarii, furierii trecuseră la dispoziția comandanților de regimente și, de nevoie, deveniseră infanteriști. Și deși șeful statului-major al armatei, privind harta, știa perfect de bine că multe din diviziile lui nu mai aveau efectiv de divizii, mărimea sectorului pe care-l ocupau cerea, ca și înainte, ca asupra lor să cadă misiunea militară încredințată de obicei unei divizii. Cu toate că știau că sarcina asta e aproape peste puterile lor, toți comandanții, de la cei mai mari pînă la cei mai mici, puneau această sar-

cină pe umerii subalternilor, pentru că altă ieșire nu era și lupta trebuia dusă mai departe.

Dacă înainte de război cineva i-ar fi spus comandantului armatei că vor veni zile cînd toată rezerva mobilă de care va dispune va fi compusă numai din cîteva sute de oameni, de bună seamă c-ar fi rîs. Astăzi însă așa se întîmpla... Cîteva sute de pistolari, încărcați în camioane — iată tot ce putea să arunce repede în vreo breșă, într-un moment critic, dintr-o parte a orașului în alta.

Pe dealul mare și teșit, numit gorganul lui Mamai, la numai un kilometru de prima linie a frontului, se instalase în bordeie și tranșee comandamentul armatei. Nemții nu mai atacau, așteptînd, poate, căderea întunericului, sau hotărîți să se odihnească pînă a doua zi dimineața. Însă toate împrejurările, în general, și mai ales liniștea, lăsau să se prevadă că dimineața se va da fără doar și poate un asalt hotărîtor.

— Ar fi bine să luați masa, spuse aghiotantul, strecurîndu-se cu greu în bordeiul mic, unde, la lumina lămpii, aplecați deasupra hărții, ședeau șeful statului-major și un membru al Consiliului militar. Aceștia se uitară unul la celălalt, cercetară apoi harta și privirile li se întîlniră din nou. Dacă aghiotantul nu le-ar fi reamintit că trebuie să mănînce, poate că ar fi stat încă o oră cu harta în față, fiindcă numai ei știau cît de critică era situația. Tot ce trebuia și ce era posibil fusese prevăzut, iar comandantul armatei plecase personal să controleze îndeplinirea ordinelor la divizii, însă le ve-

nea greu să lase harta în pace : poate, printr-o minune, vor găsi pe această foaie de hîrtie posibilități noi, neprevăzute.

— Ei bine, să mîncăm, spuse Matveev, membru al Consiliului militar, un om plin de viață, vesel, și căruia îi plăcea să mănînce, în clipele cînd, în forfota de la statul-major, se întîmpla să-și reamintească de masă.

Ieșiră amîndoi afară. Începea să se întunece. Jos, în dreapta gorganului, proiectilele unei salve trase de aruncătoarele „Katiușa" trecură fulgerător ca o ciurdă de lighioane de foc, zugrăvite viu pe fondul plumburiu al cerului. Nemții se pregăteau pentru noapte, lansînd în văzduh primele rachete albe care jalonau în întuneric liniile înaintate ocupate de ei.

Prin gorganul lui Mamai trecea așa-numitul inel verde. El fusese început în 1930 de către comsomoliștii Stalingradului care, timp de zece ani, împrejmuiseră orașul, pînă atunci plin de praf și de zăpușeală, cu o întreagă centură de grădini, de parcuri tinere și bulevarde. Culmea gorganului lui Mamai era de asemenea îngrijit plantată cu tei subțiri, în vîrstă de zece ani, sădiți în eșichier.

Matveev se uită împrejur. Seara călduță de toamnă era nespus de frumoasă și pogorîse deodată atîta liniște peste toate împrejurimile, iar ultima boare de vară, răcoroasă, adia atît de plăcut printre teii care începeau să îngălbenească, încît i se păru cu neputință ca în acest amurg să stea închis în singura clădire din partea locului — o colibă pe jumătate distrusă, unde fusese instalată popota.

— Uite ce e, zise el aghiotantului, spune să pună masa aici, vom cina sub tei.

Din bucătărie fu scoasă o masă șchioapă ; o acoperiră cu un ștergar și traseră alături de ea două bănci.

— Hai, generale, să stăm jos, spuse Matveev șefului de stat-major. Demult n-am mai mîncat împreună, în grădină, sub tei... Și, mai ales, nu se știe dacă vom mai putea s-o facem așa de curîntd.

Aruncă o privire peste umăr, spre orașul mistuit de flăcări.

Aghiotantul aduse votcă în pahare.

— Ții minte, generale, spuse Matveev, boschetele alea de liliac de la Sokolniki, de lîngă „Labirint" ? În fiecare boschet găseai măsuțe și bănci. Erau și samovare... Acolo veneau mai toți cu familiile.

— Dar și țînțari erau mulți, nu ca aici, răspunse generalul, care nu avea de loc chef să susțină o conversație lirică.

— Da, dar aici nu-i samovar, spuse Matveev.

— În schimb și țînțarii lipsesc, răspunse încăpățînat generalul. Însă labirintul de acolo era bun, un adevărat labirint — greu să ieși din el.

Matveev privi peste umăr spre orașul care se întindea în spatele lui și fără voie zîmbi.

— Labirintul...

În vale se întîlneau, se despărțeau și se împleteau iar străzile nesfîrșite, pe care, printre destinele atîtor oameni, avea să se hotărască și soarta — mult mai cuprinzătoare — a armatei.

În semiîntuneric, se ivi grăbit aghiotantul.

— A venit cineva de pe malul stîng, de la Bobrov, spuse el gîfîind, ceea ce însemna că venise în fugă.

— Unde-i ? întrebă Matveev scurt.

— Aici. Tovarăşe maior ! chemă aghiotantul.

Lîngă el răsări o siluetă înaltă, greu de desluşit în întuneric.

— Aţi dat de ei ? întrebă Matveev.

— Da, răspunse maiorul. I-am întîlnit. Colonelul Bobrov a ordonat să vă raportez că a dat de ei şi că începe imediat trecerea.

— Bine, spuse Matveev şi, scoţînd un suspin adînc de uşurare, se ridică, dînd banca la o parte.

Ceea ce în ultimele ceasuri îl preocupase atît de mult şi pe el şi pe şeful de stat-major, şi pe toţi cei din jurul lui, era acum un fapt rezolvat.

— Comandantul nu s-a întors încă ? îl întrebă el pe aghiotant.

— Nu.

— Căutaţi-l imediat pe la divizii, oriunde s-ar afla, şi raportaţi-i că Bobrov a dat de ei.

3

Încă de dimineaţă, colonelul Bobrov fusese trimis să întîmpine şi să grăbească tocmai divizia în care Saburov comanda un batalion. Bobrov o întîlnise la amiază, înainte de Sredniaia Ahtuba, la treizeci de kilometri de Volga. Primul cu care vorbise fusese chiar Saburov, care mergea în fruntea batalionului. Întrebîndu-l de numărul diviziei şi aflînd că comandantul ei rămăsese departe, în urmă, colonelul se grăbi să se urce în maşina care era gata să pornească.

— Tovarăşe căpitan, îi spuse lui Saburov, privindu-l cu ochi obosiţi, cred că nu e nevoie să-ţi explic de ce batalionul dumitale trebuie să se afle la punctul de trecere la ora şase.

Şi fără să mai adauge vreun cuvînt, trînti portiera şi făcu şoferului semn cu capul.

Întorcîndu-se la ora 6, Bobrov îl găsi pe Saburov pe malul apei. Ca totdeauna după un marş obositor, batalionul ajunsese la Volga dezlînat, întins, însă la o jumătate de oră după ce primii ostaşi văzuseră Volga, Saburov, aşteptînd ordinele ulterioare, reuşise să-i adăpostească pe toţi prin văgăunile şi povîrnişurile malului rîpos.

După ce isprăvise cu instalarea batalionului pe mal, Saburov, în aşteptarea trecerii, se aşezase să se odihnească pe nişte bîrne, lîngă apă, cînd colonelul Bobrov se apropie de el şi, deschizîndu-şi portţigaretul elegant, cu ţigări „Palmira Nordului", pe care cine ştie cum le mai găsise, îi oferi şi lui una.

Aprinseră ţigările.

— Cum e pe acolo ? întrebă Saburov, arătînd cu capul în direcţia malului drept.

— Greu, spuse colonelul. Greu... Şi repetă a treia oară, în şoaptă : Greu ! Ca şi cum nu mai era nimic de adăugat la acest cuvînt, care cuprindea totul.

Şi dacă primul „greu“ însemna greul obişnuit, iar al doilea „greu“ — foarte greu, atunci al treilea „greu“, spus în şoaptă, însemna grozav de greu, aproape imposibil.

Saburov privi în tăcere spre malul drept al Volgăi.

Iată-l — înalt, abrupt, ca toate malurile dinspre apus ale rîurilor ruseşti. Nenorocirea — de care nu scăpase nici Saburov în acest război — este că toate malurile vestice ale rîurilor ruseşti sînt abrupte, iar toate cele răsăritene, cu pantă dulce. Şi toate oraşele ruseşti sînt aşezate tocmai pe malurile apusene ale rîurilor — Kiev, Smolensk, Dnepropetrovsk, Moghilev, Rostov... Fiind lipite de fluviu, ele sînt greu de apărat şi cu atît mai greu de recucerit, pentru că în acest caz s-ar fi aflat de cealaltă parte a cursului de apă.

Începuse să se întunece, dar se putea vedea bine cum bombardierele nemţeşti se roteau, coborau în picaj şi se ridicau iar deasupra oraşului, cum exploziile proiectilelor antiaeriene împînzeau cerul cu o reţea deasă de nouraşi pufoşi.

În partea de sud a oraşului ardea un mare siloz şi vîlvătaia de deasupra lui se vedea pînă aici. Prin coşul lui înalt de piatră trecea pesemne un puternic curent de aer.

În acelaşi timp, dincolo de Volga, prin stepa secetoasă se scurgeau spre Elton mii de refugiaţi flămînzi, neavînd nici măcar o coajă de pîine.

Dar toate acestea nu stîrneau cîtuşi de puţin în inima lui Saburov obişnuitul sentiment

al inutilităţii şi monstruozităţii războiului, ci sentimentul simplu şi desluşit al urii împotriva nemţilor.

Seara era răcoroasă, dar Saburov, după marşul prin praf, sub soarele arzător din stepă, nu putea încă să-şi vină în fire şi suferea de-o sete nepotolită. Luă casca unuia dintre ostaşi şi coborînd spre Volga, înfundîndu-şi picioarele în nisipul moale de pe mal, ajunse pînă la apă. Scoţînd din fluviu, cu casca, apă rece şi curată, bău cu lăcomie, fără să se gîndească la nimic. Dar cînd, pe jumătate răcorit, umplu a doua oară casca şi o duse la buze, un gînd cît se poate de simplu îl străfulgeră — era apă din Volga ! Bea apă din Volga şi totodată ia parte la război. Era cît se poate de limpede că aceste noţiuni — războiul şi Volga — nu se potriveau de loc una cu alta. Din copilărie, din şcoală, toată viaţa de pînă atunci, Volga fusese pentru el ceva atît de rusesc, atît de departe în inima ţării, încît acum îi părea de necrezut şi ciudat să stea pe malul Volgăi şi să bea apă din ea, iar pe malul celălalt să fie nemţii.

Cu acest nou sentiment urcă povîrnişul nisipos pînă sus, unde tot mai stătea colonelul Bobrov. Acesta se uită la el şi, răspunzînd parcă tainicelor lui frămîntări, spuse dus pe gînduri :

— Da, căpitane, Volga... Şi arătînd cu mîna în susul apei, adăugă : Uite colo şi remorcherul nostru cu un şlep... Şi uitîndu-se a doua oară, cu ochi profesional, spuse : Poţi să îmbarci o companie şi două tunuri...

Vaporaşul, trăgînd şlepul după el, acostă la mal peste vreo cincisprezece minute. Saburov şi Bobrov se apropiară de podeţul de lemn închegat la repezeală, de unde trebuia să se facă îmbarcarea.

Pe lîngă ostaşii care se îngrămădeau lîngă trape, din şlep se aduceau răniţi. Unii gemeau, dar cei mai mulţi tăceau. O soră foarte tînără trecea de la o brancardă la alta. După cei grav răniţi, din şlep coborîră încă vreo cincisprezece răniţi care mai puteau merge.

— Cît de puţini sînt cei răniţi uşor, îi spuse Saburov lui Bobrov.

— Puţini ? făcu Bobrov zîmbind. Tot atîţia ca şi pretutindeni, însă nu trec toţi încoace.

— De ce ? întrebă Saburov.

— Cum să-ţi spun... vor să rămînă, fiindcă-i greu şi fiindcă sînt înflăcăraţi, înverşunaţi. Îmi dau seama că nu mă exprim limpede. Probabil că e ceva inexplicabil. Trei zile după trecerea fluviului, vei înţelege singur de ce.

Ostaşii companiei întîi începuseră să treacă pe şlep. Dar se ivi o complicaţie neprevăzută. Pe malul fluviului se îngrămădise o mulţime de oameni, dornici să se îmbarce tocmai acum şi chiar pe acest şlep, care se îndrepta spre Stalingrad. Unul se întorcea din spital ; altul transporta de la depozitul de subzistenţă un butoi de votcă şi insista să-l ia cu el ; al treilea, un zdrahon de bărbat, strîngînd la piept o ladă grea, îl împingea pe Saburov, spunînd că are în ea capse pentru mine şi că, dacă nu le duce chiar astăzi, i se va tăia

capul ; în sfîrşit, erau şi oameni care trecuseră de dimineaţă pe malul stîng, după diferite treburi, şi acum voiau să se întoarcă mai repede la Stalingrad. Nu puteau fi cu nici un chip înduplecaţi să rămînă. După tonul cu care vorbeau şi după expresia feţelor, n-ai fi putut bănui că acolo, pe malul drept, către care se grăbeau, era un oraş asediat, pe străzile căruia, în fiecare clipă, explodau obuze.

Saburov, cu calmul lui obişnuit, îngădui omului cu capsele şi ostaşului cu votca să se îmbarce şi-i dădu la o parte pe ceilalţi, spunîndu-le că vor trece cu şlepul următor. Ultima veni infirmiera, care de-abia sosise din Stalingrad, însoţind răniţii debarcaţi de pe şlep. Comunicîndu-le că pe malul celălalt mai erau încă răniţi, le spuse că va trebui să-i transporte cu acelaşi şlep. Saburov n-o putea refuza, aşa încît, după îmbarcarea companiei, ea trecu în urma tuturor de pe podeţul îngust pe şlep şi de acolo pe vaporaş.

Căpitanul, un om în vîrstă, îmbrăcat cu o tunică albastră şi cu o caschetă veche cu cozorocul rupt, ţinînd de uniforma flotei comerciale, dădu un ordin în portavoce şi vaporaşul se desprinse de malul stîng.

Saburov şedea la pupă, cu picioarele peste bordul vasului, ţinîndu-se cu mîinile de balustradă. Îşi scosese mantaua şi o pusese alături. Boarea care plutea deasupra apei i se strecura plăcut pe sub bluză. Îşi descheie bluza şi o desfăcu la piept, lăsînd-o să se umfle ca o pînză de corabie.

— O să răciți, tovarășe căpitan, îi spuse fata care se ducea după răniți și care stătea acum alături de el.

Saburov zîmbi. Posibilitatea asta i se părea caraghioasă. În a cincisprezecea lună de război, în drum spre Stalingrad, să răcească așa, deodată, și să fie bolnav de gripă! Nu răspunse nimic.

— Pînă să bagi de seamă, ai și răcit, stărui fata. Aici, pe apă, seara e frig. Eu trec în fiecare zi și am răcit așa de tare, încît mi-am pierdut și vocea.

În adevăr, glasul ei subțirel era răgușit.

— Treci în fiecare zi? întrebă Saburov, ridicînd ochii spre ea. De cîte ori?

— Cîți răniți sînt, pe toți îi transport. Acuma, la noi nu mai e ca altădată: întîi la regiment, pe urmă la batalionul sanitar și apoi la spital. Luăm imediat toți răniții din primele linii și-i transportăm noi înșine peste Volga.

Spunea asta pe un tot atît de liniștit încît Saburov se pomeni că-i pune o întrebare de prisos, dintre cele pe care de obicei nu putea să le sufere.

— Și nu ți-e frică să treci, de atîtea ori, încoace și încolo?

— Grozav, mărturisi fata. Cînd transport de acolo răniții, nu mi-e frică, dar cînd mă întorc singură — da. Cînd ești singur, te cuprinde teama, nu-i așa?

— Adevărat, zise Saburov. Și cu el se întîmpla același lucru: ori de cîte ori se afla în mijlocul batalionului și era preocupat de treburi, se temea mai puțin decît în rarele clipe cînd rămînea singur.

Fata se așeză alături de el, lăsîndu-și picioarele să atîrne deasupra apei, și atingîndu-i cu încredere umărul, îi spuse în șoaptă:

— Știți ce e înfricoșător? Nu, nu știți... Sînteți mai în vîrstă, nu știți... Înfricoșător e că te vor omorî și că, îndată după aceea, nu va mai fi nimic din ceea ce am visat totdeauna.

— Ce nu va fi?

— Nu va fi nimic... Dumneavoastră știți cîți ani am eu? Optsprezece. N-am văzut încă nimic, nimic. Am visat că am să învăț și n-am putut învăța... Am visat că am să mă duc la Moscova și peste tot — și n-am fost nicăieri. Am visat... Tăcu încurcată și într-un tîrziu continuă: Am visat că am să iubesc, c-am să mă mărit, și din atîtea visuri n-a rămas nimic... Și iată, uneori mi-e frică, tare frică mi-e că din toate acestea nu se va alege poate nimic. Am să mor și nu va mai fi nimic, nimic...

— Dar dacă dumneata ai fi învățat și ai fi călătorit pe unde ai poftit și dacă ai fi fost măritată, crezi că nu ți-ar mai fi așa frică? întrebă Saburov.

— Nu, răspunse ea convinsă. Uite, dumneavoastră știu că nu vă temeți atîta ca mine. Dumneavoastră aveți mulți ani.

— Cîți?

— Să tot aveți treizeci și cinci-patruzeci, așa-i?

— Da, spuse zîmbind Saburov, gîndindu-se cu amărăciune că e absolut de prisos să facă dovada că n-are încă nici patruzeci și

nici măcar treizeci și cinci și că, la rîndul lui, nici el n-a putut să învețe cum ar fi vrut, n-a călătorit unde ar fi vrut să călătorească și n-a iubit așa cum ar fi vrut să iubească.

— Vedeți, continuă ea, de aceea nu se poate să vă fie frică. Dar eu mă tem.

Aceste cuvinte fuseseră rostite cu atîta tristețe și în același timp cu atîta resemnare, încît Saburov simți nevoia să-i mîngîie capul ca unui copil și să-i spună, în cuvinte simple și pline de blîndețe, că totul va fi bine și că n-o să i se întîmple nimic. Dar priveliștea orașului în flăcări îl făcu să nu rostească aceste cuvinte inutile și se mulțumi să-i mîngîie ușor capul, apoi ridică repede mîna, nevrînd ca fata să creadă că i-a înțeles greșit sinceritatea.

— Azi, a fost omorît unul din chirurgii noștri, spuse fata. A murit pe cînd îl transportam... Era un om arțăgos, pe toți îi ocăra. Cînd opera, înjura și țipa la noi. Și știți, cu cît gemeau mai tare răniții, cu cît îi durea mai rău, cu atît suduia mai cumplit. Dar înainte de a-și da sufletul — fusese rănit în abdomen și eu îl transportam — a zăcut liniștit, fără să mai înjure; o vorbă nu scotea, cu toate că avea dureri mari. Parcă spunea : iată, asta-i tot. Și atunci am înțeles că, în realitate, era un om foarte bun. Cred că înjura pentru că nu putea să vadă durerea oamenilor, iar cînd a suferit el însuși, a tăcut tot timpul și n-a spus nimic, pînă în clipa morții — nimic... Numai cînd am început să plîng lîngă el a zîmbit pe neașteptate. Ce credeți ? de ce oare ?

— Nu știu, spuse Saburov ; poate era bucuros că dumneata trăiești, că ești sănătoasă și de aceea a zîmbit. Dar s-ar putea să fie și altceva, nu știu.

— Nici eu nu știu, adăugă fata. Dar mi-era tare milă de el și mi se părea ciudat : era așa de voinic, de sănătos... Mi se părea că mai degrabă puteam fi omorîți noi toți, iar el abia la urmă de tot, sau poate chiar niciodată. Dar s-a întîmplat tocmai pe dos.

Pufăind, vaporașul se apropie de malul Stalingradului, pînă la care mai erau două sau trei sute de metri. În clipa aceea un obuz căzu șuierînd în fața lui, în apă. Surprins, Saburov tresări. Fata stătea liniștită.

— Trag, spuse ea. Tot timpul cît vorbeam cu dumneavoastră, mă gîndeam : de ce nu trag ?

Saburov nu răspunse. Ciulise urechile și, chiar înainte de căderea celui de al doilea obuz, ghicise că acesta va cădea mult mai departe. În adevăr, obuzul căzu la vreo două sute de metri în urma vaporașului. Nemții încadraseră vasul cu foc de artilerie — un obuz înainte, altul în spate. Saburov știa că acum ei împart corecțiile de ochire în două, pe urmă încă în două, își reglează tirul și după aceea, ca totdeauna la război, va urma jocul hazardului.

Saburov se ridică, merse cîțiva pași spre pupă și, făcîndu-și mîinile pîlnie, strigă în direcția șlepului :

— Maslennikov, ordonă oamenilor să-și scoată mantalele și să și le pună alături.

Ostașii care stăteau aproape de el, pe vaporaș, înțelegînd că ordinul căpitanului îi privește și pe ei, își descheiară grăbiți mantalele, le scoaseră și le așezară la picioare.

În adevăr, așa cum prevăzuse Saburov, artileristul german calculase distanța atît de exact, încît al treilea obuz căzu foarte aproape de bordul vaporului.

— Uite o ramă, spuse fata.

Saburov ridică privirile și văzu drept deasupra capului, nu prea sus, un avion german cu fuselajul dublu, de tip „Focke-Wulf" pentru corectarea tirului de artilerie, avion care pe front fusese poreclit „ramă", din pricina cozii, a cărei formă semăna cu litera U. Așa se explica precizia tirului artileriștilor germani. Din cauza șlepului, vaporașul era lipsit de posibilitatea de a manevra. Nu avea altceva de făcut decît să aștepte trecerea celor cinci minute care îi mai despărțea de mal.

Saburov se uită la fată și observă cu surprindere că nu era stăpînită de sentimentul care-i cuprinde adeseori pe oameni, în fața primejdiei : ea nu căuta să stea lîngă un om, să fie neapărat alături de cineva. Stătea liniștită la cinci pași de Saburov, lîngă balustradă, acolo unde o lăsase, și aștepta tăcută, cu ochii pironiți asupra apei care se întindea sub picioarele ei.

Saburov se apropie de ea.

— În caz de nevoie, ai putea ajunge înot pînă la mal ?

— Nu știu să înot, răspunse fata.

— De loc ?

— De loc.

— Atunci stai mai aproape de locul acela, spuse Saburov. Vezi, acolo e un colac de salvare.

Arătă cu mîna spre colac și tocmai în clipa aceea un obuz nimeri în vapor. Lovise pesemne sala mașinilor sau cazanele, pentru că deodată totul vui, se aplecă, se răsturnă. Oamenii care se rostogoleau îl dădură grămadă, și el se pomeni săltat în sus și azvîrlit în apă. După o secundă, dînd din mîini, apăru la suprafață. La douăzeci de pași de Saburov, partea vaporașului pe care se afla coșul se răsuci, coșul luă apă ca un pahar uriaș și începu să se scufunde.

Împrejur, oamenii se zbăteau în apă. Saburov se gîndi că făcuse bine, ordonîndu-le să-și scoată mantalele. Cizmele îngreuiate de apă îl trăgeau în jos, așa încît primul lui gînd fu să se dea la fund și să și le scoată. Însă șlepul care trecea repede pe lîngă el dus de curentul apei, era așa de aproape, încît simți ostășește că-i pare rău de cizmele lui și hotărî să înoate cu ele.

Toate aceste gînduri îi fulgerară prin minte, într-o secundă, iar în clipa următoare o văzu pe fată ; neizbutind să se agațe de vreo rămășiță a vaporașului, se cufunda în apă cu cîțiva metri mai încolo. Saburov înotă voinicește și, cînd fata apăru iar la suprafață, o apucă de bluză. Din fericire, șlepul plutea dus de curent aproape drept spre el, așa încît Saburov, adunîndu-și toate puterile, făcu cîteva

mişcări repezi cu mîna liberă ca să iasă mai iute în calea lui.

După o jumătate de minut, se agăţă de mîinile întinse de ostaşii de pe şlep. Apropiindu-se uşor de bord o trase şi pe fată după el şi, cînd văzu că mîini vînjoase o ridicau spre şlep, se urcă şi el repede.

— Of, slavă domnului, tovarăşe căpitan, se bucură Maslennikov, care răsărise lîngă el.

Saburov îi aruncă o privire. Maslennikov era fără cizme şi fără bluză : crezînd că Saburov nu va ajunge singur la şlep, se pregătise să sară în apă.

— Un moment, spuse Saburov şi-şi întoarse privirile spre apă.

Unul după altul, ostaşii se apropiau înot, de şlep. Ultimul se sui căpitanul vaporaşului. Se căţără pe şlep, se scutură de apă drăcuind, apoi îşi îndesă tot mai mult peste ochi şapca cu cozorocul rupt, care îi rămăsese ca prin minune în cap.

Dinspre mal, pufăind, zorea un remorcher, venind de-a curmezişul spre şlepul dus de curent.

— Fiţi gata pentru abordare ! le strigă de pe remorcher cineva cu o voce tunătoare de bas, caracteristică celor de pe Volga.

Nu trecu nici un minut şi pe şlep căzu, vîjîind prin aer, un săculeţ de nisip, legat de o frînghie subţire. Toţi ostaşii începură să tragă de parîmă.

Departe, dincolo de şlep, căzură în apă cîteva obuze, apoi totul se linişti : acum, malul rîpos îi împiedica pe nemţi să tragă.

— Fă apelul, îi ordonă Saburov lui Maslennikov, hai, îmbracă-te. Ai de gînd să stai aşa desculţ ?

Stingherit, Maslennikov se uită la picioarele lui goale şi îşi trase cizmele în grabă.

Unul din ostaşi aruncă pe umerii lui Saburov mantaua lui.

— Daţi-i o manta fetei, spuse Saburov. Unde-i ?

Ea şedea alături la cîţiva paşi de el, înfăşurată în mantaua pe care cineva i-o pusese pe umeri şi, ca şi cum ar fi uitat că-i udă leoarcă, îşi storcea părul lung, cu o stăruinţă pur feminină, răsucindu-l în palmele mici. Saburov dădu să se apropie de fată, dar în clipa aceea Maslennikov îi puse mîna pe umăr.

— Ce-i ?

— Lipsesc opt oameni, spuse Maslennikov în şoaptă, cu o expresie de suferinţă pe faţă. De abia am ajuns la mal, încă n-am intrat în luptă şi au şi dispărut opt oameni.

Şlepul trase la chei. Acum se puteau auzi nu numai exploziile obuzelor, ci şi ţăcănitul apropiat al mitralierelor. Saburov, necunoscînd încă adevărata situaţie din oraş, era surprins. Mitralierele trăgeau la o depărtare de numai doi-trei kilometri de locul în care se afla el.

Emoţionaţi oamenii se grăbeau să pună piciorul pe mal. Saburov îi lăsă să treacă înainte. Printre cei dintîi, debarcă şi fata. Cînd îşi reaminti de ea, n-o mai văzu nici pe şlep, nici pe chei. Saburov coborî cel din urmă, împreună cu Maslennikov.

4

Noaptea, se stîrni furtună. La ora zece, cînd Saburov își transporta peste fluviu ultima companie, totul împrejur părea un tablou lugubru și fantastic, dinadins plăsmuit. Volga vuia și spumega ; în față, pe fundalul întunecat al nopții, de-a lungul orizontului, se ridicau flăcările purpurii ale incendiilor, iar undeva, deasupra, pe bolta neagră a cerului, oglindindu-se în ea, dănțuiau vîlvătăile. Fulgerele dese, smulgînd din întuneric crîmpeie de mal, luminau ruinele fantastice ale caselor dărîmate, acoperișurile înălțate spre cer, uriașele cisterne de benzină, turtite ca niște suluri de hîrtie strînse în pumni. Ploaia cădea cu picături mari, piezișe, care biciuiau fețele oamenilor.

Pe o beznă ca asta, cu greu te puteai descurca printre sfărîmăturile și ruinele de pe mal : oamenii se găseau unul pe altul pe dibuite și după glas. Iar apa care cădea într-una din văzduh umplea totul în jur cu vuietul și plescăitul ei.

Cu ultimul șlep, Saburov trecu peste fluviu bucătăriile de campanie și căruțele cu alimente. Nici nu putea fi vorba să se pregătească hrană caldă în întunericul și haosul acela. Plutonierii, adunați lîngă căruțele cu alimente, primeau hrană rece și o împărțeau oamenilor pe întuneric, orbește. Era aproape cu neputință să te adăpostești undeva de ploaie și de vînt — totul era ud, și scîndurile, și șoproanele, și dărîmăturile.

Tirul apropiat al automatelor, pe care Saburov îl auzise în amurg, aproape că încetase acum ; din cînd în cînd mai răsuna cîte o rafală, care amuțea repede. Doar undeva, departe, spre dreapta și spre stînga, se auzea vuietul neîntrerupt al tunurilor, însoțit de bubuiturile tunetelor.

Cu toate că Saburov înțelegea perfect că primejdia cea mare avea să vină o dată cu răsăritul soarelui, dorea totuși ca acest răsărit să vină mai repede — socotind că atunci, cel puțin, va putea să se orienteze și să vadă unde se află, ce e în jurul lor și încotro trebuie să meargă.

Exact la miezul nopții, cînd Saburov reușise în sfîrșit să-și plaseze companiile în lungul străzilor mai apropiate de mal, prefăcute în ruină, iar oamenii lui, frînți de oboseală, adormiseră sau încercau să adoarmă pe unde se nimerea, agentul de legătură trimis de Babcenko îl chemă la comandantul diviziei.

Statul-major al diviziei se afla tot aici pe mal, la numai zece minute de mers de locul unde se afla Saburov ; fusese instalat provizoriu sub temelia înaltă a unei clădiri zidite chiar pe povîrniș. Era o hrubă destul de adîncă, îngrădită cu stîlpi de beton îngropați în pămînt și asemănători unor colonade. Aici se putea aprinde lumina și întreg subsolul era luminat de o lampă cu carbid, agățată de un stîlp, și de lanternele pe care cei dinăuntru le scoteau ori de cîte ori trebuiau să noteze ceva, sau să privească pe hartă.

După întunericul orb de afară, chiar şi lumina slabă a lămpii cu carbid îl făcu pe Saburov să închidă ochii pentru o clipă ; nu putea să distingă chipurile, dar după murmurul glasurilor îşi dădu seama că în subsol e multă lume.

— Saburov, se auzi glasul lui Babcenko.

— Bine, acuma sîntem toţi, spuse altă voce, care-i părea cunoscută lui Saburov.

Se uită mai atent şi văzu că alături de Babcenko stătea în picioare comandantul diviziei colonelul Proţenko, pe care Saburov îl cunoştea bine, demult, însă nu-l văzuse de aproape o lună şi jumătate, de cînd colonelul, grav rănit lîngă Voronej, fusese trimis la spital. Proţenko se întoarse la divizie de curînd, numai cu o săptămînă înainte de a pleca spre front. Saburov ştia aceasta, dar pînă acum nu-l văzuse. Colonelul, care îi simpatiza şi cîteodată chiar îi părtinea pe cei care se aflau demult cu el în unitate, ieşi din întuneric, făcu un pas înainte spre lampa cu carbid, şi bătîndu-l pe umăr pe Saburov, îl întrebă :

— Cum merge, Alexei Ivanovici ? Mai trăieşti ?

— Mai trăiesc, răspunse Saburov.

Lui Proţenko îl plăcea să le spună tuturor, chiar şi ofiţerilor celor mai mici pe care-i cunoştea mai demult, pe numele patronimic, subliniind astfel faţă de ceilalţi tovărăşia de arme care-i leagă pe toţi veteranii, indiferent de grad.

— Trăieşti, mai spuse Proţenko, zîmbind. Uite, şi eu sînt viu. Asta-i bine. Şi adresîndu-se

cuiva greu de văzut în întuneric urmă : Sîntem prieteni vechi, tovarăşe general, am fost împreună chiar şi în timpul luptelor de lîngă Moscova...

Şi schimbînd imediat tonul prietenos cu altul strict oficial, întrebă încă o dată dacă s-au adunat toţi comandanţii chemaţi de el, apoi începu să explice misiunea de luptă pentru noaptea aceea. În timpul nopţii trebuiau schimbate resturile diviziei care se afla pe direcţia principală de atac a nemţilor. Regimentul lui Babcenko trebuia, printr-un atac de noapte, să-i scoată pe nemţi de la marginea aşezării muncitoreşti, unde inamicul se apropiase în ziua aceea cel mai mult de Volga şi unde, probabil, Saburov auzise tirul apropiat al automatelor.

Proţenko explică misiunea amănunţit şi exact, ca de obicei, arătînd cu creionul pe harta curată şi îndoită cu grijă ; apoi, lăsîndu-i să plece pe cei doi comandanţi ai regimentelor care, în noaptea aceea, trebuiau numai să ocupe poziţiile, se adresă lui Babcenko :

— Înţelegi, Filip Filipovici, ce ai de făcut ?

— Am înţeles, răspunse Babcenko.

— Am să-ţi dau pentru fiecare batalion cîte un ofiţer trimis de comandamentul armatei — sînt oameni care cunosc oraşul şi situaţia. Tovarăşi comandanţi ! chemă Proţenko.

Din întuneric apărură trei ofiţeri : doi locotenenţi-majori şi un căpitan.

— Sînteţi la dispoziţia tovarăşului locotenent-colonel. Situaţia e gravă, spuse Proţenko, privind ţintă la Babcenko. Foarte gravă... Luptă de noapte într-un oraş necunoscut. Aici nu

pot exista șabloane. Cu cît efectivul aruncat în luptă va fi mai mare, cu atît zăpăceala și pierderile vor fi mai mari. Acțiunea noastră trebuie să se bazeze pe surpriză și pe hotărîre și nu pe aruncarea în foc a unui număr mare de oameni. Înțelegeți, tovarășe Babcenko? întrebă sever Proțenko, preîntîmpinînd parcă, prin aceste cuvinte, eventualele hotărîri ale lui Babcenko, pe care le presimțea, fără să le aprobe. La noapte lupți cu un batalion, iar celelalte două trebuie să fie gata la răsăritul soarelui, pentru a da ajutor și pentru a respinge contraatacurile. Atacul să-l execute batalionul lui Saburov.

Lăsîndu-l pe Babcenko, se întoarse spre Saburov și continuă:

— Dumneata de asemenea să ții minte — noaptea nu trebuie să operezi cu un număr mare de oameni, ci prin surprindere, întocmai ca la Voronej... Ții minte cum a fost la Voronej?

— Da, tovarășe colonel.

— Îți amintești bine tot?

— Da, tovarășe colonel.

— Ei, cam asta-i. Ține-te ca la Voronej și chiar mai bine. Asta-i tot, toată filozofia...

Proțenko se întoarse spre omul care stătea în spatele lui, ascultînd tăcut convorbirea. Acum, Saburov putu să-l vadă mai bine. Omul purta o manta neagră de piele, strălucind în ploaie, cu petlițe kaki, de general. Probabil că el îi dăduse din vreme lui Proțenko toate indicațiunile și acum nu făcea decît să asculte cum acesta dădea dispoziții.

— Mai aveți vreun ordin, tovarășe general? întrebă Proțenko. Îngăduiți ofițerilor să plece?

— Imediat, spuse generalul, apropiindu-se mai mult de lumină.

Acum Saburov îl putu vedea mai bine. Generalul era de statură mijlocie, avea un cap mare, leonin, cu ochi cenușii, care priveau sever pe sub sprîncene; bărbia puternică, privirea grea, capul aplecat; tot trupul avîntat înainte.

Te-ai fi așteptat să rostească vorbe posomorîte și aspre, dar glasul cu care începu să vorbească era neașteptat de clar și de potolit.

— Dumneata ai luat parte vreodată la lupte de stradă? îl întrebă pe Saburov.

— Da, tovarășe general.

— Pionierii înainte, pistolarii înainte, cei mai buni trăgători înainte. Ai înțeles?

— Am înțeles.

— Și dumneata însuți în frunte. În cazurile acestea, la noi, la Stalingrad, așa se procedează.

— Și la divizia noastră tot așa, spuse Saburov cu o asprime pe care nu și-o cunoștea, ca și cum ar fi vorbit cu un civil și nu cu un comandant de armată. Saburov uită chiar să adauge cuvintele „tovarășe general". Fața generalului nu trăda nimic. Privind-o nu puteai să ghicești dacă răspunsul îi plăcuse sau nu.

— Îngăduiți ofițerilor să plece? repetă Proțenko.

— Da, pot pleca, spuse generalul.

Ieșind, Saburov, se simți urmărit de o privire atentă și auzi ultimele cuvinte, pronunțate

mai tare, cu care Proțenko îi răspundea generalului :

— Nu-i nimic, o să izbutească...

Și Saburov se gîndi că aceste cuvinte îl priveau probabil pe el.

Mergînd prin întuneric în spatele lui Babcenko, Saburov îl întrebă cînd îi va trimite, în sfîrșit, un comisar în locul celui de pînă acum, care, îmbolnăvindu-se de tifos, fusese debarcat din tren, la mijlocul drumului.

— Ce, vrei să ți-l făt eu ? întrebă grosolan Babcenko. Comisarul politic din compania întîi își face datoria sau nu ?

— Și-o face, răspunse Saburov, pe un ton menit să oglindească toată nemulțumirea pe care voia s-o exprime în legătură cu asta, dar Babcenko se prefăcu a nu înțelege tîlcul acestui ton.

— Dacă și-o face, atunci lasă-l să și-o facă mai departe.

Merseră cîțiva pași în tăcere. Saburov nu-l iubea și nu-l stima pe Babcenko, însă îl admira pentru bravura lui și, în afară de asta, el era comandantul regimentului, omul cu care aveau să pornească la luptă peste o oră. Lui Saburov nu-i era teamă, dar o neliniște neobișnuit de puternică îl năpădi înaintea acestei lupte de noapte. Ar fi vrut să audă de la Babcenko un cuvînt de îmbărbătare, care să-l sprijine în clipele acelea.

— Cum credeți, tovarășe locotenent-colonel, totul se va sfîrși cu bine, nu-i așa ?

— Eu nu mă gîndesc la asta și nici pe dumneata nu te sfătuiesc s-o faci. E ordin ? Este. De gîndit, ne vom gîndi mîine după executare.

Răspunsese sec, ca totdeauna, neînțelegînd nimic din ceea ce se petrecea în sufletul subalternului său. Și lui Saburov îi pieri cheful să-l mai întrebe ceva.

Cînd se întoarse la batalion, Saburov constată că însoțitorul lui, pe care tot batalionul îl numea simplu Petea, în ciuda celor treizeci de ani pe care-i avea, amenajase deja între ruinele unei barăci un fel de post de comandă : e drept că nu puteai să pătrunzi înăuntru decît în patru labe, dar era relativ uscat și luminos.

Saburov îl chemă pe Maslennikov, pe instructorul politic Parfenov, care ținea locul comisarului politic al batalionului, și pe comandanții celor trei companii : pe lungul și mustăciosul Gordienko, care semăna cu Ceapaev, pe prichindelul de Vinokurov și pe liniștitul Potapov, un siberian greoi, care venise de curînd din rezervă. Saburov le dădu comandanților o jumătate de oră ca să-și aleagă cîte cincizeci de pistolari și pe cei mai buni pușcași din companie.

— În fața noastră, explică el, desfășurînd planul orașului, este o piață. De cealaltă parte, casele sînt luate de nemți — trei clădiri mari, fiecare cîte o jumătate de cvartal. Aceste case trebuie să le ocupăm în noaptea asta, spuse el, făcînd o pauză după fiecare cuvînt, ca și cum ar fi pus punct după ele, pentru a le sublinia în felul acesta înțelesul...

...Forțele vor fi împărțite în trei grupuri: Gordienko cu grupul său, ocolind piața, va lua casa din stînga; casa din dreapta — tot ocolind piața — o va lua Parfenov, iar drept înainte, dincolo de piață, va merge Saburov însuși...

Comandanții ascultau tăcuți.

— Dumneata, se adresă el lui Maslennikov, te ții la distanță, în rezervă, și cînd ajungi în linia întîi, te oprești, îi instalezi pe toți cei care nu merg cu noi și aștepți revărsatul zorilor. Oamenii trebuie să fie postați în așa fel ca, spre zori, imediat ce noi îi vom alunga pe nemți, dumneata să fii foarte aproape și să ne poți susține. Ai înțeles, Maslennikov?

— Am înțeles, spuse Maslennikov cu oarecare amărăciune, nemulțumit că, la prima acțiune, el era lăsat în rezervă.

În jumătatea de oră care mai rămăsese pînă la atac, Saburov trecu pe la toate trei companiile care se foiau prin întuneric și, reamintindu-și de cei cu care luptase împreună lîngă Voronej, îi strigă pe rînd, dorind ca, în această primă luptă — și încă o luptă de noapte — să ia parte cît mai mulți veterani. Se gîndea că oricît de mulți oameni va pierde în cursul acestei nopți, va fi silit să piardă și mai mulți dacă n-ar ocupa pînă dimineața clădirile și ar trebui să le ocupe la lumina zilei.

Trecînd pe la compania a doua, Saburov își aminti de ostașul cu care vorbise la Elton. Se gîndi că acest unchiaș liniștit, mustăcios și cam trecut a fost desigur odinioară un vînător îndrăzneț, priceput în luptele de noapte.

— Koniukov! strigă el.

— Zent! îi răspunse soldatul, care apăruse lîngă el pe neașteptate, parc-ar fi ieșit din pămînt.

— Luați-l și pe Koniukov, îi ordonă Saburov lui Potapov, să meargă și el.

După o jumătate de oră, companiile, în frunte cu detașamentele de asalt alese de Saburov, începură înaintarea încet, prin ploaie, pe străzile arse, care miroseau înțepător a fum.

Un locotenent-major scund și negricios, care se numea Juk și care trebuia să călăuzească batalionul lui Saburov, conduse oamenii pînă la curțile din spate ale străzii ce urma să alcătuiască linia de front din această noapte. Mai încolo se afla piața largă, la capătul căreia, intrînd în ea ca niște peninsule, se zăreau vag prin întuneric cele trei clădiri mari, ocupate de nemți. De partea asta a pieții se aflau rămășițele regimentului care se retrăsese aici în timpul zilei. Comandantul regimentului fusese ucis, comisarul — de asemenea. Regimentul era comandat de un căpitan — comandant al unuia din batalioane — iar, după cum se vădi mai pe urmă, locotenentul care-l adusese pe Saburov fusese numit provizoriu în postul de șef de stat-major al regimentului. La drept vorbind, misiunea lui era acum terminată, însă luîndu-l deoparte pe comandantul regimentului și șoptindu-i ceva, locotenentul se întoarse apoi spre Saburov și îi spuse că, întrucît cunoaște casele ce trebuiesc ocupate, ar merge cu el pîn' acolo, dacă Saburov n-ar avea nimic

împotrivă. Saburov nu se opuse; dimpotrivă, era bucuros, cu toate că îl cam mira această abnegație a locotenentului-major. Simțindu-i parcă mirarea, Juk spuse:

— Vă însoțesc. Dacă am știut să cedăm, acum trebuie să știu măcar să vă conduc pînă acolo...

Saburov reperă locul de unde toate cele trei grupe urmau să înceapă atacul. Își rezervă centrul pieții. Avea mai mulți oameni decît toți ceilalți, în schimb trebuia să meargă de-a dreptul, străbătînd piața, al cărui singur loc apărat era o fîntînă rotundă, însemnată pe plan, și care se zărea ca o pată neagră.

Înainte de atac, Saburov îi mai chemă o dată pe Gordienko și pe Parfenov. Scoțînd din buzunar o cutie unde avea patru țigări rezervate pentru clipe grele și păstrîndu-și una, ca s-o aprindă după luptă, le puse în mînă cîte o țigară, fără să spună o vorbă, și-și vîrî și el una în gură. Se lăsară pe vine, se acoperiră cu poalele mantalei lui și-și aprinseră țigările unul de la altul. Apoi, acoperindu-și-le cu palmele și fumînd din pumn, se ridicară toți trei.

Ce putea să le spună? Să înainteze? Știau asta. Să nu le fie teamă de moarte? Se temeau de ea cît se temea și el. Să le spună că aceste case trebuiau să fie cucerite, cucerite cu orice preț?... Dar dacă lucrul acesta n-ar fi fost absolut necesar, ar fi pornit oare oamenii, acum, prin bezna asta, spre necunoscut și spre moarte? Fără doar și poate că era un lucru absolut necesar. Și în loc de orice cuvînt, cu o mișcare grăbită și mută, îi apucă de umeri

pe înaltul Gordienko și pe firavul Parfenov, îi îmbrățișă pe amîndoi, cu mîinile-i lungi și noduroase și, tăcut ca și înainte, le dădu drumul.

Cînd cei doi se mistuiră în întuneric, fără să știe de ce, nu se gîndi la sine, ci la ei: oare-i va mai vedea? Dar nu-și puse întrebarea dacă ei îl vor mai vedea pe el.

După un minut, porni și el cu detașamentul lui. Saburov făcu cincizeci sau șaizeci de pași prin piață, tăcut, ținîndu-și răsuflarea de emoție, ca și cum se temea că l-ar fi putut auzi nemții. Apoi, deodată, dinspre nemți, răsunară rafale de automat și primele gloanțe trasoare străbătură piepiș piața; două rachete mici, albe, se aprinseră una după alta și timp de cîteva secunde luminară o parte din piață, dezvăluind pata întunecată a fîntînii și pe oamenii aflați la dreapta și la stînga lui Saburov. La bubuitura neașteptată, ei se lipiră imediat de pavajul de piatră. Saburov se ridică și se aruncă înainte. Din spate, ca răspuns la împușcăturile nemților, prinseră să hăuie aruncătoarele de mine, iar mitralierele „Maxim" începură să tragă rafale lungi. Din ambele părți zburau, în același timp, pe deasupra capetelor, atît de multe gloanțe trasoare, încît lui Saburov îi fulgeră prin minte gîndul absurd că unele din ele se vor ciocni în aer.

Timpul și viața se măsurau acum numai cu metru...

Saburov se tot scula, își ridica oamenii, alerga cîțiva pași, și din nou se trîntea la pămînt. În curînd începură să tragă aruncătoarele

de mine germane. Minele explodau ba înainte, ba în spate, sfîrtecînd pavajul. Ploaia, care contenise puțin, se porni din nou ; iar bubuiturile tunetelor se amestecau iarăși cu exploziile minelor. Una din ele explodă foarte aproape. Saburov o luă la fugă și, căzînd, se lovi rău, iar cînd, în secunda următoare, sculîndu-se, se agăță de un obiect răsărit înaintea lui, văzu, la lumina neașteptată a unui fulger, că se lipise de fîntînă și îmbrățișase un copil de piatră. Capul și jumătate din trupul copilului erau retezate de un obuz și Saburov se ținea de picioarele de piatră.

Această fîntînă mare și rotundă, care-i servise de acoperire vremelnică, devenise pe neașteptate un obstacol. Era groaznic să rămînă aici, dar și mai groaznic să străbată acea sută de metri care-l mai despărțeau de zidurile clădirii. Oamenii se culcaseră sub ghizdurile fîntînii și, o bucată de vreme, nu se putură hotărî să meargă înainte. De cîteva ori, Saburov ieși, tîrîndu-se în fața fîntînii, trăgînd oamenii după el și întorcîndu-se iar după alții. Salvele mitralierelor îi făceau să se lipească tot mai strîns de pămînt, dar deocamdată pierderi aproape că nu erau.

— Uite cum scapără, rosti cineva lîngă Saburov cînd se trîntiră din nou pe pavaj. Uite cum scapără, repetă aceeași voce, ca și cum ar fi vorbit despre chibrituri.

Saburov îl recunoscu pe Koniukov.

— Mai grozav ca în războiul trecut împotriva nemților ? întrebă el, întorcînd fața, dar ținîndu-și capul tot la pămînt.

— Nu, spuse Koniukov, da de unde. Dar sîrmă o fi ?

— Nu cred să fie.

— Atunci e bine. În războiul trecut, nemții puneau sîrmă pe cîte doisprezece pari. Tăiam, tăiam mereu, spuse Koniukov cu glasul potolit al omului care se gîndește să înceapă o povestire lungă.

În clipa aceea căzu o mină și amîndoi se ghemuiră la pămînt.

— După mine ! strigă Saburov, cînd mitraliera germană, care trăgea la nimereală, schimbă direcția focului spre stînga.

Și din nou fugiră cîțiva pași înainte.

Continuară astfel încă vreo cinci minute.

Cu un sentiment de teamă, dar și de mulțumire, Saburov se gîndea că, așa cum dorise, luase asupră-și efortul principal, că între timp grupurile lui Gordienko și Parfenov vor fi ajuns desigur pe nesimțite la clădiri din două părți, printr-o viroagă îngustă și prin curțile din spatele caselor. Totul ar fi fost foarte bine, dacă n-ar fi fost teama de ploaia asta torențială a gloanțelor trasoare albe, galbene și verzi, care nu mai contenea.

Pentru ultimii cincizeci de metri, nu mai fu nevoie să îndemne pe nimeni. Așteptînd încă o salvă de mitralieră, se repeziră cu toții înainte, plini de hotărîre, spre zidurile caselor, care începeau să se zărească. Orice-ar fi acolo — nemți sau draci — tot va fi mai bine, mai vesel, mai puțin înspăimîntător decît piața asta goală prin care se tîrîseră pînă acum. Dorința

de a lua în baionetă, de a-l înhăța pe neamț — dorință care pune cu atît mai vîrtos stăpînire pe simțurile celui ce pornește la asalt, cu cît omul e mai aproape de țintă — îi ridica și-i arunca orbește înainte.

Ajungînd în fugă la zidul clădirii, Saburov văzu că ferestrele de la parter erau prea înalte. Atunci, Petea, însoțitorul lui, îi sări în ajutor și-l săltă în sus. Saburov se agăță cu o mînă de pervazul ferestrei, azvîrli cu putere pe geam o grenadă grea antitanc, și se aruncă înapoi, jos, în stradă.

Înăuntru răsună o explozie puternică. Petea îl ajută iarăși pe Saburov să se urce sus. Saburov se așeză călare pe pervaz și, la rîndu-i, întinse mîna lui Petea. Se urcă și Petea și, după el, încă cineva, și toți trei dădură năvală în interiorul clădirii. După un obicei nemțesc, pe care și-l însușise de la începutul războiului, Saburov trase, pentru orice eventualitate, cu automatul o salvă în evantai, fără a mai ochi. Foarte aproape de el, cineva țipă. Din interiorul clădirii se auzeau de asemenea gemete...

Pe dibuite, Saburov străbătu încăperea și, împingînd ușa, nimeri în coridor. Coridorul n-avea ferestre și la ambele capete, în dreapta și în stînga, ardeau lămpi de carbid, încă nestinse de nemți. Din ușa de la celălalt capăt al coridorului țîșniră în goană cîțiva oameni. Saburov mai mult simți decît înțelese că erau nemți și, aplecîndu-se, trase în lungul coridorului o salvă puternică de automat. Cîțiva dintre cei care fugeau căzură ; unul, poticnindu-se și bălăbănindu-și mîinile, alergă spre Saburov

și căzu lat la picioarele lui, iar ultimul, izbindu-se cînd de un zid, cînd de altul, sări pe lîngă Saburov și se ciocni în spatele lui de cineva care, cu bucurie răutăcioasă, strigă în rusește „Aha, te-am prins !"

Saburov auzi în spatele lui învălmășeală mare și comandă din mers :

— Petea, după mine ! Apoi o zbughi pe coridor.

În prima jumătate de oră, cu greu se putea înțelege ce se întîmpla. Ostașii lui Saburov și nemții se repezeau unii la alții, trăgeau de aproape cu automatele, se băteau, apoi iar trăgeau și aruncau grenade. După alergătura dezordonată a nemților, după felul cum se repezeau de la etajele de sus și urcau înapoi, se vedea limpede că erau speriați și că tot ceea ce rîvniseră cu ură ostașii culcați pe pavajul pieții — să-i ia pe nemți în vîrful baionetei și să pună mîna pe ei — se împlinise.

Treptat, lupta se strămută în curtea interioară și se potoli. Numeroși nemți fură uciși, iar alții se ascunseseră sau o luaseră la sănătoasa. Aruncătoarele lor de mine plasate pe o stradă vecină începură să tragă în clădire, ceea ce dovedea că acum clădirea fusese din nou cucerită de ai noștri.

Se lumina de zi. Saburov trimise agenți de legătură la Gordienko și la Parfenov, care, judecînd după felul și direcția din care trăgeau nemții, ocupaseră la rîndu-le cele două clădiri, din stînga și din dreapta.

În sfîrșit, cînd se făcu ziuă, apăru locotenentul-major Juk. Mergea șchiopătînd, urmat

de trei ostaşi şi de cinci nemţi cu mîinile legate la spate.

— Iată-i... închipuiţi-vă, s-au băgat în sala cazanelor, în cazan, spuse Juk, cu sincera mirare pe care o încearcă totdeauna rusul faţă de şiretenia neamţului. În cazan, închipuiţi-vă, repetă el cu vădită satisfacţie că totuşi îi dibuise pe aceşti nemţi pişicheri.

Saburov era mulţumit — şi pentru că Juk era în viaţă, şi pentru că îi luase prizonieri pe nemţi, însă deodată picioarele i se muiară de oboseală şi, aşezîndu-se pe primul scaun, răspunse aproape indiferent, ştergîndu-şi sudoarea de pe frunte :

— Va să zică, în cazan...

— În cazan, repetă a treia oară, cu satisfacţie, Juk. Ce ordonaţi să facem cu ei ?

— Dumneata te duci la regiment ? întrebă Saburov.

— Da.

— Ia cîţiva pistolari şi du-i acolo, şi de acolo predă-i mai departe.

— Am înţeles, îi duc la mine la regiment, spuse cu bucurie Juk, dar n-am nevoie de ostaşi, din mîna mea, oricum, nu mai fug.

Auzind aceste cuvinte, Saburov era convins că în adevăr nemţii nu vor fugi, dar în acelaşi timp se îndoia că vor mai ajunge cu el la comandament.

— Dumneata îi duci la destinaţie ? întrebă el.

— Păi, s-ar putea altfel ? Îi duc... răspunse Juk cu tonul nefiresc folosit de oamenii care nu prea ştiu să mintă, dar care, în anumite

cazuri grele, vor cu tot dinadinsul să fie crezuţi. Acum dumneavoastră cunoaşteţi mai mult sau mai puţin toată gospodăria de aici.

— Mai mult sau mai puţin, spuse Saburov.

— Eu mă întorc acasă, urmă Juk, dar nu-mi iau rămas bun, pentru că mai viu în vizită.

— Vino, îi spuse zîmbind Saburov. Pînă atunci am să-mi găsesc şi o locuinţă. Hai, du-te.

Plecînd, Juk adăugă :

— Vă recomand subsolul ; la parter răciţi. Dacă nemţii ar vedea că v-aţi stabilit la parter, atunci fără îndoială că ar scoate ferestrele din ţîţîni, cu ziduri cu tot...

Într-adevăr Saburov îşi alese pentru postul de comandă provizoriu una din camerele de la subsol, care era destul de luminoasă şi încăpătoare. Tocmai se aşezase şi, încreţindu-şi fruntea, se gîndea ce trebuie să facă de aci înainte, cînd intră brusc Koniukov, trăgînd după el un prizonier — un neamţ roşcovan şi mai bătrîior — cam de vîrsta şi statura lui.

— L-am prins, tovarăşe căpitan, spuse scurt Koniukov, l-am prins. Uite, l-am prins şi vi-l aduc...

Faţa lui Koniukov era radioasă. Ca şi Juk, îi legase mîinile neamţului la spate, dar în acelaşi timp îl bătea blajin pe umăr. Neamţul era prada lui Koniukov ; se purta cu el gospodăreşte, ca şi cum ar fi fost avutul lui. Observînd după galoane că-i plutonier-major, Saburov îi puse cîteva întrebări în nemţeasca stricată pe care o ştia. Neamţul răspunse cu voce răguşită, sugrumată.

— Ce spune, a ? Ce spune ? întrebă de vreo două-trei ori Koniukov, întrerupîndu-l pe neamț.

— Spune tot ce trebuie, răspunse Saburov.

— Vorbește răgușit... Uite ce repede i-a pierit glasul, observă satisfăcut Koniukov, gîfîind el însuși din cauza luptei. Asta din pricină că l-am strîns oleacă de gît. Acuma, două săptămîni sau chiar o lună, rămîne fără glas, adăugă el, măsurîndu-l pe neamț cu privirea.

— Tu pînă la ce grad ajunseseși în armata veche ?

— Pînă la plutonier-major, răspunse Koniukov.

— Și el e plutonier-major, adăugă Saburov.

— Cum s-ar zice, de la egal la egal, spuse dezamăgit Koniukov, și eu care credeam că-i colonel.

— De ce colonel ?

— Ia uitați-vă ce galonat e... Credeam că poate-i colonel și trebuie să fiu mai cu băgare de seamă... altfel, ptiu, dacă știam, îl gîtuiam și... gata.

Pe teritoriul recucerit, totul se organiza treptat. Prizonierii, în număr de unsprezece, fură duși într-o cămăruță de la subsol. De la Gordienko, din clădirea vecină, soldații traseră firul telefonic. După cum comunicaseră agenții de legătură, Maslennikov trebuia să sosească în curînd, cu restul batalionului.

La ferestrele subsolului, grămădind în ele pietre, obiecte casnice și tot ce mai găseau, se așezau mitraliorii și pistolarii. După zidul de piatră, în locul arătat de Saburov, servanții

aruncătoarelor de mine săpau, grăbiți, tranșee. Bucătăriile nu puteau fi aduse pînă la noapte. Saburov ordonă oamenilor că consume din hrana de rezervă. Observatorul, cocoțat pe zidul clădirii, sub acoperișul ars, comunica despre mișcările nemților pe străzile apropiate.

Gordienko telefonase că la el totul e în regulă, că a luat patru prizonieri și că, în așteptarea ordinelor, își întărește poziția. Saburov răspunse, ordonînd să se întărească repede.

Cînd, în sfîrșit, firul telefonic fu tras și de la Parfenov, Saburov puse mîna pe receptor.

— La aparat e locotenentul Grigoriev, auzi el un glas subțire, tineresc.

— Unde-i Parfenov ?

— Nu poate veni.

— De ce nu poate veni ?

— E rănit.

Saburov lăsă receptorul. În clipa aceea apăru și Maslennikov, gîfîind fericit.

— Uite, aici m-au nimerit, pe cînd veneam, spuse el triumfător, arătînd marginea pantalonilor, unde se vedea o gaură de glonț.

Saburov zîmbi.

— Dacă din pricina asta ești întotdeauna atît de radios, atunci cred că aici ai să fii foarte des. Pe cît se pare, la Stalingrad ai să fii de multe ori nevoit să-ți cîrpești uniforma. Ei, ai adus oamenii ?

— I-am adus.

— Sper că fără pierderi ?

— Trei răniți.

— Ei, nu-i cine știe ce. La mine, dragă, numai morți sînt douăzeci și unu, șopti el la

urechea lui Maslennikov. Stai puțin aici, mă-ntorc numaidecît.

Luîndu-l pe Petea, Saburov trecu prin coridorul de jos, pînă la capătul din dreapta al clădirii, ieși printr-o spărtură, pitulîndu-se pe după arborii subțiri și rari, și străbătu în fugă distanța pînă la casa vecină.

Probabil că nemții nu-l observaseră, de vreme ce deasupra capului lui nu șuierară decît cîteva gloanțe răzlețe.

Îl găsi pe Parfenov într-o cameră unde, lîngă telefon, ședea locotenentul Grigoriev. Parfenov era culcat pe podea. Sub cap avea două genți de campanie : una a lui și una străină. Pierduse mult sînge. O schijă mare de mină îi sfîrtecase pîntecele și cînd intră Saburov, Parfenov îi aruncă o privire înțelegătoare și tristă, dar nu scoase o vorbă.

Lui Saburov îi era milă de Parfenov, fiindcă de obicei te cuprinde o milă deosebită pentru oamenii care mor în prima ciocnire. Pe cît știa Saburov, încă de la începutul războiului, Parfenov îndeplinise în armată funcția de lucrător politic, undeva, pe Frontul de Vest. Mic de stat, slab, cu o față obișnuită, cu ochii blînzi, căprui, incapabil să poruncească și să țipe, avea acum o purtare atît de curajoasă și de liniștită, murea așa de simplu, fără să se văicărească și fără să scoată o vorbă, încît, fără să vrea, Saburov simți dorința să se apropie mai mult de el și să-i spună cuvinte de mîngîiere. Privi rana lui Parfenov, o rană groaznică, deschisă, încă nepansată, și se gîndi fără voie că-i mai bine că Parfenov n-are putere

să ridice capul de pe saltea, ca să-și privească rana. Saburov se aplecă spre el, își apropie fața de a lui și, potrivindu-i pe frunte părul lipicios și ud, spuse :

— Ei, cum te simți, Parfenîci ?

Parfenov se temea pesemne să vorbească, deoarece ar fi fost nevoit să-și descleșteze fălcile și atunci ar fi țipat de durere. Nu răspunse nimic, deschise numai ochii și-i închise la loc, ca și cum ar fi spus :

— Nu-i nimic...

Văzîndu-l cum moare, Saburov își închipuia foarte limpede că omulețul acesta alergase desigur înaintea tuturor, fără să strige, fără să spună nici un cuvînt. Cu siguranță că pornise primul la atac împotriva nemților, fără să se încovoaie sub ploaia de proiectile.

— Nu-i nimic, Parfenîci, nu-i nimic, repeta Saburov cuvinte blînde și fără noimă și, aplecîndu-se și mai mult, îl sărută pe buzele încleștate.

5

Lupta începuse dis-de-dimineață, după două ore de acalmie, și nu conteni timp de patru zile. Începu cu un bombardament necruțător, în cursul căruia Saburov fu rănit ușor, pentru a cincea oară în acest război. Bombardamentul dură multă vreme. Pozițiile batalionului fură bombardate de avioane „Junkers 88" și „Junkers 87" — bombardierele acelea în picaj, cu bombe urlătoare, despre care s-a vorbit așa de

mult în perioada invadării Franței de către nemți. În realitate nu bombele urlau, ci niște dispozitive adaptate sub aripile avioanelor care scoteau șuieratul acela sinistru, cînd „Junkers"-ul ataca în picaj. De fapt, invenția asta nu era mare lucru, avînd același principiu ca și pîrîitoarele copiilor și zbîrnîitoarele zmeelor de hîrtie.

Saburov observă cu mirare că lui Koniukov, care se arătase așa de hotărît în timpul nopții, îi era pur și simplu groază în timpul bombardamentului aerian și zăcea cu fața la pămînt, ca un mort, fără să ridice capul.

— Koniukov! îi strigă Saburov apropiindu-se. Koniukov!

Acesta ridică fruntea cu teamă, îl văzu pe căpitan, sări pe neașteptate în picioare, îl apucă de umeri și-l trînti la pămînt lîngă el.

— Culcați-vă! strigă el scos din fire.

Cu mare greutate reuși Saburov să-i smulgă mîna de pe umărul lui și apoi se așeză alături.

— De ce să mă culc?

— Culcați-vă, repetă Koniukov, încercînd din nou să se agațe de el și să-l trîntească la pămînt.

Și Saburov își dădu seama că numai disciplina militară care îi intrase în sînge, împreună cu obișnuința de a-și ocroti comandantul, îl făcură pe Koniukov, speriat de moarte, să sară în picioare, ca să-l silească pe el, pe Saburov, să se culce la pămînt lîngă dînsul.

— Ce, ți-e frică? întrebă liniștit și înțelegător Saburov, iar Koniukov îi răspunse la fel de simplu și din adîncul sufletului:

— Și încă ce frică! Mare năpastă...

— Așa ai să stai tot timpul?

— Cum ordonați, tovarășe căpitan.

— Ce să-ți ordon?... Stai culcat, rabdă, dar de ce să pierzi timpul... Dacă bombardează, — culcă-te; au trecut — scoală-te.

— Mi-e frică, tovarășe căpitan. N-aveți grijă, mă obișnuiesc, dar acum mi-e frică, mi-e groază.

Tocmai această sinceritate îl convinsese pe Saburov că în adevăr Koniukov se va obișnui într-o zi, două.

Înainte de amiază, telefonă Babcenko:

— Eu n-am să vin la tine, spuse el, mă duc la altă unitate. La tine cred că vine șeful, fii atent...

Și închise receptorul.

În divizie, Proțenko era numit de obicei „șeful". Cuvintele „fii atent" însemnau că Saburov trebuie să facă tot posibilul să nu-l lase pe „șef" în locurile cele mai primejdioase, în care ar fi vrut să se bage.

Într-adevăr, nu trecu mult și sosi Proțenko, cu aghiotantul său și cu un pistolar. După ce Saburov îi dădu raportul, el întrebă, ca de obicei:

— Cum merge cu sănătatea, Alexei Ivanovici? și-i întinse mîna stîngă, sănătoasă. Dreapta, care-i fusese rănită, mai era încă țeapănă; de aceea, în timpul conversației, își mișca degetele, încercînd să restabilească circulația sîngelui și să înlocuiască astfel masajul prescris de medic. Bine, bine, spuse el, plimbîndu-se și măsurînd cu privirea tavanul. Cinci

sute de kilograme va trebui să cheltuiască „frîțul“, dacă n-ai să-i fii pe plac. Pronunța „friț“ cu „î“, cu accent ucrainean. Dacă nu aruncă atîta, n-are ce-ți face.

Se sui cu Saburov pînă la cuiburile de mitralieră și după aceea se apropiară împreună de zidul de piatră, în spatele căruia servanții aruncătoarelor de mine săpaseră șanțuri și se instalaseră în ele. Se uită nemulțumit la tranșeele neglijent săpate și nu destul de adînci, și spuse așa, în treacăt, parcă fără să-i bage în seamă pe servanții care erau alături :

— Ce crezi, Alexei Ivanovici, cine ne omoară în război ? Ai să spui : neamțul... Eu însă îți spun — nu numai neamțul, ci uneori și lenea. Se întoarse spre servanții aruncătoarelor și întrebă pe sergentul, care luase imediat poziția de drepți în fața lui :

— Ai auzit de pasărea africană numită struț ?

— Am auzit.

— Dar știi de ce seamănă strutul cu tine ? Nu știi. Seamănă, pentru că se ascunde la fel ca tine : își ascunde capul, scoate dosul afară și crede că s-a ascuns de tot. Culcă-te, strigă Proțenko pe neașteptate, cu glas tăios.

— Ordonați ? întrebă sergentul, neînțelegînd.

— Culcă-te ! Uite : eu sînt mina. Culcă-te în șanțul tău cît mai ești în viață...

Sergentul se trînti dintr-o săritură în șănțulețul lui, în care, așa cum prevăzuse Proțenko, nu încăpea în întregime.

— Poftim, uită-te, spuse Proțenko, capul ți-e întreg, ce e drept, dar jumătate din dos ți-a fost

sfîrtecat. Nu-l mai ai. Drepți ! strigă el iar, aspru.

Sergentul se ridică, zîmbind încurcat.

— Ia măsuri, îi spuse Proțenko lui Saburov și, întorcîndu-se, porni mai departe.

Rămînînd în urmă, Saburov dădu ordin să se sape tranșee adînci și apoi fugi după Proțenko.

Lîngă zidul de piatră, erau culcați doi mitralori. Se străduiseră să se vîre cît mai adînc, în dosul zidului și, în adevăr, se ascunseseră așa de afund, că țeava mitralierei lor căta drept spre cer. Apropiindu-se, Proțenko se culcă luînd locul trăgătorului, verifică înălțătorul și apoi se ridică, scuturîndu-și molozul de pe genunchi.

— Ești vînător ? îl întrebă pe primul mitralior, un sergent mai în vîrstă, cu fața ciupită de vărsat.

— Da, uneori, tovarășe colonel, răspunse cuviincios omul, gata să înceapă cu șeful o convorbire prietenească.

— Văd și eu că ești vînător, spuse Proțenko. Te pregătești să dobori niscaiva rațe și de-aia ai îndreptat mitraliera spre cer... Ai îndreptat-o taman bine, ca să le lovești din zbor. Și adăugă, îngîndurat și totodată ironic : Din păcate, nemții umblă mai mult pe pămînt, altminteri n-am ce zice, te-ai așezat bine...

Și întorcîndu-se, porni tot așa de încet mai departe. Mitraliorul îl urmări cu privirea rușinată și se repezi la tovarășul lui.

— Ți-am spus eu că țeava privește în cer... Cum ai amplasat mitraliera, hai ?

— Dar dumneata ce vrei, se dezvinovăți mitraliorul al doilea, descumpănit. Eu fac cum spui dumneata...

— Ei, și ce dacă spun eu ? Doar tu, care ești mitralior doi, trebuie să alegi poziția împreună cu mine...

Saburov nu auzi sfîrșitul certei lor... Proțenko merse mai departe, mișcîndu-și tot timpul degetele mîinii rănite, ca și cum ar fi bătut în gînd pe o darabană tactul unei melodii. Vorbea fără să se uite la Saburov, ceea ce însemna că e prost dispus.

— Comandantul diviziei arată încotro trebuie îndreptată mitraliera — spre cer sau spre pămînt... Foarte bine. Pentru asta a făcut el Academia militară generală. Și dumneata cînd ai să înveți să roșești ? îi strigă lui Saburov, întorcîndu-se brusc. Cînd ai să înveți să roșești ?

Saburov tăcea. Colonelul avea dreptate și, chiar dacă regulamentul i-ar fi îngăduit, tot n-ar fi avut ce să răspundă.

— O să cîștigăm războiul abia cînd comandanții noștri de divizie n-au să mai fie nevoiți să amplaseze mitralierele și cînd dumneata ai să înveți să roșești. Dar pîn-atunci, pentru nimic în lume nu-l cîștigăm, așa să știi...

Abia se întorseseră la postul de comandă de la subsol și nemții începură pregătirea atacului, cu trageri de artilerie și aruncătoare de mine.

— În general, te-ai organizat destul de bine, așa că ai să-ți menții poziția, spuse Proțenko, înclinînd puțin capul într-o parte și trăgînd

cu urechea la explozii. O să reziști, însă trebuie să-ți instruiești oamenii... Să-i înveți zi și noapte... Pentru că dacă dumneata nu-i înveți azi, atunci mîine vor pieri, și nu așa pur și simplu — de ! ce să-i faci, așa-i la război — dar vor pieri degeaba, și asta-i trist. Unde-i postul dumitale de observație ?

— La etajul patru, sub acoperiș.

— Hai, urcă-te, și vezi care-i situația. Dar mai întîi spune să-mi aducă ceva de mîncare.

Saburov îi șopti din mers lui Petea să-l ospăteze pe colonel și se urcă la etajul patru. De acolo, prin fereastra lată, cu trei canaturi, ce dădea în balconul ars, puteai să vezi aproape tot ce se petrecea afară. Nemții treceau în fugă pe strada alăturată, de la o casă la alta, de la un gard la altul. Obuzele ridicau trîmbe de țărînă chiar în preajma casei, iar unele nimereau cu zgomot în ziduri, și atunci toată clădirea se cutremura, ca legănată de un val uriaș.

Saburov observă că nemții se agitau îndeosebi în fața clădirii din dreapta, acolo unde stătea acum Maslennikov, în locul răposatului Parfenov. Coborî scara pînă la subsol și-i telefonă întîi lui Maslennikov, apoi lui Gordienko, vestindu-i despre atacul pus la cale de nemți. Amîndoi răspunseră că au observat și ei și sînt gata de luptă.

Proțenko căruia nu-i plăcea să se amestece în dispozițiile subalternilor, dacă nu era neapărată nevoie, ședea la subsol și ronțăia liniștit un pesmet negru, pe care pusese o bucată de cîrnat uscat. Cînd prin vuietul exploziilor de mine, care continuau să cadă fără întrerupere,

nemții începură atacul, Proțenko, neascultînd rugămințile lui Saburov, se urcă cu el la observator. Rămaseră acolo cam o oră. Saburov era nervos ; voia să-l ducă pe Proțenko undeva jos. Cînd un obuz greu străpunse zidul, explodînd în încăperea de alături, și cînd, prin spărtură, căzură bucăți de cărămidă și moloz, îl înhăță pe colonel de braț, încercînd să-l tîrască jos cu de-a sila. Dar Proțenko își eliberă mîna, îl măsură cu privirea și, în loc de ordinul răstit al superiorului, necesar în asemenea cazuri, spuse doar :

— Oare de cînd luptăm împreună ? Al doilea an ? Atunci de ce mă tragi de mînă... și, socotind convorbirea terminată, își scoase șapca și începu să-și scuture, grijuliu, praful de var de pe ea.

Cînd nemții se retraseră după primul atac nereușit, Saburov cu Proțenko începură să coboare de la observator. În clipa aceea un obuz întîrziat lovi scara, cu un etaj mai jos. Explozia rupse cu totul o parte din scară, așa încît fură nevoiți să coboare, agățîndu-se de grinzile răsucite și de resturile balustradei.

— Acum ai priceput că nu trebuie să-ți zorești superiorii ? spuse Proțenko ironic. Dacă mă convingeai, mă nimeream la țanc. Ce ți-a spus Babcenko : Are să vie „șeful", fii atent... adăugă el, imitîndu-l pe Babcenko. Iar tu voiai să mă duci la pierzanie. Iac-așa...

Proțenko plecă de la Saburov într-un moment de răgaz dintre primul și cel de-al doilea atac nemțesc.

— Nu-i nimic ; rămîi cu bine, îi spuse lui Saburov la despărțire în dialect ucrainean. Și adăugă confidențial : Cînd oi învăța să lupt mai bine, atunci n-am să mai merg pe la batalioane, am să-i las pe comandanții de regimente să se ducă, iar eu am să mă duc numai la postul de comandă al regimentului... Dar pe la tine, pentru că sîntem cunoștințe vechi, o să trec ca și înainte. Dac-ai fost cu cineva lîngă Voronej, e ca și cum ai fi botezat prunci împreună. Am să vin ca la un cumătru.

Se răsuci pe călcîie și ieși, șchiopătînd puțin, ca de obicei, și bătînd toba în aer cu degetele.

Înainte de a se însera, nemții atacară încă o dată, dar fură respinși. Cînd începu să se întunece, Petea îi aduse lui Saburov o gamelă cu cartofi fierți.

— De unde-ai făcut rost ? se miră Saburov.

— De-aici, din apropiere, spuse Petea.

— De unde, totuși ?

— Așa, de prin apropiere, repetă Petea, făcînd pe misteriosul.

Saburov, care era flămînd și n-avea timp de discuții, începu să înfulece cartofii, iar Petea rămase lîngă el cu aerul unei mame grijulii.

— Totuși de unde i-ai căpătat ? întrebă Saburov cu glasul potolit al omului sătul.

Chipul lui Petea trăda o mare luptă lăuntrică. Pe de o parte trebuia să răspundă la întrebare, pe de alta ar fi vrut să nu-i dezvăluie căpitanului baza de aprovizionare nou descoperită. Saburov se uită la chipul lui misterios și zîmbi.

Petea era curajos, grijuliu și vesel — adică avea cele trei calități de bază care se cer unui soldat de ordonanță. Înainte de război, lucrase ca achizitor la o fabrică din Moscova. Această îndeletnicire începuse să-i placă încă din timpul primului plan cincinal. Să procuri nu se știe cum și nu se știe unde ceea ce nimeni nu putea să găsească — era pentru el o plăcere deosebită. El găsea fier vinclu T la Yalta, struguri la Kostroma și lemn de construcție în Karakum. Îi plăcea să realizeze imposibilul. Nu căuta și nu aranja nimic pentru el personal, dar era gata oricînd să se dea peste cap ca să găsească materialele necesare fabricii la care lucra. Concurenții îl urau, dar șefii îl prețuiau. În război, ca însoțitor al lui Saburov, dăduse dovadă nu numai de bravură în fața inamicului, ci și de o nemaipomenită bărbăție în lupta cu greutățile de tot felul ale aprovizionărilor militare. Cînd batalionul n-avea ce mînca, Saburov îl trimitea în căutarea hranei și Petea găsea totdeauna ceva... Cînd n-avea ce fuma, Petea găsea tutun. Cînd nu era nimic de băut, Petea aducea totdeauna măcar un pic de votcă, și încă atît de repede, încît Saburov îl bănuia că are undeva un depozit secret.

Petea avea un singur cusur : chiar cînd nu săvîrșea ceva neîngăduit de lege, îi plăcea să-și învăluie în mister succesele și era foarte amărît cînd Saburov sau altcineva îi punea întrebări.

— Totuși, unde ai găsit ? repetă Saburov și Petea, simțind că nu mai poate scăpa, se hotărî să mărturisească.

— Aici, spuse el. Aici în curte mai e o căsuță, care are un beci și în beci e o cetățeană...

— Ce cetățeană ? ridică din sprîncene Saburov.

— O cetățeană din Stalingrad ; locuia în căsuța aia. Soțul i-a murit pe front. S-a ascuns în beci, cu trei copii și stă... Are de toate — cartofi, morcovi și altele... ca să nu moară de foame. Ține chiar și o capră în beci, însă zice că, din pricina întunericului, nu mai dă lapte. „Comandantului meu îi plac cartofii“, zic eu. Iar ea, tăcută, mi-a fiert o gamelă și-apoi zice : „Cînd vă mai trebuie, poftiți“ ; și mi-a dat și untură... Dumneavoastră nici n-ați observat, dar pentru că veni vorba, să știți că mîncați cartofi cu grăsime, adăugă cu mîhnire Petea.

Saburov, surprins de faptul că acolo, printre ruine, trăiau o femeie și niște copii, se ridică repede, își îndesă cascheta pe urechi și-i spuse lui Petea :

— Du-mă la ea.

Merseră prin coridor, străbătură în fugă, încovoindu-se, spațiul care-i despărțea de casă și care era sub focul nemțesc, și acolo, într-adevăr, între zidurile năruite, Saburov văzu un fel de ușă astupată cu scînduri și pietre. Coborî o scară din cîteva trepte improvizate. Era un beci încăpător, care fusese probabil mărit în timpul războiului. În colț, pe un butoi acoperit cu scînduri, ardea un opaiț.

Lîngă butoi ședea o femeie între două vîrste, cu chipul istovit, și legăna un copil. Două fetițe, ce păreau să aibă între opt și zece ani,

şedeau alături şi se uitau la noii veniţi cu ochi mari, plini de curiozitate.

— Bună ziua.

— Bună ziua, răspunse femeia.

— De ce ai rămas aici ? întrebă Saburóv.

— Unde să ne ducem

— Păi aici au fost nemţi.

— Da, dar noi am îngrămădit deasupra tot felul de lucruri, spuse liniştită femeia, aşa că ei nu ne-au văzut.

— Aţi îngrămădit... Puteaţi să vă înăbuşiţi.

— Totuna-i, dacă-s nemţi...

— Azi e cam tîrziu, spuse Saburov. Mîine însă am să mă gîndesc cum să vă trimit de aici.

— Nu plec nicăieri.

— Cum nu pleci ?

— Nu plec, repetă ea cu încăpăţînare. Unde să mă duc ?

— În partea cealaltă, peste Volga.

— Nu mă duc. Cu ei ? spuse femeia, arătînd cu mîna spre copii. Să fi fost singură, plecam. Dar cu ei nu mă duc. Singură aş scăpa, dar ei ar muri dincolo de Volga. Ar muri, repetă femeia, convinsă.

— Dar aici ?

— Nu ştiu. Uite, am strîns tot ce s-a găsit. Ajunge pentru o lună, pentru două, şi pînă atunci poate o să-i alungaţi pe nemţi. Dacă plec — copilaşii au să moară.

— Dar dacă vă nimereşte o bombă ori un obuz, te-ai gîndit la asta ? întrebă Saburov, nemaiîncercînd s-o înduplece, dar neputîndu-se împăca de fel cu gîndul că, aici, alături de soldaţii lui, continua să trăiască o femeie cu trei copii.

— Ce să-i faci, rosti calm femeia, dacă ne nimereşte atunci ne omoară pe toţi odată — şi pe mine şi pe ei ; murim împreună.

Saburov nu ştia ce să-i spună. Se lăsă o tăcere prelungă.

— Dacă aveţi nevoia, vă fac mîncare. Am cartofi destui... Să-mi spună el dacă trebuie, arătă femeia cu capul spre Petea. Am să fierb o ciorbă de varză, dar fără carne. Poate am să tai capra, adăugă femeia după o pauză. Dacă o tai, o să fie şi cu carne.

Ghicise din privirile lui Saburov că acesta a înţeles şi n-are să mai stăruie să plece, iar dacă acum se oferea să le gătească de mîncare, o făcea nu ca să fie lăsată aici, nestingherită, ci din tradiţionala milă a femeii ruse. Ar trebui să le gătească soldaţilor ăstora (nu prea se pricepea ea la grade), cît mai stau pe aici, să le fiarbă măcar o ciorbă de varză, iar dacă e vorba să le facă ciorbă, atunci poate să taie şi capra, nu-i pare rău de ea. Ce-i mai trebuia ? Tot nu dădea lapte.

Saburov ieşi afară şi, uitîndu-se la dărîmături, se gîndi încă o dată, ca atunci, la Elton : „Unde am ajuns !“ În faţă erau nemţii. Privi peste umăr la casa lui ciuruită de schije.

„Iar aici sîntem noi...“

Şi hotărî calm : că nu va pleca din casa aceea.

Canonada ţinu toată noapte, fără întrerupere.

În zori, nemţii dezlănţuiră al treilea atac. Nu reuşiră să înainteze direct spre clădirile pe

care le ocupa Saburov, dar se strecurară prin dreapta și stînga lor, pînă la marginea pieții. La ora nouă dimineața, auzi la telefon, ca de obicei, glasul înăbușit și morocănos a lui Babcenko :

— Hei, ce-i nou ? Rezişti ?

— Rezist.

— Ține-te, ține-te. Am să vin curînd la tine.

Aceste cuvinte fură ultimele pe care le mai auzi la telefon. După un minut legătura se întrerupse și cu toate că nu-l îndrăgea nici pe Babcenko, nici vocea lui morocănoasă, în următoarele trei zile, cît nu avu nici o legătură cu nimeni, își aminti de nenumărate ori aceste cuvinte, care-l ajutau să creadă că nu-i singur, că va fi iarăși telefonul, și Babcenko, și divizia, și toate celelalte.

Legătura era întreruptă. Fără îndoială că Babcenko nu putuse să răzbată pînă la el, pentru că nemții ocupaseră toată piața din spate și casele dimprejur, iar Saburov, cu tot batalionul, se afla acum într-o situație care, sub feluritele ei aspecte, se numește în timp de război „încercuire". Trebuia să stea aici, să nu-i lase pe nemți să intre și să aștepte — sau ca rușii să rupă încercuirea și să-i vină în ajutor sau să rămînă fără mine și fără cartușe și atunci să moară. Deși uneori credea că minele și cartușele i se vor isprăvi înainte de a-i sosi ajutorul, totuși pe toți cei din jur — comandanți și soldați — se străduia să-i convingă de contrariu. Și fiindcă ei știau numai cîte cartușe au în cartușiere și cîte mine în lăzi, li se părea că el, căpitanul, mai are o rezervă. El știa însă

că rezerva asta nu există și nici nu va exista... Și de aceea lui îi era mai greu decît tuturor celorlalți.

Îi învăță să tragă la sigur, numai la sigur. Luase cartușele de la majoritatea soldaților, concentrîndu-le la trăgătorii de elită. Celorlalți le lăsase numai grenade pentru eventuala luptă cu nemții în interiorul clădirii, dacă aceştia ar pătrunde acolo. În răstimp de trei zile, acest lucru se întîmplă numai de două ori — și el izbuti să-i respingă de fiecare dată. Lîngă zid, în curte, în fața ferestrelor sparte ale clădirii, zăceau, în diferite poziții, cadavre de nemți. Nu le ridica nimeni — nu era nici timp, nici putere, nici dorință...

A treia zi, un obuz, trecînd prin zid, explodă în subsolul unde se stabilise Saburov. Printr-o întîmplare stranie, nimeni nu fu ucis : Petea ieșise, iar pe Saburov, care se întinsese pentru o clipă pe patul de campanie, zguduitura nu făcu decît să-l trîntească jos. Cînd se ridică, observă că tot zidul de deasupra capului său era parcă pătat de sînge — tencuiala crăpată în sute de locuri dezgolise cărămizile.

Fu nevoit să se mute în apartamentul de la etajul întîi, care scăpase ca prin minune, și unde Petea îl rugase să se mute chiar cu două zile în urmă. Faptul că apartamentul rămăsese neatins, în mijlocul dezastrului general, îi dădea convingerea superstițioasă că acolo nu va nimeri desigur nici un obuz.

A patra zi, cînd totul se cutremura și se zguduia din pricina bombardamentului, în cameră

intră încet femeia și puse pe masă o strachină de lut.

— Uite, am fiert o ciorbă de varză, gustați.

— Mulțumesc.

— Dac-o să vă placă, mai aduc.

Saburov se uită la ea fără să-i răspundă. Totul era ciudat, aproape de necrezut — adăpostul cu trei copii, femeia care fierbea ciorba de varză... Și în același timp era aici în toate un calm uimitor, asemănător calmului cu care un vînător de tancuri, punînd mîna pe pușca antitanc, în loc să arunce țigara aprinsă și s-o strivească sub cizmă, o așază pe o poliță, în tranșee, cu gîndul s-o fumeze mai tîrziu, cînd va termina... Ceva asemănător era în această femeie, în felul cum venise...

— Mulțumesc, mulțumesc, repetă Saburov, văzînd că ea continuă să stea tăcută ; și înțelegînd îndată ce așteaptă de la el, scoase lingura de după carîmbul cizmei.

— Bună ciorbă, gustoasă, spuse el, foarte gustoasă... Du-te, că iar încep să tragă.

Noaptea, la adăpostul întunericului, Maslennikov se strecură pînă la Saburov, care-l recunoscu cu greu, atît de neras era și atît de repede se maturizase. Uitîndu-se la Maslennikov, Saburov se gîndi că probabil și el se schimbase în aceste zile. Era foarte obosit, nu atît din pricina primejdiei necontenite, cît din pricina răspunderii ce-i apăsa umerii. Nu știa ce se petrece mai spre sud ori mai spre nord, deși, judecînd după canonadă, pretutindeni în jur era luptă — însă știa limpede și simțea și mai vîrtos un lucru : anume că aceste trei clădiri cu ferestrele sparte, locuințele distruse, el însuși, soldații lui, morții și viii, femeia și cei trei copii din beci — toate astea, la un loc, erau Rusia, iar el, Saburov, o apăra. Dacă moare sau se predă, atunci această palmă de loc încetează să mai fie Rusia, și devine pămînt nemțesc... dar nu-și putea nici măcar închipui acest lucru...

Toată noaptea a patra, ultima, în dreapta și în stînga răsună o canonadă înverșunată. În curte și chiar în clădiri nimereau obuze nemțești și de-ale noastre, iar spre ziuă, ale noastre mai des poate decît cele nemțești. La început, Saburov nu crezu, pe urmă crezu, și apoi încetă din nou să creadă, pentru ca abia în zori să fie sigur că ai săi își deschideau drum spre el...

În zori, în curtea clădirii din stînga, năvăliră soldați de-ai noștri, cu pistoale-mitralieră, nădușiți, murdari, fioroși. Îi urmăreau pe nemți și li se părea că și aici sînt tot nemți. Era greu, aproape cu neputință, să-i oprești să alerge prin coridoare și prin subsolul clădirilor, în căutarea nemților.

Printre cei dintîi pe care-i văzu și-i îmbrățișă Saburov se afla mult așteptatul Babcenko, plicticosul, grosolanul și arțăgosul Babcenko, groaznic de neras, mort de oboseală, cu automatul atîrnat de gît, cu mîinile și genunchii murdari de noroi și var.

— Nu ți-am spus la telefon că vin curînd ? spuse, sau mai bine zis strigă el, căutînd să-și ascundă cît mai repede tulburarea, neobișnuită

și nepotrivită în convorbirea dintre un comandant și un subaltern.

Zîmbind mereu, contrar obiceiului său, Babcenko străbătu camera de două ori, apoi lăsînd jos automatul, se așeză la masă, rezemîndu-se de ea și, în sfîrșit, luîndu-și cu greu înfățișarea obișnuită, ursuză și nemulțumită întrebă cu tonul lui de totdeauna :

— Ce pierderi ai ?

— Cincizeci și trei de morți, o sută patruzeci și cinci de răniți, spuse Saburov.

— Nu-ți menajezi oamenii, spuse Babcenko, nu-i menajezi, îi menajezi prea puțin. Altfel, n-am ce zice, te-ai ținut bine. Spune să-mi aducă apă.

Saburov îl căută din ochi pe Petea și-i ceru să aducă apă, dar cînd întoarse capul, constată că locotenent-colonelului nu-i mai trebuia apă ; rezemîndu-se pe marginea mesei și lăsîndu-și capul pe discul încărcător al automatului, care-i ieșea incomod de sub braț, adormise. Fără îndoială că, la fel ca și Saburov, nu închisese ochii de patru zile. Gîndindu-se la asta și reamintindu-și de tot ce se întîmplase în aceste patru zile, Saburov simți deodată o oboseală care-i frîngea oasele. Ca să nu cadă buștean lîngă masă, ca Babcenko, se sculă, se rezemă de perete și își scoase cu greu ceasul lui mare din buzunar. Arăta 9,15 — trecuseră exact patru zile și șapte ore de cînd, ajutat de Petea, după ce aruncase grenada prin fereastra sfărîmată, sărise în această clădire.

6

La cele patru zile și nopți de luptă pe care Saburov le numărase în momentul fericit al întîlnirii cu Babcenko se adăugară, cu uimitoare repeziciune, încă patru zile și patru nopți, pline de vuietul avioanelor în picaj, de bubuitul surd al obuzelor și de țăcănitul sec al armelor automate nemțești. Abia în ziua a noua se statornici oarecare liniște.

Saburov se culcă îndată după lăsarea întunericului, dar peste trei ceasuri îl trezi țîrîitul telefonului. Babcenko, căruia nu-i plăcea ca subalternii lui să doarmă cînd el însuși era treaz, ceru plantonului să-l trezească pe Saburov.

Acesta se sculă de pe canapea și se apropie de telefon.

— Dormi ? întrebă Babcenko cu o voce surdă, îndepărtată.

— Da.

— Dormi, dar la dumneata e totul în ordine ?

— Totul e în ordine, spuse Saburov, simțind că somnul îi piere tot mai mult, cu fiecare secundă a acestei convorbiri enervante.

— Ai luat măsuri pentru eventualitatea unui atac de noapte ?

— Am luat.

— Bine, atunci dormi.

Și Babcenko puse jos receptorul.

Din felul cum oftase căpitanul, Maslennikov, care se trezise și el și ședea acum pe pat în fața lui, putu să-și închipuie cam ce conținut

avusese convorbirea și să constate în același timp că Saburov părea mai supărat ca de obicei.

— Locotenent-colonelul ? întrebă Maslennikov.

Căpitanul dădu din cap fără să scoată o vorbă și încercă să se culce din nou și să adoarmă. Însă, cum se întîmplă ades în zilele de oboseală neobișnuită, somnul nu se mai întorcea. După ce mai zăcu vreo cîteva minute, Saburov își lăsă picioarele goale pe podea, aprinse o țigară și privi pentru întîia oară cu luare-aminte camera în care își instalase de cîteva zile comandamentul.

Pe mușamaua care acoperea masa rămăseseră întipărite două cercuri — unul mai mare, probabil de la o tigaie, altul mai mic — de la un ibric de cafea. Pesemne că proprietarul locuinței își expediase familia înainte de a pleca și, în ultimele cîteva zile, se ocupase singur de gospodărie, ducînd o viață de holtei, neobișnuită pentru el. Suflul exploziilor spărsese ușile de sticlă ale dulapului și Saburov nu putu afla mare lucru despre proprietarii săi, fiindcă dulapul fusese golit. În schimb, pe birou erau nenumărate urme care vorbeau despre viața întregii familii. Andrele cu împletitura începută, un teanc de reviste tehnice, cîteva volume de Cehov, zdrențuite, niște manuale de clasa a treia, uzate, și un teanc frumos aranjat de manuale noi de a patra... Apoi Saburov descoperi niște caiete de limba rusă. Cu curiozitatea profesională a omului care s-a pregătit cîndva pentru cariera pedagogică, începu să răsfoiască aceste caiete. Pe prima pa-

gină a uneia din ele era compoziția : „O vizită la moară"... „Ieri, am fost la moară. Am privit cum se macină făina"... În cuvîntul „macină" litera „i" fusese ștearsă și înlocuită cu litera „e", care fusese ștearsă la rîndul ei și înlocuită din nou cu litera „i". „Mai întîi grîul se transportă la siloz, de la siloz e adus la moară, pe urmă..."

Închizînd caietul, Saburov își reaminti că, de pe malul stîng al Volgăi, văzuse un uriaș siloz în flăcări, poate același despre care citea acum în caietul elevului.

Maslennikov, care ședea în fața lui, cu picioarele atîrnînd în aceeași poziție ca și Saburov, se întinse și el pînă la caiete, le răsfoi încet și începu deodată să vorbească despre copilăria lui. În discuțiile pe care le avusese cu Saburov, de cînd îl cunoscuse, revenise de mai multe ori la această temă, dar acum căpitanul simțea că Maslennikov vrea nu atît să povestească despre copilăria lui, cît să-l provoace pe el, în sfîrșit, la destăinuiri despre trecut.

Saburov nu făcea parte din acea categorie de oameni care tac din principiu sau din pricina firii lor posace ; de obicei vorbea puțin, pentru că era mai tot timpul ocupat cu serviciul, pentru că îi plăcea să rămînă singur cu gîndurile lui și pentru că, ori de cîte ori se afla în mijlocul oamenilor, prefera să-i asculte pe alții, fiind convins în adîncul sufletului că a făcut încă foarte puțin, că n-a realizat aproape nimic și că povestea vieții lui nu prezintă pentru aceștia un interes deosebit.

Așa și acum, prefera să-l asculte tăcut pe Maslennikov, gîndindu-se la cele spuse de el, sau lăsîndu-se în voia propriilor sale gînduri și atingînd în același timp, încet, cu luare-aminte, lucrurile de pe masă.

Al doilea copil care trăise în această locuință era probabil mic de tot. Pe masă erau aruncate cîteva foi rupte dintr-un caiet, mîzgălite cu creionul roșu și albastru. Desenele înfățișau case cu pereții strîmbi, tancuri fasciste în flăcări, avioane fasciste care se prăbușeau lăsînd în urmă dîre de fum negru și, deasupra tuturor, desenat cu creion roșu, un mic avion de vînătoare rusesc. Asta fusese cea dintîi imagine a copilului despre război : rușii trăgeau într-una, iar fasciștii săreau în aer într-una.

De altfel, cu toate că era dureros să-și reamintească de greșelile trecutului, Saburov se gîndi fără să vrea că, înainte de război, foarte mulți oameni în toată firea își închipuiau cam la fel războiul.

Război... În ultima vreme, ori de cîte ori avea răgazul să se gîndească la viața lui, o aducea fără să vrea la acest numitor comun și își împărțea faptele vieții de dinainte de război în bune și rele, nu privite în general, ci în legătură cu războiul. Acum, cînd lupta, unele obiceiuri și unele înclinări erau ca niște piedici, altele îl ajutau. Cele din urmă erau mai numeroase, probabil pentru că oamenii care, ca și el, își începuseră viața de sine stătătoare în anii primului plan cincinal trecuseră prin aceeași școală grea a vieții plină de lipsuri, dar și de abnegație. De aceea războiul,

făcînd abstracție de permanenta posibilitate a morții, nu-l putea surprinde cu greutățile lui zilnice.

Ca toți cei de vîrsta lui, Saburov începuse să muncească încă din copilărie, trecînd de la un șantier la altul ; încercase de cîteva ori să învețe, dar de fiecare dată, mobilizat de comsomol și după aceea de partid, pleca iarăși la lucru, fără să termine învățătura. Cînd îi venise sorocul, făcuse doi ani de serviciu militar ; ieșise cu gradul de sublocotenent și, revenind la profesiunea lui de șef al unui șantier de construcții, începuse din nou să-și trăiască zilele și nopțile în gropile de fundație și în pădurile de la Magnitogorsk.

Anii planurilor cincinale aveau să-l atragă, ca pe mulți alții, prin febra lor constructivă și, încurcîndu-i toate socotelile, să-l îndepărteze de profesia pe care o visase în copilărie. Și totuși, în cele din urmă, ca mulți alții, găsise în el puterea să renunțe la munca obișnuită, la cîștig, la felul lui de viață și, deși nu mai era adolescent, lăsase totul pentru banca de la universitate, pentru patul de la cămin și bursa de o sută de ruble.

Cu un an înainte de război, venise la Moscova și se înscrisese la facultatea de istorie. La douăzeci și unu iunie 1941, cu un succes care a întrecut așteptările celor din jur, își dăduse primele examene universitare, iar a doua zi dimineața, ascultase discursul lui Molotov. Se întîmplase ceea ce prevedea toată lumea, dar ceea ce, în adîncul sufletului, nimeni nu voia să creadă pînă la urmă. Înce-

puse războiul care, după un an și trei luni, avea să-l aducă aici la Stalingrad, pe el, omul care cîndva voise să devină profesor de istorie și care scăpase din încercuire de trei ori, fusese decorat de două ori, rănit și lovit de cinci ori. Tot războiul îl adusese în camera asta care i-ar fi amintit, poate, pentru o clipă, de pace, dacă de-a curmezișul spătarului de pluș al divanului împodobit cu broderii făcute de mînă n-ar fi lucit automatul.

Miezul nopții trecuse demult. Saburov, care asculta distrat povestirile lui Maslennikov despre viața lui, amintindu-și totodată, fără să vrea, de propria lui viață, își răsuci încet o țigară, o vîrî grijuliu în țigaret și o aprinse. Maslennikov încetă să vorbească, rămînînd nemișcat în fața lui. Stăteau amîndoi așa și tăceau de cinci sau poate de zece minute. Apoi, Maslennikov începu din nou să vorbească, de data asta despre dragoste. Îi vorbi întîi cu o seriozitate de adolescent despre pasiunile lui din timpul școlii, apoi despre dragoste în general, și în cele din urmă îl întrebă pe neașteptate pe Saburov :

— Ei, dar dumneavoastră cum stați cu dragostea ?

— Ce dragoste ?

— Se poate să nu fi avut nici o dragoste ?

— Dragoste ? Saburov se adînci în gînduri, trase un fum din țigară și închise ochii. Dragoste... Oare i-a lipsit dragostea în viață ?

Își reamintea de două sau trei femei care, în treacăt, se strecuraseră în viața lui, așa cum, probabil, tot în treacăt se strecurase și

el în viața lor. Din acest punct de vedere erau, fără îndoială, chit : nu fusese dezamăgit și nu jignise pe nimeni. Poate că nu era bine, cine știe ? Poate că toate astea se întîmplau așa — ușor și scurt — nu pentru că n-ar fi dorit dragostea, ci mai degrabă pentru că o dorea prea mult. Nici femeile pe care le întîlnise în viață și nici felul cum se desfășuraseră aceste întîlniri nu semănau cu dragostea din închipuirea lui. E drept că nici el nu se străduise să le facă pe potriva visului său. De altfel, toate aceste amănunte nu poți să ți le mărturisești decît ție însuți și cînd Maslennikov, după o lungă tăcere, îl întrebă a doua oară : „Se poate să nu fi avut nici o dragoste ?“ el îi răspunse : „Nu știu, nu știu, probabil că n-am avut...“

Se sculă de pe canapea și străbătu camera de cîteva ori.

„Nu, nu se poate să nu existe, gîndi el, e drept că n-a fost, dar nu se poate să nu fie.“

Și deodată își aminti cuvintele fetei de pe vapor, care spunea că i-e tare frică de moarte, pentru că n-a cunoscut dragostea, dar că lui nu poate să-i fie frică, pentru că e mai în vîrstă și, ca atare, a cunoscut tot.

„Nu, nu tot, gîndi el. Nu totul. Doamne, cît de mult și totuși cît de puțin ar fi acel «tot» și cît de plictisitoare și de imposibilă ar fi viața omului care și-ar putea închipui, măcar pentru o clipă, că a cunoscut «tot»...“

Mai străbătu odată camera și, venind lîngă Maslennikov, îi puse mîna pe umăr.

— Ascultă, Mișa, spuse el, nu atît ca să-i răspundă, cît mai degrabă ca să-și tălmăcească propriile-i gînduri. Ascultă, Mișa. Noi, eu și cu tine, nu trebuie să murim. Dar știi, în nici un caz...

— De ce?

— Nu știu. Știu numai că nu trebuie.

În clipa aceea intră agentul de legătură și rosti doar un cuvînt: „Atacă!" Saburov se așeză pe canapea și-și potrivi la iuțeală obielele, își trase cizmele și, nimerind îndată, cu un gest obișnuit, mînecile, își îmbrăcă mantaua peste bluză.

— Iată că nici n-am avut vreme să dormim, îi spuse lui Maslennikov, încheindu-și centironul.

Iar Maslennikov simți în cuvintele căpitanului o ironie tristă și blîndă pentru tot ce-și reamintise adineauri cu atîta emoție și care totuși însemna așa de puțin, acum, în fața acelui cuvînt scurt ce le umplea viața: „Atac!"...

7

Mijeau zorile. Saburov, care se întorsese în încăpere curînd după ce constatase că de data asta știrea despre atacul german fusese o alarmă falsă, nu se mai culcă. Era ora cinci dimineața — cel mai liniștit moment din răstimpul acestor douăzeci și patru de ore. Se apropie de ușa dinspre coridor, sfărîmată și înlocuită cu o foaie de cort. Avea de gînd să-l cheme pe Petea și să-i spună să pregătească

ceva de mîncare, dar după ce dădu la o parte foaia de cort, se opri. Fără să-l observe, Petea, plantonul și doi agenți de legătură ședeau unul lîngă altul pe podea și sporovăiau.

— Mă întrebi cînd o să se isprăvească războiul ăsta? spunea Petea cu tonul binevoitor și sfătos cu care, socotindu-se atotștiutor, vorbea de obicei cu oamenii. Cine poate ști? Nu știu cînd o să se termine. Cînd o să-l batem definitiv pe neamț, atunci o să se termine, dar cînd o să fie asta — nu știu.

— Of, dar departe trebuie să-i mai alungăm... spuse cel mai tînăr dintre cei doi agenți de legătură, scoțînd pe nas rotocoale de fum și privind în tavan. Departe, adăugă el pe un ton menit să arate că lucrurile stau întocmai așa cum spunea el. Era limpede că nu-l mîhnea decît depărtarea pînă la graniță.

Saburov lăsă în jos, încet, foaia de cort, nevrînd ca ostașii să știe că le ascultase, nepoftit, convorbirea, se întoarse, se așeză la masă și-l strigă tare pe Petea. Petea se ivi numaidecît la ușă.

— Dă-ne ceva de mîncare.

— Am înțeles, să trăiți, rosti Petea, iar Saburov îl auzi îndată cum cotrobăie cu zgomot după foaia de cort, printre gamele și cutii de conserve.

— Cum stăm cu răniții, barem au fost scoși toți? îl întrebă într-un tîrziu Saburov pe Maslennikov.

— Aseară mai rămăseseră încă optsprezece oameni, spuse Maslennikov. De bombardament nu scapă nimeni — dacă nu te lovește

cu schije, atunci cu pietre, dacă nu cu pietre, măcar cu cioburi de sticlă.

— Da, în cîmp deschis e mai bine, încuviință Saburov.

Pe fața lui, încruntată de ciudă, se zugrăvi o expresie de mînie.

— Și cînd te gîndești că în jurul Stalingradului era o centură de fortificații, adăugă el.

— Știu, am auzit...

— La vreo cincisprezece kilometri de oraș s-au făcut șanțuri, tranșee, cazemate și întărituri de beton. Se zice că o mulțime de oameni au lucrat zi și noapte, dar de luptat în ele n-au luptat.

— De ce oare?

— Dacă ai ști tu, Mișa, spuse Saburov cu mîhnire, cîte șanțuri și tranșee săpate de-a surda am văzut într-un an de război! De la graniță și pînă aici, milioane de metri cubi de pămînt săpate de pomană. De ce? Fiindcă adesea săpăm tranșee în spatele nostru, dar nu instalăm în ele la timp nici trupe, nici tunuri, nici mitraliere — nimic. Așteptăm, după vechiul obicei, făcîndu-ne socoteala c-o să ne retragem și o să le ocupăm atunci, dar nemții o iau prin altă parte și ajung acolo înaintea noastră... Căci tranșeea fără om nu face nici două parale. Așa se duc de rîpă de foarte multe ori fortificațiile astea. Pe urmă ajungem pînă la oraș, ne rezemăm cu spatele de el, săpăm tranșee noi, nu în trei luni, ci în trei zile, la nimereală, și luptăm în ele pînă la sfîrșit, pînă la ultima suflare. E greu și e păcat... Așadar, zici că de aseară au mai rămas optsprezece răniți, adăugă el, pentru a readuce discuția la punctul de la care pornise. Vezi ce-i cu ei, au fost evacuați ori ba?

Maslennikov ieși. Saburov scoase briceagul și potrivi fitilul lămpii. Lampa pe care o meșterise cu mîna lui era alcătuită dintr-un obuz de 76 mm, turtit la gură, înăuntrul căruia era vîrît un fitil, iar ceva mai sus de mijloc Saburov tăiase o gaură, astupată cu un dop, prin care turna gaz sau, în lipsă, benzină cu sare.

După ce potrivi fitilul, Saburov ciuguli alene din tigaie, cu furculița, cîteva bucățele de carne conservată, pe care i le adusese Petea. N-avea poftă de mîncare. De ce oare? Poate pentru că nu venise încă ora mesei; era abia șase dimineața. Se cam încurcaseră orele. Simți dorința să iasă la aer. Dar abia își aruncase mantaua pe umeri, cînd Maslennikov se întoarse.

— I-au luat pe toți în timpul nopții. Dar știți cine a venit după răniți? Fata aceea pe care ați scos-o din apă, ea a venit.

— Da? rosti Saburov.

— Abia acum am aflat că ea îi evacua tot timpul pe răniți, dar eu n-am văzut-o. Am adus-o aici. Lăsați-o să se odihnească, să mai stea puțin, adăugă Maslennikov.

— Desigur, desigur, spuse grăbit Saburov, reamintindu-și pe neașteptate că aici el era gazdă și avea, între alte obligații, și pe aceea de a fi ospitalier.

Maslennikov ieși pe coridor și strigă tare:

— Ania! Ania, unde ești?

Fata intră şi se opri sfioasă în prag. Lui Saburov i se păru că în timpul acestor opt zile fata a mai slăbit.

— Stai jos, stai jos, îi spuse Saburov, foindu-se.

Se străduia să fie îndatoritor, dar tot ce făcea era din cale afară de stîngaci. În loc să tragă mai aproape un scaun, îl ridică şi-l lăsă pe podea cu atîta zgomot că, fără voie, fata tresări.

— Ce mai faci? o întrebă Saburov tam-nisam.

— Aşa şi aşa, răspunse fata zîmbind şi se aşeză pe scaun. Dar dumneavoastră?

— Tot aşa.

— Cum tot aşa? Admirabil, adăugă vioi Maslennikov. O ducem admirabil. Ia uite cum trăim... şi, mîndru, arătă cu mîinile, ca şi cum totul în jur ar fi adeverit că duceau o viaţă confortabilă, minunată.

— Va să zică, dumneata transportai răniţii de la noi? întrebă Saburov.

— În prima zi n-am fost eu, spuse fata, dar în celelalte trei zile, eu...

— În total au fost evacuaţi o sută opt oameni?

— Da, cu cei din prima zi. Însă eu am transportat doar nouăzeci.

— În timpul trecerii n-aţi scăldat pe nimeni?

— Nu, zîmbi ea, reamintindu-şi pesemne cum se „scăldase" ea însăşi, pe nimeni... Doar aseară, cînd eram pe plută, un avion a tras în noi şi a omorît patru oameni.

— Dintr-ai mei?

— Ai dumneavoastră.

— Dumneata ai dispărut atunci aşa...

— Da, am uitat să vă mulţumesc...

— Nu despre asta-i vorba.

— Ştiu, totuşi vă mulţumesc.

— Cînd te întorci? întrebă Saburov.

— Trebuie să aştept pînă diseară. Am întîrziat, acum e lumină.

— Da, e drept, cînd e lumină nu te poţi strecura de la noi în spatele frontului. Nu-i nimic, o să te odihneşti aici.

— Da, mă duc îndată să mă odihnesc; sanitarii mei s-au culcat, n-au dormit de două nopţi, spuse fata, ridicîndu-se să plece.

— Unde te duci, unde te duci? Odihneşte-te aici. Eu plec îndată cu locotenentul şi ai să te odihneşti aici.

— Dar n-am să vă deranjez?

După felul cum rostise cuvintele, Saburov înţelese că era cumplit de obosită şi că un pat pe care ar fi putut să se culce şi să se acopere cu o pătură era pentru ea un adevărat miracol.

— Nu, cîtuşi de puţin, spuse el.

— Atunci e bine, am să mă culc, zise simplu fata.

— Dar mai întîi trebuie să mănînci.

— Bine, mulţumesc.

— Petea, strigă Saburov, ceva de mîncare.

— Uitaţi-vă, spuse Petea cînd intră, tigaia e lîngă dumneavoastră, tovarăşe căpitan.

— Ah, adevărat... Saburov împinse tigaia spre fată.

— Dar dumneavoastră ?

— Şi noi.

Saburov deşurubă capacul unui bidon nemţesc ce se afla pe masă şi turnă, lui şi lui Maslennikov, în ogivele de obuz pe care le numeau între ei „fugase“. În ultimul timp, acestea înlocuiau tot mai des paharele.

— Dumneata bei ? întrebă el.

— Cînd sînt obosită beau, spuse ea, dar numai jumătate...

Îi turnă, şi fata bău împreună cu ei, liniştit, fără să se strîmbe, aşa cum bea doctoria un copil ascultător.

— Ştii să cînţi ? întrebă Maslennikov tamnisam.

— Am cîntat cîndva, puţin, acompaniindu-mă cu ghitara.

— Acasă, ghitara stă fără îndoială atîrnată lîngă pat şi legată cu fundă, glumi Maslennikov.

— Cu fundă, spuse fata. Dar acum nu mai este... Eu sînt de aici, adăugă ea.

Aceste cuvinte „de aici“ aveau pentru fiecare din ei un singur înţeles, foarte precis : dacă-i de aici, atunci totul a ars şi nu mai are nimic...

— Mai ţi-e frică ? Ţii minte ce vorbeam ?

— Nu, totdeauna o să-mi fie frică, spuse ea. Doar v-am explicat de ce mi-e frică ; atunci cum să nu-mi mai fie ? Nu pot... Am crezut că n-o să mă mai întîlnesc cu dumneavoastră, adăugă ea după o scurtă tăcere.

— Eu, dimpotrivă, zîmbi Saburov, am fost încredinţat că, odată şi odată, tot o să te mai întîlnesc.

— De ce ?

— Am băgat de seamă că la război nu prea se întîmplă să te întîlneşti cu oamenii o singură dată. Unde locuiai, departe de aici ?

— Nu, nu-i departe. Dacă mergi pe strada asta, la al treilea colţ, pe dreapta.

— Adică, acum e la nemţi ?

— Da.

— Ania, Ania... spuse Saburov, amintindu-şi deodată ceva. Ştiu, Ania, o să te mire ce o să-ţi spun, ba s-ar putea să nu te mire.

Nu era încă sigur, dar, fără să ştie de ce, i se păru că, dacă a fost o coincidenţă ca tocmai această fată pe care a scos-o din apă să-i transporte acum răniţii, s-ar putea întîmpla şi o altă coincidenţă...

— De ce să mă mir ?

— Numele dumitale de familie e Klimenko ? întrebă Saburov.

— Da.

— Fără îndoială că ai să te miri şi chiar ai să te bucuri. Am văzut-o pe mama dumitale.

— Pe mama ? Unde ?

— Pe malul celălalt, la Elton, spuse Saburov. Tatăl dumitale-i undeva pe aici, în oraş, nu-i aşa ?

— Da, încuviinţă Ania.

— Am văzut-o pe mama dumitale la Elton, acum nouă zile, chiar în dimineaţa zilei în care am traversat împreună Volga. Atunci

însă nu știam cum te cheamă și de aceea n-am spus nimic.

— Ce face, ce-i cu ea? întrebă repede Ania.

— E bine; venise la Elton pe jos și am stat amîndoi de vorbă. Spunea că v-a despărțit bombardamentul.

— Da, ea era acasă, eu însă lipseam. Cum arăta?

— Bine, minți Saburov. Ajunsese cu bine la Elton.

— Unde-ați văzut-o? Cum aș putea să aflu unde e?

— Nu știu. Am văzut-o la Elton, pe prispa unei case. Cred că sosise tocmai în ziua aceea.

— Cum arăta? întrebă Ania. Era istovită?

— Cam...

— Principalul e că trăiește.

— Uite, și ea mi-a spus despre dumneata același lucru: „Principalul e să trăiască", zîmbi Saburov.

— Acum, într-adevăr, ăsta-i lucrul cel mai de seamă.

Fata își puse mîinile pe masă și-și lăsă capul pe ele. Ar fi vrut să-l mai întrebe o dată și încă o dată pe Saburov despre mama ei, dar ce mai putea ști el care n-o văzuse decît două minute?

— Culcă-te, o îndemnă Saburov, culcă-te pe canapeaua mea. Eu plec acum și nu mă-ntorc pînă diseară. Am să te scol cînd va trebui să pleci.

— Mă trezesc și singură, spuse ea cu convingere. Apoi, apropiindu-se de canapea, se

așeză pe ea și, legănîndu-se copilărește pe arcuri, exclamă cu surprindere: A... ce moale e, n-am dormit demult pe așa ceva!

— O să ne aranjăm și mai bine, spuse Maslennikov. Am văzut între dărîmături două fotolii de piele; le dregem pe ici, pe colo, și-o să fie ca-ntr-un vagon-salon.

— Dar o ghitară nu se găsește printre dărîmături?

— Nu.

— Păcat! V-aș fi cîntat.

— Nu-i nimic, că doar nu vii la noi pentru ultima oară...

— Cred că nu...

— O să găsesc eu o ghitară. Îmi dați voie să mă duc la compania întîi? întrebă Maslennikov, luînd poziție de drepți, mai militărește ca de obicei.

— Du-te, spuse Saburov. Vin și eu curînd pe acolo.

Maslennikov ieși.

— Ce face aici, la dumneavoastră? întrebă fata.

— Șeful meu de stat-major.

— Și el e băiat bun.

— De ce și „el"?

— Ca și dumneavoastră, răspunse ea. Adică nu-i tocmai ca dumneavoastră, el e ca mine, adică, ce spun eu — nu e bun, ca mine... Dar eu... Fata tăcu, rușinată că se încurcase, apoi zîmbi. Vreau să spun că el, ca și mine, e încă foarte tînăr, iar dumneavoastră sînteți mai în vîrstă — uite asta am vrut să spun.

— Dumneata m-ai trecut de-a binelea în rîndul moşnegilor, spuse Saburov clătinînd din cap.

— Nu, de ce printre moşnegi? ripostă fata serios. Eu văd că dumneavoastră sînteți mai mare decît noi. Desigur că ați trecut prin multe în viață, nu-i aşa?

— Nu ştiu, se prea poate... Poate că da... încuviință Saburov nehotărît.

— Pe cînd eu — nu. N-am aproape nici o amintire. Numai uneori îmi aduc aminte de Stalingrad, aşa cum era înainte. Dumneavoastră n-ați fost niciodată pe-aici?

— Nu.

— Era foarte frumos. Ştiu, fără îndoială, Moscova-i mai frumoasă, dar mie, totdeauna mi s-a părut că Stalingradul e cel mai frumos. Poate pentru că m-am născut aici. Rău îmi pare, spuse ea cu nebănuită putere, foarte rău... Aşa de rău, cum nici nu vă puteți închipui. Mama n-a plîns cînd a vorbit cu dumneavoastră?

— Nu.

— Aşa e ea... Pentru un fleac — dacă sparge o farfurie, plînge, dar cînd i se întîmplă ceva cu adevărat groaznic, atunci nu plînge, tace, nu spune nimic...

— Dar tatăl dumitale?

— Nu ştiu. El n-a trecut dincolo. Mi-a spus: n-am să plec din Stalingrad. Şi n-a plecat, ştiu. Amîndoi sînt buni cu mine. Cînd am venit acasă şi am spus că plec în armată, la numai trei zile după moartea lui Mişa — fratele meu mai mare — mă gîndeam c-au să se împotrivească. Dar ei nimic; mi-au spus doar: „Du-te". Şi atît... Bine că înțeleg totul, adăugă ea cu aceeaşi sinceritate neaşteptată, arătînd că împărtăşeşte şi acum părerea pe care o au îndeobşte copiii despre părinții lor, şi anume că aceştia nu înțeleg niciodată nimic, iar dacă înțeleg ceva, atunci e foarte surprinzător şi îmbucurător totodată.

— Îmi pare bine că v-am văzut azi, fiindcă, în timp ce-i transportam pe răniții dumneavoastră, ei vă pomeneau mereu: Saburov, Saburov; dar eu nu ştiam că Saburov sînteți dumneavoastră şi am vrut să vă văd, ca să vă mulțumesc. Cînd am fost împreună pe vaporul acela, v-am spus tot felul de lucruri, am simțit dorința să vă povestesc totul şi după aceea mi s-a părut că, dacă am să vă mai văd o dată, am să simt iar nevoia să vă spun...

— Ce?

— Nu ştiu ce... totul, aşa, în general... Dacă nu nimereați aici, la noi, la Stalingrad, nu ne întîlneam niciodată.

— De ce? Nu voiai să studiezi?

— Ba da.

— Ai fi venit la Moscova?

— Da.

— Te-ai fi înscris la universitate, iar eu aş fi fost acolo lector.

— Cum, înainte de război erați lector?

— Nu, învățam, însă trebuia să mă fac lector.

— Nu mi-aş fi închipuit, aveam impresia că toată viața ați fost militar...

Ca fiecare om venit din rezervă și ajuns comandant, Saburov se simți măgulit de această impresie greșită.

— De ce ai crezut asta? întrebă el curios.

— Așa. Sînteți așa de milităros, parcă totdeauna ați fost în armată, așa păreți... spuse ea și, acoperindu-și gura cu palma, căscă.

— Culcă-te, spuse el, dormi.

Fata se întinse pe pat. Saburov luă din cui mantaua și o înveli.

— Dar dumneavoastră ce faceți? îl întrebă ea.

— Ziua umblu fără manta.

— Nu-i adevărat.

— Nu, pe cuvînt, eu spun totdeauna adevărul. Asta s-o ții minte pe viitor.

— Bine, spuse ea. Cîți ani aveți?

— Douăzeci și nouă.

— Pe cuvînt?

— Păi, parcă ți-am spus că...

— Bine, bine, știu, se uită la el cu neîncredere, firește că e adevărat, dar nu pare. Poate că e adevărat că aveți douăzeci și nouă, însă totuși sînteți mai în vîrstă...

Fata închise ochii și îi deschise din nou.

— Sînt așa de obosită, groaznic de obosită... În ultimele două zile am umblat, am umblat într-una, gîndindu-mă ce bine ar fi să mă culc și să dorm.

— Ei, acum dormi.

— Numaidecît... Dumneavoastră aveți copii?

— Nu.

— Nici soție?

— Nici.

— Adevărat?

Saburov rîse.

— Parcă ne înțelesesem.

— Nu, vă cred, spuse ea, totuși cînd noi, fetele, vorbim cu careva pe front, toți parcă sînt înțeleși — spun că n-au soție și rîd... Uite, și dumneavoastră rîdeți, vedeți...

— Rîd, și totuși e adevărat.

— Atunci de ce rîdeți?

— Pentru că ai întrebat așa de caraghios...

— De ce caraghios? Mă interesează, de aceea v-am întrebat, spuse ea cu glas somnoros și închise ochii.

Saburov mai stătu în picioare un minut, privind-o, apoi se așeză la masă și-și scotoci buzunarele, doar-doar va găsi punga cu tutun care dispăruse fără urmă. Băgă mîna în geanta de campanie. Acolo, între hîrtii și blocnotesuri, spre surprinderea lui, găsi o cutie cu țigări turtită, aceeași din care scosese trei țigări — pentru el, pentru Gordienko și pentru răposatul Parfenov, atunci, în timpul nopții, cînd se pregăteau să ia cu asalt clădirile. O țigară fusese lăsată „pentru mai tîrziu", după atac, și de atunci uitase de existența ei. Se uită la cutie și, fără șovăire, ca și cum în clipa asta s-ar fi petrecut un eveniment deosebit, pentru care se cuvenea să fumeze această ultimă țigară, o luă și o aprinse.

Dincolo de fereastră, se lumina de ziuă. Începea încă una din acele zile chinuitoare, cu care se obișnuise — dar la toate grijile acestei zile se adăuga acum una, pe care nu voia să

și-o mărturisească, dar pe care o simțea : grija pentru fata culcată acolo în colț, sub mantaua lui. Simțea nelămurit că, în chip cu totul neașteptat, fata asta a intrat în gîndurile lui pentru totdeauna, că e o legătură între ea și faptul că împrejur e asediu și moarte, iar el se află tocmai în aceste clădiri împresurate ale Stalingradului — orașul în care s-a născut și a crescut ea. Se uită la ea și deodată i se păru că, la căderea serii, cînd fata va trebui să traverseze fluviul spre malul celălalt și să plece de aici, îi va fi greu, ciudat de greu să se împace cu lipsa ei.

Își fumă țigara și se ridică.

— Nu luați mantaua ? întrebă Petea cînd ieșiră.

— E cam grea, iar azi e și cald.

— Dacă-i grea, v-o duc eu cînd e cald.

— Nu, nu-i nevoie, mergem și așa...

8

Se vestea o zi grea. Saburov fu nevoit să stea tot timpul la compania a doua, în flancul stîng, acolo unde, de-a lungul clădirii, era o stradă largă, ce ducea spre piață. De dimineață, după programul obișnuit, începu bombardamentul, de data asta mai violent și mai precis ca oricînd, ceea ce-l făcu pe Saburov să se aștepte la un atac deosebit de puternic.

Către amiază, constată că avusese dreptate în presupunerile lui. După ce bombardară de trei ori clădirile, nemții dezlănțuiră un puternic tir de aruncătoare și, sub acoperirea lui, își trimiseră tancurile în lungul străzii. Traversînd în fugă strada de la o casă la alta, pe lîngă ziduri, înaintau după ele numeroși pistolari — cam două companii — pe cît își putea da seama Saburov. Primul atac fu respins, însă după două ore începu al doilea. De data asta, două tancuri răzbiră pînă în curtea clădirii. Înainte de a fi incendiate, ele striviră cîțiva oameni și un tun antitanc cu toți servanții. Primului tanc îi dădură foc imediat ; din el nu sări nimeni. Al doilea tanc fu întîi avariat și numai după ce se opri incendiat cu sticle. Din el săriră doi nemți, care au fost omorîți pe loc, deși puteau fi luați prizonieri. De data asta Saburov nu-și mai stăpîni oamenii ; aveau în fața ochilor tunul antitanc, strivit cu cîteva clipe înainte, și trupurile sfîrtecate îngrozitor ale artileriștilor.

La ora patru, bombardamentul aerian începu din nou și continuă pînă la cinci, iar la șase, după un foc năprasnic de aruncătoare, nemții porniră iarăși la atac, de data asta însă fără tancuri. Într-un loc ei izbutiră să ocupe ghereta transformatorului și ruinele zidului.

În amurg, înainte de căderea întunericului, Saburov strînse vreo cincisprezece pistolari și, socotind că nu poate lăsa lucrurile așa pînă a doua zi dimineața, se furișă spre gheretă și o ocupă din nou, după un schimb de focuri și multă învălmășeală. Cîțiva oameni de-ai lui căzură morți sau răniți ; cît despre el, din pricina oboselii și a bubuiturilor, nici nu observă că mîneca îi era sfîșiată la umăr și că brațul

îi fusese mușcat de un glonț. Pe la amiază, suflul unei bombe care explodase pe aproape îl izbise de zid și acum era pe jumătate surd. Tot restul zilei acționase aproape mecanic, atît era de nervos, asurzit și frînt de oboseală. Cînd în sfîrșit ghereta fu cucerită, se așeză istovit pe pămînt, proptindu-se de zidul rămas întreg și, deșurubînd capacul bidonului, sorbi cîteva înghițituri. Îi era frig și, pentru prima oară în cursul acestei zile, își aminti că e fără manta. Parcă ghicindu-i gîndurile, Petea îi întinse o manta străină, luată pesemne de la un mort. Îi era strîmtă. Saburov și-o aruncă pe umeri, dar Petea îl sili s-o îmbrace.

Saburov și Maslennikov se întoarseră la postul de comandă foarte tîrziu, după ce se întunecase. Pe masă, lampa era aprinsă. Saburov aruncă în treacăt o privire spre canapea — fata dormea încă. „Cît de ostenită trebuie să fie ! Dar sînt nevoit s-o scol", își spuse el și își dădu numaidecît seama că toată ziua, din clipa cînd se gîndise că trebuiau să se aștepte la un atac puternic și pînă în acest moment, cînd s-a întors, nici nu-și amintise de fată.

Fără să-și scoată mantalele, Saburov și Maslennikov se așezară la masă, unul în fața celuilalt. Saburov umplu „paharele" cu votcă. Abia după ce băură, băgară de seamă că n-au nimic de mîncare...

Căutînd printre lucrurile de pe masă, Saburov dădu peste o cutie pătrată și frumoasă de conserve americane : pe toate fețele erau zugrăvite diferite mîncăruri, care puteau fi

preparate din aceste conserve. Într-o parte, era o cheie îngrijit lipită. Saburov o dezlipi, potrivi colțul capacului de tablă al cutiei în deschizătura cheii și desprinse capacul.

— Permiteți ?

— Poftim.

În încăpere intră un om de statură mijlocie, cu o „traversă" [1] pe petliță. Se apropie de masă șchiopătînd și rezemîndu-se ușor într-un bastonaș, lucrat probabil de mîna lui.

— Vanin, locțiitor politic șef, se prezentă el, salutînd degajat. Am fost numit la dumneavoastră în postul de comisar.

— Îmi pare bine, spuse Saburov, ridicîndu-se și strîngîndu-i mîna. Luați loc.

Vanin dădu mîna și cu Maslennikov și se așeză pe un scăunel care scîrții. Vădind apucături de civil, își scoase numaidecît cascheta, o puse pe masă, își slăbi cureaua cu o gaură, și abia după aceea, ca și cum uniforma și centironul l-ar fi stingherit, se instală mai comod.

Saburov se uită atent la omul care avea să fie de acum înainte mîna lui dreaptă în toate. Vanin avea părul des. Șuvițe castanii, ușor cîrlionțate, îi cădeau pe frunte. Ochii lui erau de un albastru închis — culoare destul de neobișnuită, mai ales la bărbați.

Trăgînd lampa mai aproape, Saburov citi cu atenție hîrtiile cu care venise Vanin. Era

[1] Semn distinctiv al gradului de maior în Armata Sovietică, înainte de introducerea epoleților la uniforme.

un extras din ordinul de zi pe divizie, bătut la mașină pe o foiță subțire, conform căruia Vanin fusese numit în postul de comisar al batalionului doi din Regimentul 693 Infanterie.

Lui Saburov nu-i trebuiră mai mult de zece minute pentru a-l informa pe Vanin despre aspectul oficial al situației batalionului. Totul se înțelegea fără prea multe cuvinte : asediul — muniția puțină, cartușele oarecum numărate și ele, hrana caldă transportată noaptea în marmite, prisosul de votcă rămas în fiecare zi ca urmare a pierderilor în morți și răniți — prisos pe care însă plutonierii companiilor nu se grăbeau să i-l raporteze ; de asemenea echipamentul — al multora se făcuse ferfeniță, iar al altora era ponosit și murdar, din pricină că de opt zile oamenii se tîrau pe brînci și stăteau culcați în tranșee. Toate acestea erau bine cunoscute oricărui om care trăise pe front măcar cîteva luni.

Potrivit obiceiului, Saburov se rezemă de perete și-și răsuci o țigară, dînd a înțelege că partea oficială a convorbirii s-a terminat.

— Sînteți demult în oraș ? îl întrebă el pe Vanin.

— Abia azi dimineață am trecut fluviul, din partea cealaltă. Vin direct de la spital, adăugă Vanin, bătînd cu bastonașul în pardoseala de ciment, ca pentru a confirma cele spuse.

— Dar înainte, ați mai fost la Stalingrad ?

— Am fost, zîmbi Vanin. Am fost, repetă el, oftînd cu o expresie ciudată pe față. Dacă spun „am fost“, e prea puțin. Înainte de război am

fost secretarul comitetului orășenesc al comsomolului.

— Așa...

— Da... Cu trei luni în urmă, cînd am plecat de aici pe frontul de sud, Stalingradul era socotit încă departe în spatele frontului, atît de departe, încît cu greu și-ar fi putut închipui cineva că eu și dumneavoastră vom fi nevoiți vreodată să stăm în casa asta. Aici, în fața acestei case era un parc, dar acum, fără îndoială n-a mai rămas nimic din el...

— A rămas cam puțin, adeveri Saburov. Cîțiva copaci și stîlpii plasei de volei.

— Așa, așa, stîlpii de pe terenurile de volei, spuse Vanin zîmbind. Pentru tenis n-am avut vreme să facem un teren. Cu puțin înainte de izbucnirea războiului, adunam tineretul, duminica, nivelam pămîntul cu tăvălugul, dar acum, de bună seamă că pămîntul e răscolit...

— E răscolit, încuviință din nou Saburov.

Vanin căzu pe gînduri.

— Naiba știe de ce, spuse el, tuturor le vine greu să lupte aici, pentru că Volga-i prea aproape și cu toate astea, pe cît se pare, li-e mai ușor decît mie. Mie mi-e prea greu... Cunosc aici fiecare palmă de loc, fiecare colțișor — băgați de seamă, nu spun asta de dragul cuvintelor... Acum doisprezece ani, hotărîsem să facem aici o centură verde, ca să împuținăm praful. Da, nu ne gîndeam pe atunci că după zece ani acești tei sădiți de noi vor fi distruși de război și că băieții, care aveau atunci cincisprezece ani, nu vor apuca să împlinească treizeci și vor muri pe străzile astea. Ehei, la multe nu

ne gîndeam noi atunci, ca și dumneavoastră, fără îndoială.

— Desigur.

Vanin trase de cîteva ori în piept fumul de țigară și-l privi scrutător pe Saburov.

— Casa dumitale unde-i ?

— În ultima vreme, acolo unde mă aflu și eu.

— Dar înainte ?

— Înainte, în Donbas.

— Va să zică dumneata ești pribeag de aproape un an, asta înseamnă că ai avut timp — nu să te împaci cu gîndul, dar să te obișnuiești... Însă eu... Închipuiți-vă, azi dimineață cînd am văzut de pe malul celălalt orașul... Nu, dumneavoastră nu puteți să vă închipuiți așa ceva... Fără îndoială, comandantul diviziei voastre și-o fi spus că-s nebun ; la toate întrebările lui, răspundeam automat : da, nu, da, nu... Nu, totuși n-o să mă puteți înțelege pînă la capăt.

— De ce nu ? întrebă Saburov. Mi se pare că te înțeleg, te înțeleg pe deplin. Știi, seara, cînd începe vîntul să sufle și să aducă cenușă și zgură, îmi pare uneori că vîntul mînă această cenușă tocmai de la apus, începînd chiar de la graniță, din Cernigov, din Kiev, din Poltava... Nu, înțeleg prea bine, dar odată cu tristețea, mă cuprinde cîteodată ciuda...

— Pe cine ?

— Pe mine însumi, pe dumneavoastră, pe alții. Dracu știe. Poate că s-ar fi cuvenit să aveți mai puțină grijă pentru spațiile voastre verzi și mai multă pentru o sumedenie de alte lucruri. Uită-te la mine — am făcut serviciul militar vreme de doi ani... Cînd am trecut în rezervă, mi s-a spus : „Păcat, dumneata puteai fi un bun militar". Dar eu am plecat... Și bagă de seamă, dacă n-aș fi crezut că va izbucni războiul, aș fi avut poate dreptate să plec, dar eram convins că va fi război — adică n-am avut dreptate : trebuia să rămîn în armată.

— Înțeleg, spuse Vanin, dar trebuie să recunoști că nu puteau toți să se facă militari.

— Recunosc, însă cu un corectiv, anume că totuși ne-am făcut militari, deși mai tîrziu decît ar fi trebuit... De altfel la ce bun să ne mai amintim acum toate astea ; datoria noastră de ostași, indiferent de greșelile din trecut, ale noastre sau ale altora, este să apărăm aceste trei clădiri, și atît. Saburov bătu cu degetul în planul așternut în fața lui. Ce spui, nu dăm casele, așa-i, comisare ?

Vanin surîse.

— Sper, adăugă el cu convingere. Știi ce mi-a spus comandantul de regiment, cînd m-a trimis la dumneata ?

— Ce ?

— „Du-te la Saburov, e un luptător destul de bun, însă îi place să discute și uneori are toane..." „Ce fel de toane ?" l-am întrebat eu. „Așa în general", mi-a răspuns el și a făcut un gest cu mîna, ca și cum prin asta ar fi spus tot.

Saburov rîse.

— Mulțumesc pentru sinceritate. Recunosc că am toane — azi sînt într-o dispoziție, mîine în alta și, la urma urmelor, mi se pare că nu există om fără toane. Dar după părerea dumitale cum e ?

— După mine, la fel.

— Terenul vostru de volei, spuse Saburov, schimbînd brusc vorba, e aproape intact. Cinci-șase pîlnii de obuz — o nimica toată ; e nevoie de vreo cîteva lopeți de pămînt și apoi de un tăvălug. Stîlpii sînt întregi, iar pe unul a rămas chiar o bucată de plasă. Uite, locotenentul, adăugă Saburov arătînd cu capul spre Maslennikov, care ședea alături, e jucător în prima echipă reprezentativă de volei a Moscovei. Mi-ai sugerat o idee : am băgat de seamă că cere mereu să fie cu compania a doua, preferata lui. Acum înțeleg care-i pricina, acolo-i terenul de volei și se vede că-i trezește amintiri dulci.

— Tovarășul căpitan glumește totdeauna cu mine, spuse Maslennikov pe un ton șăgalnic, dar și cu o ușoară nuanță de jignire. Îl cam sîcîie cei douăzeci de ani ai mei... Nu, tovarășe căpitan, nu-mi amintesc de volei mai des decît dumneavoastră, pe cuvînt de onoare.

— Foarte rău faci. Douăzeci de ani e un lucru foarte bun. Și apoi, știi ce, Mișa, cînd tu vei avea treizeci, eu o să am patruzeci, cînd tu ai să împlinești patruzeci, eu o să am cincizeci, adică tot n-ai să mă ajungi din urmă, dar cu cît ai să trăiești mai mult, cu atît ai să vezi mai clar că cu zece ani mai puțin e mult mai bine decît zece ani mai mult, pricepi ?

Îl îmbrățișă, bătîndu-l pe umăr, și-l trase spre el.

— Nu, comisare, batalionul nostru are un admirabil șef de stat-major, om de nădejde, ostaș îndrăzneț, călit, numai că se gîndește cam prea des cum ar putea ajunge un erou adevărat. Cu alte cuvinte, se vede intrînd într-un

depozit de pulbere, cu un fitil aprins în brațe, sau cam așa ceva. Altminteri, bun luptător, plin de bărbăție, după cum o arată obrajii nebărbieriți, privirea lui neclintită, de oțel... Glumesc, glumesc, Mișa, nu te supăra. Mai bine scoală-te și pune o placă.

— Aveți patefon ? întrebă Vanin.

— Cum să nu... Voiam s-aducem un pian de la etajul al treilea, dar ieri a fost zvîrlit de acolo, de nu i-au mai rămas decît coardele.

Se auziră două explozii puternice, una după alta, aproape dincolo de ziduri.

— Poate că n-are nici un rost să aduci ceva aici, spuse după o pauză Saburov. Se pare că în curînd va trebui să schimb locuința. Toată ziua ne-au bombardat.

Vanin și Maslennikov se apropiară de calorifer, pe care se afla patefonul. Cercetînd indiferent plăcile, Vanin alese una din ele și spuse :

— Uite, asta.

Maslennikov puse patefonul în funcțiune.

Avionul se avîntă spre-un depărtat ținut,
Și-n urmă-i, zboară vîntul, în jocul lui zburdalnic.
Orașul drag în ceața albastră s-a pierdut,
Cu casa și grădina, cu zîmbetul șăgalnic...

Vanin se retrăsese în umbră și asculta tăcut, cu capul rezemat în mîini. Cînd cîntecul se sfîrși, Vanin, tot tăcut, își șterse ochii plini de lacrimi, fără să se rușineze.

— Pune-o, te rog, încă o dată, rosti el.

Şi placa începu să se învîrtească pentru a doua oară.

— Adînc mai doarme fata, spuse Saburov, cînd patefonul încetă să cînte. Nici măcar muzica n-a trezit-o... Cu tot regretul, trebuie s-o scol.

Străbătu încăperea şi se apropie de canapea. Ceea ce i se păruse lui cînd venise, că e fata culcată, era doar mantaua aruncată pe canapea.

— Ia te uită... se miră el. Petea, unde-i infirmiera ?

Petea, care venise împreună cu Saburov, dar care, potrivit obiceiului însoţitorilor, ştie tot, îl informă că fata plecase în urmă cu două ore.

— Unde a plecat ? Pe malul celălalt ?

— Nu, tovarăşe căpitan, e aici... Uitaţi ce s-a întîmplat. Acolo, în faţă, unde-i grădiniţa, pe pămîntul nimănui, s-au auzit nişte gemete : parcă cerea cineva ajutor. A venit careva de i-a spus plantonului ; dar fata, care se sculase tocmai în clipa aceea, s-a dus acolo, mai bine zis s-a tîrît.

— Cine s-a dus ?

— Ea s-a dus...

— Ea ! Ar trebui să-ţi fie ruşine să-mi poveşteşti toate astea. Un batalion întreg de soldaţi — şi, cînd se aud gemete, se duce infirmiera... Şi încă o străină... Ce-i aiureala asta ?

— Nu, nu s-a dus singură ; s-a tîrît pîn-acolo şi sanitarul ei şi Koniukov al nostru. Era aici, de serviciu, şi a zis că merge şi el.

— Cînd a fost asta ?

— Să tot fie două ore de atunci, spuse Petea, uitîndu-se la ceas.

— Trimite-mi-l pe planton, porunci Saburov, îmbrăcînd mantaua. Staţi aici, vin numaidecît, se-ntoarse el spre Vanin şi Maslennikov.

Noaptea era rece, norii acopereau jumătate din cer, însă luna era tocmai pe partea senină a bolţii şi lumina destul de bine.

Saburov se înfioră de frig. Plantonul veni spre el în fugă.

— Încotro s-au tîrît ?

— Încolo, printre garduri, spre stînga, peste dărîmături, arătă acesta cu mîna.

— S-a auzit ceva ?

— Nu s-a auzit nimic deosebit, tovarăşe căpitan. Acum vreo treizeci de minute au căzut nişte proiectile de aruncător pe locul ăsta... Altceva nimic.

O clipă, Saburov simţi dorinţa firească să se tîrască şi el într-acolo, ca să afle ce se întîmplă, dar se stăpîni repede. Într-o asemenea împrejurare nu-i era îngăduit să-şi rişte viaţa, de unul singur.

— Cum afli ceva, îmi raportezi, aştept, ordonă el plantonului.

Nu aşteptă multă vreme. Din întuneric, din partea cealaltă, unde dărîmăturile casei alcătuiau un fel de povîrniş, apărură trei siluete. Doi oameni susţineau pe un al treilea, care şchiopăta între ei. Saburov se îndreptă spre ei. Făcînd cîţiva paşi, se opri drept în faţa lor. Koniukov şi sanitarul duceau de subţiori pe Ania. În întuneric, Saburov nu-i putu vedea faţa, dar după felul cum atîrna fără vlagă în braţele lui Koniukov şi ale sanitarului, îşi dădu seama că fetei i-e rău.

— Permiteți-mi să vă raportez, spuse Koniukov, ținînd-o pe Ania cu mîna stîngă și salutînd cu dreapta.

— Mai tîrziu, spuse Saburov. Duceți-o la mine. Sau nu, nu, mai bine culcați-o aici, în corpul de gardă.

Corpul de gardă era un cotlon strîmt, închis pe trei laturi de scară și zid, iar pe a patra de o foaie de cort. Înăuntru se aflau o masă, un scaun pentru telefonist și un fotoliu moale „empire", scos din cine știe ce locuință, pentru planton. Într-un colț, de-a dreptul pe pămînt, era întinsă o saltea. Sanitarul și Koniukov o așezară pe Ania pe saltea. Koniukov împături repede o manta și o puse sub capul fetei.

— Ei ați culcat-o ? întrebă Saburov, care nu intrase în încăpere, rămînînd pe stradă.

— Da, să trăiți, răspunse Koniukov, cînd ieși. Îmi permiteți să vă raportez ?

— Raportează.

— S-au auzit niște gemete. Atunci, dumneaei zice : „Am să mă tîrăsc pîn-acolo, sînt răniți". Și-și chemă sanitarii. Unul din sanitarii dumneaei, cam slăbănog și cam tinerel, zice : „Mă duc eu", dar eu îl văd că țîțîie inima în el... Atunci le spun că merg și eu.

— Și ?

— Permiteți să raportez. Am pornit toți tîrîndu-ne cu băgare de seamă. Ne-am tîrît așa, cu grijă, vreo sută cincizeci de metri, și l-am găsit după dărîmăturile de acolo.

— Pe cine ?

— Uite, îngăduiți să vă arăt...

Koniukov vîrî mîna în buzunarul bluzei și scoase de acolo cîteva hîrtii. Saburov aprinse lanterna o clipă. Erau actele caporalului Panasiuk, care nu se întorsese din recunoașterea de noaptea trecută. În batalion, îl credeau pierdut. Rănit probabil în timpul nopții, ziua stătuse pitit undeva printre ruine și încercase să ajungă pe întuneric la ai lui.

— Unde l-ați găsit ? Mai aproape de nemți sau mai aproape de noi ?

— Îngăduiți-mi să raportez. Taman la mijloc. Pesemne se tîra, săracul, dar nu s-a putut stăpîni și a început să geamă.

— Unde-i ?

— E mort.

— Cum mort ?

— Cînd noi am ajuns la el tîrîș, mai trăia ; era rănit și gemea tare. Îi spun : „Taci, măi, c-or să tragă după glasul tău !" L-am luat, dar neamțul, care pesemne și-a zis că n-o să poată să ne ajungă cu glonțul printre pietre, a început să ne împroaște cu mine și l-au dat gata, iar pe ea au atins-o numai la picior, dar a căzut și s-a izbit de pietre. La început, în zăpăceală, a vrut să-l tîrască și pe el, cu toate că era mort, dar mai apoi și-a pierdut și ea cunoștința. Am luat actele și l-am lăsat acolo, iar pe ea am tîrît-o și iată, am adus-o aici. Îngăduiți-mi să vă raportez, tovarășe căpitan.

— Ei, ce mai vrei ?

— Mi-e milă de fetișcana asta. Ce dumnezeu, nu se mai găsesc bărbați pentru o asemenea treabă ? Să stea acolo în spatele frontului, în spital, să îngrijească răniții, ce să caute aici ?

În vreme ce o aduceau, așa ușurică, îmi stăruia un gînd : de ce o copilă așa de slabă, așa de tînără, să fie lăsată sub gloanțe ?

Saburov nu răspunse, Koniukov tăcu și el.

— Îmi dați voie să plec ? întrebă el.

— Pleacă.

Saburov intră în corpul de gardă. Ania stătea culcată pe saltea, cu ochii deschiși.

— Ei, ce-i cu dumneata ? întrebă Saburov. Ar fi vrut s-o dojenească, pentru că se dusese așa, fără minte, fără să întrebe pe nimeni, dar, în același timp, înțelegea că n-are ce să-i reproșeze.

— Ce-i cu dumneata ? repetă el, mai blînd.

— M-au rănit, spuse ea, și, pe lîngă asta, m-am lovit tare la cap... Dar nu-i nimic, fleacuri...

— Te-au pansat măcar ? întrebă Saburov, dar observă îndată că, pe sub bonetă, în jurul capului, avea un bandaj alb.

— Da, m-au pansat, spuse ea.

— Dar piciorul ?

— Și piciorul i l-am pansat, răspunse sanitarul care stătea lîngă ea. Nu ți-e sete, surioară ?

— Nu, nu mi-e...

În clipa aceea, Saburov, șovăia între două hotărîri : pe de o parte, poate ar fi fost mai bine s-o lase aici două-trei zile, pînă cînd se va simți mai bine, pe de altă parte, potrivit ordinului diviziei, primit cu cîteva zile mai înainte, nici un rănit nu trebuia lăsat peste noapte în acest vălmășag, unde cei ușor răniți se puteau preface în grav răniți, iar cei grav răniți — în morți. Saburov se gîndi că și cu fata trebuie să procedeze la fel ca și cu ceilalți, trimițînd-o chiar în noaptea aceea dincolo de fluviu.

— Poți merge ? o întrebă el.

— Acum cred că nu.

— Trebuie să te ducem cu ceilalți răniți, la mal, și încă imediat, cu primul lot, spuse Saburov, crezînd că va fi contrazis.

Aștepta să-i spună că nu-i chiar așa de grav rănită și că poate s-o transporte cu ultimul grup. Dar, după fața lui Saburov, ea pricepu că, oricum ar fi, el tot cu primul lot o va trimite, așa că tăcu.

— Dacă nu m-ar fi rănit, spuse ea, l-aș fi adus eu de acolo. Dar cînd m-au rănit, ceilalți n-au putut să ducă doi oameni... Și-apoi, omul murise, adăugă ea, parcă scuzîndu-se.

Saburov se uită la ea și-și dădu seama că vorbea numai ca să-și uite durerea, cînd de fapt, suferea cumplit, ca un copil, și-i era ciudă că fusese rănită degeaba, prostește. I se păru că fata e necăjită și din pricină că el îi vorbește cu atîta asprime, atît de sec. Uite, pe ea o doare, o seacă la inimă, iar el nu înțelege.

— Nu-i nimic, spuse el cu un glas neașteptat de duios. Nu-i nimic. Și, apropiindu-și fotoliul, se așeză lîngă ea. Ai să fii dusă pe malul celălalt, te vei însănătoși repede și o să transporți din nou răniții.

Fata zîmbi.

— Îmi vorbiți așa cum obișnuim noi să le vorbim răniților : „Nu-i nimic, dragul meu, se închide repede, te însănătoșești grabnic".

— Ei, doar ești rănită și vorbesc cu dumneata așa cum se obișnuiește.

— Dar știți, spuse ea, abia acum mă gîndesc că răniților li-e frică să traverseze Volga, cînd trag nemții. Cei sănătoși pot să se miște, să facă ce vor, dar ei stau culcați și așteaptă... Uite, tot așa-i și cu mine acum și mă gîndesc cît li-e de frică...

— Dar dumitale nu ți-e frică ?

— Nu, acum, nu știu de ce, nu mi-e frică de loc. Pentru întîia oară... Dați-mi o țigară...

— Fumezi ?

— Nu, nu fumez, însă mi-a venit poftă așa, deodată...

— Dar n-am țigări, trebuie să răsucesc una.

— Ce-are a face ?

Răsuci o țigară și, înainte de a o lipi, se opri o clipă.

— Lipiți-o dumneavoastră, spuse ea.

El umezi foița și, lipind țigara, i-o întinse. Fata strînse stîngaci țigara între dinți. Cînd Saburov aprinse chibritul și-l apropie de țigară, fața ei, luminată de flacăra roșietică, i se păru, pentru întîia oară, nespus de frumoasă.

— De ce vă uitați ? întrebă ea. Nu plîng... Ne-am tîrît prin băltoace și de aceea mi-e obrazul ud. Dați-mi o batistă să mă șterg.

Saburov scoase batista din buzunar și băgă de seamă, stînjenit, că era murdară, mototolită și pătată de tutun. Ea își șterse fața și-i înapoie batista.

— Ce, pe mine mă iau acum ? întrebă ea.

— Da, spuse el, străduindu-se să rostească acest „da“ cu același ton sec, de comandant, cu

care vorbise mai înainte, dar de data asta nu izbuti.

— O să vă amintiți de mine ? întrebă ea pe neașteptate.

— Da.

— Amintiți-vă. Spun asta nu pentru că așa spun toți răniții, dar credeți-mă am să mă însănătoșesc grabnic, o simt... Să nu mă uitați.

— Cum aș putea să te uit, rosti Saburov, serios, negreșit c-o să-mi amintesc...

Cînd după cîteva minute veniră sanitarii ca s-o culce pe brancardă, ea se sculă și se așeză singură, dar se vedea că-i era foarte greu.

— Mă doare rău capul, spuse ea zîmbind ușor.

Sprijinind-o de subsori, o culcară pe brancardă.

— Pe ceilalți i-ați expediat ? întrebă Saburov.

— Plecăm îndată cu toții, răspunse unul dintre sanitari.

— Bine.

Sanitarii ridicară brancarda și acum, pe stradă, în semiîntuneric, Saburov își dădu seama că nu-i spusese încă nimic din ceea ce în clipa aceea ar fi vrut din tot sufletul să-i spună... Sanitarii făcuseră primul pas și brancarda începuse să se legene, totuși el nu spusese încă nimic și, probabil, nu putea să spună nimic — nu știa ce și nici nu îndrăznea. O milă adîncă, irezistibilă pentru fata asta care transportase și pansase atîția răniți, și care acum

stătea întinsă fără vlagă pe brancardă, îi copleşi inima. Deodată se aplecă asupra ei, ascunzîndu-şi mîinile la spate, ca să nu-i pricinuiască vreo durere printr-o mişcare necontrolată, îşi lipi strîns obrazul de obrajii ei, apoi fără să-şi dea seama ce face, o sărută de cîteva ori pe ochi, pe frunte, pe gură. Cînd ridică ochii, văzu că ea se uită la el cu o privire deschisă, limpede, înţelegătoare şi i se păru că o sărutase nu din pricină că ea nu putea să se mai mişte şi să se împotrivească, ci din pricină că ea consimţise şi chiar îi dorise sărutul...

Întorcîndu-se la postul de comandă, Saburov se aşeză la masă şi, scoţînd din porthart carnetul, şi-l puse în faţă : trebuia să scrie raportul zilnic, raportul care va merge la regiment, la Babcenko ; o copie a lui va pleca apoi la divizie la Proţenko, de la divizie la armată, de la armată la comandamentul frontului şi de acolo — la Moscova... În felul acesta, se va împlini lungul şir de rapoarte, care, spre dimineaţă, vor constitui comunicatul oficial al marelui cartier general.

Şi, ca în fiecare seară cînd redacta raportul, Saburov îşi reaminti imensitatea frontului, pe întinderea căruia batalionul lui şi aceste trei clădiri nu reprezentau decît un punct într-o infinitate de puncte. Şi i se păru că întreaga Rusie, nemărginita Rusie, se întinde în nesfîrşit la stînga şi la dreapta acestor trei case pe care le ocupă el, căpitanul Saburov, cu batalionul lui descompletat.

9

În sectorul ocupat de divizia lui Proţenko se statornicise o oarecare linişte. După toate cîte se întîmplaseră, ea ar fi putut prilejui o îndreptăţită odihnă, dacă Saburov n-ar fi ştiut că această linişte se explica nu prin faptul că nemţii ar fi obosiţi şi ar fi încetat atacurile, ci numai prin faptul că-şi retrăseseră toate forţele mai spre sud de sectorul diviziei, încercînd de acolo să forţeze trecerea spre Volga, pentru a tăia Stalingradul în două.

Zi şi noapte, în stînga, spre sud, bubuia artileria, dar aici era linişte — în înţelesul pe care-l putea avea acest cuvînt la Stalingrad. Din cînd în cînd, bombarda aviaţia germană. Nemţii bombardau de cinci sau şase ori pe zi, cu artileria şi cu aruncătoarele, clădirile ocupate de Saburov ; ici-colo, grupuri de pistolari nemţi încercau să înainteze puţin, să ocupe o parte din dărîmături, însă toate aceste atacuri erau mai degrabă demonstraţii decît lupte.

Nemţii făceau exact atît cît trebuia, pentru a nu îngădui să fie trimis de aici nici un om în ajutorul unităţilor care se apărau mai la sud. Şi Saburov încerca sentimentul apăsător că e inactiv, sentiment ce covîrşea simpla bucurie omenească pe care i-o putea prilejui faptul că-i viu şi că acum are relativ mai puţine ocazii să moară, ca înainte.

În aceste zile se statornici în batalion acel fel de viaţă, specific asediului, care surprindea pe oamenii veniţi pentru prima oară la

Stalingrad, cu obiceiurile lui temeinice, cu liniştea lui şi cîteodată cu umorul lui. Saburov, căruia pînă la urmă nemţii îi distruseseră, printr-un bombardament de trei zile, vechiul punct de comandă (din fericire fusese uşor rănit numai telefonistul), se mută la subsol, unde înainte fusese camera cazanelor, aşa încît tot batalionul, fără excepţie, ducea acum o viaţă subterană, cu atît mai stabilă şi mai ordonată.

Lîngă bordeiul unde se adăposteau agenţii de legătură, din care unul era însărcinat cu poşta, aceştia agăţaseră pe un stîlp o adevărată cutie de scrisori, scoasă din dărîmăturile clădirii. Avea tot ce-i trebuia : şi inscripţia „Cutie de scrisori", şi însemnele poştale, şi capacul care se închidea şi se deschidea. Într-o dimineaţă, Saburov spuse în glumă că lipsea doar firma „Poşta Centrală" ; ideea asta plăcu pesemne oamenilor şi, spre seară, deasupra cutiei apăru într-adevăr o scîndurică, pe care era scris cu vopsea neagră : „Poşta Centrală" ; „Primirea şi eliberarea corespondenţei".

Unul dintre soldaţii plutonului de comandă, un cunoscut ceasornicar din Odesa, amenajă în bordeiul său un fel de atelier subteran de ceasornicărie, folosind în loc de fereastră o bucată de geam rămasă dintr-o vitrină pe care-o înfipsese direct în pămînt. Pornind de la gluma lui Saburov cu poşta, care plăcuse oamenilor din batalion, ceasornicarul scrise pe vitrină, tot cu vopsea neagră : „Atelierul — Ora exactă".

De două zile, Petea era ocupat cu amenajarea unei băi. Cu ajutorul pionerilor, el săpase un bordei. Din cîteva uşi scoase din balamale, înjghebase nişte laviţe ; de asemenea zidise o sobă mică din cărămizi şi băgase în pămînt un butoi cu apă ; în baie era destul fum şi noroi, însă oamenii nu se spălaseră poate nicăieri cu mai multă plăcere ca aici. Pînă şi Babcenko, care nu avea baie proprie, veni să se spele şi, la plecare, spuse că va aduce şi pe comandantul diviziei, neuitînd să ceară ca la sosirea şefului totul să fie în ordine.

Mătuşa Maşa — aşa i se spunea femeii pe care Saburov o descoperise în primele zile în beciul de lîngă clădirea lui — fu repartizată la bucătăria batalionului. Într-atît se obişnuise cu gîndul că batalionul va rămîne pentru totdeauna aici şi că nimeni n-are s-o alunge, încît amărăciunea şi deznădejdea pe care Saburov o observase la ea dispăruseră.

De trei-patru ori pe noapte, Saburov citea, cîte o jumătate de oră, din cărţile aruncate de explozii din casă şi culese de ostaşi prin curţi. Între altele găsi şi *Istoria Rusiei*, în cinci volume, de Klicevski. Saburov spunea în glumă că spera să stea liniştit sub asediu, măcar pînă cînd va citi ultimul din cele cinci volume. Maslennikov şi Vanin rîdeau, socotind că, după ritmul în care citea Saburov, ar fi trebuit să stea pe puţin doi ani sub asediu...

Acum principalele operaţiuni de luptă aveau loc în timpul nopţii. Se formau grupuri mici de vînători, care se tîrau spre liniile nemţilor,

încercînd să captureze vreo „limbă“, sau pur și simplu să facă tărăboi, stricînd nopțile dușmanului. Două nopți la rînd, Maslennikov luă parte la asemenea incursiuni. Voia să se distingă și spunea că e dator să se ocupe personal cu aceste expediții — deoarece trebuie să facă și el ceva, acum cînd la trei kilometri mai spre sud mor tovarășii. Saburov care știa asta tot atît de bine ca și el, dar în același timp prevedea că în curînd le va reveni și lor aceeași sarcină, căuta să-l rețină. Cînd Maslennikov plecă a doua oară într-o incursiune de noapte, Saburov, socotind că n-are dreptul să-l refuze, îl chemă în taină pe Koniukov și-i ordonă să-l urmeze pas cu pas pe locotenent și, de-i va sta în putere, să-l ocrotească. Koniukov primi bucuros această misiune a comandantului, spunîndu-i :

— Fiți liniștit, tovarășe căpitan, aveți toată încrederea.

Lui îi plăcea lupta de noapte și, vorbind cu tovarășii săi, spunea cu oarecare părere de rău că acum nemții aproape că nu mai pun sîrmă ghimpată și că înainte vreme, cînd începeai s-o tai — pe tăcute și repede — era o plăcere... Altădată era mare meșter în treaba asta și imposibilitatea de a-și dovedi însușirile în toată strălucirea lor îl mîhnea.

O dată, ziua, pe cînd Maslennikov, întors din cea de-a doua incursiune, dormea, Saburov ridică puțin mantaua de pe el și observă că era ciuruită de schije mici. În timpul nopții, explodase o mină chiar alături de Maslennikov, care scăpase ca prin minune. Seara, cînd

Maslennikov se pregătea să ceară voie să meargă iarăși în expediție, Saburov, ghicind după expresia feței lui ce voia, îi spuse :

— Ai să ai de lucru, tovarășe locotenent, toată noaptea...

— Da ? se bucura Maslennikov.

— Da, trebuie să-ți cîrpești mantaua.

— Mantaua ?

— Da, mantaua, și pînă ce nu vor fi cusute cu grijă toate găurile, n-ai să mai pleci în nici o recunoaștere, pe cuvîntul meu !

Maslennikov, care de obicei înțelegea și savura glumele, pierdea această însușire, de îndată ce i se părea că se fac aluzii la tinerețea lui. Poate că ar fi suportat-o mai ușor, dacă n-ar fi fost fratele mai mic al unui mare aviator, care nu purta de altfel numele de familie Maslennikov, ci alt nume — un nume atît de popular în țară, încît lui Maslennikov nu-i plăcea să pomenească de el. Saburov era singurul om din tot batalionul căruia Maslennikov îi destăinuise, într-o clipă de sinceritate, că are un frate.

Maslennikov crescuse în mijlocul familiei, care-l adora pe fratele lui ; și el îl iubea, dar în același timp îl invidia și era gelos pe el... Cîteodată i se părea că toată nenorocirea i se trage din faptul că-i cu opt ani mai tînăr decît fratele lui. Cînd în Spania începuse războiul civil și fratele lui plecase acolo, Maslennikov avea cincisprezece ani. Ca și el, ar fi dat orice să plece în Spania. Mai tîrziu, cînd fratele lui se afla în Mongolia, iar Maslennikov trebuia să-și hotărască drumul în viață, mamă-sa, care

se mîndrea cu fiul ei cel mare, dar tremura pentru viața lui, îl imploră pe mezin ca, în loc de școala de pilotaj, să urmeze Institutul de aviație. Abia la începutul războiului, cînd nimic nu-l mai putea reține, Maslennikov intră la școala de infanterie, prima care se nimeri. Băiatul era ambițios și vanitos, dar avea acel soi de vanitate pentru care e greu să-i condamni pe oameni în vreme de război. Ținea morțiș să ajungă erou și, pentru a-și ajunge scopul, ar fi fost capabil de orice, chiar de cea mai mare grozăvie care i s-ar fi propus.

De altfel, nici lui Saburov nu-i erau străine năzuințele ambițioase sau chiar vanitoase, însă acum, în acest război, pe care îl simțea ca pe o sîngeroasă încleștare universală, aceste gînduri îi dispărură aproape cu desăvîrșire. Totuși îl înțelegea și nu-l condamna pe Maslennikov, străduindu-se doar, în măsura posibilităților, să-i potolească ardoarea. Cîteodată i se părea că Maslennikov îi era ca un fiu, cu nouă ani mai tînăr decît el, plus un an de război — adică cu zece ani.

— Știi, Mișa, îi spuse el, cînd, după gluma cu mantaua, Maslennikov se posomorî, cîteodată, cînd vreau să întreprind ceva prea riscant, mă stăpînesc, gîndindu-mă la războiul acesta. Va mai ține multă vreme, și cu cît se va prelungi, cu atît vor fi mai prețuiți oamenii care au luptat de la-nceput și l-au trăit pînă la sfîrșit ; iar dacă Saburov va comanda cîndva un regiment, atunci tu vei comanda un batalion și e foarte important să apuci acea zi,

trebuie neapărat să trăiești. Ce spui, am dreptate sau nu ?

— Nu, se burzului Maslennikov, pentru toți — da, dar pentru mine — nu.

— Nu mă aprobi ? zîmbi Saburov. Ei bine, la urma urmelor, n-are importanță dacă ești de acord sau nu, că tot va fi așa cum spun eu, de aceea, cîrpește...

Maslennikov își puse ascultător mantaua pe genunchi și începu să-i cerceteze găurile.

Această discuție avea loc în a opta zi de acalmie. Toată ziua și toată seara răsunase dinspre sud o canonadă deosebit de puternică, iar Saburov, care, în ciuda liniștii vremelnice de care se bucurase și el și batalionul, simțea totuși apropierea încercării comune, rămase prost dispus toată seara.

Pe masă zbîrnîi telefonul ; Saburov ridică receptorul.

— Saburov ? auzi el glasul lui Babcenko.

— Da, eu sînt.

— Lasă batalionul în grija comisarului. Du-te imediat, că te cheamă „șeful".

— Spune-i lui Vanin, se adresă Saburov lui Maslennikov, că eu m-am dus la „șef", și, trăgîndu-și cascheta pe ochi, se îndreptă spre ușă.

Proțenko se plimba cu pași repezi în adăpostul său, săpat alături de ruinele casei. Era un adăpost trainic și curat, ca toate adăposturile pe care le construia colonelul, cînd dispunea de un oarecare răgaz. Nefiindu-i teamă să-și riște viața atunci cînd era nevoie, lui Proțenko îi plăcea totuși să aibă un adăpost

trainic — avînd deasupra cinci-șase rînduri de bîrne — ca să nu poată fi străpuns de cine știe ce obuz rătăcit. Fiind el însuși un om muncitor, nu suporta lenea sub nici o formă și îi băga în viteză pe pioneri, cînd se instalau pe o poziție nouă. Îi plăcea ca adăpostul să fie bine acoperit și, pe cît posibil, spațios, mobilat cu masă, cu scaune, cu un pat în care să poată dormi comod. Acesta era obiceiul unui om chibzuit, care nu era în primul an de război, și pentru care adăpostul devenise demult domiciliul lui stabil. Se enerva cînd comandanții lui se amplasau fără rost, pe înălțimi, sub focul inamicului, neavînd posibilitatea să desfacă măcar o hartă, într-un cuvînt cînd își făceau singuri necazuri, afară de acelea pe care le aducea, la fiecare pas, războiul însuși.

Toată ziua, dincolo de flancul stîng al diviziei, se desfășurase o luptă aprigă și Proțenko presimțise și înțelegea tot mai limpede, bizuindu-se pe propria-i experiență, că nemții vor răzbi în cele din urmă, în stînga lui, pînă la Volga, iar el cu divizia lui va fi despărțit de tot ce se afla mai spre sud și, înainte de toate, de statul-major al armatei. Cu o jumătate de oră în urmă, temerile lui se adeveriseră — legătura cu statul-major fusese întreruptă. Printr-o stranie coincidență, ultimul glas pe care-l mai auzi după toate convorbirile îngrijorătoare cu statul-major fu glasul surd, de bas a lui Matveev, membru al consiliului militar. Acesta, chemîndu-l la telefon și întrebîndu-l mai întîi dacă se menține pe poziții și dacă totul e în ordine, îi spuse :

— Felicitările mele.

— Pentru ce?

— N-ai auzit de radio?

— Nu.

— S-a transmis azi prin radio că, în conformitate cu un decret al guvernului, ai fost înaintat la gradul de general-maior. Așa că, primește felicitările mele, tovarășe general.

Matveev vorbea încet, cu o voce obosită ; fără îndoială că, acolo, la ei, mai la sud, era foarte greu și Proțenko se gîndi că numai obișnuita atenție a lui Matveev față de oameni îl făcuse să-și reamintească de decret și să-i telefoneze.

— Mulțumesc, spuse Proțenko, voi face tot ce-mi va sta în putință pentru a fi demn de noul grad.

Așteptă să audă glasul lui Matveev, dar acesta nu răspunse.

— Am terminat, spuse Proțenko. Vă ascult... Dar Matveev nu răspunse nici de data aceasta. Vă ascult, repetă Proțenko, vă ascult, spuse el pentru a treia oară.

Telefonul amuțise.

Crezînd că firul telefonic s-a rupt undeva în sectorul lui, Proțenko îl chemă pe telefonistul intermediar, de la punctul de transmisiuni situat spre divizia vecină. Telefonistul îi răspunse... mai bine nu i-ar fi răspuns. Firul fusese rupt pentru multă vreme-n stînga diviziei lui Proțenko, nemții ajunseseră la malul Volgăi, tăind toate liniile de comunicații.

Vecinii nu dădeau nici un semn de viață. Statul-major tăcea. Între altele, trebuia trimis, ca de obicei, raportul zilnic la cartierul armatei. Acum mai rămăsese o singură cale de legătură și anume drumul care duce peste Volga, pe malul celălalt și apoi, prin vadul de la sud, la comandamentul armatei. Trebuia să fie trimis un om. La început, Proțenko se gîndi la aghiotantul lui, dar acesta, mort de oboseală după o zi întreagă de alergătură, dormea pe podea, cu mantaua sub cap. Și apoi aghiotantul nu era omul cel mai potrivit pentru a fi trimis, în aceste momente, la comandamentul armatei. Acolo trebuia trimis cineva în stare nu numai să ducă raportul, ci să afle precis și clar ce i se cere acum lui, lui Proțenko. Ridică receptorul și-l chemă pe Babcenko.

— La dumneata e liniște ? întrebă el.

— Liniște.

— Atunci, trimite-mi-l imediat pe Saburov.

Așteptînd sosirea lui Saburov, Proțenko cercetă rapoartele de la regimente, apoi, contrar obiceiului, scrise cu mîna lui raportul general și ordonă să fie bătut la mașină. Raportul nu era încă gata, cînd Saburov intră în adăpost.

— Bună ziua, Alexei Ivanovici, spuse Proțenko.

— Să trăiți, tovarășe colonel.

— Nu mai sînt colonel, spuse Proțenko, acuma-s general. N-ai auzit la radio ?

— Nu.

— Dacă n-ai auzit, atunci să-ți spun eu — sînt general. Azi m-au avansat general. Dracu știe, adăugă el, arătînd spre telefonul care tăcea, de ce să mint — mi-am dorit așa ceva, dar n-aș fi vrut s-o aud într-o zi ca asta, nu... Te-am chemat să duci raportul la statul-major al armatei.

— Dar ce, nu funcționează ? arătă Saburov spre telefon.

— Nu, și e foarte puțin probabil că va funcționa curînd. Legăturile ne-au fost tăiate. Tu trebuie să devii azi telefonul meu viu.

Ridică receptorul telefonului interior și cheamă cheiul.

— Pregătiți imediat o șalupă cu motor, ori o barcă obișnuită, ce aveți la îndemînă. Deci așa, Alexei Ivanovici, treci pe malul celălalt, afli acolo dacă comandamentul armatei a rămas pe locul de mai înainte, te-ntorci iarăși pe malul ăsta și te duci în locul unde sînt instalați ei acum. Ei, gata raportul ? întrebă el, întorcîndu-se spre șeful de stat-major care tocmai intrase.

— Îl bat la mașină, în cinci minute va fi gata.

— Bine. Atunci așa rămîne, Alexei Ivanovici, urmă Proțenko, deci te duci... Fără îndoială că legătura va fi oricum restabilită, dar îți spun cinstit, n-am răbdare să aștept. Pe cuvînt de onoare, îmi place mai mult cînd mă presează pe mine. Dacă presează aici, atunci știu ce am, ce n-am, dar cînd la mine e liniște și-i înghesuie pe vecini — e mai rău ca orice,

sînt îngrijorat cum nu se mai poate. Fără îndoială că tu simți la fel, așa-i ?

— La fel, încuviință Saburov.

— Știu, spuse Proțenko, atunci fă tot posibilul ca să ajungi, să-mi liniștești sufletul. Se apropie surîzînd de un ciob de oglindă atîrnat în perete.

— Ce zici, Alexei Ivanovici, o să-mi stea bine în uniformă de general, ce crezi ?

— Trebuie să vă stea bine, tovarășe general, spuse Saburov.

— Tovarășe general, zîmbi Proțenko. Îmi spui „tovarășe general", și probabil că te gîndești în sinea ta : se vede că-i place, diavolului bătrîn, să audă asta. Așa-i ?

— Așa-i, zîmbi la rîndul său Saburov.

— Și nu greșești... Îmi place, în adevăr îmi place. Numai că acum o răspundere și mai mare o să-mi apese umerii. Au înființat gradul, dar cuvîntul acesta nu este încă înțeles totdeauna, ca de altfel multe alte cuvinte.

Proțenko se lăsă furat de gînduri, aprinse o țigară și-l privi atent pe Saburov. Era emoționat și simțea nevoia să vorbească.

— General, făcu el gînditor. Greu titlu. Dar știi, Saburov, de ce-i greu ? Pentru că acum a lupta binișor sau chiar bine — e puțin lucru, acum trebuie să lupți atît de bine, încît multă vreme după aceea să nu mai fii nevoit să lupți. Eu personal, Saburov, nu cred că războiul ăsta e ultimul pe lume. Așa se spunea și în războiul trecut și s-a spus de mai multe ori pînă atunci, n-ai decît să citești istoria... Atîrnă de noi ca el să nu aibă loc,

iar dacă totuși va avea loc, să fie victorios — că doar pentru asta există armata. Sînt sigur că s-ar găsi mulți care să mă contrazică. Bunăoară tu, așa-i ?

— Aș vrea să vă contrazic, spuse Saburov. Nu vreau să cred că va mai fi cîndva un război.

— E drept ce spui, zise Proțenko, nici eu nu vreau. Nu vrei să crezi, însă trebuie, e necesar să crezi, și atunci poate că nici n-are să mai fie.

Șeful de stat-major aduse raportul. Proțenko băgă mîna în buzunar, își scoase dintr-un toc de piele ochelarii rotunzi cu ramă de os, pe care-i punea numai cînd trebuia să citească vreun document, citi atent de la primul pînă la ultimul cuvînt și semnă.

— Du-te, spuse el, o să te conducă pînă la barcă, de acolo însă treaba ta. Cînd ai să plutești pe Volga, dacă n-au să te simtă nemții, ai să te desfeți cu frumusețea ei... Jos apă, sus stele, ești chiar demn de invidiat. Mai ales dacă n-ar fi Volga, ci Vistula sau Oderul. Hai, du-te.

Saburov ajunse pe întuneric la chei. Șalupa nu mai era acolo ; fusese distrusă dimineața de o mină. Lîngă chei, plescăia încet pe apă o barcă cu două perechi de vîsle. Suindu-se în ea, Saburov aprinse o clipă lanterna ; barca era albă, cu chenar albastru și avea un număr — una din șalupele folosite la plimbări. Nu demult putea fi închiriată cu o rublă sau o rublă și jumătate, pentru o oră de plimbare.

Doi ostași se așezară la vîsle. Saburov luă loc la cîrmă. Barca se depărtă încetișor de mal. Nemții nu trăgeau. Totul era aidoma cum prorocise Proțenko : stelele deasupra, apa dedesubt, noaptea liniștită ; bubuitul tunurilor se auzea departe, la vreo trei-patru kilometri de acolo, iar o ureche obișnuită nici nu-l putea desluși... Stînd la pupa, putea într-adevăr să se gîndească la toate acestea, în cele douăzeci sau treizeci de minute care-l despărțeau de malul celălalt, unde ziua, iar uneori și noaptea, explodau minele grele nemțești, care zburau spre fluviu, unde funcționau, de la apusul pînă la răsăritul soarelui, zeci de debarcadere, unde se transportau răniții de la batalioane și de unde se aduceau zilnic la batalioane muniții, pîine și votcă. Nu o dată, în convorbirile lui cu Maslennikov, Saburov își numise în glumă batalionul „stat insular", iar malul celălalt „Pămîntul cel Mare". Dacă voiai să mergi la Moscova, trebuia de asemenea să treci mai întîi fluviul pînă la „Pămîntul cel Mare", pe malul celălalt, și numai după aceea puteai să te întorci pe acest mal, undeva spre nord-vest. Pe malul celălalt era totul, între altele și Ania, de care-și amintea acum. Și dacă Ania era numai ușor rănită, trebuia să fie foarte aproape, la batalionul sanitar.

„Sigur că e ușor rănită", se gîndi el, nu pentru că așa ar fi fost logic și pentru că altfel nici nu putea să fie, ci fiindcă ea spusese : „Curînd mă întorc la voi"... și spusese asta pe un ton obișnuit, cu o convingere atît de copilărească și cu atîta hotărîre, încît lui i se

păruse că, într-adevăr, așa trebuie să fie. În ultimele cîteva zile, intrînd la sediul batalionului, de două sau de trei ori se surprinsese cercetînd fără să vrea adăpostul.

Barca trase la mal. Saburov sări pe nisip și se duse să afle unde era acum trecerea cea mai apropiată de statul-major al armatei. Află că trecerea fusese mutată cam cu un kilometru și jumătate mai jos, pe fluviu. Se urcă iarăși în barcă, care începu să lunece în lungul malului.

Lîngă locul de trecere, barca acostă la un podeț provizoriu de lemn : ostașii rămaseră în barcă, iar Saburov se urcă într-un șlep care tocmai în clipa aceea trebuia să se desprindă de mal, ca să treacă înapoi, pînă la malul drept al fluviului.

Șlepul era încărcat cu lăzi cu subsistențe, cu vite și oi tăiate și curățate, zvîrlite de-a dreptul pe scînduri. Pe șlep, aproape că nu erau oameni, dar cantitatea de provizii arăta cît de mulți soldați se aflau pe malul celălalt și cît de greu, de complicat era să aprovizionezi pe calea apei toată armata concentrată dincolo de fluviu.

După o jumătate de oră, șlepul acostă încet la unul din cheiurile Stalingradului. Locul de trecere fusese schimbat, dar, contrar așteptărilor, lui Saburov i se spuse că comandamentul armatei rămăsese în același loc.

Știa de la Proțenko, care fusese de două sau de trei ori la statul-major, că acesta era instalat pe mal, în fața silozului ars, în niște hrube, anume săpate. De la locul de trecere,

trebuia să mergi pînă acolo mai mult de un kilometru și jumătate de-a lungul țărmului. Nemții trăgeau cu aruncătoarele în mal, fără o țintă precisă, bătînd metru cu metru; minele explodau din timp în timp, cînd în față cînd în spate.

Saburov mergea tot înainte pe mal, dar contururile silozului care trebuiau să servească drept reper nu se zăreau încă. Acum, tirul armelor automate se auzea atît de aproape, încît nu încăpea nici o îndoială că pînă la linia întîi rămăsese mai puțin de un kilometru. Îi trecu prin gînd că s-ar putea să fi fost greșit informat, cum se întîmplă adesea în război, iar statul-major să se fi mutat chiar în ziua aceea în alt loc. Dar cînd se apropie de ceea ce, după socoteala lui, trebuia să fie linia întîi, văzu drept în față, pe malul rîpos al Volgăi, silueta silozului și după un minut se ciocni de santinela care stătea la intrarea în hrubă.

— Aici e comandamentul? întrebă Saburov.

Omul îi cercetă documentele la lumina felinarului și răspunse afirmativ.

— Cum pot ajunge la șeful statului-major? întrebă în șoaptă Saburov.

— La șeful statului-major?

Din spate se auzi o voce, care i se păru cunoscută.

— Cine-l caută pe șeful statului-major?

— Eu.

— De unde?

— De la tovarășul Proțenko.

— Aha, interesant! spuse vocea. Poftim, te rog.

Intrînd în subterana căptușită cu scînduri, Saburov privi peste umăr și văzu că în urma lui pășea același general pe care-l văzuse în prima noapte la Proțenko.

— Tovarășe comandant, întrebă Saburov, permiteți să intru la dumneavoastră?

— Da, numaidecît, spuse generalul și, deschizînd o portiță de scînduri, trecu primul.

Saburov, luînd aceasta drept o invitație de a-l urma, intră la rîndul său.

Era un bordei săpat în pămînt, în care se afla un fel de pat de scînduri, o canapea îmbrăcată în mușama și o masă mare. Generalul luă loc la masă.

— Apropie-mi, te rog, scaunul.

Fără să înțeleagă pentru ce, Saburov apropie scaunul. Generalul ridică piciorul și-l întinse pe scaun.

— Mi s-a deschis o rană veche, am început să șchiopătez... Hai, raportează.

Saburov spuse tot ce avea de spus și-i întinse generalului raportul lui Proțenko. Generalul îl citi încet și-i aruncă lui Saburov o privire întrebătoare.

— Adică, la voi e liniște?

— Da, e liniște.

— Asta-i bine. Va să zică, nu mai au forțe să atace simultan în toate sectoarele. În ultimele zile ați avut pierderi mari?

— Nu știu precis, răspunse Saburov.

— Nu te întreb de divizie — despre ea e scris aici — ci cum e la batalion, la dumneata; pare-se că ești comandant de batalion, nu?
— Da, spuse Saburov.
— Ce pierderi ai?
— În ultimele opt zile, șase morți și douăzeci de răniți, însă în primele opt zile — optzeci de morți și două sute de răniți.
— Da, rosti generalul tărăgănat, cam mulți... Ai rătăcit mult pînă ne-ai găsit?
— Nu, v-am găsit repede, însă începusem să mă îndoiesc: la trei sute de pași de aici, se trage; credeam că ați mutat sediul statului-major.
— Da, spuse generalul, era cît p-aci să ne mutăm; oamenii mei de la statul-major hotărîseră să se mute în noaptea asta, dar seara, cînd m-am întors la divizie, nu le-am îngăduit. Cînd e greu așa cum e acum — ține minte asta, căpitane, și ar fi caraghios să-ți ascund că e foarte greu — nu poți să urmezi legile prudenței obișnuite și să muți posturile de comandă, nici măcar atunci cînd asta pare o necesitate. Cel mai important și mai rațional lucru este ca, în asemenea momente, trupa să simtă tăria, înțelegi? Dar tăria se naște la oameni din simțul trainiciei, în special din simțul trainiciei locului. Și atîta timp cît am să pot conduce de aici, fără să schimb locul, am să conduc de aici. Ești comandant tînăr și-ți spun toate astea ca să le folosești la batalionul dumitale. Sper că nu-ți închipui că acalmia de la voi se va prelungi mult.
— Nu-mi închipui așa ceva, spuse Saburov.

— Nici să nu-ți închipui, ea nu va dura mult. Savateev! strigă generalul.
În ușă se ivi aghiotantul.
— Stai jos, scrie ordinul.
În fața lui Saburov, generalul dictă repede cele cîteva rînduri ale unui ordin care spunea, în esență, că Proțenko trebuie să întreprindă tot ce e necesar pentru a nu permite nemților să-și mai retragă forțe din sectorul lui și mai ales să dea cîteva atacuri locale pe flancul sudic, acolo unde nemții răzbiseră pînă la Volga.
— Mai scrie, adăugă el, că îl felicit pentru avansarea la gradul de general. Atît. Dă-mi să semnez.
Înainte de a-l expedia pe Saburov, generalul îl privi cu ochii lui obosiți, încercănați de nesomn.
— Mi se pare că dumneata îl cunoști demult pe Proțenko.
— Aproape de la începutul războiului.
— Dacă vrei să fii un comandant bun, învață de la el, studiază-l. Să știi că, în realitate, nu e așa cum pare la prima privire: e șiret, inteligent și încăpățînat. Într-un cuvînt, e un hohol. La noi, mulți fac numai impresia că sînt liniștiți, dar el e unul dintre oamenii care sînt realmente liniștiți totdeauna; iată ce trebuie să înveți de la el. Mi-a raportat că dumneata ai avut o comportare bună în primele zile, cînd ați fost încercuiți. Acum puteți să vă socotiți încercuiți cu toată divizia. Dar în această situație, cel mai de seamă lucru e calmul. Vom restabili legătura cu voi,

însă apa e totuşi apă, ţineţi minte, asta. De altfel... generalul se ridică puţin şi-i întinse mîna lui Saburov, de altfel, cîteodată apa ne prieşte, cînd e în spatele nostru. Exemple în această privinţă — Odesa, Sevastopolul... Sper că un exemplul va fi şi Stalingradul, cu singura deosebire că noi nu-l vom preda în nici un caz. Poţi să pleci.

Cînd porni îndărăt, în lungul malului, spre chei, Saburov se gîndi că, în ciuda aparenţelor, comandantul armatei era bine dispus. Nici calmul, nici vorba lui domoală, nimic din purtarea lui nu era prefăcut ; totul i se păruse lui Saburov foarte firesc şi simţise că avea de-a face cu un om care spune ce gîndeşte. Aparent, întîmplările zilei ar fi trebuit să dea naştere unei stări de spirit cu totul contrarii. „Poate că ştie el ceva, un lucru pe care noi nu-l cunoaştem, se gîndi Saburov, poate că aşteaptă ajutoare, poate că se pregăteşte ceva în altă parte !..."

Dar respinse numaidecît acest gînd... Nu, nu e asta. Deodată înţelese limpede cauza acestei stări de spirit a comandantului ; e simplu — lucrul cel mai rău ce se putea întîmpla se întîmplase : nemţii au răzbit pînă la Volga şi au tăiat armata în două — toate acţiunile lor din ultimele zile au urmărit acest lucru — şi împotriva lor n-au fost suficiente forţe de rezistenţă. Dar acum, cînd cel mai groaznic lucru se întîmplase, cînd avusese loc ceea ce, după părerea nemţilor, urma să fie sfîrşitul bătăliei, armata nu se socotea învinsă şi continua să lupte, iar statul-major rămăsese pe loc, ca şi cum nu s-ar fi întîmplat nimic şi, pe deasupra, de la divizia încercuită sosise, biruind toate piedicile, un ofiţer care adusese generalului raportul chiar la ora cînd îl primea de obicei : toate acestea, luate împreună, prilejuiră comandantului acea bună dispoziţie în care-l găsise Saburov şi încă atît de bună, încît omul acesta, care trecea drept un taciturn în ochii întregii armate, vorbise cu Saburov, un simplu ofiţer de legătură, vreme de cinci minute, spunîndu-i chiar cîteva zeci de cuvinte, care n-aveau, în aparenţă, nici o legătură directă cu misiunea.

Trecuseră cinci ore de cînd plecase de la Proţenko şi Saburov se afla acum din nou în adăpostul acestuia, întinzîndu-i o foaie ruptă dintr-un carneţel, pe care era scris ordinul comandantului.

— Ei, ce-i pe-acolo ? întrebă Proţenko, după ce citi ordinul.

Cînd Saburov îi povesti că postul de comandă se găsea tot în vechiul loc, pe chipul lui Proţenko flutură un zîmbet de aprobare : se vedea că împărtăşeşte simţămintele lui Saburov, bucurîndu-se şi el că comandantul armatei rămăsese pe loc. Aparenta imprudenţă a acestei hotărîri era în realitate o înaltă înţelepciune, care deseori, în vreme de război, pare a nu corespunde, la prima vedere, cerinţelor clare ale unei judecăţi sănătoase.

Plecînd de la Proţenko, Saburov se opri pe drum la adăpostul lui Babcenko. După cum i se comunicase la statul-major al diviziei, Babcenko telefonase şi-l rugase să treacă pe la el.

Babcenko şedea la masă şi lucra la alcătuirea raportului.

— Stai jos, spuse el fără să ridice capul, continuînd să lucreze. Aşa-i era obiceiul — niciodată nu lăsa lucrul început, cînd veneau subalternii pe care-i chemase. Socotea că o întrerupere ar fi incompatibilă cu autoritatea lui.

Saburov, care se obişnuise cu acest nărav şi nu-i mai păsa de el, îi ceru voie lui Babcenko să iasă şi să fumeze. Intrînd în cea de a doua cameră a adăpostului, se întîlni cu locotenentul-major Eriomin, care lupta în rîndurile diviziei de la începutul războiului şi care era comandantul companiei de transmisiuni.

— Să trăieşti, îi spuse Eriomin, scuturîndu-i cu putere mîna. Plec.

— Unde pleci ?

— Mă cheamă la şcoală.

— Unde ?

— La cursurile de pe lîngă Academia de transmisiuni. Ciudat că tocmai din Stalingrad mă cheamă, dar ordinul e ordin — plec. Am venit să-mi iau rămas bun de la tovarăşul locotenent-colonel.

— Cînd pleci ?

— Acum. Cînd vine remorcherul, plec.

Gîndindu-se că dacă nu apariţia lui, măcar sosirea lui Eriomin, pe care Babcenko îl cunoştea demult şi de care acum trebuia să se despartă, îl va sili pe comandantul regimentului să se întrerupă din scris, Saburov intră în odaie în urma lui Eriomin.

— Tovarăşe locotenent-colonel, spuse Eriomin, permiteţi să vă deranjez ?

— Da, răspunse Babcenko, continuînd să scrie.

— Plec, tovarăşe locotenet-colonel.

— Cînd ?

— Acum. Am venit să-mi iau rămas bun.

— Ordin de serviciu ţi-ai făcut ? întrebă Babcenko, fără să-l privească pe Eriomin.

— Da, poftiţi.

Eriomin îi întinse ordinul.

Cu privirea pironită pe masă, Babcenko semnă hîrtia şi o întinse lui Eriomin.

Se făcu tăcere. Lăsîndu-se de pe un picior pe altul, Eriomin rămase cîteva secunde pe loc, nehotărît.

— Trebuie să plec, spuse el.

— Ei, şi ce ? Pleacă.

— Am venit să-mi iau rămas bun de la dumneavoastră, tovarăşe locotenent-colonel.

Babcenko ridică în sfîrşit privirea şi spuse :

— Ei, ce să-i faci ? Îţi urez succes la învăţătură, şi-i întinse mîna.

Eriomin i-o strînse. Ar fi vrut să-i mai spună ceva, dar după ce-i strînse mîna, Babcenko nu-i mai dădu nici o atenţie, vîrîndu-şi iarăşi nasul în hîrtii.

— Aşadar, cu bine, tovarăşe locotenent-colonel, spuse încă o dată Eriomin, nehotărît, şi se uită la Saburov. Privirea lui nu era jignită, ci mai degrabă dezorientată. De fapt, nu ştiuse cum îşi va lua rămas bun de la Babcenko şi în ce va consta această despărţire,

dar, în orice caz, nu prevăzuse că totul se va petrece cu atîta răceală.

— Vă las cu bine, tovarăşe locotenet-colonel, spuse el pentru ultima dată, foarte încet.

Babcenko nu auzi. Începuse, ca un adaus la raportul lui, o schiţă şi trăgea acum, cu mare atenţie, o linie cu rigla. Eriomin mai stătu locului cîteva clipe, apoi se întoarse încet spre Saburov şi, strîngîndu-i mîna cu putere, ieşi. Saburov îl petrecu şi, la ieşirea din adăpost, îl îmbrăţişă cu putere şi-l sărută. Apoi se întoarse în biroul lui Babcenko.

Acesta continua să-şi scrie raportul. Saburov îi privi enervat faţa îndărătnic lăsată în jos, cu fruntea străjuită de un început de chelie. Nu înţelegea cum de fusese în stare locotenent-colonelul să fie atît de nesimţitor, încît să lase să plece în felul acesta un om alături de care trăise un an de război, un om care îşi riscase viaţa laolaltă cu el, un om care mîncase din acelaşi cazan şi care, fără îndoială, în caz de primejdie, l-ar fi salvat pe cîmpul de luptă. Această indiferenţă faţă de oameni şi faţă de soarta lor îl uimea pe Saburov, care avusese de cîteva ori prilejul s-o constate la unii ofiţeri, cînd oamenii lor plecau din unitate. Saburov simţea acum atît de puternic mîhnirea încercată de Eriomin, încît atunci cînd Babcenko, curios să afle de la un martor ocular ce se petrece la comandament, începu în sfîrşit să-i vorbească, contrar obiceiului, Saburov răspunse foarte sec, reţinut, aproape tăios. Dorea un singur lucru : să sfîrşească mai repede conversaţia, pentru ca Babcenko să-şi vîre iarăşi nasul în hîrtii şi să nu-l mai privească, aşa cum nu-l privise nici pe Eriomin, cînd acesta plecase.

Pe drum, întorcîndu-se la batalion se gîndi că — ciudat lucru ! — tocmai acum, în aceste zile hotărîtoare, un om era luat din Stalingrad şi trimis pentru studii la Academia de transmisiuni ; cu toate că la prima vedere acest lucru părea nepotrivit, el vădea mersul grandios al evenimentelor, pe care nimic nu-l putea opri, şi totodată calmul măreţ al ţării.

10

Acasă, la batalion Saburov era aşteptat de un musafir. La masă, în faţa comisarului, şedea un om necunoscut, de vîrstă mijlocie, cu ochelari, cu două „bare“ la petiliţă. Cînd intră Saburov, amîndoi — şi necunoscutul şi comisarul — se ridicară în picioare.

— Dă-mi voie să-ţi prezint, Alexei Ivanovici, pe tovarăşul Avdeev din Moscova, corespondentul presei centrale.

Saburov salută.

— Din Moscova ? spuse el cu interes. Ai plecat demult ?

— Ieri dimineaţă eram încă la Moscova, pe aerodromul central, spuse Avdeev.

— Am citit, mi se pare în *Izvestia*, articolele dumitale, nu-i aşa ?

— Da mai mult acolo.

— Ieri erai încă la Moscova și astăzi aici, spuse Saburov cu o nuanță de invidie. Ei, cum e la Moscova fără noi ?

Avdeev zîmbi. Dintre toți oamenii pe care-i întîlnise, aproape nici unul nu se putuse abține să-i pună această întrebare.

— Cum să fie ? E la fel ca înainte. Cum a fost, așa-i și acum, răspunse el cu aceeași frază cu care răspundea de obicei la această întrebare. Dar dumneata ești moscovit ?

— Nu, am învățat acolo. Ai sosit demult la noi ?

— A venit imediat după ce-ai plecat, spuse Vanin. Am și stat puțin de vorbă...

— Cine te-a îndrumat încoace ?

— Comandantul diviziei. De altfel, chiar la Comandamentul frontului am fost sfătuit să vin la dumneata.

— Ce spui ? se miră Saburov.

— Da, la dumneata, la batalionul lui Saburov.

— Uite, vezi, am primit pînă și o denumire oficială, spuse Saburov, încercînd să-și ascundă satisfacția printr-o glumă cam ieftină. Și ce ți s-a spus acolo, cînd ai fost trimis la noi ? întrebă el sincer. M-ar interesa să știu.

— Mi s-a spus că dumneata, printr-un atac hotărît, ai reocupat trei clădiri și piața, iar de atunci, timp de șaisprezece zile, n-ai cedat nimic nemților.

— Așa-i, n-am cedat, adeveri Saburov, de altfel, în ultima săptămînă, nemții n-au prea încercat să le ia. Să fi venit la noi cu vreo

șapte-opt zile în urmă, poate că ai fi găsit ceva interesant. Acum însă e liniște.

Avdeev zîmbi. De cîte ori, în viața lui de corespondent militar, nu auzise aceste cuvinte : „să fi venit la noi mai devreme"... Totdeauna oamenilor li se pare că tot ce se întîmplă în prezent nu e prea interesant și că ceea ce e demn de atenție ori a fost, ori va fi de acum înainte.

— Nu face nimic, spuse el, voi rămîne aici ca să strîng material. Chiar mai bine că-i liniște, voi putea sta de vorbă cu oamenii.

— Da, încuviință Saburov, atunci n-ai fi putut sta de vorbă.

Se priviră cu atenție.

— Ei ce se scrie despre Stalingrad, ce se spune în general ? întrebă Saburov, cu setea omului care n-a văzut de mult ziarele.

— Se scriu multe, răspunse Avdeev, dar se spun mai multe și se gîndesc și mai multe... De curînd, am fost pe Frontul de nord-vest unde numeroși comandanți se necăjesc, spunîndu-și : noi stăm aici, în vreme ce la Stalingrad... Și trebuie să știți că, deși mai toți nu se îndoiesc că aici e un iad, vor din toată inima să vină încoace.

— Ai venit la noi pentru mai mult timp ? întrebă Saburov.

— Nu, pentru o zi-două, apoi mă duc în sectorul din sud...

— Foarte just, spuse Saburov, acum luptele sînt în toi acolo.

— Cu cine mă sfătuiești să stau de vorbă aici, la dumneata ?

— Cu cine ?... Uite, cu Koniukov merită să vorbești. E un veteran. Poți să mergi prin companii. Gordienko — comandantul companiei întîi, sau chiar Maslennikov, șeful meu de stat-major, e tînăr, dar e un comandant foarte bun. Te interesează și ofițerii ?

— Sigur.

— Atunci vorbește cu Maslennikov.

— Aș vrea să stau de vorbă cu dumneata, spuse Avdeev.

— Cu mine ? Poți sta de vorbă și cu mine, răspunse Saburov, dar mai tîrziu, după ce o să faci cunoștință cu batalionul. De altfel, pe comandantul unui batalion poți să-l cunoști numai atunci cînd știi ce fel de batalion are. Ceea ce va spune el despre sine însuși e pe planul al doilea. Nu-i așa, comisare ? se adresă el lui Vanin, zîmbind.

— Așa-i, încuviință Vanin. Însă, ceea ce comandantul batalionului va uita să povestească despre sine, am să-i reamintesc eu, adăugă el, privindu-l pe Avdeev.

— Cît e ceasul ? Saburov se uită la ceas. Patru. Am zăbovit cam mult... Trebuie să mă culc. Dumneavoastră ce credeți ?

— Personal, n-am nimic împotrivă, spuse Avdeev.

— Dacă rămîi la noi, mîine voi aduce aici pentru dumneata un pat, dar azi o să dormi cu șeful meu de stat-major sau cu comisarul — nu prea sînt trupeși, așa că o să aveți loc. Te-aș fi culcat cu mine, dar mi-e teamă că n-o să încapi.

— Da, mi-e teamă că așa e, adeveri Avdeev, uitîndu-se la statura atletică a lui Saburov.

Saburov stătea în mijlocul odăii și, în timp ce se pregătea de culcare, se întreba de unde ar putea face rost de încă o pătură pentru musafir. Pe neașteptate, privirea îi căzu pe bidonul așezat pe masă și, ceea ce i se întîmpla foarte rar, îi veni poftă să bea, să bea și să stea de vorbă, punînd acestui om din Moscava fel de fel de întrebări, care la început nu-i trecuseră prin cap

— Dumneata ții neapărat să dormi ? întrebă el.

— Nu, nu prea.

— Atunci, poate, totuși... Comisare, l-ai ospătat pe musafir ?

— Da, oleacă.

— Ei, dacă-i așa, asta nu se cheamă că l-ai săturat. Hai să mîncăm, dacă nu ți-i somn.

În vreme ce Petea pregătea cina, Saburov îi punea lui Avdeev, una după alta, întrebări scurte și neașteptate.

— Mai sînt baricade la Moscova ?

— Nu au fost ridicate.

— Dar fortificații sînt ? S-au mai adăugat altele la cele care au fost ?

— Cred că s-au mai adăugat, spuse Avdeev.

— Dar oamenii mai stau în ele, pentru orice eventualitate ?

— Mi se pare că stau.

— Uite, asta-i bine. Atunci, își merită numele de fortificații... Și stau tot timpul ?

— Cred că tot timpul.

— Bine. Ai fost la Operă ?

— Am fost.
— La ce spectacol ?
— La *Evgheni Oneghin.*
— Interesant, spuse Saburov. Nu pentru că aş vrea şi eu să fiu acolo, pe mine nu mă interesează opera în sine, ci faptul că e deschisă, întocmai ca şi înainte, şi că în sală sînt oameni, iată ce mă interesează. Aş vrea să mă uit puţin numai cu un ochi... Ştii, mie nu prea îmi place opera.
— Nici mie, spuse Avdeev.
— De obicei, toate cîntăreţele sînt foarte grase, dar joacă roluri de fete tinere. Nu se potriveşte de loc. Poate că acum, din pricina războiului, au mai slăbit, ai ?
— Nu, n-au slăbit, zîmbi Avdeev.
— Ei, nu-i nimic, spuse Saburov, atunci închid ochii şi tot e bine — ascult. Totuşi aş vrea să fiu şi eu acolo. Dar miliţienii mai poartă mănuşi albe, ca şi înainte ?
— Asta n-am observat. Ce n-am observat, n-am observat.
— N-are importanţă, spuse Saburov, totuşi poate fi important. Maşini au rămas, desigur, mai puţine la Moscova.
— Mai puţine, dar populaţia iar s-a înmulţit, nu cum era în decembrie. Ai fost în decembrie acolo ?
— Am fost. Era bine în decembrie... O dată am stat o zi. Moscova părea goală, liniştită.
Petea aduse tigaia cu bucăţi de carne conservată, prăjite.
— Astea-s conserve americane, spuse Saburov, serveşte-te te rog. Noi aici le numim, în glumă, „al doilea front". Bei ? întrebă el cu oarecare îndoială, punînd în faţa lui Avdeev „fugasa".

Avdeev se aşteptase la întrebarea asta, care, aici pe front, i se punea mereu, cu toate că de obicei nu întrebi pe cineva dacă bea sau nu. Poate înfăţişarea lui de om de ştiinţă între două vîrste, poate ochelarii lui puternici, cu lentile duble, care-i dădeau aerul unui intelectual, poate vorba lui tărăgănată sau poate toate laolaltă îi făceau pe oamenii care nu-l cunoşteau îndeaproape să-l ia drept un om serios, poate chiar plictisitor. Parcă le-ar fi fost ruşine să spună o glumă mai piperată, să înjure sau să bea ceva mai mult în prezenţa lui. Drept răspuns la întrebarea lui Saburov, dacă bea sau nu, Avdeev zîmbi, clipind şiret pe după ochelari.
— Desigur că beau.
Goliră cîte o „fugasă", apoi încă una.
Saburov obosise groaznic în timpul zilei şi, contrar obiceiului, votca nu i se urcă la cap, ci stîrni în el o neaşteptată senzaţie de căldură, de confort şi de duioşie faţă de tot ce se petrecea acum în adăpost.
— Te sfătuiesc să te duci mîine la compania a doua, am acolo oameni de ispravă ; să vorbeşti mai ales cu Koniukov. Să te uiţi singur, să mergi singur, de-a buşilea. Dar ştii, adăugă el şi se opri o clipă, ca şi cum l-ar fi fulgerat un gînd neaşteptat, cu toate că aici noi sîntem mai expuşi decît dumneata, totuşi dumitale trebuie să-ţi fie mai multă teamă în război.
— De ce ?

— Pentru că dumneata îți îndeplinești munca mai tîrziu, după ce te întorci la Moscova, sau acolo la telegraf, la comandament, iar aici numai privești, ca mai pe urmă să scrii. Mie de ce nu mi-e frică ? Pentru că sînt ocupat. N-am timp nici să respir ; bombardament, explodează minele, iar eu vorbesc la telefon — trebuie să raportez ; dar telefonistul n-aude, și eu îl înjur de mamă și, înțelegi, parcă uit cu totul de mine. Pe cînd dumneata n-ai ce face. Aici nu faci decît să stai și s-aștepți — mă nimerește sau nu ? De aceea pentru dumneata e mai groaznic. Să nu mă contrazici, că așa-i.

— Da, s-ar putea să ai dreptate, recunoscu Avdeev.

Tăcură amîndoi cîteva clipe.

— Poate vrei să ne culcăm ? întrebă Saburov.

— Ne culcăm îndată, răspunse parcă în silă Avdeev.

N-ar fi vrut să întrerupă conversația. Într-un an de război, se convinsese pe deplin că oamenii de pe cîmpul de luptă au devenit mai simpli, mai curați și mai inteligenți. Poate că în realitate au rămas așa cum au fost, numai că părțile bune au ieșit la iveală, fiindcă lumea încetase să-i mai judece după atîtea criterii obscure ; dacă omul a venit sau nu la o adunare, dacă e politicos, amabil, dacă știe să susțină o conversație, dacă dovedește atenție și bunătate... Și deodată a început războiul, s-a arătat că toate acestea nu sînt atît de esențiale, iar oamenii, în fața morții, au încetat să se mai gîndească la felul cum arată și la ceea ce par — neavînd nici timpul, nici dorința să se gîndească la lucrurile astea.

— Culcă-te, culcă-te, stăruia Saburov, noaptea e un bun sfătuitor, mîine vorbești cu alții, îl găsești singur pe cel cu care merită să stai de vorbă. Am mulți oameni buni, mai toți sînt buni. Fără îndoială că ai auzit deseori această frază la comandanți ?

— Deseori, confirmă Avdeev.

— Ce să-i faci ? Așa e. Nu știu ce fel de oameni au fost ei înainte de război și cum vor fi după, dar acum aproape toți sînt într-adevăr buni. Și cred că majoritatea au să rămînă buni — firește, cei care scapă cu viață. Și știi ce ? Sînt aproape convins de asta... Hai să dormim.

Saburov se apropie de patul pe care stătea răstignit Vanin, care adormise demult ; îl săltă puțin și-l trase mai spre margine.

— De ce faci asta ? întrebă Avdeev. Ai să-l trezești.

— Nu, zîmbi Saburov, doarme dus. Doar dacă sună telefonul se trezește imediat — altfel poți să-l întorci de trei ori, știu din proprie experiență. Culcă-te, jumătate de pat e liber.

Avdeev își scoase cizmele și se culcă, fără să se dezbrace, învelindu-se cu mantaua.

Saburov se așeză pe patul lui, își scoase bluza și pantalonii, le pături cu grijă, puse sub pat cizmele, cu obielele deasupra ; apoi, acoperindu-se cu pătura, aprinse o țigară.

— Cînd se poate, dorm totdeauna dezbrăcat, spuse el. Am făcut cîndva serviciu la frontieră ; la mine, totul e orînduit după vechiul tipic grăniceresc ; am calculat că îmi trebuie cincizeci de secunde ca să mă îmbrac. După mine, războiul va mai ţine mult. Uite, dorm sub pătură... Ce, nu eşti de acord ? zîmbi el.

— Ba da, sînt, spuse Avdeev, şi-ţi urez noapte bună.

Saburov puse capul pe pernă şi trase de cîteva ori fumul în piept. Nu-i venea să doarmă. Uşa adăpostului era probabil deschisă şi de afară se auzea ţîrîitul monoton şi trist al ploii, poate ultima din acest an.

11

Dis-de-dimineaţă, Avdeev şi Vanin se duseră la compania întîi. Saburov rămase : voia să se folosească de acalmie, pentru a-şi pune la punct lucrările pe care de obicei nu avea timp să le facă. Dimineaţa, lucră împreună cu Maslennikov două sau trei ore la alcătuirea diferitelor evidenţe, din care o parte erau în adevăr necesare ; altele însă i se păreau de prisos, fiind moştenite din timp de pace, numai în virtutea unei rutine birocratice.

După plecarea lui Maslennikov, se apucă de o treabă demult neglijată şi care-l apăsa greu — trebuia să răspundă la scrisorile sosite pentru ostaşii care muriseră între timp. Cine ştie de ce, stabilise, aproape de la începutul războiului, ca să ia asupră-şi obligaţia grea de a răspunde la aceste scrisori. Îl supărau totdeauna cei care căutau să nu anunţe cît mai mult timp familia, cînd murea cineva din unitatea lor, să întîrzie cît mai mult cu răspunsurile şi... dacă se putea, chiar să nu răspundă de loc. Saburov era de părere că această aparentă bunătate nu era decît o tendinţă a oamenilor de a trece pe lîngă durerea altuia, căutînd să nu se atingă de ea, ca să nu sufere ei înşişi.

Prima scrisoare era a soţiei lui Parfenov.

„Petenka, dragul meu — scria soţia lui Parfenov (deci îl chema Petea) — noi toţi îţi ducem dorul şi aşteptăm să se termine războiul, ca să te întorci acasă... Galocika s-a făcut mare de tot, merge chiar singură şi nu cade mai de loc..."

Saburov citi atent scrisoarea pînă la capăt. Nu era lungă — salutări de la rude, cîteva cuvinte despre muncă, urări de a-i birui cît mai repede pe fascişti, iar la sfîrşit, două rînduri cu scrisul stîngaci al unui copil, scrise de fiul cel mare, şi-apoi cîteva beţişoare şovăitoare desenate de o mînă de copil, dusă de mîna mamei — şi un adaus : „Iar aici a scris Galocika cu mîna ei"...

Ce să răspundă ? În asemenea cazuri, Saburov ştia că poate răspunde într-un singur fel : e mort, nu mai trăieşte — şi totuşi rămînea totdeauna pe gînduri, ca şi cum ar fi scris pentru prima oară asemenea răspunsuri. Ce să răspundă ? Într-adevăr, ce să răspundă ?

Își reaminti de făptura firavă a lui Parfenov, zăcînd pe ciment, cu fața-i palidă, cu gențile de campanie sub cap. Omul acesta, care murise chiar în prima zi a luptelor și pe care îl cunoscuse foarte puțin, fusese pentru el numai un tovarăș de arme, unul din numeroșii, prea numeroșii oameni care luptau cot la cot cu el și mureau alături de el, în timp ce el rămînea nevătămat. Se obișnuise cu lucrul acesta, se obișnuise cu războiul și-i venea ușor să-și spună : iată, acesta a fost Parfenov, a luptat și a murit. Însă acolo la Penza, pe strada Karl Marx 24, aceste cuvinte — „a murit" — însemnau o catastrofă, însemnau spulberarea tuturor speranțelor. După aceste cuvinte, acolo, pe strada Karl Marx 24, soția înceta să se mai numească soție și devenea văduvă, copiii încetau să se mai numească pur și simplu copii — devenind orfani. Nu era numai durere, ci și o totală schimbare a vieții, a întregului viitor. Și ori de cîte ori scria asemenea scrisori, se temea îndeosebi ca acela care le va citi să nu creadă că lui, cel care le scrisese, i-a fost ușor să le scrie. Voia ca cei ce vor citi să aibă impresia că vestea a fost scrisă de un tovarăș de suferință, de un om la fel de îndurerat ca și dînșii — și în felul acesta să le fie mai ușor să citească. Poate nici măcar atît : nu mai ușor, ci doar mai puțin dureros.

Uneori, oamenii au nevoie de minciuni, știa bine acest lucru. Ei vor cu tot dinadinsul ca acela pe care l-au iubit să fi murit eroic și să citească despre el că „a căzut ca un erou"...

Vor ca el să nu fi murit simplu, ci să fi murit săvîrșind ceva important, și vor neapărat ca el să-și fi amintit de ei, înainte de moarte.

Și Saburov, răspunzînd la scrisori, căuta totdeauna să satisfacă dorința acestora și, cînd trebuia, mințea mai mult sau mai puțin — asta era singura minciună care nu-l tulbura. Luînd tocul și rupînd o foaie din blocnotes, începu să scrie, cu scrisul lui grăbit și lăbărțat. Începu prin a scrie că făcuse multă vreme serviciu împreună cu Parfenov, arătă că Parfenov murise eroic, într-una din luptele de noapte de la Stalingrad (ceea ce era adevărat), și că, înainte de a cădea, împușcase trei nemți (ceea ce nu era adevărat) ; arătă apoi că murise în brațele lui și că, înainte de moarte, își amintise de fiul său Volodea și-l rugase să-i transmită acestuia să nu-l uite pe tatăl lui.

După ce isprăvi scrisoarea, Saburov luă fotografia care se afla pe masă în fața lui și, înainte de a o pune în plic, o privi cu atenție. Fotografia fusese făcută la Saratov, pe cînd se organiza unitatea, de un fotograf ambulant : scundul Parfenov stătea într-o poziție războinică, cu mîna pe tocul revolverului „Nagan". Fără îndoială că aceasta fusese dorința fotografului.

Scrisoarea următoare era adresată sergentului Tarasov din compania întîi. Saburov știa doar în treacăt că Tarasov murise tot în prima luptă, însă cum și în ce împrejurări — nu avea cunoștință. Era o scrisoare simplă, sosită

dintr-un sat oarecare, scrisă cu litere mari, pe o foaie de caiet cu pătrățele, și cuprindea pomelnicul tuturor rudelor — obișnuita scrisoare scurtă, în care simțeai însă din fiecare literă dragostea și dorul, stîngaci exprimate, dar tocmai de aceea cu atît mai puternice. Răspunzînd la această scrisoare, deși nu știa cum murise Tarasov, Saburov scrise totuși că el a fost un luptător bun, că a murit ca un erou și că Saburov, comandantul lui, era mîndru de el.

După ce termină, se apucă de a treia scrisoare. Cînd o isprăvi și pe aceasta, telefonă la compania întîi, unde erau acum comisarul și Avdeev.

— Au plecat spre dumneavoastră, îi răspunse la telefon Gordienko, comandantul companiei.

— Au umblat mult? întrebă Saburov.

— Destul.

Saburov simți că, la celălalt capăt al firului, Gordienko zîmbește și, punînd jos receptorul, răsuflă ușurat.

Prînziră în patru : în afară de comisar și de Avdeev, venise și Maslennikov. Vanin arăta ca de obicei. În ceea ce-l privește pe Avdeev, părea ostenit ; se întorsese la punctul de comandă cu acel sentiment de ușurare plină de bucurie pe care-l încearcă oamenii pe front, cînd senzația primejdiei e înlocuită de senzația unei relative siguranțe.

Tocmai despre asta începu să și vorbească în timpul mesei.

— La drept vorbind, senzația primejdiei și a posibilității de a muri e o senzație obositoare, nu-i așa?

— Așa-i, spuse Saburov.

— Cîteodată soldatul îmi amintește, spuse Avdeev, de scafandru, care-i lăsat treptat în apă, mărindu-i-se continuu presiunea. Așa și aici, pericolul crește treptat, iar obișnuința crește odată cu el. Cei din spatele frontului nu înțeleg adesea că primejdia nu-i mereu aceeași, că pe front totul e relativ. Cînd, după atac, soldatul intră în tranșee, tranșeea asta i se pare locul cel mai sigur cu putință ; cînd vin de la companie la batalion, vizuina asta a dumneavoastră mi se pare o fortăreață ; cînd dumneavoastră vă duceți la statul-major al armatei, vi se pare că acolo-i liniște ; iar malul celălalt al Volgăi, cu toate că se află sub focul inamicului, e pentru dumneavoastră loc de vilegiatură sau aproape vilegiatură, în vreme ce pentru omul care vine acolo pentru prima oară, din spatele frontului, chiar acel mal i se pare amenințat de un pericol groaznic. Ce părere aveți, spun adevărul?

— Desigur, încuviință Saburov, numai că, în ce privește Stalingradul, mai trebuie spus că aici statul-major al armatei se găsește uneori tot așa de aproape de nemți și în același pericol ca și noi, ba mai mult, avînd în vedere liniștea ce domnește astăzi la noi, chiar într-un pericol și mai mare.

După masă, Saburov își puse mantaua și rosti fără nici un gînd ascuns :

— Ei, eu mă duc la compania a doua...

Însă Avdeev socoti cuvintele lui drept o invitaţie, sau poate chiar o provocare. Se ridică la rîndu-i şi-şi puse, tăcut, mantaua.

— Dar dumneata unde te duci ?

— Cu dumneata, spuse Avdeev.

Saburov îi privi faţa obosită, vru să protesteze, dar îşi dădu seama că dacă omul acesta luase drept o invitaţie nişte cuvinte oarecare ce nu-i fuseseră adresate direct, tot ar fi făcut ce voia, chiar dacă l-ar fi sfătuit să rămînă. Şi fiindcă nu-i plăceau vorbele de prisos, Saburov spuse simplu :

— Bine, să mergem.

Ca şi mai înainte, compania a doua era comandată de siberianul Potapov. Văzîndu-l pe Saburov cu un necunoscut, care i se părea a fi de la statul-major, Potapov, potrivit unui obicei căpătat de cei de pe front în zilele de linişte, începu prin a-l invita în adăpostul lui la o gustare „cu ce-o da dumnezeu".

— N-am nimic deosebit, pe cuvînt de onoare, doar colţunaşi de-ai noştri, siberieni, atîta tot.

Saburov ştia că dacă Potapov are colţunaşi, colţunaşii sînt delicioşi. În tonul cu care Potapov spusese „nimic deosebit" se simţea acea nuanţă de falsă modestie cu care subalternii îşi invitau de obicei superiorii la masă — şi asta se întîmpla pretutindeni, indiferent cît de mare era unitatea din care făceau parte. Pe cît posibil, ei se străduiau să aibă un bucătar mai bun decît avea superiorul şi care să ştie să gătească mai gustos... Şi trebuie să re-

cunoaştem că izbuteau să facă acest lucru foarte des.

Refuzînd colţunaşii, Saburov şi Avdeev porniră prin tranşee.

Grupa pe care o comanda Koniukov se afla în tranşeea de după zidul din faţă al clădirii. Fusese săpată pe lîngă zid, în lungul temeliei, şi era bine camuflată cu bucăţi de cărămidă şi cu pămînt.

Două şanţuri bune de comunicaţie duceau din tranşee, pe sub casă, în spate, unde era săpat un bordei acoperit cu bîrne arse. Două cuiburi de mitralieră fuseseră instalate cu grijă, locurile pentru puşcaşi, de asemenea, iar în stînga, peste tot, se vedeau policioare de pămînt, pe care erau aşezate diferite obiecte soldăţeşti : gamele, tutun şi altele.

— Fumaţi, fumaţi, spuse Saburov cînd, la apariţia lui, ostaşii, care se pregăteau să fumeze, luară poziţia de drepţi.

— Umple-ţi foiţa cu tutunaş şi fumează, frate naş, rimă Koniukov.

Toţi cei din jurul lui începură să rîdă şi Saburov simţi că vorbirea rimată nu era întîmplătoare la Koniukov, ci trăda un obicei destul de vechi. Se vedea că se grozăvea adesea cu rimele lui.

— Ei, cum o mai duci, Koniukov ? întrebă Saburov.

— Bine, tovarăşe căpitan.

Disciplina lui Koniukov nu dispăruse, însă acum, după două săptămîni de luptă, nu se mai ţinea aşa de ţeapăn. Aici, în mijlocul pe-

ricolelor, începuse fără să vrea să se simtă aproape pe picior de egalitate cu superiorii.

— Te-ai obişnuit cu bombele?

— Da, să trăiţi, m-am obişnuit. Dacă nu te obişnuieşti cu ele atunci, daţi-mi voie să raportez, nu-ţi rămîne decît să te îneci în Volga. „El" („el" însemna invariabil în limba ostaşilor neamţul) le tot aruncă, le tot aruncă, ne învaţă, ne învaţă, cum să nu te obişnuieşti!

— Dumnealui e sergent-major Koniukov, spuse Saburov, întorcîndu-se spre Avdeev. Pentru vitejia lui a fost propus în ziua de douăzeci şi şapte pentru decorare.

Koniukov zîmbi fericit. De altfel auzise de la comandantul de companie că fusese propus pentru decorare, dar faptul că acum însuşi comandantul de batalion spunea acest lucru, cu glas tare, faţă de toţi soldaţii lui, era pentru el deosebit de plăcut. Şi, cum se întîmplă adesea cu oamenii în clipele de emoţie, îşi reaminti nu ceea ce ar fi trebuit să spună acum, ci ceea ce pătrunsese în el demult, încă pe vremea serviciului militar activ, şi în loc de: „Servesc Uniunea Sovietică" răcni: „Să trăiţi! La ordinele..." Cu greu se putu opri, muşcîndu-şi limba, să nu rostească în întregime formula: „La ordinele înălţimii-voastre", folosită în armata veche.

— Iacă un tovarăş comisar de batalion din Moscova, îi spuse Saburov. Povesteşte-i, Koniukov, cum te-ai distins la data de douăzeci şi şapte, dar, pînă una alta, dă-mi binoclul.

Koniukov scoase de la piept şi înmînă căpitanului un binoclu mare „Zeiss", pe care

pusese mîna chiar în prima zi după ocuparea clădirii. Purta în permanenţă binoclul pe piept, ceea ce, chiar dacă nu-i dădea înfăţişarea unui comandant, în orice caz îl făcea să nu pară un ostaş de rînd. Era el însuşi convins de lucrul acesta şi acum, dîndu-i binoclul lui Saburov, simţea o strîngere de inimă, pentru că ştia din războiul trecut că superiorii iau de obicei de la subalterni orice captură mai interesantă şi folositoare.

În timp ce Saburov, aşezîndu-se după ieşitura zidului, cerceta atent prin binoclu ruinele străzii vecine, Koniukov îşi începu tacticos povestirea; socotind data de douăzeci şi şapte drept o zi deosebit de norocoasă pentru el, povestirea îi făcea o deosebită plăcere.

Pe data de douăzeci şi şapte fusese agent de legătură şi, de şapte ori, la lumina zilei, se tîrîse pe teren deschis de la compania a doua la întîia şi îndărăt, pe acolo pe unde toţi ceilalţi oameni de legătură fuseseră ucişi. Istorisea folosind expresii deosebit de pitoreşti, caracteristice veteranilor.

— Va s'zică, mă tîrăsc eu pe burtă, dar gloanţele deasupra mea zboară şi zboară, iar în spate am raniţa aproape goluţă şi în ea tutunaş şi pîinişoară, fiindcă pîinişoara şi tutunaşul, măcar că e mai uşor să te tîrăşti fără ele, totuşi nu-ţi vine să le laşi — nu de alta, dar ştii încotro te tîrăşti şi dacă se-ntîmplă să nu poţi să te tîrăşti înapoi... sau se-ntîmplă să te rănească, taman la mijlocul drumului, atunci trebuie să duhăneşti şi să te hrăneşti cu pîinişoară... Şi gamela o port în spate, dea-

supra sacului, fiindcă nu-i mîncăcios acela care -n-are o gamelă la dos, spuse el iar în rimă. Mă tîrăsc și gamela se bălăbănește dintr-o parte în alta și zăngănește. Nu zăngănește ea pentru că e prost legată, ci pentru că bat gloanțele în ea — că de, ea e sus ; mă tărăsc și simt îndată că mi-e cald la spate... Scot eu briceagul, tai cureaua și ranița se rostogolește lîngă mine fumegînd : pasămite, „el" o aprinsese cu un glonț incendiar. Și m-a pufnit rîsul — fiindcă, zic, ce, oi fi tanc, de mi-a aprins turela ?... Ei, am aruncat ranița și m-am tîrît mai departe, dar tutunul l-am prăpădit, a ars. Iară mă tîrăsc mai departe... Locul e deschis, ca-n palmă, și-i murdar, plin de noroi. Mă tîrăsc așa lipit de pămînt, că noroiul îmi pătrunde chiar și în cizme. Dar „el" tot trage în mine... Ei, m-am lipit cu totul de pămînt...

Ajungînd aici, se întoarse spre ostașii care-l ascultau cu luare-aminte. Nu-l ascultau pentru prima oară și păreau gata să zîmbească : prevedeau că va urma o glumă, cunoscută lor, și care le făceau totdeauna plăcere.

— Mă tîrăsc și mă lipesc atît de strîns de pămînt, cum nu mă lipisem nici în primul an de căsnicie de muierușcă, pe dumnezeul meu, asta mi-i crucea, și Koniukov se închină, serios, în hazul celor din jur. P-ormă mă tîrăsc după dărîmătură : „el" nu poate să mă ia cu mitraliera, dar viu tot nu vrea să mă lase ; crapă de ciudă — al doilea război de cînd tot ținește în mine, dar nu mă poate nimeri, greșește, va să zică, tragerea. Și începe să zvîrle

cu mine. Dar împrejur, noroi mare... Mina explodează, iar schijele cad în jurul meu lipăind, ca niște oi prin zloată...

— Dumneata mai stai încă de vorbă aici, spuse Saburov întrerupîndu-l pe Koniukov, mă întorc numaidecît. Și, înapoindu-i binoclul, spre bucuria lui, ieși din tranșee și începu să se strecoare pe burtă spre plutonul alăturat.

După vreo jumătate de oră, cînd se pregătea să se întoarcă, auzi în stînga lui, dinspre locul unde se afla plutonul lui Koniukov, cîteva rafale lungi, trase de o mitralieră „Maxim". Pînă să se gîndească despre ce putea fi vorba, cinci sau șase mine nemțești îi șuierară, una după alta, deasupra capului și explodară cam pe locul unde se afla Koniukov. Saburov așteptă un minut, apoi porni tîrîș înapoi ; îi găsi pe Koniukov și Avdeev, șezînd față în față în tranșee.

— Uite, vezi, spuneam eu, perora Koniukov, cînd noi l-am împroșcat cu gloanțe atunci a tras și „el" în noi.

— Da, așa-i, răspunse Avdeev cam emoționat. Da, așa și trebuie...

— Ce s-a întîmplat aici ? întrebă Saburov. N-au nimerit pe nimeni ?

— Nu, numai șepcuța dumisale au cam stricat-o, spuse Koniukov, ridicîndu-se puțin și apucînd batjocoritor, cu două degete, cascheta lui Avdeev, trîntită cu fundul în jos pe marginea tranșeei. Cînd a început dumnealui să țintească și-a scos-o din cap și a dat-o jos.

Dar neamțul, cum e el cu rînduială, a turnat acolo schije, ca ouăle într-un paneraș de paie.

Într-adevăr, pe fundul caschetei, erau două schije mici de mină, care căzuseră în ea, fără s-o găurească, ci numai o ciupiseră puțin, ca moliile.

Saburov se uită la șapcă, scuturînd schijele.

— Toată lumea o să spună că au mîncat-o moliile, n-o să te creadă nimeni dacă ai să spui că a fost lovită de schije.

— Dar nici n-am să spun, zîmbi Avdeev.

— Va să zică, dumneata ai tras? întrebă Saburov.

— Eu... Uite, în dărîmăturile alea. Mi-au spus că acolo sînt nemți...

— Sînt, într-adevăr, întări Koniukov, de aceea au dat și răspunsul că sînt.

— Care va să zică, spuse Avdeev, era liniște și, deodată, nu mai este. Dar de ce trageți rar? Economisiți cartușele?

— De ce să le păstrăm, răspunse Koniukov, nu păstrăm cartușele, dar de ce să tragi cînd nu-l vezi? Cînd „îl“ vedem, atunci tragem, dar așa, pe nevăzute...

— Ați terminat? întrebă Saburov. Ați terminat? Bine, atunci hai să mergem.

În drum spre adăpostul lui Potapov, Avdeev se întoarse spre Saburov și-i spuse pe neașteptate:

— Am tras dinadins cu mitraliera, așa din principiu...

— Ce, vrei să-l ucizi singur pe neamț?

— Nu te supăra că mă amestec în treburile dumitale, însă mi s-a părut că-i nedrept...

— Ce-i nedrept?

— Că-i atîta liniște. Parc-ar fi armistițiu.

— De ce?

— S-ar putea să fie just să nu tragi în nemți, pînă cînd nu-i vezi, însă mie mi s-a părut că oamenii nu trag și din altă pricină.

— Care anume?

— Pentru că nu vor să li se răspundă, vor să fie liniște. Iată, eu am tras cîteva salve și nemții au dat imediat drumul la mine. Mai trage cîteva benzi și iar au să arunce mine. Altminteri, nu tragem nici noi, nici ei, iar după părerea mea, asta-i rău. Dumneata ce crezi?

— Tot ce se poate.

— De ce mi-a trecut asta prin cap? făcu Avdeev. În primăvară am observat, pe frontul de vest, cum după ofensivă a fost liniște și tot așa au tăcut, cîteodată mai mult decît trebuie, după părerea mea.

— Da, s-ar putea să ai dreptate, spuse Saburov, gîndindu-se că omul avea într-adevăr dreptate. După lupte grele și în permanenta vecinătate a morții, soldații, și probabil ei înșiși, nutreau cîteodată, poate în subconștientul lor, dorința de a nu tulbura liniștea, de a nu face, cît timp e posibil, schimb de salve de mitralieră și de mine. Era firesc și totodată de neîngăduit. „Are dreptate, se gîndi Saburov. Trebuie să ordon oamenilor ca, în afară de incursiunile de noapte, în cursul zilei nu numai să răspundă la focul nemților, dar să-i și deranjeze din cînd în cînd, chiar cu trageri

fără țintă vizibilă, aşa, ca să-i scoată din sărite."

Ajunseră la adăpostul lui Potapov. Acesta îi primi în prag şi începu din nou să vorbească despre colțunaşi.

— Vă rog foarte mult, măcar în cinstea musafirului, ce ziceți, tovarăşe căpitan ? începu Potapov şi tocmai în clipa aceea trei sau patru obuze grele explodară dincolo de adăpost.

Saburov îl împinse pe Avdeev înăuntru, iar el, lipindu-se de zid, rămase în aşteptare. După primele obuze, mai căzură altele cincisprezece, în față şi în spate, apoi începură să explodeze mine şi din nou obuze, urmate de mine. Exploziile continuară vreme de un sfert de oră.

Silindu-se să acopere cu vocea lui zgomotul exploziilor, Potapov dădea ordine oamenilor de legătură şi aceştia fugeau prin şanțurile de comunicație, la plutoane.

Saburov se uită spre cer. O formație de bombardiere germane zbura aliniată în triunghi. De aici, de departe, nu putea să le numere cu precizie, însă i se părea că erau pe puțin şaizeci.

După o pauză de un minut, artileria începu din nou să bată. În spatele adăpostului, se ridicau trîmbe negre de pămînt.

— Uite, s-a şi terminat cu liniştea, şopti Saburov, mai mult pentru sine decît pentru Avdeev. Potapov ! strigă el.

— Ordonați !

— Tovarăşul comisar de batalion rămîne la dumneata pînă cînd se termină pregătirea de artilerie. Găseşti un moment prielnic şi-l trimiți la mine, însoțit de un pistolar. Eu mă duc la batalion.

— Tovarăşe Saburov, merg cu dumneata.

— Nu, spuse aspru Saburov. Acum n-avem timp de vorbit cu dumneata. Potapov te va trimite cu un pistolar, la momentul potrivit.

— Dar n-ar fi mai bine...

— Nu stărui. Aici eu comand. Să mergem, Petea...

Şi sărind în tranşee, Saburov şi Petea porniră în goană spre clădirea unde se afla postul de comandă al batalionului.

Liniştea se sfîrşise într-adevăr şi Saburov, tîrîndu-se de la o pîlnie la alta, se gîndi că, dacă în cel mult un sfert de oră nu începe atacul german, se cheamă că n-a învățat încă nimic în acest război.

12

Era dimineață. După o perioadă de acalmie, lupta continua neîntrerupt de cinci zile încoace. Saburov, care dormea a cincea noapte pe apucate, fu trezit de vuietul canonadei. Repede, cu ochii închişi, îşi găsi mantaua care căzuse de pe pat, o îmbrăcă şi, abia după ce se aşeză la loc, deschise ochii. Pentru prima oară de la începutul războiului, se simți cuprins de amețeală : dinaintea lui jucau scîntei, apoi se prefăceau în cercuri de foc, care i se învîrteau în fața ochilor. Amețeala asta era deosebit de nepotrivită acum : se aştepta la

o zi grea — între altele și din pricină că în timpul nopții trebuia să plece în recunoaștere. În ajun, cercetașul batalionului, Iusupov, tătar din Kazan, fost luptător — un vlăjgan cu trup de atlet — adusese, pe lîngă prizonierul obișnuit, și știri interesante. Judecînd după cele povestite de el, dincolo de ruinele din sud (așa numeau acum cei din batalion fosta clădire a clubului unei fabrici) rămăsese o trecere liberă, nepăzită de nemți. Iusupov se tîrîse prin ea, fără nici o piedică, două nopți la rînd, și afirma că, dacă oamenii și-ar înveli cu ceva cizmele și n-ar face zgomot cu armele, atunci ar putea ajunge în timpul nopții prin această trecere, ocolind prin curți, în spatele nemților și ar putea să le măcelărească o companie întreagă. Să nimicești o companie de nemți era o treabă destul de ispititoare, dar, cu toate că avea încredere în cuvintele lui Iusupov, Saburov voia să se convingă personal de posibilitatea ei înainte de a porni la această treabă. De aceea hotărîse ca în acea seară, la ora unsprezece, să pornească el însuși în recunoaștere, împreună cu Iusupov. Și iată că nu dormise bine, nici în noaptea asta, cu toate că ar fi vrut neapărat să doarmă înainte de a pleca în recunoaștere. Și apoi și amețeala asta, naiba s-o ia... De altfel, mai avea înainte încă o zi întregă și, la urma urmelor, totdeauna-i mai greu dimineața, cîtă vreme nu te-ai pus încă în mișcare.

Se sculă, se apropie de lampă și, luînd oglinda de pe masă, se privi în ea: „Mai merge să nu mă bărbieresc azi“, gîndi el, dar

i se păru că obrazul nu-i era palid, ci verde. În adăpost, aerul era înăbușitor și, în același timp, umezeala curgea pe pereți. Dădu să pună oglinda pe masă, dar o scăpă și oglinda se sparse, căzînd pe podea. Ridică ciobul cel mare în care mai putea încă să se privească, și-l puse la loc pe masă.

„Dacă se sparge oglinda, e semn rău, oamenii spun că aduce nenorocire.“ Îi veni să rîdă. Războiul luase o asemenea întorsătură, încît toate semnele și visele se împlineau fără greș. Nu era zi în care să nu se întîmple vreo nenorocire sau măcar un necaz. Da, nu-i greu să devii superstițios în asemenea condiții. Își aminti cum, cu două zile înainte, Avdeev, după ce ieșise din adăpost, se întorsese după geanta de campanie și tot așa îi venise să rîdă, spunînd că era semn rău; dar spre seară Avdeev fusese rănit de un glonte la braț, deasupra cotului, și trebuise să fie evacuat pe malul celălalt.

Își răsuci o țigară și scăpără un chibrit. Chibritul nu se aprinse. Scăpără vreo zece bețișoare la rînd, apoi scuipă și aruncă pe podea și țigara și cutia de chibrituri. În adăpost se strînsese atîta acid carbonic, încît chibriturile nu se mai aprindeau. Se afla aici de două zile. În prima zi a ofensivei germane de după perioada de acalmie, cîteva obuze distruseseră subsolul camerei cazanelor. Se mutase atunci în alt adăpost, dar a doua zi spre seară fusese distrus și acela. Atunci se mutase aici.

Adăpostul acesta era și mai adînc decît subsolul. Aici se afla altădată un canal colector

subteran. Într-o noapte, pionierii măriseră deschizătura şi amenajaseră un adăpost. În cinci zile Saburov schimbase aşadar de trei ori postul de comandă.

Ieşi din adăpost şi merse prin şanţul de comunicaţii, pînă la postul de observaţie. Începu să dirijeze de acolo operaţiunile de respingere a atacului. Legătura telefonică cu companiile era întreruptă de trei ore; într-o oră fuseseră ucişi doi agenţi de legătură. În cele din urmă, nemţii fură respinşi. Se anunţa o zi grea. Saburov se întoarse în adăpost, îl chemă pe Maslennikov şi-i dădu ordine pentru respingerea noilor atacuri. Abia terminase de vorbit cu Maslennikov, cînd intră în adăpost un cunoscut, juristul militar de la divizie, anchetator al procuraturii. Ridicîndu-se de pe pat, Saburov îl salută.

— Ce s-a întîmplat, întrebă el, vreţi să-l interogaţi pe Stepanov?

— Da.

— N-ar fi momentul, e cam înfierbîntată atmosfera aici.

— Ce să-i faci? Niciodată nu-i momentul şi nu se ştie cînd va sosi acest moment, răspunse anchetatorul. Ce să-i faci?

— Curăţaţi-vă puţin, spuse Saburov.

Abia acum anchetatorul observă că era plin de noroi.

— V-aţi tîrît?

— Da.

— Bine că sînteţi teafăr.

— Da, aproape, spuse anchetatorul. Aveţi vreun cizmar în batalion?

— De ce?

— Uitaţi-vă, o schijă mi-a rupt o jumătate din toc, parcă în batjocură.

Întinse piciorul: într-adevăr, jumătate din tocul cizmei era retezat.

— N-am cizmar. Am avut unul, dar a fost rănit ieri. Unde-i Stepanov? Petea, strigă Saburov, să-l conduci pe tovarăşul ofiţer la sergentul de zi; ajutorul lui e unul Stepanov, îl cunoşti?

— Îl cunosc.

— Cum, ajutorul sergentului de zi? se miră anchetatorul.

— Dar ce să fac cu el? Să pun un om să-l păzească? Şi aşa nu-mi ajung oamenii.

— Dar el e pus sub urmărire.

— Şi ce dacă? Vă spun — n-am oameni. În aşteptarea hotărîrilor dumneavoastră, n-am pe cine să pun să-l păzească şi vă declar cu mîna pe conştiinţă că, personal, nici nu văd de ce...

Anchetatorul ieşi împreună cu Petea. Privind în urma lor, Saburov se gîndi că războiul e plin de situaţii stranii, aproape absurde. De bună seamă că acest anchetator îşi face datoria şi poate că Stepanov trebuie să fie dat în judecată, dar anchetatorul s-a tîrît pînă aici... ca să-i ia interogatoriul, şi-a riscat viaţa... De cinci ori ar fi putut să fie ucis pe drum şi tot aşa, ar putea fi omorît şi în timpul interogatoriului, iar la întoarcere, dacă îl va lua cu el pe Stepanov, s-ar putea să fie omorîţi amîndoi. Pe de altă parte, toate se petreceau parcă după tipic, întocmai cum scria la carte.

Luîndu-l pe Stepanov din încăperea de serviciu și făcînd totodată rost de un om care să-l escorteze, potrivit regulamentului, anchetatorul se așeză în demisolul cu ferestrele căzute și cu tavanul spart, prin care se zărea cerul. În două locuri, zidul era găurit de obuze, iar pe podeaua de piatră se închegaseră pete negre de sînge — fără îndoială că aici fusese omorît sau rănit cineva.

Stepanov stătea pe vine lîngă perete, iar anchetatorul ședea pe niște cărămizi, în mijlocul subsolului, și scria, ținîndu-și porthartul pe genunchi.

Stepanov, ostaș din compania a doua, era un colhoznic de lîngă Penza. Avea treizeci de ani. Își lăsase acasă soția și doi copii. Imediat după mobilizare, nimerise la Stalingrad. În ajun, seara, în timpul ultimului atac nemțesc, pe cînd ședea cu Smîșleaev, tovarășul lui, în fundul unui „cuib de rîndunică" și trăgea în tancuri cu pușca antitanc, greșise ținta de două ori la rînd ; huruind din șenile deasupra capului său și învăluind șanțul cu miros de benzină și de metal ars, tancul se tîrîse mai departe. Furios, Smîșleaev strigase ceva nedeslușit, se ridicase puțin și aruncase sub șenile o grenadă grea, antitanc. Grenada a explodat și tancul s-a oprit, dar în aceeași secundă a trecut prin șanț alt tanc, urlînd la fel de înfricoșător. Stepanov izbuti să se afunde adînc în „cuib" și fu doar acoperit de pămînt, dar Smîșleaev nu mai avusese timp. Cînd Stepanov s-a ridicat, o dată cu pămîntul s-a rostogolit în „cuibul de rîndunică" și Smîșleaev,

mai bine zis partea de jos, pînă la brîu, a trupului său — restul fusese retezat și strivit de tanc. Cînd acest trunchi însîngerat a căzut în șanț, alături de el, Stepanov n-a mai putut îndura și, fără să se gîndească la nimic, a ieșit din tranșee. S-a tîrît așa spre Volga, mînat de o singură dorință — să ajungă cît mai departe de locul acela.

Noaptea a fost găsit chiar în apropierea postului de comandă al regimentului. Nefiind în stare să ascundă ceva, a povestit simplu totul, așa cum a fost. Babcenko l-a pus sub escortă și l-a trimis cu hîrtie îndărăt la Saburov, anunțînd totodată divizia printr-un raport oficial, în care-l califica drept dezertor.

I se raportase și lui Saburov despre întîmplarea asta, dar în învălmășeala luptei nu avusese vreme să stea de vorbă cu Stepanov ; iată însă că acum, în urma raportului lui Babcenko, se prezentase pentru cercetări însuși delegatul procuraturii.

Stepanov ședea în fața lui și răspundea întocmai cum răspunsese noaptea trecută lui Babcenko. Contrar obiceiului, anchetatorul tărăgăna și punea tot felul de întrebări, pentru că, de fapt, nu știa ce să facă cu Stepanov. Stepanov era dezertor, dar în același timp nu săvîrșise fapta cu premeditare. Suferise un șoc nervos : nu putuse suporta grozăvia aceea și se tîrîse de-acolo. Dacă ar fi ajuns pînă la malul Volgăi, poate că și-ar fi venit în fire și s-ar fi întors. Așa gîndea anchetatorul, așa gîndea acum însuși Stepanov, care-și revenise.

Însă faptul dezertării rămînea fapt și în numele ordinei nu puteai să-l lași nepedepsit.

— Aș fi venit înapoi, pe dumnezeul meu, spuse Stepanov cu convingere, după o clipă de tăcere, fără să mai aștepte alte întrebări. Aș fi venit și singur...

În clipa aceea, canonada care bubuise neîntrerupt conteni și răsunară rafale apropiate de gloanțe. Petea, care alerga prin subsol de la Saburov spre sergentul de zi, strigă din mers :

— Vin nemții ! Căpitanul ordonă tuturor celor care au arme să pornească la luptă ! și fugi mai departe.

Anchetatorul, un om nu tocmai tînăr și care, la urma urmelor, nu era decît un civil îmbrăcat în uniformă, își scoase ochelarii, își șterse sticlele, îi puse din nou și, luînd de alături automatul — armă de care de multă vreme nu se mai despărțise nimeni din divizie — ieși fără grabă afară, prin spărtură. Ostașul care-l păzea pe Stepanov îl privi cu îndoială, apoi se uită la spărtura din zid, pe urmă iar la Stepanov și, spunînd liniștit : „Tu așteaptă deocamdată aici“, ieși în urma anchetatorului.

Era al doilea atac puternic dezlănțuit de nemți în cursul acelei zile ; vreo douăzeci sau treizeci de pistolari nemți pătrunseseră chiar în curtea clădirii, sărind zidul. În curte se încinsese un schimb viu de focuri. Toți oamenii de la postul de comandă al batalionului și din apropierea lui au fost ridicați în picioare.

Însuși Saburov se cățărase sus și conducea lupta atît cît putea fi dirijată o luptă corp la corp.

După vreo douăzeci de minute, majoritatea nemților fură uciși, iar restul aruncați dincolo de gard. Anchetatorul și ostașul din escortă se tîrîră înapoi prin spărtură și se așezară obosiți pe cărămizi. Din mîna anchetatorului, julită de un glonte la încheietură, picura sînge.

— Trebuie să vă pansăm, spuse ostașul.

— N-am pansament.

— N-aveți ? spuse Stepanov și, căutînd în buzunarul bluzei, scoase de acolo pansamentul individual.

Împreună cu ostașul de escortă, Stepanov bandajă mîna rănită, apoi se retrase și se așeză iarăși lîngă perete. Abia acum își aduseră aminte că interogatorul fusese întrerupt din cauza atacului și că trebuiau să-l continue. Dar anchetatorul n-avea chef să-l mai continue. Ca să lungească vremea și să-și vină în fire, își scoase cu mîna sănătoasă punga de tutun din buzunar și, ajutîndu-se cu degetele pansate, răsuci cu greu o țigară ; apoi, uitîndu-se la Stepanov și la cel care-l escorta, le întinse mașinal punga, cu obișnuința pe care o capătă cei ce sînt demult pe front de a împărți tutunul.

— Luați ! spuse el.

După ostașul de escortă, Stepanov luă și el puțin, cu trei degete și, rupînd o fîșie de hîrtie dintr-o bucată de ziar păstrată cu grijă, își răsuci o țigară. Tustrei începură să fumeze. Fumară așa, în tăcere, vreo zece minute. Între

timp, canonada reîncepuse. În zgomotul ei, anchetatorul își reluă grăbit interogatoriul, ținînd anevoie porthartul cu mîna rănită. Curînd, interogatoriul luă sfîrșit, rămînea doar să pună concluziile. În clipa aceea, ca și prima dată, canonada încetă și începu din nou atacul nemțesc.

Auzind salvele automatelor, anchetatorul apucă iar tăcut arma cu mîna sănătoasă și, fără să se uite înapoi, se tîrî afară din subsol. Omul de escortă îl urmă.

Rămas din nou singur, Stepanov se uită împrejur buimăcit. De dincolo de zid se auzeau împușcături apropiate. Stepanov se uită încă o dată în toate părțile și se strecură prin spărtură, după ostaș. Ajuns afară, încercă să se orienteeze și, văzînd alături de cadavrul unui soldat o armă, o ridică repede. Alergă cîțiva pași, apoi se culcă după o stivă de cărămizi, nu departe de anchetator și de cîțiva soldați care stăteau tot acolo. Cînd la stînga lui, de după un zid, se iviră nemții, începu să tragă în ei, împreună cu ceilalți. Apoi, se ridică, fugi cîțiva pași și, răsucind arma, lovi în cap, cu patul puștii, pe un pistolar neamț care se apropiase în fugă de el. După aceea se trînti din nou la pămînt, în spatele moviliței, și trase de cîteva ori în nemții care alergau prin fundul curții.

Nemții trăgeau și ei. În curte se strecuraseră vreo zece inși, dar, după cîteva minute, toți erau morți sau răniți.

Atacanții se retrăgeau, împușcăturile se auzeau departe, de după zid, Stepanov se ridică

și, neștiind ce să facă, se apropie de zidul lîngă care erau culcați anchetatorul și omul din escortă. Acesta se sculă, însă anchetatorul rămase mai departe culcat : fusese rănit la picior. Stepanov îl ridică și, observînd că din piciorul care-i fusese aproape tăiat de o rafală de automat sîngele curgea șuvoi, îl luă pe rănit în cîrcă și-l cără pînă la subsol. Acolo îl lăsă pe podea, punîndu-i sub cap, ca să-i fie mai comod, două sau trei cărămizi.

— Du-te după infirmieră sau după sanitar, îi spuse anchetatorul lui Stepanov.

Peste cîteva minute Stepanov se întoarse cu sanitarul, acesta, aplecîndu-se asupra rănitului, începu să-i panseze piciorul. Rănitul nu gemea. Zăcea tăcut, așteptînd să-i treacă durerile.

Ostașul de escortă scoase din carîmb cutioara cu tutun, își răsuci o țigară și, după ce-i dădu puțin tutun lui Stepanov, întrebă pe rănit :

— Permiteți să vă fac o țigară ?

— Fă-mi, răspunse acesta.

Ostașul din escortă răsuci țigara, o umezi cu vîrful limbii, o lipi și, după ce o puse în gura rănitului, aprinse un chibrit. Acesta trase de cîteva ori, cu lăcomie, fumul în piept.

În drum spre adăpostul său, Saburov trecu prin subsol. Se simțea obosit din cale-afară. Deși era o namilă de om, pînă și automatul i se părea greu acum și îl tîra după el.

— Fumați ? întrebă el. În colțul gurii ținea o țigară stinsă, pe care o aprinsese încă în adăpost, înainte de luptă, și de care uitase. Fu-

mați? repetă el și-și reaminti de țigara stinsă. Dați-mi s-aprind și eu.

Abia după ce-și aprinse țigara de la ostașul de escortă, își dădu seama cine sînt acești oameni. Se uită la Stepanov, apoi la rănit și întrebă :

— V-au lovit tare?

— Destul.

— Am să spun imediat să vă scoată de aici, fiindcă iar încep. Se uită compătimitor la fața lividă, fără pic de sînge, a anchetatorului și, neștiind ce să mai spună, întrebă : Barem ați terminat interogatoriul?

— Da, s-a terminat, răspunse anchetatorul, privindu-l pe Stepanov.

— Ei, și la ce concluzii ați ajuns?

— Ce concluzii? rosti omul legii. Va lupta. Asta-i tot.

Luă porthartul, scoase din el procesul-verbal și scrise în josul lui : „Fapta nu prezintă suficiente elemente pentru a fi deferit justiției. Se va trimite în linia întîi." Și-și puse semnătura.

— Să fie trimis în linia întîi, repetă el cu voce tare și, silindu-se să uite de dureri, zîmbi, reamintindu-și tot ce li se întîmplase cu cîteva minute înainte.

— Da, spuse Saburov, zîmbind la rîndu-i, o să-l trimitem nu prea departe, la vreo sută de pași. Hai, făcu el întorcîndu-se spre Stepanov, du-te la companie. A cui e arma?

— Am luat-o de la un mort, tovarășe căpitan.

— Ei, a ta să fie. Du-te... Raportează-i lui Potapov că eu te-am trimis.

Era o zi deosebit de grea, una din acele zile cînd ajungeai la o asemenea încordare a tuturor puterilor sufletești, încît în plină luptă, te cuprindea deodată o irezistibilă dorință de a dormi. După cele două atacuri de dimineață, la amiază începu al treilea. Într-o parte a curții, care dădea spre nemți, se înălța clădirea mică a unei magazii, pe jumătate dărîmată. Era o construcție solidă, cu ziduri groase și cu un subsol săpat adînc în pămînt. Între clădirile ocupate de Saburov, magazia se afla ceva mai în față și era oarecum izolată. Tocmai împotriva ei își îndreptară nemții cel de-al treilea atac.

Patru sau cinci tancuri reușiseră să se apropie de magazie și, adăpostindu-se după niște ziduri, pentru a se feri de focul artileriei, începură să tragă cu tunurile, direct asupra ei ; soldații germani se strecurară prin spărturi și, după un sfert de oră, nu se mai auzi deacolo nici o împușcătură. Saburov ar fi vrut firește să încerce să recucerească imediat, în plină zi, magazia, dar se stăpîni, luînd hotărîrea înțeleaptă de a concentra tot focul în spatele clădirii, pentru a nu da nemților posibilitatea să aducă acolo — înainte de căderea întunericului — forțe mai mari. În felul acesta, Saburov putea dezlănțui contraatacul pe întuneric, la adăpostul căruia hotărîrea și obișnuința asalturilor și luptelor de noapte compensau vizibila lipsă de oameni.

Babcenko, căruia îi raportase prin telefon despre pierderea magaziei, nu răspunsese nimic esențial, mulțumindu-se să înjure de ma-

ma focului. Adăugase, ca încheiere, că va veni el însuşi, numaidecît. Nu se putea spune că Saburov era bucuros din pricina asta. Presimţea o ciocnire cu Babcenko şi temerile lui se adeveriră. Aplecîndu-se, Babcenko intră în adăpost, supărat, asudat, stropit din cap pînă-n picioare cu noroi.

— Uite unde s-a înfundat, bombăni el. Cîţi metri deasupra capului ?

— Trei, spuse Saburov.

— Puteai să te bagi şi mai adînc.

— Pentru mine nu-i nevoie, spuse liniştit Saburov. Nici pîn-aici nu răzbeşte...

— S-a băgat în pămînt ca o cîrtiţă, continuă Babcenko pe acelaşi ton răutăcios.

În fond, n-avea de ce să se lege. Saburov nu săpase anume acest adăpost, ci lărgise doar deschizătura făcută pentru conductele de canalizare, iar dacă adăpostul lui era adînc şi în siguranţă chiar împotriva loviturilor directe ale obuzelor, nu putea fi nimic rău în asta. Babcenko ţinea însă cu tot dinadinsul să-i spună ceva jignitor din pricina faptului că nemţii ocupaseră magazia.

— Uită-te la el cum s-a îngropat, repetă el.

Saburov era obosit, necăjit şi, nu mai puţin decît Babcenko, tulburat din pricina pierderii magaziei. Simţea că pînă seara — pînă cînd va izbuti să recucerească magazia — gîndul acesta îl va chinui ca un ghimpe şi de aceea, ca răspuns la cuvîntul „s-a îngropat", rosti pe un ton sfidător :

— Tovarăşe locotenent-colonel, ordonaţi să mutăm sus postul de comandă ?

— Nu, spuse Babcenko tăios, simţind ironia din vorbele lui Saburov. Nu trebuia să cedezi magazia, asta e.

Saburov tăcu. Aştepta s-audă ce-o să-i mai spună.

— Ce ai de gînd să faci ?

Saburov îi aduse la cunoştinţă planul său privitor la contraatacul de noapte.

— Mda... spuse Babcenko, uitîndu-se la ceas. Acuma-i ora două. Adică să rămînă ei acolo pînă la noapte ? Ai citit ordinul care spune că nu trebuie să dăm nici un pas înapoi, ai ? Sau poate nu aprobi ordinul ?

— La ora şase voi începe atacul, rosti Saburov, silindu-se să se stăpînească, şi la ora şapte magazia va fi în mîinile mele.

— Nu-mi spune mie asta. Ai citit ordinul — nici un pas înapoi ?

— Da, răspunse Saburov.

— Dar magazia ai cedat-o ?

— Da.

— S-o recucereşti imediat ! răcni Babcenko scos din fire şi sări de pe scăunel. Nu la şapte, ci imediat.

După faţa şi mişcările lui, Saburov înţelese că Babcenko ajunsese şi el la limita epuizării şi a încordării nervoase. N-avea nici un rost să discute într-un asemnea moment ; dacă Babcenko i-ar fi poruncit să meargă el însuşi spre magazia aceea, ziua-n amiaza mare, s-ar fi sculat şi ar fi mers, cu simţămîntul amar că, dacă nu-i poţi dovedi comandantului de

regiment decît cu propria-ți moarte că n-are dreptate, atunci, la naiba, el, Saburov, e gata să-i facă această dovadă, prin propria-i moarte. Numai că la acest contraatac trebuia să ducă oameni, adică trebuia să-i dovedească lui Babcenko că n-are dreptate, nu numai cu prețul propriei sale vieți, ci și cu viețile altora.

— Tovarășe locotenent-colonel, dați-mi voie să raportez.

— Ei ?

Saburov înșiră încă o dată motivele pentru care hotărîse să amîne atacul pînă la noapte și adăugă că el garantează că în cursul zilei va ține toată piața din spatele magaziei sub un foc atît de puternic, încît pînă la noapte nu va pătrunde acolo nici un neamț.

— Ai citit ordinul care spune să nu se retragă nimeni, nici un pas înapoi ? L-ai citit ? întrebă încă o dată Babcenko, cu aceeași necruțătoare îndărătnicie.

— L-am citit, spuse Saburov, luînd poziția de drepți, privindu-l țintă pe Babcenko și înfruntîndu-i căutătura cu o privire la fel de răutăcioasă și de necruțătoare. Am citit, dar nu vreau să-mi ucid acum oamenii fără rost, cîtă vreme putem recuceri totul aproape fără pierderi.

— Nu vrei ? Îți ordon.

O clipă, Saburov se gîndi că trebuia, chiar acum, imediat, să facă ceva pentru a salva viețile oamenilor, să-l silească pe Babcenko să tacă, să nu-i mai îngăduie să repete aceste cuvinte, să-i telefoneze eventual lui Proțenko și să-i raporteze că nu se poate proceda așa

cum vrea Babcenko, să intervină, fie ce-o fi, indiferent ce i se va întîmpla lui din pricina asta. Însă obișnuința disciplinei, care-i intrase în sînge, îl împiedică s-o facă.

— Permiteți, spuse el, continuînd să se uite la Babcenko cu aceeași privire necruțătoare. Permiteți să execut ordinul ?

— Execută-l.

Tot ce se petrecu după aceea rămase pentru multă vreme în amintirea lui Saburov ca un vis urît. Se tîrîră amîndoi afară din adăpost. Într-o jumătate de oră, Saburov îi strînse pe toți oamenii pe care-i avea la îndemînă. Babcenko ordonă prin telefon să se sprijine contraatacul cu cele cinci tunuri care mai rămăseseră încă la regiment și care, de altfel, cu greu puteau aduce vreun folos în această situație. Și contraatacul începu.

Cu douăzeci de zile în urmă, batalionul începuse luptele cu efectivul aproape complet, dar acum, cînd trebuia să organizeze în plină zi și în plină luptă contraatacul, Saburov nu izbuti să strîngă în juru-i decît treizeci de oameni. Asta era toată rezerva pe care se putea bizui.

Babcenko îi zorea. Cuvintele „nici un pas înapoi" el le înțelegea în sensul lor strict, fără să-i pese că a doua zi, cînd nemții vor porni din nou la atac, aceste pierderi inutile vor cîntări greu de tot. Atacul nu era pregătit : n-avură vreme nici măcar să aducă din flancul stîng aruncătoarele de mine, care ar fi putut întrucîtva să-i ajute. Trecînd în fugă de la un zid la altul, de la o dărîmătură la

alta, Saburov și cei treizeci de ostași ai săi porniră la atac.

Acțiunea se termină întocmai așa cum prevăzuse. Zece oameni rămaseră culcați între dărîmături. Ceilalți își găsiră fiecare cîte o acoperire nu departe de magazie și nici o putere din lume n-ar fi putut să-i silească să se ridice. Atacul dădu greș ; în asemenea condiții, nici nu se putea altfel.

Cînd oamenii se lungiră pe pămînt ca să se adăpostească, nemții începură să-i împroaște cu mine. Să rămînă culcați acolo la nimereală, în acele adăposturi precare, însemna moarte sigură. Focul se întețea tot mai mult. O mină explodă alături de Saburov, contuzionîndu-l ușor : toată partea stîngă a feții i se păru deodată străină, parc-ar fi fost umplută cu vată. Zgîriată de cioburi de cărămidă, fața îi șiroia de sînge, dar el nu-și dădea seama. Cînd focul deveni cu totul insuportabil, Saburov, făcînd semn celorlalți, începu să se tîrască îndărăt.

Pe drum, la întoarcere, căzu ucis încă unul din oamenii lui. Cu o oră după începerea acestui atac nesăbuit, Saburov stătea în fața lui Babcenko, înapoia zidului scund și dărăpănat al clădirii, de unde acesta, aproape fără să se ascundă, din locul cel mai expus, tot timpul sub foc, urmărise atacul.

Saburov salută și lăsă cu zgomot pe pămînt automatul. Fața lui mînjită de sînge și noroi era așa de groaznică, încît la început, Babcenko nu spuse nimic. Într-un tîrziu, se hotărî să-i vorbească :

— Odihnește-te.

— Poftim ? întrebă Saburov, care nu auzise.

— Odihnește-te, repetă Babcenko.

Saburav nu auzi, nici de data asta. Atunci Babcenko îi strigă chiar în ureche.

— Sînt contuzionat, spuse Saburov.

— Odihnește-te, repetă Babcenko a patra oară și porni în direcția adăpostului.

Saburov o luă după el. Nu coborîră în adăpost, ci se așezară pe vine, unul lîngă altul, după o ieșitură a zidului, aproape de corpul de gardă. Amîndoi tăceau, nici unul nu voia să privească în ochii celuilalt.

— Sînge, spuse Babcenko. Ești rănit ?

Saburov scoase din buzunar batista murdară, pămîntie, scuipă în ea de cîteva ori și își șterse obrazul. Apoi își pipăi capul.

— Nu, sînt numai zgîriat, făcu el.

— Chemi de la companii pe toți cei care pot fi chemați, ordonă Babcenko, îi conduc eu însumi la atac.

— Cîți oameni ? întrebă Saburov.

— Cîți sînt.

— Mai mult de patruzeci nu vor fi.

— Cîți sînt, am mai spus o dată, repetă Babcenko.

Saburov dădu ordin să fie chemați oamenii și să fie mutate mai aproape aruncătoarele de mine, care, oricum, puteau ajuta cu ceva. Cu toată încăpățînarea lui, Babcenko înțelegea că atacul eșuase din vina lui și că succesul atacului următor era tot așa de îndoielnic... Însă, după ce sub ochii lui, din ordinul lui, pieriseră fără rost oamenii, socotea că e de datoria lui să încerce să facă singur ceea ce nu putu-

seră să facă subalternii lui — pentru a le demonstra că ceea ce voise e cu putință.

În timp ce se aduceau aruncătoarele, se strîngeau oamenii și se dădeau ultimele ordine înainte de atac, Babcenko se întoarse după zidul năruit, de unde urmărise primul atac, și începu să cerceteze cu atenție curtea clădirii căutînd din ochi locul pe unde i-ar fi mai la îndemînă și mai sigur să treacă în fugă. Saburov stătea tăcut lîngă el. Cu vreo patruzeci de pași mai încolo explodă o mină grea germană.

— Ne-au văzut, spuse Saburov. Să ne retragem, tovarășe locotenent-colonel.

Babcenko tăcea, fără să se clintească. A doua mină explodă de cealaltă parte, tot la vreo patruzeci de pași.

— Să ne retragem, tovarășe locotenent-colonel. Ne-au observat, repetă Saburov.

Babcenko rămase locului. Asta era o provocare. Voia să demostreze că își cerea lui însuși hotărîrea de a-și da viața pe care o ceruse și oamenilor trimiși de el la atac cu cîteva clipe mai înainte.

— Să mergem, strigă Saburov a treia oară, cînd următoarea mină explodă foarte aproape de ei.

Babcenko se întoarse tăcut, îl privi în ochi, apoi scuipă la picioare și, după ce scoase din pungă un pic de tutun, își răsuci cu degete sigure o țigară.

Mina următoare explodă chiar în fața zidului. Deasupra capului lor șuierară cîteva schije, împroșcînd moloz. Saburov băgă de seamă că

Babcenko tresărise și mișcarea asta firească și omenească îl determină să-i adreseze cuvinte simple și omenești :

— Filip Filipovici, să ne retragem.

Babcenko nu răspunse. Apoi, amintindu-și că țigara e răsucită, scoase bricheta din buzunar, scăpără de cîteva ori — o aprinse. Și după ce se întoarse cu fața spre vînt, se aplecă mult, ca să-și aprindă țigara. Poate că, dacă nu s-ar fi întors, n-ar fi fost omorît : schija unei mine care explodă la cinci pași îl nimeri în cap. Se prăbuși tăcut la picioarele lui Saburov ; trupul îi zvîcni o singură dată și înțepeni. Saburov se lăsă pe vine lîngă el, îi întoarse capul ciopîrțit și însîngerat și se gîndi, cu o neașteptată indiferență, că așa trebuia să se întîmple. Își lipi urechea de pieptul lui Babcenko, inima nu mai bătea.

— A murit, spuse el.

Apoi se întoarse spre Petea, care ședea culcat la vreo cinci metri de zid, și-i ordonă :

— Petea, vino și m-ajută.

Petea se tîrî pînă la el ; îl apucară pe Babcenko de umeri și de picioare și-l duseră repede la adăpost.

— Aruncătoarele de mine au fost mutate, spuse un locotenent, venind în goană spre Saburov. Dați ordin să deschidem focul ?

— Nu, spuse Saburov, cărați-le înapoi imediat.

Îl chemă pe Maslennikov și-i ordonă să contramandeze toate pregătirile pentru atac și să trimită oamenii înapoi la locurile lor. Apoi, coborînd în adăpost, telefonă la regiment. La

celălalt capăt al firului era comisarul. Saburov raportă că Babcenko fusese ucis, arătă în ce condiții și adăugă că-i va transporta cadavrul la regiment mai tîrziu, cînd se va lăsa întunericul.

Firește că-i părea rău că Babcenko fusese ucis, dar în același timp încerca un simțămînt de ușurare, gîndindu-se că de-acum înainte va putea da ordinele pe care le va socoti necesare și nu va mai fi nevoit să pornească asemenea atacuri absurde, de dragul prestigiului lui Babcenko. Porunci să se dea ajutoare răniților și să se pregătească atacul nocturn asupra magaziei.

Nemții nu mai întreprindeau, deocamdată, nimic. Cu simțul lui obișnuit, Saburov ghicea că, din partea lor, totul se terminase pentru acea zi și nu mai era de așteptat o repetare a atacurilor pînă a doua zi dimineața. Vorbi la telefon cu companiile și se culcă, dînd ordin să fie trezit la ora cinci, înainte de a se întuneca.

13

Se trezi nu din pricina zgomotului, ci fiindcă simțea ațintită asupra-i o privire stăruitoare. În fața lui stătea Ania. Îl privea cu ochii ei mari și liniștiți de copil. Se sculă și se așeză tăcut, privind-o la rîndu-i.

— Am rugat pe ordonanța dumneavoastră să vă trezească, spuse Ania, dar n-a vrut.

Sînd demult aici. Trebuie chiar să plec. Dar am ținut să vă văd. Îi întinse mîna. Bună ziua.

— Stai jos, spuse Saburov, făcîndu-i loc pe pat.

Ania se așeză.

— Văd că te-ai însănătoșit pe deplin.

— Da, pe deplin, spuse Ania. N-am fost decît ușor rănită. Numai că am pierdut mult sînge. Știți, adăugă ea repede, nelăsîndu-l s-o întrerupă, am întîlnit-o pe mama. Sîntem acum împreună.

— Împreună ?

— Adică nu tocmai împreună. Locuiește într-o casă țărănească, în același sat unde-i cantonat batalionul nostru sanitar ; dormim împreună. Adică nu înnoptez la ea, ci mă culc dimineața, cînd mă întorc de la transportul răniților.

— Demult ai început să vii iarăși pe aici ?

— La dumneavoastră vin pentru prima dată, dar mi-am reluat munca de patru zile. I-am povestit mamei despre dumneavoastră.

— Și ce i-ai povestit ?

— Tot ce știu.

— Dar ce știi dumneata despre mine ?

— Foarte mult, spuse Ania.

— Ce anume ?

— Multe, multe, aproape tot.

— Tot ?

— Știu chiar și cîți ani aveți. Atunci mi-ați spus adevărul. Aveți douăzeci și nouă de ani. Mi-a spus plantonul dumneavoastră.

— Îl trag numaidecît la răspunderee pentru divulgarea secretelor militare, rosti Saburov

pe jumătate în glumă, pe jumătate serios. Și ce ți-a mai spus ?

— Mi-a povestit că azi era cît pe-aci să fiți omorît.

— Și încă mai ce ?

— Încă ? Atît. N-am mai avut vreme să-l întreb. Am adunat acum răniții într-un singur loc. La dumneavoastră sînt mulți răniți.

— Da, mulți, spuse Saburov, posomorîndu-se. Mulți... Va să zică, n-ai avut timp, ai ? Dar dacă aveai timp mai întrebai ?

— Da, neapărat.

— Ei, atunci întreabă-mă pe mine. Se uită la ceas. Mai am timp.

— Mai bine dormiți. V-am trezit din somn.

— Nu m-ai trezit, m-am deșteptat singur.

— Nu, eu v-am trezit. M-am uitat la dumneavoastră atît de stăruitor, încît v-ați deșteptat. Am făcut-o dinadins. Voiam să vă treziți.

— Asta înseamnă că privirea dumitale are o putere magnetică, spuse Saburov, dar simțind că nu asta voia să spună, adăugă îndată pe alt ton : Sînt foarte bucuros că te văd.

— Și eu la fel, rosti Ania, privindu-l în ochi.

El își dădu seama că fata nu uitase sărutul acela neașteptat din noaptea cînd stătuse culcată pe targă și că, în genere, nu uitase nimic. Și mai știa că toate acele nimicuri petrecute între ei erau foarte importante. Simțise acest lucru acum, cînd se uitase la ea.

— Zilele astea n-am dormit mai de loc, spuse el. Aici situația a fost de așa natură, încît mi-am amintit rar pînă și de dumneata...

— Știu... zise Ania. La noi, la batalionul sanitar, au fost de cîteva ori soldați de-ai dumneavoastră. I-am întrebat ce mai e pe aici.

Ania își frămînta între degete marginea bluzei. Saburov își dădu seama că n-o face de emoție, ci pentru că voia să spună ceva important și căuta cuvintele.

— Ei ? întrebă el, așteptînd.

Ea tăcea.

— Haide, ce este ? stărui el.

— M-am gîndit mult la dumneavoastră, foarte mult, spuse ea cu obișnuita-i sinceritate gravă.

— Și ce-ai hotărît ?

— N-am hotărît nimic. Mă gîndeam pur și simplu la dumneavoastră. Voiam foarte mult să vă mai vorbesc o dată.

Îi aruncă o privire întrebătoare, așteptînd să-i răspundă, iar Saburov simți că fata așteaptă ca el să-i spună ceva bun, înțelept și liniștitor, să-i spună că totul va fi bine, că vor rămîne amîndoi în viață și încă ceva asemănător, un lucru grav, în fața căruia să se simtă ca o fetiță aflată sub ocrotirea lui. Însă el n-ar fi vrut să vorbească nimic, ci doar să se apropie de ea și s-o îmbrățișeze. Îi puse mîna pe umăr, ca atunci pe vapor, o trase un pic spre el și-i spuse :

— Știam că ai să vii.

Din aceste cuvinte, ea înțelese că și el ține minte acel sărut de pe brancardă și că tocmai de aceea spune : „Știam".

— Știți, spuse ea, probabil că tuturor li se-ntîmplă în viață ce mi se întîmplă mie acum.

Vine o zi şi aştepţi foarte mult de la ziua aceea. Uite azi, începînd de dimineaţă, am aşteptat să vă văd ; nu vedeam nimic în jur. Nemţii au tras toată ziua, dar eu aproape nu observasem. Aşa că, dacă mai vin pe la voi, să ştiţi că devin şi eu curajoasă.

— Eşti şi acum curajoasă.

— Nu, de obicei nu sînt, dar astăzi — da. Saburov se uită la ceas.

— A început să se întunece ?

— Da, spuse ea, sigur. N-am observat. Sigur, sigur, repetă ea, parcă trezindu-se din somn. Trebuie să transportăm răniţii. Mă duc.

Saburov se bucură auzind aceste cuvinte, deoarece, după ceas, trebuia să se pregătească pentru atac, şi-i părea bine că ea pleacă prima.

— Poţi să-i iei pe toţi deodată ? întrebă el.

— Nu, spuse ea. O să mai vin astăzi de vreo două ori. Dacă izbutim să-i scoatem pe toţi pînă dimineaţă, tot e bine...

Saburov se ridică.

— Astăzi, spuse el, ne-a fost ucis comandantul de regiment. Ştiai ?

— Da, ştiam. Alături de dumneavoastră, mi s-a spus. Dumneavoastră aţi fost contuzionat ?

— Puţin.

Se uită la ea şi atunci îşi dădu seama că fata îi vorbea mai tare ca de obicei, probabil pentru că ştia că fusese contuzionat.

— Tot Petea ţi-a spus ?

— Da... O să vă mai văd azi ?

— Da, da, fireşte, răspunse grăbit Saburov. Sigur c-o să mă vezi. Cum să nu. Numai...

— Ce ?

Ar fi vrut să-i spună că trebuie să fie mai prudentă, dar se răzgîndi. Cum putea să fie mai prudentă ? Avea de străbătut acelaşi drum, pe care, la anumite ore, trebuia să transporte răniţii. Cum putea să fie mai prudentă ? Era o prostie să-i spună aşa ceva.

— Nu, nimic, spuse el. Sigur că ne mai vedem. Neapărat.

După ce ieşi Ania, Saburov rămase o clipă pe gînduri. Apoi se ridică şi-şi puse repede mantaua. Voia să sfîrşească mai iute cu atacul asupra magaziei — de data aceasta nu numai pentru că era necesar, în general, ci şi pentru că abia după aceea o putea vedea pe Ania. Gîndul acesta îl speria şi-l uimea totodată, fiindcă nu putea să-şi ascundă că însemna dragoste.

Dar, o dată înfiripat, gîndul nu-l mai părăsi. El rămase cu Saburov şi în clipa cînd acesta dădea ultimele dispoziţii înainte de atac, şi în clipa cînd oamenii lui porneau la atac, tîrîndu-se printre ruine şi fugind apoi sub focul inamicului ; gîndul acesta nu-l părăsi nici în clipa cînd, aruncînd două grenade, Saburov năvăli împreună cu ceilalţi în magazie, unde începu acel vălmăşag de împuşcături, strigăte şi gemete, care se numeşte luptă corp la corp.

De data asta, recuceri magazia cu pierderi destul de mici : un mort şi cinci răniţi. Şi cu toate că pentru el, ca şi pentru mai toţi ruşii, era o adevărată lege a sufletului să nu gîndească şi să nu vorbească rău despre morţi, totuşi se gîndi încă o dată cu mînie la Babcenko.

Vanin, care în cursul zilei se întorsese de la compania a doua, luă parte la atac împreună cu el. Deşi era un lucru cu totul nechibzuit, stărui, şi Saburov nu avu tăria să-l refuze, mai ales că se afla într-o stare sufletească în care-i era greu să refuze pe cineva. Rămaseră tot timpul alături şi tot împreună se întoarseră la adăpost.

— Magazia asta, spuse Vanin, era destinată ca depozit pentru recuzită. Uite, clădirea aceea din faţă era un teatru în construcţie şi lîngă el se afla remiza pentru decoruri. Şi curtea. În curte erau aşezate şine, pentru ca decorurile să fie aduse cu vagonetul direct pe scenă. Bine amenajat, nu-i aşa?

— Bine, spuse Saburov, zîmbind fără să vrea.

— De ce zîmbeşti? întrebă Vanin.

— Am zîmbit, gîndindu-mă că pe aici nu există, pe cît se pare, nici o clădire despre care dumneata să nu ştii pînă şi cele mai mici amănunte.

— Se putea altfel? Eu am construit totul aici. Şi nu numai clădirile, cunosc aproape pe toţi oamenii. A fost aici la tine o fată, o infirmieră, nu-i aşa?

— Da, răspunse Saburov ciulind urechile. Se gîndea că Vanin îşi va permite vreo glumă şi era gata să i-o reteze.

— Ei, iaca, spuse Vanin, o cunosc şi pe dînsa. A lucrat la fabrica de tractoare... la sculărie, ca normatoare. Am vrut s-o numim organizator al Comsomolului pe secţie — o ţin bine minte.

Asta era tot ce voia să spună despre fată.

— Îi ţin minte pe toţi, adăugă el, uitînd de fată. Fabrica de tractoare o văd, nu aşa cum e acuma, ci cum era înainte... Şi lîngă maşini — oameni. Îmi aduc aminte chiar de chipurile lor... De ce eşti posac azi? Ai obosit?

— Nu, spuse Saburov. M-am odihnit, am dormit în timpul zilei.

— Totuşi, pari posomorît.

— Nu sînt posomorît. Mă gîndesc.

— La ce te gîndeşti? La Babcenko?

— Şi la Babcenko.

— Da, spuse Vanin, a fost ucis. Ar fi interesant să ştim pe cine vor numi în locul lui. Te pomeneşti că pe tine?

— Nu, spuse Saburov, de bună seamă că pe Vlasov, de la batalionul întîi. El e maior.

— Da... L-au omorît pe Babcenko, repetă Vanin. Te-ai certat cumva cu el azi?

— Da.

Telefonul zbîrnîi.

— Întreabă de dumneavoastră, îi raportă lui Saburov agentul de legătură.

Saburov ridică receptorul. La telefon era Proţenko. Auzindu-i glasul, Saburov se bucură.

— Cum o duci? întrebă Proţenko.

— Bine.

— De ce nu l-ai ocrotit pe „şeful“ tău, ai?

— N-am putut, spuse Saburov. Am vrut şi n-am putut.

— Dar magazia le-ai luat-o uşor? întrebă Proţenko.

— Uşor, cu pierderi mici.

— Uite, așa trebuia să faci de la început — să le tai posibilitatea de a se întări și să ataci în timpul nopții. Așa să faci și în viitor.

Asta sună a dojană, adevărat — blîndă, dar totuși dojană. Saburov ar fi vrut să spună că nu el a întreprins atacul din cursul zilei, ci Babcenko, însă își aminti că Babcenko e mort și că, bun sau rău, murise totuși pentru Stalingrad, așa că tăcu.

Ania se ținu de cuvînt și veni încă o dată, seara tîrziu, în treacăt. Era foarte grăbită, atît de grăbită, încît rămase numai un minut. Și, totuși, deși această întîlnire fu atît de scurtă, Saburov înțelese că de-acum înainte se vor vedea ori de cîte ori va fi cu putință și, chiar cînd se vor întîlni numai pentru o clipă, tot va fi bine.

Cînd Ania plecă, începu să se teamă pentru viața ei și, pentru prima oară de cînd era la Stalingrad, avu senzația că pericolele care-i înconjoară sînt cu totul diferite, unele din ele — normale — pentru el, și altele groaznice și neașteptate — pentru ea. Își dădu seama foarte limpede că, de-acum înainte, se va teme mereu pentru Ania.

Toate treburile de peste zi și cele de seară erau îndeplinite. Nu-i rămînea decît să aștepte ora unsprezece — oră la care îi ordonase lui Iusupov să vină, ca să pornească împreună în recunoaștere. Posibilitatea de a face de îndată o recunoaștere și de a încerca a doua zi, noaptea, să nimicească o companie nemțească i se părea acum deosebit de atrăgătoare și se gîndi la această eventualitate cu bucurie și încredere în izbîndă. Se întinse iarăși pe pat. Voia să sfîrșească mai repede cu ultima treabă a acelei zile și să rămînă o jumătate de oră singur cu gîndurile sale. Îl strigă pe Petea și-l întrebă dacă a venit Iusupov.

— Nu încă, răspunse Petea.

— Cheamă-l numaidecît.

Iusupov se prezentă peste cinci minute. Era gata: arma automată îi atîrna după gît, iar la centiron avea prinse două grenade, puse într-un săculeț curat de pînză. Era fără manta, numai cu scurta vătuită, încheiată pînă sus. Așa mergea totdeauna în recunoaștere.

— Pornim îndată, spuse Saburov, ridicîndu-se. Petea, spune-i lui Petrov să vină cu mine.

Petrov era pistolarul care-l însoțea pe Saburov cînd Petea rămînea la batalion. Sabu-rov își luă din perete pistolul automat, îmbrăcă întocmai ca Iusupov o scurtă vătuită, își strînse mai tare centironul și, după ce-și puse în buzunare două grenade ofensive, pe care le prefera din pricina dimensiunilor mici și efectului lor mare, își agăță de gît arma.

Ieșiră: în frunte Iusupov, după el Saburov, și la urmă Petrov. Era o noapte de octombrie umedă și întunecoasă, de nu puteai vedea nimic. Ploua mărunt. În prima secundă, li se păru că n-au ieșit pe stradă, ci pe un coridor, atît era de întuneric. Contururile zidurilor se contopeau cu cerul, dîndu-ți impresia că deasupra ruinelor se înălțau alte ziduri, vopsite doar în culori mai deschise.

Ieşind din adăpost, Saburov se gîndea că, de fapt, n-ar fi fost cine ştie ce păcat dacă ar fi amînat această recunoaştere pe a doua zi. Se întîmplaseră destule în acea zi şi apoi nu intraseră zilele în sac. Însă răcoarea nopţii, ploaia liniştită şi cerul negru şi jos îl făcură să se lepede de acest gînd.

— Potrivită noapte! spuse Saburov. Nu-i aşa?

— Da, tovarăşe căpitan, încuviinţă Iusupov.

Saburov îşi aminti că staţia de lîngă Millerovo, unde locuiau mama şi surorile lui, se afla aproximativ pe aceeaşi paralelă şi că, acum, acolo, era probabil aceeaşi noapte — lungă, întunecoasă şi ploioasă.

— Pe unde ţi-e familia, Iusupov? întrebă el. Departe?

— Departe, spuse Iusupov.

— La Kazan? întrebă Saburov, reamintindu-şi că Iusupov e tătar din Kazan.

— Nu, la Irkutsk. De vreo cincisprezece ani locuim la Irkutsk.

— Departe, rosti gînditor Saburov, încredinţat că acolo, la Irkutsk, nu era camuflaj şi că străzile erau luminate de felinare. Şi, o clipă, îşi închipui ce-ar însemna dacă toată lumina aceea ar fi adusă aici, la Stalingrad. Uite aici, pe unde mergeau ei acum. La toate colţurile erau aprinse felinare. Şi ferestrele erau luminate.

Se uită la cadranul fosforescent al ceasului: era zece şi jumătate.. Da, totul ar fi luminat.

Saburov zîmbi fără voie acestui gînd.

Peste cinci minute ajunseră la compania a doua, unde lîngă dărîmăturile clădirii le ieşiră în întîmpinare Potapov şi Maslennikov.

Maslennikov ştia că Saburov pleca în recunoaştere, dar nu-l aproba, socotind că nu Saburov, ci el, Maslennikov, ar fi trebuit să facă recunoaşterea. Dar întrucît Saburov hotărîse aşa şi era greu să-l abaţi de la o hotărîre o dată luată, Maslennikov, sub un pretext oarecare, se dusese mai devreme la compania a doua, la Potapov, cu gîndul ca, pentru orice eventualitate, să fie şi el în locul de unde Saburov va porni mai departe. Faptul că Maslennikov îl întîmpina îl surprinse pe Saburov, dar nu-şi arătă mirarea, ci numai zîmbi în întuneric.

— Ai şi venit, Mişa?

— Da, tovarăşe căpitan, eu...

Maslennikov începu să-i explice de ce se afla tocmai la compania a doua, dar Saburov îl întrerupse cu un gest.

— Ştiu, spuse el cu acelaşi zîmbet, invizibil în întuneric. Ştiu tot.

Îi făcea plăcere că Maslennikov era îngrijorat din pricina lui şi că venise în fugă acolo, ca să fie mai aproape de el, pentru orice eventualitate.

După ce porniră, Maslennikov se apropie încă o dată de Saburov, îi reţinu mîna într-a sa şi-i spuse încet:

— Alexei Ivanovici...

— Ei, ce-i?

— Alexei Ivanovici, repetă Maslennikov.

— Ce-i?

Și deodată Saburov înțelese: Maslennikov se apropiase ca să-l îmbrățișeze. Saburov i-o luă înainte cu îmbrățișarea, apoi se întoarse repede și porni mai departe. Maslennikov se uita în urma lui. Nu o presimțire, poate nici măcar îngrijorare, ci o tristețe nelămurită, îndreptățită deseori pe front, îi strîngea inima încă de dimineață, de cînd aflase de recunoașterea plănuită.

La început merseră fără să se ascundă — învăluiți în întuneric, dar la un moment dat Petrov lovi din neatenție un zid cu țeava armei automate. Toți trei încremeniră și se ascunseră, ținîndu-și răsuflarea, în așteptarea glonțului ce avea să fie trimis la întîmplare, în direcția zgomotului. Dar nimeni nu trase. Atunci porniră mai departe.

Burnița încă. Se făcuse și frig. Noaptea nu mai părea așa de molcomă și liniștită ca la început. Departe, după clădiri, mai la stînga, se auzea din cînd în cînd cîte un schimb de focuri.

Erau nevoiți să înainteze tîrîndu-se printre ruine, pe o ulicioară răvășită parcă de cutremur. Zidurile se prăbușiră de-a curmezișul, prefăcînd ulița într-o rîpă, iar pe pămînt, printre cărămizi, erau aruncate cele mai felurite obiecte, ciudat de colțuroase la pipăit — rămășițe de mobilă, cioburi de vase, o baie spartă, un samovar turtit ale cărui margini ascuțite îi zgîriară mîna lui Saburov.

Se tîrîră așa vreo cinci sau poate vreo opt minute. Cu toate că distanța dintre liniile rusești și cele germane era foarte mică — se

lățea pe alocuri pînă la două sute de metri, iar alteori se îngusta pînă la cincizeci — trebuiau să se strecoare pe un drum întortocheat printre dărîmături, și, de la o secundă la alta, le era greu să stabilească exact de cine erau mai aproape — de ai lor sau de nemți.

Saburov mergea și se tîra cu ușurință și, poate chiar puțintel distrat, cu nepăsarea omului care știe tot ce-o să se întîmple și căruia nu-i rămîne decît să facă aproape automat ceea ce trebuie, și anume să ajungă la destinație, să se orienteze, să ia o hotărîre pentru a doua zi și după aceea să se tîrască înapoi, tot așa de liniștit.

Se tîrîră așa, pînă cînd li se întîmplă una din acele ciudățenii ale războiului, pe care nu puteau să le prevadă nici nemții, nici rușii, nici Iusupov, nici Saburov, și nimeni altcineva și care, totuși, se întîmplă...

Cînd, după socoteala lui Iusupov, ajunseră la cincizeci de pași de țintă, deasupra capetelor lor se auzi pe neașteptate, ca huruitul unei motociclete, cunoscutul zbîrnîit de motor al avionului de noapte „U-2“. Ca vărsate dintr-o oală, cîteva bombe mărunte sfîșiară văzduhul, șuierînd, și explodară în jurul lor. Nu era nimic surprinzător în faptul acesta: se aflau în „țara nimănui“, și aviatorul greșise foarte puțin ținta.

În momentul cînd bombele explodară în preajma lor, Iusupov și Petrov mergeau de-a bușilea, iar în urma lor, Saburov, stînd lîngă un zid pe jumătate dărîmat, se pregătea să se lase în genunchi ca să se tîrască mai departe.

Cea mai apropiată bombă căzu alături de zid, în colț, la temelie. Rămășița de zid se clătină și se nărui, acoperindu-l pe Saburov cu moloz. Cărămizile căzură peste el, dintr-o parte, ca niște cuburi de jucărie... Prăbușindu-se, Saburov închise ochii. Din pricina loviturii, a puterii exploziei și a suflului, i se păru că totul s-a sfîrșit. Dar de îndată ce deschise ochii după cădere, nu simți nici moarte, nici slăbiciune, ci numai greutatea cărămizilor prăvălite peste el, iar în nas și în gură gustul prafului de cărămidă.

— Iusupov, spuse el în șoaptă, Iusupov !

Iusupov nu răspundea.

— Petrov, chemă Saburov.

Nici un răspuns. I se păru că în față se mișcă cineva, dar, strivit de cărămizi, nu putu să se urnească. Ascultă cu atenție — nu, i se păruse. Își simțea tot trupul zdrobit, ca legat cu frînghii — numai mîna stîngă și capul îi erau slobode. O bucată de cărămidă îl lovise în față, iar sîngele i se prelingea peste ochi. Întinse mîna și-și șterse ochii, mînjindu-și obrajii cu sînge. Apoi pipăi în jur cu toate cinci degetele și dădu de capul însîngerat, fără viață, a lui Petrov. Scoase un geamăt înăbușit și se zbătu să se depărteze de mort. Dar trupul, prins între pietre, rămase nemișcat ; cu mare greutate izbuti să-și scoată mîna.

Deasupra capului cerul era atît de negru, încît lui Saburov i se păru că orbise. Abia acum observă că ploaia continua să cadă. Mîna îi amorțise. O apropie de trup și pipăi cărămizile îngrămădite peste el. Îi trecu prin gînd că, în ciuda durerii, nu poate nici să țipe, nici să geamă. Pe întuneric, nu putea să-și dea seama unde se află. Presupunea doar că e undeva, lîngă ruinele clubului. Însă acum, după ce fusese acoperit cu cărămizi, nu putea să-și închipuie nici măcar în ce direcție era culcat cu capul, în care parte se găseau nemții și în care ai săi.

Deasupra capului era doar cerul, uniform întunecat. Abia în zori va putea să știe unde se află... În zori... Gîndul acesta îl îngrozi. Cînd se va face ziuă va fi prea tîrziu să se mai gîndească la ceva, va fi la vedere, îl vor observa, fără îndoială că-l vor observa.

Niciodată în tot timpul războiului, deși fusese de două ori încercuit, gîndul captivității nu-i venise în minte cu o claritate atît de groaznică. Ziua, va fi observat, și dacă-i mai aproape de nemți decît de ai săi, va fi luat prizonier, fără a fi în stare să se împotrivească. Trebuie, trebuie, trebuie să fac ceva, repeta el în șoaptă.

Închise ochii și rămase așa încă cinci sau poate chiar zece minute, ba pierzîndu-și cunoștința, ba trezindu-se din nou. În cele din urmă, încleștîndu-și dinții, întinse mîna pînă la cărămida cea mai înaltă și o împinse încet la o parte. Își încleștă din nou dinții de durere și din nou trase mîna spre corp, apucă altă sfărîmătură și o dădu la o parte.

Picături de ploaie cădeau mereu pe fața lui. Ar fi vrut să le șteargă, dar se gîndea că e păcat să ridice mîna pentru așa ceva. Mîna

era necesară pentru un singur lucru, să ia cîte o bucată de cărămidă și s-o împingă încet la o parte și să ia alta, s-o dea la o parte și așa, pînă la sfîrșit — pînă la moarte, pînă la pierderea cunoștinței — nu știa pînă cînd, simțea doar că atîta timp cît mai păstrează în el măcar o licărire de viață, va face aceeași mișcare — să ia cîte o bucată de cărămidă și s-o împingă la o parte.

Toate acestea se petreceau în noaptea rece și ploioasă de 12 octombrie — exact a treizecea de la prima noapte cînd Saburov, cu batalionul său, ajunsese pe malul acesta, traversînd Volga.

14

Era liniște. Acesta fu primul lucru pe care-l observă. Nici șoapta răniților, culcați pe paturile vecine, nici respirația întretăiată a muribunzilor, nici clinchetul sticluțelor de farmacie — nimic nu putea să-i tulbure senzația de liniște. Și poate pentru că se afla într-un spital, prin mulțimea de cearceafuri și halate albe, lui Saburov i se părea că și liniștea e albă.

Liniștea dura de opt zile și părea că nimic n-o va tulbura și că nu se va sfîrși niciodată. Dincolo de ferestre cădea zăpada umedă, cea dintîi din toamna aceea, și ea era, ca și liniștea, albă.

Trupul îl durea încă, dar la fel de potolit — nu era durerea aceea sălbatică, ascuțită,

sfîșietoare a unei răni deschise, ci o durere surdă, potolită. În spital, nu era tocmai liniște : se aduceau și se scoteau răniți, uneori cineva striga, însă după Stalingrad, lui Saburov totul i se părea liniștit.

Îl tămăduiau, îl hrăneau, îl spălau, dar în realitate el era doar unul din cei mulți și nimeni nu se interesa îndeosebi de dînsul. Cînd fusese adus aici de pe malul celălalt, era plin de echimoze și de vînătăi. Acum se însănătoșea. Așa era scris în fișa lui de bolnav. Nimeni nu știa ce s-a petrecut, cum l-au salvat, cum a rămas în viață, cum și-a venit în fire, pe acest mal. Sanitarii îl trecuseră de la unii la alții, îl aduseseră la spital, și cînd îl întrebase pe doctor cum de a ajuns acolo, acesta dăduse din mîini :

— O să aflați cînd o să vă întoarceți la unitate. Ce pot să vă spun ?

Degeaba se silea Saburov să-și amintească ce se întîmplase. Ținea minte numai cum începuse să dea la o parte cărămizile, dar nu-și mai reamintea nimic din ceea ce urmase.

Liniștea spitalului era poate cea mai bună doctorie de care Saburov avea nevoie acum. Și deși se simțea din ce în ce mai bine, nu voia să tulbure cu nimic această liniște, în care se simțea atît de bine, atît de odihnit. La Stalingrad, în ultimele săptămîni, ordonase, strigase, argumentase și discutase atît de mult, încît acum îi făcea plăcere să tacă, și trecea drept cel mai tăcut bolnav din cameră. Stătea culcat și tăcea. N-avea poftă să vorbească.

Nu simți nevoia să vorbească nici măcar în dimineața celei de-a opta zile, cînd în salonul lor intră Ania, cu mersul ei ușor și lin, și trecînd printre șirurile de paturi, se așeză la picioarele lui. Se uita la fața ei drăgălașă, atît de obosită acum, la mîinile ei, culcate molcom pe genunchi, la ochii ei care-l cercetau în așa fel, încît ai fi zis că fata străbătuse o mie de kilometri pentru a ajunge la el — și totuși nu-i venea să vorbească. În primul moment, nici ea nu spuse nimic. Pe urmă începu deodată să vorbească despre toate. Mai întîi îi povesti cum, îngrijorat de absența lui îndelungată, Maslennikov pornise pe urmele lui și-l găsise zăcînd fără cunoștință la jumătatea drumului între pozițiile rusești și locul unde căzuseră morți Petrov și Iusupov.

Și totuși Saburov nu-și putu aduce aminte cum de se tîrîse pînă acolo, nici acum cînd Ania îi povestea toate astea. Probabil că izbutise totuși să iasă din dărîmături și se tîrîse mai departe. E ciudat că nu ținea minte nimic.

Apoi Ania îi povesti cum fusese adus la batalion și cum ea îl văzuse pe brancardă și se apropiase de el.

Acum, în timp ce vorbea, se uita la el cu privirea deschisă a oamenilor care nu mai au de ales și nu se tem de nimic.

— Te-am văzut cum zăceai, spuse ea. M-am speriat — credeam că ai murit. Am început să te sărut. Pe urmă ai deschis ochii și numaidecît i-ai închis. Și eu te-am sărutat încă o dată, dar dumneata n-ai mai deschis ochii.

Ania povesti apoi cum sanitarii, ajutați de ea, l-au transportat pînă la mal și au trecut fluviul într-un șlep și cum nemții trăgeau în ei, fiindcă era aproape lumină.

— Trăgeau la fel ca atunci. Ții minte ? întrebă ea.

— Da, țin minte.

— Și mi-a fost tare frică, spuse ea. Pentru prima oară, în ultima vreme. Și apoi, după traversare, le-am spus sanitarilor să te aducă neapărat la acest spital, unde voi veni și eu mai tîrziu, și să aibă grijă de dumneata. Pesemne însă că au uitat, fiindcă ei trebuie să aibă grijă de toți.

— De ce n-ai fost pe aici atîta timp ? întrebă Saburov.

— Știi, n-am putut, se dezvinovăți ea. Am trecut înapoi pe celălalt mal și mă gîndeam să vin aici noaptea următoare, dar locul de trecere a fost bombardat. Și apoi s-au adunat atîția răniți, că pînă i-au transportat pe toți, m-au lăsat acolo cu ei. Șase zile încheiate. Dar dumneata te simți bine ?

— Da, spuse Saburov. Azi m-am ridicat și chiar am încercat să umblu.

Tăcură amîndoi. Într-un tîrziu, ea adăugă :

— Știi, mama-i și ea aici.

— Mi-ai spus încă de atunci... vorbi Saburov ca despre ceva foarte depărtat. Aici, în sat ?

— Da, i-am povestit despre dumneata. A vrut să vină și ea, dar am plecat singură.

— Dar ce i-ai povestit mamei despre mine ?

— Tot.

Rostise acest „tot“ în așa fel, încît Saburov simți că fata știa în adevăr foarte mult.

— Dar, urmă Ania, știi că am și eu acum o decorație ?

— Nu mai spune ? zîmbi Saburov. Unde-i ? Ai și primit-o ?

— Da.

— Ia, s-o văd.

Ea își desfăcu puțin halatul și Saburov văzu pe bluza ei ordinul „Drapelul Roșu“, dar nu prăfuit și cu emailul crăpat cum era a lui, ci nou și strălucitor.

Ania privi și ea decorația cu un aer satisfăcut. Saburov zîmbi. Văzîndu-l că zîmbește, surîse și ea.

Saburov se ridică puțin pe pernă, rezemîndu-se în coate.

— Dragul meu, spuse Ania, atingîndu-i mîngîietor umerii, cu amîndouă mîinile. Dragul meu...

El îi apucă mîna de pe umeri și i-o sărută îndelung : ea roși, dar nu-și luă mîna și nici nu încercă s-o retragă, ci continuă să i se uite în ochi, cu o privire atentă și fericită.

— Ania, spuse el, simțind că în sufletul lui s-au adunat atît de multe, încît dacă nu-i va vorbi numaidecît despre dragostea lui, atunci peste cîteva minute, cînd ea va pleca, nu va mai putea răbda și va povesti totul sorei, doctorului, primului om care se va apropia de el. Ania, dacă n-ar fi război...

Voise să spună că dacă n-ar fi război ar duce-o departe de aici și n-ar mai lăsa-o niciodată să plece.

— Dacă n-ar fi fost războiul, poate că nu ne-am fi întîlnit, nu-i așa ? repetă ea insistent, ca și cum i-ar fi fost teamă că el o va contrazice.

— Da, răspunse el. Asta am vrut să spun, tu mi-ai ghicit gîndul.

Pentru întîia oară îi spunea „tu“.

— Știu ce voi face, spuse Ania, fără să-l slăbească din ochi. Azi am obținut o permisie de douăzeci și patru de ore. Am să... Se opri încurcată. Auzise cum el în loc de „dumneata“ îi spusese „tu“ și înțelesese tîlcul acestei schimbări, așa că ar fi vrut la rîndu-i să-l tutuiască, însă fața lui nebărbierită, obosită, slăbită de boală i se părea atît de îmbătrînită, încît nu se putea hotărî.

— Am să te iau de aici, spuse ea.

— Mă iei ? Unde ?

— La mama. Îți vei continua tratamentul acasă, la mama... la noi, se corectă ea. Cred că acum poți să fii mutat. Mama are să te îngrijească. Și eu, cînd am să fiu acasă. Am să plec seara și noaptea am să transport răniți, ca de obicei, iar dimineața am să te îngrijesc.

— Dar de dormit, cînd ai să dormi ? surîse Saburov.

— Mai tîrziu, după ce ai să te însănătoșești.

Ar fi vrut să-l întrebe cum de nu înțelegea că ea n-o să poată dormi cînd el va fi alături și cum de nu-și dădea seama ce fericită e că-i lîngă ea și că, pare-se, o iubește și el ?

Dar nu spuse nimic și, ridicîndu-se de pe pat, făcu un pas spre ușă, apoi se întoarse, îl sărută repede și apăsat pe gură și ieși în fugă.

Aşteptînd să audă vreo observaţie, sau să vadă zîmbete pe feţele vecinilor din salon, Saburov se uită posac şi nerăbdător în jurul lui. Însă nimeni nu vorbi şi nu zîmbi. Numai un locotenent mai în vîrstă, cu piciorul amputat, care era culcat lîngă Saburov, se întoarse spre el şi-i înfruntă privirea încruntată cu un surîs atît de blînd şi de radios, încît, fără să vrea, Saburov îi întoarse surîsul. Atunci locotenentul se răsuci de tot spre Saburov şi-i spuse :

— Ştiţi, e foarte greu să pierzi totul în lume. Să pierzi mai mult decît toţi — atît cît n-a pierdut nimeni. Foarte greu...

— Da, încuviinţă Saburov şi se gîndi că vecinul lui va începe probabil să-i vorbească despre piciorul amputat şi că trebuie să-i spună ceva bun, mîngîietor. Dar ce lucru bun putea să-i spună ?

— Nu, nu despre asta vreau să vorbesc, făcu locotenentul, atingînd cu mîna pătura, acolo unde sub cutele ei se afla ciotul piciorului tăiat. Sînt translator, astfel încît pot trăi şi aşa, cu profesiunea mea, poate chiar să mai iau parte la război, făcînd serviciul undeva la comandament. Despre altceva vreau să vorbesc... La Minsk mi-au murit şi soţia şi fiica — tot ce-am avut pe lume. Dar şi asta s-a întîmplat multor... prea multor oameni. Nici despre asta nu vreau să pomenesc. Mi-au răpit şi lucrul cu care m-am ocupat toată viaţa... dumneavoastră ştiţi cu ce m-am ocupat în ultimii cincisprezece ani ? întrebă el zîmbind.

Saburov aştepta tăcut să audă ce-i va spune mai departe omul acesta.

— Toată viaţa m-am ocupat cu istoria modernă şi contemporană a Germaniei. Nu, n-am de gînd să explic acum ce scriam acolo în lucrările mele, ce era bine şi ce nu era — dracu ştie. Ştiu un singur lucru : că nu mă voi mai ocupa cu asta niciodată, niciodată. Nu mai pot să mă ocup de istoria lor, nu mai pot, după tot ce-am văzut şi tot ce-am pierdut. Nu pot şi nici nu vreau. Mai degrabă m-aş înscrie într-o cooperativă a invalizilor, pentru ca după război să vînd bere la vreo tarabă, decît să-mi amintesc că m-am ocupat cîndva de istoria lor. La dracu ! Poate că de asta se vor ocupa alţii, cu siguranţă că se vor ocupa, dar nu eu. Dumneavoastră mă înţelegeţi ?

— Înţeleg, spuse Saburov.

— Dar pentru dumneavoastră totul are să fie bine, spuse încet locotenentul, suspinînd şi lăsîndu-se liniştit pe pernă. Foarte bine. Ea se va întoarce curînd. Nu vă supăraţi că mă amestec în treburile dumneavoastră, că m-am uitat atît de atent la dumneavoastră, cînd fata şedea aici. Acum mi-e îngăduit s-o fac.

Mînios, trase o înjurătură şi izbi cu putere în pătură, în locul unde ar fi trebuit să-i fie piciorul, dacă nu i-ar fi fost amputat. Apoi închise ochii, se întoarse cu faţa la perete şi rămase tăcut, cu pleoapele strînse.

Saburov închise şi el ochii. I se părea că aşa, cu ochii închişi, îi va fi mai uşor să aştepte întoarcerea Aniei. Stătea culcat şi se

gîndea la ea stăruitor, cu înverşunare. Şi în acelaşi timp se gîndea şi la omul culcat alături. Poate pentru întîia oară, de la începutul războiului, încerca acum cu toată ascuţimea compătimirea omului fericit faţă de unul nenorocit, şi cu toate că în clipa aceea durerea altuia era mai departe de el ca niciodată, o milă covîrşitoare îi umplu dintr-o dată sufletul. Dar ce ar fi putut să spună ? Nimic. Dacă ar fi rostit vreun cuvînt de compătimire, omul acesta culcat alături de el tot nu l-ar fi crezut, fiindcă pe faţa lui Saburov— şi el simţea asta — se oglindea o fericire deplină.

În timp ce Saburov şedea cu ochii închişi şi se gîndea la Ania, ea stătea în aceeaşi clădire a şcolii, în cămăruţa mică de la parter, în faţa medicului-şef.

Medicul-şef făcea parte din categoria cinicilor, destul de răspîndită printre chirurgi. Era un om scund, vînjos, aproape gras, cu faţa rumenă, cu mustăţi şi sprîncene negre, ce păreau pictate. Bun chirurg, salvase pe mulţi în viaţa sa, dar socotea totuşi de datoria lui să declare că priveşte medicina cu scepticism ; făcea operaţiile cu un deosebit sînge rece, vorbea zîmbind despre mîinile şi picioarele amputate, şi-i plăcea să spună glume cu două înţelesuri, fără să-i pese de prezenţa femeilor. Ania ştia asta, şi medicul-şef i se părea omul cel mai puţin capabil să asculte şi să înţeleagă ceea ce voia să-i spună.

Din pricina asta, intrînd la el cu paşi apăsaţi, se hotărî, încordîndu-se din răsputeri, să-i spună totuşi ceea ce voia şi să nu-l lase

s-o jignească nici pe dînsa, nici pe Saburov, şi mai ales simţămîntul nou care o năpădise şi-i umpluse viaţa de bucurie.

— Nikolai Petrovici, spuse ea din pragul uşii, înainte de a intra. Am o rugăminte.

— Sper că dumitale nu trebuie să-ţi amputez nimic, făcu el cu zîmbetu-i obişnuit. Din păcate, la asta se mărginesc de obicei toate rugăminţile ce mi se adresază.

— Nu, răspuse ea. Aici este internat... un căpitan, căpitanul Saburov.

— Saburov ? Aha, ţin minte. Cu contuziuni. Şi ?

— E pe cale să se însănătoşească.

— Se poate. Foarte plăcut. Şi ce-i cu asta ?

— Mama mea locuieşte cu mine, aici în sat...

— Şi asta-i foarte plăcut. Dar ce legătură are una cu alta ?

— V-aş ruga, continuă Ania, ridicînd privirea, aş vrea să-l iau la noi, pînă se face sănătos.

Ochii îi erau atît de luminoşi, încît te condamnau la tăcere, aşa că medicul-şef, care era gata să lanseze una din glumele lui obişnuite, tăcu.

— Vreau să-l iau la noi. Vă rog foarte mult...

— Pentru ce ? întrebă el serios.

— Acolo o să se simtă mai bine.

— De ce ?

— Acolo o să se simtă mai bine, repetă Ania cu încăpăţînare. Sînt sigură că o să se simtă mai bine. Vă rog foarte mult.

— Ți-e rudă cumva?

— Nu, dar... asta-i foarte necesar pentru mine. Nu pot altfel. Vreau să fiu împreună cu el, spuse ea disperată, hotărîndu-se în aceeași clipă să rostească orice cuvinte ar fi silit-o să-i spună și să-i facă orice fel de mărturisire, chiar una mincinoasă.

Medicul-șef socotea firesc ca surorile de caritate și sanitarele lui să aibă, din cînd în cînd, aventuri sentimentale cu convalescenții, și nu le făcea mizerii, rezervîndu-și doar dreptul ca, fără răutate, dar cîteodată brutal, să glumească pe socoteala acestor mici secrete. Însă o astfel de rugăminte, directă, deschisă și fără frică nu-i mai fusese făcută niciodată.

Își reaminti deodată de tot ceea ce lăsase așa de departe și de atîta timp la Irkutsk — casa, copiii și soția, pe care-o iubea cu duioșie încă în anii studenției și despre care prefera să nu vorbească niciodată, nimănui. Din pricina tonului convorbirii, a neprevăzutului ei, și mai ales din pricina ochilor Aniei, care-l priveau cu o atît de sălbatică speranță, își pierdu cumpătul, simțindu-se parcă la masa de operație, în timpul unei intervenții grele.

Trebuia să hotărască destinul unei vieți străine — asta era clar. Aici nu putea să spună: „Să vedem cum se simte“ sau „Nu permite regulamentul“, sau „Trebuie să mă mai gîndesc“, și spre cinstea lui, nici nu-i trecu prin cap să rostească vreuna din aceste fraze. În cazul de față, putea spune numai „da“ sau „nu“ și el spuse:

— Da, bine!

Convorbirea dură neașteptat de puțin. În fond, nici el, nici Ania nu știau ce să mai spună, mai ales Ania, care se pregătise să-i înfrîngă împotrivirea. Buimăcită, rămase tăcută vreo jumătate de minut în fața lui și ieși încet, fără măcar să-i mulțumească.

După o oră, Saburov fu dus cu mașina doctorului la celălalt capăt al satului — într-o căsuță așezată chiar lîngă rîu. Mai jos de căsuță curgea apa — liniștită, domoală și versuie. Era unul din nenumăratele brațe ale Ahtubei. De la apă pînă la casă era o alee, străjuită de cîteva sălcii pitice. Și apa, și copacii desfrunziți, și căsuța cufundată în pămînt i se părură lui Saburov aproape tot atît de liniștite ca și spitalul.

În încăperea despărțită în două — jumătate pentru oaspeți, iar cealaltă pentru viața de toate zilele — domnea aceeași liniște. Liniștit bîzîiau ultimele muște, liniștit se dădu la o parte băiatul care-i întîmpină în prag, liniștit ședeau lîngă masă, legate la cap cu basmale negre, două femei în vîrstă — proprietara casei și mama Aniei. Această senzație de liniște, care se născuse în el la spital, nu-l părăsi pe Saburov toate cele zece zile pe care le petrecu acolo.

Cînd, urmînd-o pe Ania, intră în casă, gazda, salutîndu-l cu demnitate, îi spuse „Bine-ați venit“, iar mama Aniei bătu mirată din palme și exclamă: „Doamne, cum te-ai schimbat!“ și numai după aceea îi spuse „Bună ziua“.

Sanitarii îl așezară lîngă masă, pe o laviță largă, țărănească, și se opriră, stînd în cumpănă.

— Lasă, spuse Saburov, pînă la pat voi ajunge și singur. Puteți pleca.

Oamenii ieșiră, iar gazda plecă și ea în odaia ei. Pentru prima oară după mulți ani, Saburov avu senzația că se află într-o familie, pe care o cunoaște demult și în care se simte foarte bine. Ședea pe laviță lîngă fereastra deschisă, dincolo de care adia răcoarea apei și mireasma frunzelor revene ale toamnei.

— Nu ți-e teamă că răcești ? întrebă Ania. Ce-ar fi s-o închid ?

— Nu, nu răcesc. Cum poți tu să crezi una ca asta ? spuse el, agățîndu-se îndărătnic de acest cuvînt drag, „tu".

Ania se apropie de patul mare așezat lîngă o uriașă sobă rusească, ce împărțea odaia în două, desfăcu pătura și începu să scuture pernele, adică făcu exact ceea ce făceau în fiecare zi la spital surorile, dar lui Saburov gestul ei i se păru cu totul deosebit. O privea cu admirație și aproape că regretă cînd ea îi spuse :

— Gata.

— Vin numaidecît, așteaptă, rosti el.

Mama ei ședea la celălalt capăt al mesei și, după felul cum îl privea, își dădu seama că vorbise cu fiică-sa despre el. Arăta acum cu totul altfel decît atunci, la Elton. Ședea tăcută, apăsată parcă de o mare durere, dar în același timp în ochii ei se oglindea o lumină blîndă. Văzuse tot, cîntărise totul, în sufletul ei, și acum aștepta doar ca totul să se termine.

— Da, aici e mai bine decît la Elton, spuse Saburov după un timp.

— Mai bine, încuviință ea. Atunci nu mai știam ce-i cu noi. Îmi uitasem pînă și neamurile. Așa am ajuns la Elton. Gazda mi-i cumnată. Firește, e bine. Deosebirea-i mare. Măcar de-aș fi putut aduna sub acest acoperiș toată familia... Cum ai slăbit, adăugă ea privind fața lui Saburov. (El simți că voise să spună „ai îmbătrînit".) Ai slăbit, repetă ea și-și mută privirea asupra Aniei, care ședea tăcută la masă în fața lui.

Saburov înțelese că mama ei îi cîntărea pe amîndoi cu această privire, încercînd să vadă cum se vor potrivi : el — așa de trecut și Ania atît de tînără, și pentru a doua oară în ziua aceea, Saburov voi să spună că nu-i chiar așa de bătrîn. Dar tăcu.

— E mereu pe drumuri, spuse mama arătînd spre Ania, tot umblă și umblă, de cîte cinci ori pe zi. Cînd au să se isprăvească toate astea ?

Se ridică, își legă colțurile basmalei și porni spre ușă.

— Mamă, mamă, așteaptă, strigă Ania repezindu-se după ea. Așteaptă. Ajută-mă să-l culc pe Alexei Ivanovici.

— Pot să mă culc și singur, încercă să se împotrivească Saburov, făcînd pe curajosul.

Dădu să se ridice, însă, încadrat dintr-o parte de Ania și de maică-sa de cealaltă, se sprijini pe umerii lor și merse șchiopătînd pînă la pat. Picioarele îl dureau groaznic, cu unul putea să calce, dar celălalt se frîngea de

durere. După ce se culcă în pat, trebui să-și șteargă de cîteva ori sudoarea de pe frunte.

Mama ieși. Ania apropie lavița și se așeză lîngă el.

— Ei ? întrebă Saburov.

— Bine ? răspunse Ania cu o întrebare la întrebarea lui.

Saburov întinse mîinile spre Ania, ea i le luă într-ale ei și stătu mult; uitîndu-se la el, legănîndu-se ușor pe laviță, cînd mai aproape, cînd mai departe de el. Deodată, se opri, speriată.

— Dar mîna nu te doare de loc ?

— Nu, de loc.

Ea începu din nou să se legene, uitîndu-se iscoditor la fața lui, cercetîndu-i cu privirea fiecare zbîrcitură. Acesta era bărbatul ei, în întregime al ei. Stătea culcat aici, în casa ei, și chiar dacă în realitate casa nu era a ei, și chiar dacă mîine va trebui să meargă din nou la Stalingrad, iar peste cîteva zile va pleca fără îndoială și el — totuși acum îl ținea de mîini și se uita în ochii lui și lucrul acesta era atît de neașteptat, și în același timp atît de mult dorit, atît de dătător de bucurie, încît o podidiră lacrimile.

— Ce-i cu tine ? întrebă el.

— Nimic. Fără să-i lase mîinile, își șterse ochii de umărul lui. Nimic. Pur și simplu sînt cît se poate de fericită.

Depărtă lavița, se așeză pe pat lîngă el, se ghemui la pieptul lui și începu să plîngă. Plîngea, își ridica fala înlăcrimată, zîmbea și din nou se cuibărea la pieptul lui. Plîngea, reamintindu-și cum traversase împreună cu el Volga, cum fusese rănită și suferise cumplit, iar el o sărutase ; și-și mai amintea cum tremurase pentru el, cum nu-l văzuse multă vreme, și ce groaznic arăta cînd l-au găsit, și cum nu putuse să ajungă la el vreme de șase zile după aceea.

El se uita la părul ei și îl dezmierda încetișor. Apoi, tăcut, o strînse tare la piept cu amîndouă mîinile. Auzind pași, întoarse capul și, văzînd că intrase mama ei, fără să vrea, făcu o mișcare ca să se depărteze puțin, dar Ania se strînse și mai tare la pieptul lui. Ridică doar capul, se uită la maică-sa, zîmbi, și se lipi și mai tare de el. În clipa aceea se înfiripă în el convingerea, care nu-l mai părăsi niciodată, că era pentru totdeauna legat de ea.

Ziua trecu ca un vis. Mama Aniei intra și ieșea pregătind masa. Se îngrijea de gospodărie, vrînd, prin toată înfățișarea ei, să le arate copiilor că n-au de ce să se rușineze de prezența ei. Saburov parcă vedea pe buzele ei cuvîntul „copii", și-i părea curios că acest cuvînt putea să i-l spună altă femeie decît maică-sa.

În ciuda împotrivirii lui, Ania fugi la spital după votcă. Voia neapărat ca el să bea, cît de puțin, în timpul mesei, ca totul să fie așa cum se cuvine. Aduse o sticluță de farmacie, plină cu spirt și, făcînd ochii mici, începu să toarne cu băgare de seamă spirtul într-o sticlă, amestecîndu-l cu apă. Toate aceste nimicuri — felul cum intra și ieșea ea în fugă, felul cum subția spirtul sau cum își ingusta ochii — îi erau nespus de dragi lui Saburov. După ce

trase masa lîngă patul lui, Ania fugi după gazdă şi o aduse. Aceasta, fără să se aşeze, ciocni solemn cu Saburov şi bău, gravă, fără să se strîmbe — aşa cum beau de obicei la ţară femeile mai în vîrstă. Apoi plecă.

În timpul mesei, Ania, şezînd lîngă maică-sa, îi povesti repede lui Saburov diferite amănunte despre felul cum au trăit înainte, despre ea, despre tatăl ei, despre fraţi — într-un cuvînt, tot ce poate spune cineva numai o dată în viaţă şi în întregime omului pe care-l iubeşte foarte mult, şi numai lui. El stătea pe jumătate culcat, proptindu-se în mîna sănătoasă, şi nu se mai sătura ascultînd vorbele ei. Se gîndea că va veni o vreme cînd ea nu va mai umbla în cizme scîrţîitoare, nu va mai căra tărgi şi nu va mai transporta răniţi peste Volga. Atunci vor pleca împreună. Unde ? Dar putea el să ştie unde ? Ştia doar că va fi foarte bine. Dar la ceea ce va fi peste cîteva zile, cînd se va întoarce la Stalingrad, Saburov se gîndea numai în treacăt ; i se părea că totul se va rîndui într-un fel. Poate că va reuşi chiar să facă aşa ca Ania să fie împreună cu el, la batalionul lui, va trebui numai să-i spună lui Proţenko. Îşi reaminti de faţa şireată, blajină, a lui Proţenko şi se gîndi că, dacă ar fi alte timpuri, Proţenko ar veni fără îndoială la nuntă. „Nuntă"... Saburov zîmbi.

— Tu... de ce zîmbeşti ? întrebă Ania, poticnindu-se puţin la cuvîntul „tu".

— Zîmbesc aşa, unui gînd, spuse el.

— Care ?

— Am să-ţi spun pe urmă. Nu te supăra. Da ?

— Da.

Gîndindu-se la „nuntă", îşi reaminti adăpostul şi, o clipă, se văzu şezînd acolo cu Ania la masă, alături de cei care putea să-i cheme la un asemenea prilej : Maslennikov, Vanin, poate şi Potapov... Îşi imagină feţele lor şi, fără să vrea, îşi puse din nou întrebarea dacă adăpostul e neatins şi ce fac oamenii acolo, în lipsa lui.

După ce isprăviră masa şi mama începu să strîngă tacîmurile, Ania se aşeză din nou pe pat, lîngă Saburov. Gazda le aduse un măr mare şi ei făcură ceea ce făcuseră de zeci de mii de ori alţii înaintea lor : începură să mănînce mărul împreună, muşcînd unul după altul şi căutînd să muşte cît mai puţin, ca să lase mai mult celuilalt.

Deodată, Ania sări din pat şi strigă :

— Mamă, ghiceşte-ne !

Mama se codea.

— Hai, ghiceşte-ne !

Masa, care fusese dată mai la o parte, fu apropiată din nou şi mama, spunînd, cum e obiceiul în asemenea cazuri, că n-a mai ghicit demult şi n-are rost să ghicească, de vreme ce ei tot n-au să creadă, întinse în sfîrşit cărţile.

Saburov nu fusese niciodată în stare să priceapă de ce şasele de pică înseamnă drum lung, iar asul de treflă — o casă a statului, şi de ce, dacă dama de pică a căzut lîngă zecele de pică, e semn rău, iar dacă ies patru valeţi

înseamnă noroc, dar îi plăcuse totdeauna convingerea și seriozitatea cu care ghicitoarele tălmăcesc înțelesul cărților înșirate.

Cu aceeași atenție urmărea și Ania mîinile mamei sale, care înșira cărțile. Și fiindcă în ziua aceea și ei și lui Saburov viitorul le apărea limpede, găseau o explicație pentru tot ce spunea mama. Drumul lung îl vedeau ca o trecere peste Volga, casa statului era adăpostul lui Saburov ; dar cînd mama scoase la iveală dama de cruce care, împreună cu popa de caro, însemna că Saburov are un interes de cruce, atunci, deși după toate regulile Ania nu era de cruce, ci de cupă, ei hotărîră totuși că dama de cruce e fără discuție Ania, fiindcă-i legată de medicină, adică de cruce. Această explicație li se păru amuzantă și rîseră atît de mult, încît mama se supără, sau poate că pur și simplu se plictisi să le mai ghicească și începu să strîngă cărțile.

După ce acoperi ferestrele cu saci, cum se obișnuia la sate în vreme de război, mama ieși.

Saburov, pe care discuția și mișcările îl obosiseră, își rezemă capul de pernă și rămase nemișcat. Ania scoase de sub saltea un cojocel, luă o pernă și își pregăti culcușul pe laviță, lîngă perete. Saburov o urmărea tăcut. Mama intră de două sau de trei ori, după felurite treburi, dar după aceea nu se mai arătă. Atunci Ania se apropie de Saburov, se lăsă în genunchi lîngă pat, se lipi de el și-i ascultă inima, spunîndu-i în șoaptă : „bate", ca și cum ar fi fost vorba de ceva neobișnuit. Dar ceva neobișnuit era în liniștea din jurul lor,

în faptul că mama plecase, iar ei rămăseseră și, mai ales, în faptul că ei aveau să rămînă mult împreună, și astăzi, și mîine — și totdeauna.

Ania stătea în genunchi și îl săruta. Nu încerca nici un fel de sfială, se trăgea tot mai aproape de el, iar Saburov își dădea seama că ea iubește pentru prima oară și că dragostea ei îi aparține pe de-a-ntregul — o dragoste atît de mare, încît covîrșește în sufletul ei toate celelalte simțăminte — și teama, și rușinea, și tulburarea. Se așeză lîngă el și-l îmbrățișă, lipindu-și trupul de al lui. Saburov o cuprinse în brațe și o strînse atît de tare, încît simți că-l dor mîinile și pieptul, dar în același timp se simțea fericit și, din pricina acestei dureri, fata îi era și mai aproape.

— Știi, spuse Ania, mie-mi bate inima tot atît de puternic. Ascultă...

Și-și întinse pieptul spre el, ca să-i poată asculta bătăile inimii. Numai o fată atît de pură și de sinceră putea rosti, fără să se gîndească la nimic altceva, asemenea cuvinte : „Ascultă cum îmi bate inima". Și într-adevăr, singura ei dorință era acum ca el să-i asculte bătăile inimii. Iar după ce se săvîrșiră și celelalte, ea îi șopti la ureche cuvinte tot atît de sincere și de curate, unice prin prospețimea lor. Saburov simți încă o dată cît de mult o iubește și se gîndi că mai degrabă ar lăsa să i se reteze mîna, decît s-o jignească pe Ania cu ceva. Știa însă că acum n-o jignea cîtuși de puțin — nici pentru că o săruta, nici pentru că o îmbrățișa din ce în ce mai tare.

15

Se trezi dimineața în zumzetul samovarului și i se păru ciudat că vede aceeași cameră și că mama se foiește la fel în jurul mesei, ca și cum nimic nu s-ar fi schimbat.

Ania veni fuga din tindă, de unde, cu cîteva clipe înainte, se auzise zvon de bălăceală.

— Te-ai trezit ? spuse ea. Vin îndată.

Își storcea părul lung, răsucindu-l în palme, ca atunci pe vapor, cînd o văzuse prima dată.

Pe urmă ieși iar în tindă. Saburov închise ochii și se lăsă pradă amintirilor. Își reaminti pe rînd, minut cu minut, tot ce se petrecuse, începînd de ieri dimineață — și dimineața, și ziua, și noaptea — și simți că, pe lîngă cuvintele de dragoste pe care i le spusese Ania și pe lîngă faptele care confirmau această iubire, mai era ceva care-l făcuse să aibă o nemărginită încredere în dragostea ei. Era acel instinct tainic, care o făcea să nu atingă prea brutal trupul lui zdrobit și bolnav. Nimeni, nici un medic n-ar fi putut să-i spună, dar ea, mînată de acel tainic instinct, știa unde-l doare și unde nu, cum poate să-l îmbrățișeze și cum nu. În mîinile ei blînde era atîta dragoste și duioșie, încît Saburov nu-și mai venea în fire, amintindu-și-le.

La ora patru după masă, Ania trebuia să plece. Își trase cizmele, îmbrăcă mantaua cîrpită cu grijă în trei locuri, unde fusese perforată de schije, își puse pe cap boneta și, apropiindu-se cu pași repezi de pat, îl sărută apăsat, cu buzele strînse, cu hotărîre, și ieși tot așa de hotărîtă.

Acum, pînă mîine nu va mai ști nimic de ea. Saburov se obișnuise cu unul din cele mai îngrozitoare aspecte ale războiului, văzînd fără să se mire cum oameni sănătoși, cu care vorbise, cu care glumise pînă adineauri, peste zece minute încetau să mai existe. Însă ceea ce se petrecea cu el acum nu avea nimic comun cu această obișnuință. Pentru prima dată în viață încerca în această zi și în această noapte chinurile așteptării, neliniștea, teama superstițioasă că tocmai acum, cînd este atît de fericit, s-ar putea să i se întîmple Aniei ceva. Își amintea mii de lucruri primejdioase, pe care de obicei nu le observa. Își reamintea trecerea peste fluviu și malul pe care explodau mereu minele, și șanțurile de comunicație, atît de puțin adînci încît, dacă nu te aplecai, capul îți rămînea afară, iar Ania, cu siguranță, nu se apleca. Se uită la ceas, încercînd să-și închipuie cam cînd va ajunge la mal, cînd va porni șalupa, cît timp are să meargă, cît va dura debarcarea, cît timp îi va trebui să ajungă pînă la batalion, cîte minute îi vor trebui ca să așeze răniții pe brancarde, cît va dura drumul înapoi. Dar aceste socoteli deșarte (deșarte fiindcă el, mai bine ca oricine, știa că în război nu se poate ghici ce anume o să se întîmple și cît timp are să dureze) nu-l linișteau.

De acolo pînă la Stalingrad erau vreo optsprezece kilometri. Toată noaptea Saburov auzi canonada, care ba se apropia, ba se depărta

parcă. Era ca o necontenită bătaie de ceas, cu care măsura timpul. Faptul că ştia că bombardamentul se auzea cînd mai tare, cînd mai slab, din pricina vîntului, nu-l ajuta să scape de nelinişte. Cînd canonada devenea mai puternică, era mai neliniştit, ca şi cum vuietul ei ar fi însemnat într-adevăr o primejdie sporită pentru Ania.

Seara, mama Aniei lucră îndelung la maşina de cusut în partea cealaltă a casei. După aceea intră cu un muc de lumînare, îl puse pe masă şi se uită la Saburov.

— Nu dormi ? întrebă ea.

— Nu, nu dorm.

— La început nici eu nu dormeam cînd pleca, dar acum dorm. Ai mei sînt toţi pe front şi, dacă n-aş dormi pentru fiecare din ei, aş muri într-o săptămînă. Dumneata ai rude ?

— Am. Mama.

— Unde ?

— Dincolo.

Saburov făcu cu mîna gestul pe care-l făceau atîţia oameni şi din care toţi înţelegeau că „dincolo“ înseamnă la nemţi.

— Dar aici, pe cine ai ?

— Pe nimeni. Numai pe ea... Ce-ai cusut ?

— Eu ? Uite, cumnata mi-a dat nişte stambă şi o cos pentru Ania. E încă o fetişcană. Vrea să îmbrace rochiţa măcar o dată pe lună, şi uite, i-o cos. Numai că o să umble desculţă — n-are ce pune-n picioare. Ce-ar fi să-i dau ei pantofii ? Se aşeză pe un scaun, picior peste picior, şi se uită, gînditoare, la pantofii ei vechi, scîlciaţi, cu tocurile joase. Pe urmă ridică privirea spre Saburov şi, amintindu-şi probabil cum se întîlniseră, spuse : Nici ăştia nu sînt ai mei. Mi i-au dat nişte oameni cumsecade. Înainte, aveam piciorul mai mic decît dînsa, dar pe urmă, după ce a ars Stalingradul, s-au cam umflat şi sînt sigură că pantofii i se potrivesc tocmai bine. Ce crezi ?

Îl întreba ca şi cum Saburov ar fi ştiut despre fiica ei mai mult decît însăşi maică-sa, şi în această mică şi poate năstruşnică întrebare era o recunoaştere tacită a tot ce se întîmplase.

Saburov nu-i răspunse direct.

— Mă însănătoşesc şi facem nunta, spuse el şi zîmbi auzindu-se. Nu te superi că facem nunta acolo ?

— De partea cealaltă ? întrebă ea simplu.

— Da.

— Unde trăiţi, acolo s-o faceţi, spuse ea împăciuitoare. Cuvintele „de partea cealaltă“ nu o mirau, fiindcă pentru ea „partea cealaltă“ era Stalingradul, oraşul în care trăise. Şi, în virtutea obişnuinţei, ea respingea crudul adevăr, în ciuda tuturor zvonurilor care veneau de-acolo.

— Mai ales ca să nu mai fie nevoie să treacă apa de cîte trei ori pe zi, spuse ea. Mai bine să fie acolo, cu dumneata.

Stătu mult alături de Saburov şi vorbi despre ceea ce le place mamelor să vorbească cu soţii fiicelor lor — cum crescuse Ania, cum fusese bolnavă de scarlatină şi pojar, cum îşi tăiase cozile şi pe urmă le lăsase iar să crească,

cum ea avusese toată viața grijă de Ania, fiindcă era singura ei fiică — și despre multe alte mărunțișuri, despre care îi plăcea să povestească.

Saburov o asculta înduioșat și mîhnit totodată — înduioșat din pricină că afla aceste amănunte drăgălașe și mîhnit din pricină că nu le văzuse singur, pentru că, asemenea tuturor acelora care iubesc adînc, ar fi vrut să fie martorul faptelor Aniei, a tot ce se întîmplase în viața ei, înainte de a o cunoaște.

Mama îi vorbea, iar el simțea că acum nu mai era puternic, ci mai slab decît această femeie bătrînă, care ședea în fața lui. Ea știa să aștepte și să fie liniștită mai bine decît știa el. Și poate că dinadins îl mîngîia cu asemenea vorbe.

În sfîrșit, ea plecă. Saburov nu dormi toată noaptea și numai pe la unsprezece dimineața, cînd soarele se ivi în ferestre și o fîșie de raze galbene îi învălui patul, ațipi pe neașteptate. Se trezi, ca și atunci în adăpost, sub o privire cercetătoare. Ania ședea pe pat la picioarele lui și-l privea. Deschise ochii, o văzu, se ridică și întinse mîinile spre ea. Ea îl îmbrățișă și îl sili să se culce la loc.

— Stai întins, dragul meu, stai. Cum ai dormit ?

Îi era rușine de aceste cincisprezece minute cît picotise așteptînd-o, dar nu voia să spună că nu dormise toată noaptea — fără îndoială că ar fi întristat-o spunîndu-i asta.

— Mulțumesc, am dormit bine, rosti el. Ei, cum e pe acolo ?

— Bine, răspunse Ania. Foarte bine.

Vorbea voioasă, însă pe fața ei însuflețită el observă totuși semnele unei mari oboseli. Pleoapele îi erau pe jumătate lăsate, ca ale unui om care n-a dormit demult, și cu toate că nu se gîndește la somn, poate să adoarmă în orice clipă. Saburov se uită la ceas; era aproape douăsprezece și la patru trebuia să plece din nou.

— Imediat să te culci, să dormi, spuse el. Imediat.

— Dar cînd vorbim ? întrebă ea zîmbind. Tare aș vrea să vorbesc. Pe podul plutitor, mi-am reamintit multe lucruri pe care nu ți le-am spus. Mai am să-ți spun atîtea...

Bău la repezeală o ceașcă de ceai, se ghemui lîngă el, și peste un minut adormi pe neașteptate, în mijlocul unei fraze. Saburov stătea culcat pe spate, cu brațul îndoit sub capul ei și se gîndea. Din cînd în cînd o privea cu coada ochiului și i se părea că imposibilul se împlinise — se oprise timpul în loc.

Aceeași senzație a timpului oprit îl stăpîni în toate cele zece zile pe care le petrecu acolo, pînă la întoarcerea la Stalingrad. Nu încerca să pară mai bolnav sau mai slăbit decît era în realitate, ca să rămînă cît mai mult în această fericire, dar în același timp nu încerca să se scoale mai devreme. Ca un om obișnuit să-și stăpînească pornirile, se străduia să nu se gîndească la ceea ce se petrecea acum acolo, la batalionul lui. Ținea minte tot, dar nu voia să se chinuie — oricum, deocamdată nu putea fi acolo, și nu avea nici un rost să se gîndească

în fiecare clipă la asta. Rămînea un singur lucru, căruia nu i se putea împotrivi cu nimic — senzația mereu crescîndă a imensității bătăliei ce se dădea acolo. Şi cu cît lipsea mai mult, cu atît creştea acest simţămînt, devenind din ce în ce mai neliniştitor. Acum îşi dădea seama cu cîtă nelinişte suna în inimile oamenilor cuvîntul „Stalingrad“ !

Fără voie, veştile ajungeau pînă la el, prin Ania, prin gazdă, prin răniţii care veneau din cînd în cînd de la spital, şi veştile acestea nu erau de loc îmbucurătoare. Aproape în fiecare zi, afla despre alte străzi cucerite de nemţi. În fiecare zi, distanţa pînă la Volga se măsura cu tot mai puţine sute de metri. Tot mai des se stăpînea să n-o întrebe pe Ania amănunte. De aici, din depărtare, nu voia să cunoască aceste amănunte, spunîndu-şi că o să le afle pe toate odată, în ziua cînd va pleca el însuşi acolo. Dar cînd apărea Ania, după ochii ei, după mers, după oboseala ei, trăgea în tăcere concluzii, desigur, adevărate, despre ceea ce se petrecea acolo în acea zi.

Odată — în a şasea sau a şaptea zi, la vreo trei ore după plecarea Aniei — auzi că pe prispa casei cineva îi rosteşte numele, apoi desluşi paşi repezi şi în odaie intră Maslennikov.

— Alexei Ivanovici, dragul meu, strigă grăbit Maslennikov din pragul uşii, şi alergă spre el. Oprindu-se în faţa lui, îl îmbrăţişă tare, îl sărută de cîteva ori, îşi scoase mantaua, apropie banca, se aşeză în faţa lui, scoase nervos o ţigară, îi oferi şi lui una, scăpără un chibrit, aprinse ţigara — toate astea repede, într-o jumătate de minut — şi, în sfîrşit, se linişti, privindu-l cu ochii lui ageri şi blînzi, plini de curiozitate.

— De ce-ai părăsit batalionul ? zîmbi Saburov.

— Mi-a ordonat Proţenko, spuse Maslennikov. A venit la regiment şi apoi la batalion şi mi-a dat ordin să vin pentru o noapte la dumneavoastră. Cum vă simţiţi, Alexei Ivanovici ?

— Potrivit, spuse Saburov şi, întîlnind privirea cercetătoare a lui Maslennikov, întrebă : Ce, am slăbit mult ?

— Aţi cam slăbit.

Maslennikov sări în picioare, băgă mîna în buzunarele mantalei, scoase un pachet de prăjituri, o pungă de zahăr, trei cutii de conserve, puse totul, repede, pe masă, şi se aşeză din nou.

— Îţi supraalimentezi şeful ?

— La noi acuma-i belşug, avem de toate. Ne aprovizionează bine.

— Dar vasele nu ni le mai scufundă ?

— Se-ntîmplă uneori să le mai şi scufunde. Toate-s cum erau şi atunci, cu dumneavoastră, Alexei Ivanovici.

— Ei, ce acte de eroism ai mai făcut în lipsa mea ?

— Păi, e la fel cum era şi cu dumneavoastră, răspunse Maslennikov. Voia să spună că şi el, şi în genere toată lumea îl aşteaptă pe Saburov, însă, uitîndu-se la faţa slăbită şi obosită a căpitanului, se opri.

— Ce, mă așteptați ? întrebă Saburov.
— Vă așteptăm.
— Vin peste vreo trei zile.
— Nu-i prea devreme ?
— Nu, e tocmai bine, răspunse liniștit Saburov. Unde sîntem acum ? Tot acolo ?
— Tot acolo, spuse Maslennikov. Numai la stînga noastră nemții s-au apropiat de mal, așa că trecerea pînă la regiment e îngustă. Acum, circulăm numai noaptea.
— Ei, ce să-i faci, voi fi nevoit să vin la voi pe întuneric. Sosesc noaptea în inspecție. Cum luptă Vanin ?
— Bine. Împreună cu el l-am numit pe Koniukov comandant de pluton.
— Se descurcă ?
— Da.
— Cine trăiește, cine nu ?
— Aproape toți trăiesc. Dar avem mulți răniți. Gordienko e rănit.
— L-au adus aici ?
— Nu, a rămas acolo. L-au rănit ușor, însă în patru locuri deodată. Dar pe mine tot nu mă nimeresc, adăugă plin de însuflețire Maslennikov. Mă gîndesc uneori că ori n-au să mă rănească niciodată, ori au să mă ucidă pe loc.
— Nu te mai gîndi la asta, spuse Saburov. Trebuie să te gîndești, odată pentru totdeauna, că asta-i foarte posibil, iar apoi să nu te mai gîndești în fiecare zi.
— Chiar așa încerc să fac.

Un ceas încheiat vorbiră despre batalion, despre oameni, unde se găsește fiecare din ei, ce s-a schimbat și ce a rămas neschimbat.
— Cum e adăpostul ? întrebă Saburov. Tot în același loc ?
— În același, răspunse Maslennikov.
Lui Saburov îi părea bine că adăpostul rămăsese tot acolo, pe vechiul loc. Era semn de oarecare statornicie și, afară de asta, se gîndea la Ania și la cele spuse despre nunta în adăpost.
— Ascultă, Mișa, îl întrebă el pe neașteptate pe Maslennikov. Nu te-ai mirat că eu nu sînt la spital, ci aici ?
— Nu. Mi s-a spus.
— Ce ți s-a spus ?
— Totul.
— Da... Sînt foarte fericit... rosti Saburov, după o scurtă tăcere. Foarte, foarte. Ții minte cum ședea pe șlep și-și storcea părul, iar eu ți-am spus s-o învelești cu mantaua ? Ții minte ?
— Da.
— Și apoi am plecat, dar ea dispăruse.
— Nu, asta am uitat.
— Dar eu țin minte. Țin minte totul. M-am gîndit să cer, adăugă el după o pauză, să fie lăsată în batalionul nostru ca infirmieră, dar pe urmă mi s-a strîns inima.
— De ce ?
— Nu știu. Mi-e teamă să înfrunt destinul. Uite, așa se duce în fiecare zi și scapă nevătămată, dar acolo... nu știu. Mi-e frică să schimb ceva cu mîna mea.

Saburov ar fi vrut să tot vorbească despre Ania, dar, stăpînindu-se, puse capăt discuției și întrebă :

— Dar Proțenko cum arată ?

— Bine, răspunse Maslennikov. Rîde, ca totdeauna, chiar mai des.

— Asta-i rău, spuse Saburov. Înseamnă că-i nervos.

— De ce să fie nervos ?

— Cînd i-e greu rîde mai des ca de obicei. Dar nici n-am întrebat principalul, cine e comandant de regiment ?

— Unul nou, maiorul Popov.

— Și cum e ?

— Așa și-așa. S-ar putea spune că e bine. E mai bun decît Babcenko.

— E curajos ?

— Da. Și e și calm. Și nu-i ursuz — e vesel, se potrivește cu generalul. Mi se pare c-au făcut undeva serviciul împreună, pe vremuri.

— Cu siguranță. Generalul nu uită niciodată pe vechii lui tovarăși de arme și e bine că-i așa... Uneori ne lipsește asta.

— Ce anume ?

— Ținerea de minte.

Vorbiră așa încă vreo zece minute, după care Maslennikov începu deodată să se agite, și Saburov citi pe fața lui o expresie nouă, de matură răspundere. Maslennikov nu se simțea bine, fiindcă lipsea demult din batalion. Deveni dintr-o dată absent : se și afla acolo, pe malul celălalt.

— O să vin peste trei zile, spre seară, spuse Saburov. Să fierbi ceai. Am ochit aici un samovar, arătă el spre samovarul care stătea în colț. Vi l-aș aduce plocon la adăpost, dar nu vor să-l dea. Hai, du-te, du-te. Transmite salutări la toată lumea. Azi, Ania a plecat la divizie. Poate va veni și la voi.

— Și ce să-i transmit ?

— Ce să-i transmiți ? Dă-i să bea un ceai, altfel își uită de ea. Du-te. Nu-mi iau rămas bun de la tine.

A doua zi după vizita lui Maslennikov, Saburov se sculă și încercă să meargă, pentru prima oară de cînd fusese rănit. Picioarele-l dureau, se frîngeau. Simțind slăbiciune și amețeală, ieși pe stradă și stătu puțin la portiță, ascultînd vuietul îndepărtat al artileriei.

Ania venea tot mai tîrziu și pleca tot mai devreme. După fața ei obosită, Saburov își dădea seama cît îi vine de greu, dar nu vorbea cu ea despre asta. La ce bun ?

Doctorul, care la rugămintea Aniei trecu în fugă pe la Saburov, venind de la spital, nu-l examină, ci doar, cu un gest profesional, îi pipăi picioarele lîngă genunchi și la glezne, privindu-l în ochi și întrebîndu-l dacă-l doare. Cu toate că îl durea, Saburov, care se așteptase la asta, spuse că nu-l doare. Apoi întrebă cînd pleacă a doua zi camioanele spre locul de trecere. Doctorul îi răspunse că la ora cinci seara, ca de obicei.

— Ce, te pregătești să fugi de la noi ?

— Da, adeveri Saburov.

Doctorul nu se miră ; nu încercă să discute și să-l contrazică : se obișnuise — aici, la

Stalingrad, astfel de lucruri erau la ordinea zilei.

— Autocamioanele pleacă la ora cinci. Însă dumneata să ţii minte că nu eşti complet restabilit.

— Ţin minte...

— Ei bine, la revedere, spuse doctorul, ridicîndu-se şi strîngîndu-i mîna.

Dar Saburov avea chef de glumă : reţinînd o clipă mîna doctorului într-a lui, o strînse destul de tare, deşi nu cu toată puterea.

— Naiba să te ia ! exclamă doctorul, strîmbîndu-se. Hai, pleacă. Ce vrei să-mi dovedeşti ? şi, frecîndu-şi degetele, se întoarse şi porni spre uşă.

Cînd sosi Ania, Saburov îi spuse că a doua zi se va întoarce la Stalingrad. Ania tăcu. Nu încercă să-l contrazică, spunîndu-i că poate e prea devreme, şi nici nu-l rugă să mai rămînă o zi. Toate aceste cuvinte ar fi fost de prisos.

— Numai să fim împreună, spuse ea. Bine ?

— Eu tot aşa m-am gîndit.

Toată ziua, Ania rămase liniştită şi gînditoare, şi cu toate că era foarte obosită, n-avea chef de somn. Şedea tăcută alături de el, îi mîngîia părul şi-i cerceta cu atenţie faţa, ca şi cum ar fi vrut să şi-o întipărească în minte cît se poate mai bine.

Ania nu dormi de loc, iar el aţipi o jumătate de oră ; ea îl trezi înainte de a pleca, îi mîngîie încă o dată, tristă, părul şi-i spuse : „Trebuie să plec". El se ridică, o petrecu pînă la poartă şi se uită îndelung în urma ei, privind-o cum merge cu paşi repezi pe drum.

A doua zi de dimineaţă, Saburov îşi strînse în sacul de campanie lucrurile, puţine la număr. Ania întîrzie mai mult ca de obicei. Saburov ieşi de cîteva ori în drum, dar ea tot nu venea. Se făcu ora două — şi ea tot nu venea, pe urmă trei, pe urmă patru... La patru şi jumătate, el trebuia să plece, ca să nu întîrzie la camionul sanitar. Ieşi încă o dată în drum, stătu acolo îndelung, apoi se întoarse în casă şi, aşezîndu-se la masă, îi scrise cîteva rînduri, că pleacă, nemaiputînd s-o aştepte. La început vru să semneze „Saburov", însă suna cam oficial, apoi se gîndi să scrie „Alioşa", dar era neobişnuit, aşa că în cele din urmă scrise numai litera „A" şi puse punct.

După aceea îşi luă rămas bun de la mama Aniei. Ea nu bătu din palme, nici nu se văicări, ci primi liniştită vestea plecării lui. Liniştea asta era, pesemne, însuşirea familiei lor.

— Nu mai poţi aştepta ?

— Nu, trebuie să plec.

— Bine, pleacă.

Se apropie o clipă de el şi-l sărută pe obraz, exprimîndu-şi numai prin acest sărut îngrijorarea şi tulburarea pentru el şi pentru fiica ei.

La ora cinci fără zece minute Saburov porni spre spital, cercetînd atent pe fiecare trecător. În ajun băieţii tăiaseră pentru el o mladă groasă de vişin ; mergea şchiopătînd şi sprijinindu-se greoi în acest baston improvizat.

Camioanele porniră după ora cinci. Pe Saburov aveau de gînd să-l aşeze în cabina şoferului, dar el luă loc pe platformă, sperînd că

de acolo o va zări mai curînd pe Ania, dacă o va întîlni în drum. Culcat pe platformă, privea peste oblonul din stînga, cercetînd toate mașinile care veneau din direcția opusă. Dar Ania nu era în nici una din ele. Spre seară se făcu frig de-a binelea ; își îndesă cascheta peste urechi și-și ridică gulerul mantalei.

După trei kilometri, cotiră pe drumul principal care ducea de la Elton spre locul de trecere. Drumul fusese de mai multe ori distrus și de tot atîtea ori refăcut... Era plin de hîrtoape, încît camionul îl hurduca rău. Picioarele i se loveau dureros de fundul mașinii. În văzduh, la mare înălțime, se dădeau ultimele lupte aeriene de seară. Avioanele nemțești erau numeroase. Ale noastre apăreau numai din cînd în cînd, cîte două sau chiar cîte unul. În aer era probabil la fel de greu, ca și pe pămînt. Cît timp călători Saburov, nemții bombardară de două ori coloana. Autocamioanele goneau spre vad, încărcate pînă la refuz cu muniții, cu vite tăiate și cu saci.

În așezarea de pe mal, lîngă locul de trecere, văzu pe stradă sfărîmăturile unui avion „Messerschmitt", care fumegau încă. Ocolindu-le, ajunseră la locul de trecere. Nemții țineau așezarea sub focul susținut, însă destul de rar, al aruncătoarelor grele. În aparență, totul era ca și înainte, ca atunci cînd Saburov trecuse pe aici prima dată, numai vremea se făcuse rece. Volga își purta la fel valurile, dar ele păreau încătușate, greoaie și se simțea că,

azi-mîine, pe fluviu vor porni sloiuri de gheață.

Părăsind camioanele se îndreptară cu toții pe jos pînă la chei, de care se apropie un vaporaș cu un șlep. Saburov se gîndi că pe malul acesta n-o s-o mai întîlnească pe Ania. Se așeză pe nisip, și, încetînd să mai privească în toate părțile, își aprinse cu plăcere o țigară. Totdeauna i se părea că se face mai cald cînd fumează.

Vaporul acostă la chei. Cu vreo sută de metri în spate, pe mal, explodară cîteva mine. De pe vapor și de pe șlep, erau purtate, una după alta, brancardele cu răniți. Saburov ședea nepăsător și aștepta. Se grăbeau cu descărcarea și cu încărcarea, dar împrejur era mult mai puțin zgomot, decît atunci cînd trecuse prima dată. „S-au obișnuit", se gîndi el. Totul se făcea repede și cu îndemînare în jurul lui. Cînd privi spre orașul de pe partea cealaltă, acesta i se păru tot așa de obișnuit și se miră că n-a fost atîta timp acolo — optsprezece zile încheiate.

După ce-și arătă actele ofițerului care conducea îmbarcarea, Saburov porni pe podețul care ducea la un șlep distrus pe jumătate, care ținea loc de debarcader. În clipa aceea, se auzi strigat de Ania.

— Am știut c-am să te văd aici, spuse ea. Am știut că n-o să mă mai aștepți și că tot o să pleci la cinci. Vezi ?

— Da.

— Am sosit cu şlepul celălalt şi am instalat răniţii, apoi am rămas să te aştept. Acum mergem împreună acolo.

— Bine. Uite, spuse Saburov, luînd-o de braţ şi arătîndu-i malul celălalt, nu-i aşa că a început să fumege mai puţin ?

— Da, mai puţin.

— Dar vuietul e mai tare.

— Da, mai tare, încuviinţă ea. Tu nu mai eşti obişnuit cu el.

— Nu-i nimic, mă obişnuiesc îndată.

Porniră pe podeţul care se clătina, spre şlep, şi de pe acesta trecură pe vapor. Ania sări prima pe puntea vasului şi-i întinse mîna lui Saburov, ca să-l ajute să se urce. El îi prinse mîna şi sări cu o îndemînare la care nu se aşteptase. Avusese dreptate să plece : era sănătos, aproape sănătos.

Vaporaşul se depărtă de mal. Şedeau lîngă balustradă cu picioarele atîrnînd deasupra apei şi ţinîndu-se de stîlpi. Jos, unduia Volga, mînioasă, ca pe vreme de toamnă ; ici-colo sclipeau pe apa ei primele bucăţi de gheaţă.

— S-a răcorit, spuse Ania.

— Da.

Nici unul n-avea chef de vorbă. Stăteau unul lîngă altul şi tăceau.

Vaporul se apropie de mal. La prima vedere, totul era ca şi înainte, iar de aici, oraşul părea aproape acelaşi. Parcă nu se schimbase nimic în peisajul lui ; despre ei se putea spune acelaşi lucru, cu toate că în viaţa lor intrase ceva ce nu fusese pînă atunci, nici la el, nici la ea : amîndoi ştiau asta şi tăceau.

— Ce bine, spuse el cu jumătate de glas.

Şi ea îl îngînă, tot cu jumătate de glas.

— Bine.

Malul se apropia tot mai mult.

— Pregătiţi parîma de acostare ! strigă o voce de bas răguşit, la fel ca atunci, cu o lună şi jumătate în urmă.

Vaporul acostă la cheiul mai ruinat decît cel de pe malul celălalt. Saburov şi Ania coborîră printre ultimii şi, cu toate că pînă la regiment trebuiau să meargă împreună, lui Saburov i se păru că multă vreme n-o să aibă posibilitatea să facă ceea ce voia să facă acum ! O trase spre el, îi mîngîie părul şi o sărută. Mergeau alături. Erau nevoiţi să se caţere pe povîrnişul întunecos, presărat cu pîlnii de obuz. Din cînd în cînd Saburov se poticnea, însă mergea repede, aproape la fel ca ea. Sub picioarele lui, era iarăşi pămîntul Stalingradului — acelaşi pămînt rece şi tare, care nu fusese cedat nemţilor.

16

Erau primele zile ale lui noiembrie. Ninsese puţin şi, fiindcă nu se aşternuse destulă zăpadă, vîntul care şuiera printre dărîmăturile caselor părea deosebit de rece. De sus, aviatorii vedeau pămîntul acoperit de pete negre şi albe.

Pe Volga curgeau sloiuri de gheaţă. Trecerea devenise aproape imposibilă. Toţi aşteptau cu nerăbdare ca fluviul să îngheţe, în sfîrşit, de-a

binelea. Armata făcuse oarecare rezerve de hrană și muniții, dar nemții atacau necontenit și cu înverșunare, iar rezervele se topeau, văzînd cu ochii.

Acum, pe lîngă divizia lui Protenko, și o altă divizie fusese izolată de cartierul general al armatei. Nemții răzbiseră pînă la Volga, nu numai la nord de Stalingrad, ci și în trei locuri din oraș. A spune că luptele se dădeau în Stalingrad era prea puțin : aproape peste tot, luptele se dădeau chiar lîngă mal și doar în cîteva locuri distanța dintre nemți și Volga era de un kilometru și jumătate ; cîteodată, această distanță măsura numai cîteva sute de metri. Orice noțiune de siguranță dispăruse : întreg spațiul era străbătut de gloanțe și obuze.

În multe locuri puteai cuprinde cu privirea cvartale întregi, de la un capăt la celălalt. Fuseseră rase de pe fața pămîntului în urma bombardamentelor aeriene și a focului sistematic al artileriei ambelor părți. Nimeni nu-și mai putea da seama ce se află acum mai mult pe acest pămînt : piatră sau metal, și numai acela care știa ce neînsemnate stricăciuni produce, de fapt, unei clădiri mari un obuz de artilerie, fie el cît de greu, putea să-și dea seama ce cantitate de fier fusese azvîrlită peste oraș.

Pe hărțile statelor-majore, distanțele nu se mai măsurau cu kilometrul și cu străzile, ci cu casele. Se dădeau lupte pentru case răzlețe și aceste case figurau nu numai în rapoartele regimentelor și diviziilor, dar chiar în ale corpurilor de armate, care le trimiteau la comandamentul frontului.

Legătura telefonică a statului-major al armatei cu diviziile izolate mergea de la malul stîng la cel drept și din nou de la cel drept la cel stîng. Unele divizii se aprovizionau separat, prin danele lor proprii, care se aflau pe malul stîng, în fața lor.

De două sau trei ori, cei de la statul-major al armatei își apăraseră singuri cartierul, cu arma în mînă ; cît despre comandamentele diviziilor — acolo acest lucru devenise ceva obișnuit.

Trei sau patru zile după întoarcerea lui Saburov din spital, Protenko fu chemat la statul-major al armatei. Cu toate că Protenko își închipuia în genere situația reală, constată surprins cît de aproape de nemți se afla comandamentul — distanța nu era atunci mai mare de patru sute de metri.

Cînd, la întrebarea ce efectiv are, Protenko raportă că are o mie cinci sute de oameni și întrebă cu glas rugător dacă-i posibil să mai capete ceva în plus, comandantul armatei îl întrerupse, spunîndu-i că el, Protenko, se află poate omul cel mai bogat din Stalingrad și că, dacă va fi nevoie undeva de întăriri, oamenii vor fi luați tocmai de la el. Protenko, care făcuse un șiretlic la calcul și nu mai spusese că în ultimele zile trecuse de pe malul celălalt și-și sporise efectivul cu încă vreo sută de oameni din rîndurile necombatanților, tăcu și nu mai ridică această chestiune.

După partea oficială a convorbirii, comandantul plecă, iar în timpul mesei, Matveev, care era membru al Consiliului militar, dădu drumul la radio și ascultară mult timp posturile germane. Spre mirarea lui Proțenko, Matveev, care nu pomenise niciodată despre asta, știa destul de bine limba germană — în orice caz atît cît era necesar ca să traducă aproape tot ce transmiteau nemții.

— Tu simți, Alexandr Ivanovici, spuse Matveev, că ei au devenit totuși mai prudenți la vorbă ? Înainte vreme era altfel : năvăleau undeva în suburbiile orașului — țin minte că așa s-a întîmplat la Dnepropetrovsk — și țipau în gura mare : „L-am luat". Ba, mai mult, cînd se apropiau de Moscova, deși erau încă la treizeci de kilometri, declarau : „Mîine, parada". Dar acum, sînt în adevăr în oraș și au ocupat mai mult de jumătate din el — ce e drept, e drept — totuși nu pretind că au luat Stalingradul. Și nu mai dau termene precise. Care-i după tine cauza ?

— Noi, spuse Proțenko.

— Tocmai, noi. Și tu printre alții, și divizia, măcar că n-are acum decît o mie șase sute de oameni.

Proțenko fu neplăcut surprins de cifra asta atît de exactă, și se prefăcu mirat.

— O mie șase sute, repetă Matveev. Față de comandantul armatei n-am vrut să te dau de gol că ai ascuns o sută de oameni. Ar fi făcut tărăboi. În realitate însă sînt o mie șase sute, și te rog să nu mă contrazici.

Și rîse, mulțumit că-l prinsese cu ocaua mică pe pișicherul de Proțenko. Acesta rîse și el.

— Da, uite-așa, continuă Matveev, li-e frică să stabilească un termen. Asta-i bine... Senea, strigă el aghiotantului, dă-ne niște coniac ! Nu se știe cînd mai vine Proțenko la mine. Ai văzut cum curg sloiurile pe Volga ?

— Da, a început să înghețe cîte puțin, răspunse Proțenko. Sloiurile de gheață zgîrie lopețile. Fără îndoială că mîine nu se va mai putea trece de loc.

— Ei, noi am prevăzut asta, spuse Matveev. Numai să înghețe Volga mai repede. O singură rugăminte are acum întreaga Rusie : să înghețe mai repede.

— Dar poate nu ascultă, observă Proțenko.

— Poate, încuviință Matveev. În cazul ăsta o să fie greu. Dar... ridică un deget. Pentru acest „dar", să bem.

Își turnă coniac, îi turnă și lui Proțenko, și, după ce ciocni cu el, dădu păhărelul pe gît. Proțenko îi urmă exemplul.

— Acest „dar", spuse Matveev, sîntem noi și cu tine. Ne ascultă ori nu ne ascultă Volga, noi trebuie să rezistăm.

Proțenko se întoarse la divizie bine dispus și cu moralul mai ridicat. Faptul că în ziua aceea i se refuzase categoric completarea efectivului îi sădise în suflet, oricît de curios ar părea, o neașteptată liniște. Pînă acum, în fiecare zi calcula cu grijă pierderile și aștepta cu nerăbdare să-i sosească întăriri. Acum nu mai avea ce aștepta : trebuia să lupte numai

cu ce avea şi să se bazeze numai pe asta. Şi la urma urmelor, totul era clar, n-aveai ce-i face: tocmai aceşti oameni care trecuseră Volga şi stăteau împreună cu el pe acest mal vor trebui, cu preţul vieţii, să nu cedeze nemţilor acum cele cinci cvartale, care căzuseră în grija lor. Şi cu toate că Proţenko îşi imagina foarte limpede că, dacă aşa stau lucrurile, atît el însuşi cît şi majoritatea celor pe care-i cunoştea în divizie vor muri, probabil, aici la Stalingrad, pe malul acesta, se gîndea acum la perspectiva aceasta fără frică şi fără amărăciune. „Fie şi aşa. Ei, şi? Mă vor ucide pe mine şi pe mulţi alţii. Dar nemţii nu vor reuşi să facă nimic."

— Nimic! repetă el cu glas tare, aşa de tare că aghiotantul lui, care mergea în urmă, se apropie în fugă de el.

— Aţi ordonat ceva, tovarăşe general?

— N-au să facă nimic, repetă Proţenko. N-au să facă nimic, ai înţeles?

— Am înţeles, spuse aghiotantul.

Se aşeză în barcă. Cînd vîslaşii lăsau în apă lopeţile, se prindeau de ele, tot mai des, bucăţele de gheaţă.

— Îngheaţă, spuse Proţenko.

— Da, curg sloiuri, răspunse un ostaş de la lopeţi.

La această oră din zori, Saburov ieşise tocmai din adăpost, la aer, să respire...

Petea şedea lîngă intrare. Oamenii din batalion se cam împuţinaseră, aşa încît în ultimele zile el îndeplinea în acelaşi timp obligaţiile de

ordonanţă, de bucătar şi de santinelă. Văzîndu-şi căpitanul, Petea dădu să sară în picioare.

— Stai jos, spuse Saburov şi, rezemîndu-se de grinzile cu care era căptuşită intrarea adăpostului, rămase cîteva minute tăcut, ascultînd. Trăgeau rar; din cînd în cînd cîte o mină germană izolată trecea vuind deasupra capului, lovindu-se undeva departe, chiar de mal, sau căzînd în apă.

— Am lipsit mult, Petea?

— Mult, tovarăşe căpitan.

Petea se zgribuli.

— Ce, ţi-e frig?

— Oleacă.

— Du-te în adăpost, încălzeşte-te. Am să stau eu aici deocamdată.

Rămas singur, Saburov se întoarse spre stînga, apoi spre dreapta. Învălmăşeala în care intrase nu-i îngăduise să se orienteze în aceste cîteva zile, aşa încît acum priveliştea Stalingradului în plină noapte îl uimea.

În răstimpul cît Saburov lipsise de aici, Stalingradul se schimbase, devenind de nerecunoscut. Înainte, cît cuprindeai cu ochii, vedeai numai case pe jumătate dărîmate, dar care totuşi existau. Acum, ici-colo se întindeau în faţa ochilor locuri aproape pustii. Cele trei clădiri pe care le apăra batalionul lui Saburov nu mai existau în realitate: rămăseseră numai temeliile, pe care, pe alocuri, se păstraseră resturi de ziduri şi părţile de jos ale ferestrelor. Toate păreau nişte jucării de copii tăiate în două. În stînga şi în dreapta clădirilor, se întindeau numai ruine. Ici-colo

se înălţau coşuri. Acum, noaptea, tot restul se contopea în întuneric şi părea o cîmpie de piatră, presărată cu coline. Părea că toate clădirile au intrat în pămînt, şi deasupra lor s-au ridicat movilele unor morminte de cărămidă.

Saburov era uimit : toate acestea să se fi petrecut în cele optsprezece zile cît lipsise el ? Şi pentru prima oară simţi cît de măreţ era tot ce se întîmpla în jurul lui, cu participarea lui.

Întorcîndu-se în adăpost, Saburov, fără să se dezbrace, se culcă pentru o clipă pe pat şi adormi fără să-şi dea seama. Cînd se trezi, văzu cu mirare că, prin uşa adăpostului, pătrundea lumină. Judecînd după acest amănunt, dormise pe puţin patru ore. Probabil că Vanin şi Maslennikov, socotindu-l încă bolnav, plecaseră, hotărînd să nu-l trezească. Ciuli urechile — parcă era linişte — nu trăgeau mai de loc. Dar la urma urmelor era ceva firesc ; după toate aceste zile de atacuri neîntrerupte, trebuia să se lase, măcar pentru scurt timp, liniştea. Ascultă încă o dată cu atenţie : da, era linişte, oricît de ciudat ar fi fost.

Uşa se deschise şi Vanin intră repede ca întotdeauna, coborînd în fugă treptele adăpostului.

— Te-ai trezit ?

— De ce nu m-ai sculat ?

— La ce bun ? Cînd te mai întîlneşti cu o linişte ca asta ?...

— Ai fost la companii ?

— Da, am fost la a treia.

— Ei, cum e acolo sus ? Nu s-a întîmplat nimic deosebit ?

— Pînă acum, nimic, zîmbi Vanin. Aşa cum scrie prin ziare : „Lupte în zona Stalingradului“.

— Ce pierderi avem astăzi ? întrebă Saburov.

— Pînă acum, un mort şi cinci răniţi.

— Mult.

— Da. După proporţia dinainte nu-i mult, însă acum e mult. Dar din cinci răniţi, numai pe unul îl trimitem în spatele frontului, iar patru rămîn.

— Dar pot să rămînă ?

— Cum să-ţi spun ? Nu prea pot, dar în situaţia de azi pot... Tu cum te simţi, mai bine ?

— Mai bine. Unde-i Maslennikov ?

— A plecat la compania întîi.

Vanin zîmbi.

— Tot nu putem să ne împăcăm, căpitane, cu gîndul că batalionul nu mai e batalion. Tot le numim : „companii, plutoane, grupe“. Noi toţi la un loc, am devenit demult o companie, însă nu ne putem obişnui.

— Nici nu trebuie, spuse Saburov. Dacă noi, dragul meu, ne-am fi obişnuit cu ideea că nu sîntem batalion, ci companie, am fi fost nevoiţi să cedăm două clădiri din trei, deoarece o companie nu poate apăra trei clădiri, care pot fi apărate numai de un batalion. Dacă ne-am închipui măcar o clipă că sîntem doar o companie, am vedea că forţele ne părăsesc.

— Lasă, că şi-aşa nu ne prea ajung forţele, cîteodată.
— Pe cîte văd, ai căzut pradă pesimismului.
— Niţel. Mă uit la acest fost oraş şi mă doare sufletul. Ce, nu se cade?
— Nu se cade.
— Ei, dacă nu se cade, nu se cade, n-am ce să fac... Mi-a spus Maslennikov că ai de gînd să te-nsori, adăugă Vanin, după o pauză.
Vanin aflase de acest lucru înainte de sosirea lui Saburov, însă pînă acum nu scăpase nici un cuvînt.
— Da, spuse Saburov.
— Dar nunta?
— Nunta, altă dată.
— Cînd?
— După război.
— Nu, spuse Vanin zîmbind, nu se poate.
— De ce?
— Pentru că, după război, n-ai să mă chemi la nuntă.
— Ba am să te chem.
— Nu cred. În timp de război, totdeauna se spune: „O să ne căsătorim după război". Nu ne mai întîlnim noi. Tu ai să fii într-un loc, eu — în altul. Dar eu vreau să petrec la nunta ta. Nici nu ştii cum m-am plictisit aici fără tine, zău! Şi de ce oare? N-am stat de vorbă cu tine decît de cinci ori şi uite că fără tine m-am plictisit. Aşa că, n-o amîna prea mult.
Faţa lui Vanin exprima o tristeţe adîncă. Omul acesta, prin însăşi profesiunea lui, trebuia să se gîndească la alţii, să ocrotească şi

să compătimească pe alţii. Dar rareori îi trecea cuiva prin cap că, uneori, trebuia să fie ocrotit la rîndu-i, că pe el însuşi trebuia uneori să-l compătimeşti, că putea să aibă şi el, ca şi alţii, aceleaşi necazuri şi griji. Pe faţa lui Vanin era întipărită compătimirea omului care-şi simte sufletul amar şi greu, dar care — pentru că e bun — vrea mai ales ca ceilalţi să fie fericiţi.
— Bine, spuse Saburov. Cum porunceşti, comisare; dacă e să fie aici, atunci aici o să fie nunta. Ziua o alegem împreună?
— Împreună.
— Dar pe nemţi nu-i întrebăm?
— Nu, scutură Vanin din cap. De ce să-i întrebăm? Dacă ai să-i întrebi pe ei, atunci n-ai să ajungi pînă la nuntă.
— Dar ai tăi unde-s? întrebă Saburov, mustrîndu-se că, după obiceiul lui Babcenko, deşi lupta alături de Vanin, nu găsise pînă acum prilejul să-l întrebe dacă are familie şi unde anume.
— Ce-i cu ai mei? întrebă Vanin, posomorîndu-se deodată.
— Păi, da, familia, unde-i?
— Să nu vobim despre asta, spuse Vanin.
— De ce?
— Lasă. Nu ştiu despre ei nimic şi nu trebuie să vorbim despre asta, n-are nici un rost.
Se întoarse şi începu să cerceteze hîrtiile. Saburov tăcu, se aşeză mai comod în pat, se rezemă de perete şi, după ce-şi răsuci o ţigară, o aprinse.

Cuvintele lui Vanin despre nuntă îl făcuseră fără să vrea să-şi reamintească pentru a nu ştiu cîta oară de Ania. De cînd se despărţiseră pe mal, o văzuse o singură dată. După trei sau patru ore de la sosirea lui, simţind cît de înverşunate ajunseseră luptele, Saburov înţelese că una gîndise el alături de Ania şi alta se întîmpla în realitate, şi că hotărîrea lor de a fi împreună nu juca nici un rol în cele ce se petreceau împrejur. Ceea ce i se păruse atît de simplu acolo, la batalionul sanitar — să-l roage pe Proţenko ca Ania să fie numită infirmieră chiar la batalionul lui — rugămintea asta, simplă în aparenţă, era atît de nepotrivită acum, aici, încît nu putea deschide gura să vorbească despre această chestiune cu Proţenko.

Ania apăruse abia a treia zi, spre seară. Cu toate că avuseseră un sfert de oră timp să vorbească, nu-şi spuseră nici un cuvînt despre hotărîrile luate pe malul celălalt. Saburov îi era nesfîrşit de recunoscător Aniei că nu aducea vorba despre asta, aici. Ca pe orice bărbat, mai mult ca orice pe lume îl deranja senzaţia neputinţei... Indiferent ce cuvinte îi spusese pe malul celălalt, el nu putea să schimbe deocamdată nimic, şi totul trebuia să se petreacă întocmai aşa cum se petrecea.

Cînd Ania veni, el abia se întorsese după respingerea obişnuitului atac german şi şedea în adăpost cu Maslennikov... Intrînd în adăpost, ea se apropie repede de Saburov şi, nelăsîndu-l să se ridice, îl îmbrăţişă năvalnic, îl sărută de cîteva ori pe gură, cu buzele-i uscate şi fierbinţi, apoi se întoarse şi, apropiindu-se de Maslennikov, îi strînse mîna. Din toate mişcările, din privirea ei, Saburov înţelese imediat că ea nu va reîncepe vechea discuţie ; totuşi, prin felul cum venise, îi dădea a înţelege că nimic n-a fost uitat şi nu s-a schimbat, şi că ea e soţia lui.

Maslennikov ieşi. Nici Saburov, nici Ania nu-l opriră. Saburov ştia că el însuşi, în locul lui Maslennikov, ar fi făcut la fel. Zece minute stătură alături pe pat, îmbrăţişaţi, rezemîndu-se de perete. N-aveau chef să vorbească — probabil pentru că tot ce-ar fi putut să-şi spună ar fi fost lipsit de importanţă, în comparaţie cu faptul că şedeau alături, în mijlocul a tot ce-i înconjura. Zece minute de fericire, neîntunecate de gînduri de viitor. N-o întrebă unde se duce (ştia că după răniţi), nu-i spuse cîţi răniţi erau azi la batalionul lui (va afla asta şi fără el), n-o întrebă nici măcar dacă a mîncat sau nu. Simţea că aceste zece minute le sînt date numai ca să stea unul lîngă altul, în tăcere. Şi cînd Ania se ridică, el n-o opri.

Ea se sculă, îl luă de mîini, îl trase uşor spre sine, apoi îl lăsă, îşi lipi puternic buzele de obrazul lui şi ieşi, tăcută.

De atunci n-o mai văzuse. În ajun venise după răniţii lui Saburov altă soră şi-i adusese un răvaş mîzgălit cu creionul pe o bucată de hîrtie : „Sînt la regimentul lui Remizov. Ania." Saburov nu se supără că răvaşul era aşa de scurt. Înţelegea că nici un fel de cuvinte n-ar fi putut exprima acel sentiment înălţător

care-i lega. Prin aceste rînduri, Ania spunea, simplu, că-i sănătoasă și arăta unde se găsea. Probabil că, în clipa aceea, era chiar acolo, la Remizov, la numai cinci sute de pași de el, așa de aproape și totuși așa de departe !

O ploaie de obuze se abătu deodată, undeva, chiar deasupra adăpostului lui, apoi încă una și încă una, zguduind pămîntul. Saburov se uită la ceas și se gîndi, zîmbind, că nemții, ca de obicei, au pasiunea orei exacte. Începeau aproape totdeauna la ore fixe. Așa și acum. Salvele urmau una după alta.

Fără să-și pună mantaua, Saburov ieși din adăpost, în șanțul de comunicație. De jur împrejur nu se auzea decît vuietul bombardamentului de artilerie.

— Vanin, probabil că începe ceva. Telefonează la regiment ! strigă el, aplecîndu-se spre intrarea adăpostului.

— Telefonez. Legătura e ruptă, se auzi vocea lui Vanin.

— Petea, trimite agenții de legătură.

Petea sări din tranșee, străbătu în fugă cei zece metri care-l despărțeau de adăpostul oamenilor de legătură, se opri acolo vreo jumătate de minut, și în urma lui apărură doi ostași, care, fugind repede de la o dărîmătură la alta, porniră în lungul liniei telefonice spre postul de comandă al regimentului. Saburov îi urmări cu privirea. Vreme de un minut oamenii merseră repede, fără să se ascundă. Cînd, după aceea, nu departe de ei explodară cîteva obuze, oamenii se trîntiră la pămînt, se ridicară din nou, apoi se culcară și iar se ridicară. Saburov urmări cîteva minute cu privirea siluetele lor mici, pînă cînd dispărură după ruine.

— Legătura e restabilită ! strigă Vanin din adăpost.

— Ce spun ? întrebă Saburov, intrînd înăuntru.

— Spun că e foc pe tot frontul diviziei. Probabil că va fi un atac general.

— Maslennikov e la întîia ? întrebă Saburov.

— Da.

— Tu rămîi aici, îi spuse el lui Vanin, iar eu mă duc la a doua.

Vanin încercă să protesteze, dar Saburov își puse mantaua și ieși, strîmbîndu-se de durere.

I-ar fi fost greu să-și amintească mai tîrziu, în toate amănuntele, ceea ce se petrecu în cele patru ore care urmară. Noroc că dispozitivul batalionului era așa de aproape de nemți, că ei nu îndrăzneau să folosească aviația. Aruncau însă asupra batalionului, cu nemiluita, proiectile de toate felurile, în cantități nemaivăzute pînă atunci.

Nemții blocaseră într-atît străzile cu dărîmăturile caselor distruse, încît tancurile n-aveau pe unde trece ; totuși, cîteva din ele ajunseră pînă la limita posibilă și se apropiară chiar de clădirile unde se aflau oamenii lui Saburov. De după colțurile zidurilor distruse trăgeau, cu detunături scurte, tunurile lor de 55 mm. Toate aceste detunături se contopeau cu țăcănitul neîntrerupt al mitralierelor și al celorlalte arme automate.

De cîteva ori în aceste patru ceasuri, Saburov fu împroşcat cu pămînt, în urma exploziilor apropiate. Simţul primejdiei, pe care, ca mai toţi oamenii, şi-l păstra chiar şi în clipele cele mai grele, îi pierise de data asta, într-atît era de continuă primejdia. Se vede că acest simţ dispăruse şi la soldaţii pe care-i comanda. La drept vorbind, nu se putea spune că în aceste minute el îi comanda. Era alături de ei, dar ei făceau tot ce trebuia, chiar şi fără ordin. Trebuiau doar să stea pe loc şi, la cea mai mică posibilitate, să ridice capul — să tragă, să tragă mereu în nemţii care se tîrau, fugeau şi săreau de pe o dărîmătură pe alta.

Saburov simţi la început că atacul venea direct spre el, că tot ce se revărsa, se prăbuşea, mergea şi fugea, se îndrepta spre locul unde se afla el. Însă treptat începu mai degrabă să simtă, decît să înţeleagă, că lovitura e îndreptată mai spre dreapta şi că nemţii vor pesemne să taie, în sfîrşit, regimentul lui de cel vecin şi să ajungă la Volga. La capătul celei de a patra oră de luptă, intenţia asta se vădi pe deplin.

Plecînd de la compania a doua spre flancul drept, la întîia, care era în vîltoarea de iad a focului, la hotarul cu regimentul vecin, Saburov ordonă să fie mutată după el şi bateria de aruncătoare a batalionului.

— Tovarăşe căpitan, spuse nemulţumit comandantul companiei a doua Potapov.

— Ce-i ?

— Îmi luaţi ultima putere, se împotrivi Potapov cu vădită supărare, dînd braţele în lături.

— Unde-i mai greu, acolo iau şi bateria.

— Ei, azi aşa-i : acuma-i mai greu acolo, dar după o oră o să fie mai greu la mine.

— Nu trebuie să ne gîndim numai la noi, tovarăşe Potapov.

Altădată, fără îndoială că s-ar fi răstit aspru la Potapov, dar acum simţea că lui Potapov îi este groază (nu pentru el, ci pentru companie) să rămînă fără aceste aruncătoare de mine.

— Înţelegi, Ivan Ilici, spuse el, după părerea mea, nemţii presează acolo regimentul lui Remizov. Ar putea ajunge la Volga. Trebuie să-i lovim din flanc. Dă ordin să le care mai repede. Hai !

Îl privi pe Potapov drept în ochi şi, încredinţîndu-se că acesta a înţeles, îi întinse mîna.

— Hai, ţine-te. Ai să te ţii şi fără aruncătoare, te cunosc eu.

La compania întîi găsi un adevărat iad. Maslennikov, năduşit, roşu la faţă şi, cu tot frigul, fără manta pe el, cu gulerul bluzei descheiat, stătea rezemat cu spatele de colţul unui zid şi înfuleca dintr-o cutie de conserve bucăţele de carne, acoperite cu grăsime sleită, pe care le scotea repede cu o lingură. Alături de el erau culcaţi la pămînt doi ostaşi cu o puşcă mitralieră...

— Dați-i o lingură tovarășului căpitan, spuse el cînd îl văzu pe Saburov. Stați jos, Alexei Ivanovici. Mîncați.

Saburov se așeză, luă cîteva bucățele de carne din cutie și mușcă din pîine.

— De ce-i aici mitraliera?

— Uitați-vă, arătă Maslennikov spre locul unde, la vreo cincizeci de metri în fața lor, se înălța o dărîmătură de zid cu o bucată de balustradă și două ferestre care dădeau spre nemți. Am ordonat să scoată mitraliera de pe poziție. Acum ne cățărăm acolo tustrei. Și tragem direct din fereastră. De acolo se vede totul, ca-n palmă.

— Au să vă doboare, spuse Saburov.

— N-au să ne nimerească.

— Cînd au să vă observe, au să vă doboare cu primul obuz.

— N-au să ne nimerească, repetă cu încăpățînare Maslennikov.

Știa tot așa de bine ca și Saburov că vor fi dați jos, însă tocmai de aceea era hotărît să se cațere acolo, încredințat totuși că, în ciuda tuturor așteptărilor, pe el nu-l vor doborî și totul se va sfîrși cu bine.

— La dreapta au ocupat al șaptelea corp de case, în întregime, spuse el. Îl strîng cu ușa pe Remizov.

— Din al șaptelea nu mai trag? întrebă Saburov.

— Nu, se vede că i-au nimicit pe toți. Dacă vor merge așa mai departe, s-ar putea să ne taie azi în două. Maslennikov arătă spre mitralieră. Dar noi o punem pe fereastră și de

acolo îi împroșcăm direct. E și ăsta un ajutor, oricît de mic ar fi.

— Bine, spuse Saburov.

— Pot să plec? întrebă Maslennikov.

— Da.

Maslennikov se întoarse spre cei doi ostași care-l așteptau, le făcu semn cu capul și ieșiră toți trei din adăpost, îndreptîndu-se spre dărîmăturile clădirii. Alergau cîțiva pași, se trînteau la pămînt și iar o luau la fugă.

Saburov îi văzu cum ajunseră cu bine la clădire, cum se cățărară peste dărîmături și, trecîndu-și mitraliera din mînă în mînă, începură să urce pe resturile de scară. În clipa aceea, cîteva mine căzură alături de șanțul în care era Saburov, așa încît fu nevoit să se trîntească la pămînt.

Cînd se ridică, văzu că Maslennikov și ostașii se așezaseră la fereastră și deschiseseră focul. Peste cîteva minute, lîngă dărîmăturile zidului începură să explodeze proiectile germane. Maslennikov continua să tragă. La un moment dat, zidul fu învăluit de fum și de praf. Cînd fumul se risipi, Saburov văzu că toți trei continuau să tragă, dar mai jos de ei un obuz german făcuse în zid o gaură mare. Încă un obuz explodă, ceva mai sus, și Saburov văzu cum unul din mitraliori, desfăcînd brațele, ca și cum ar fi înotat pe spate, căzu de la etajul doi jos, pe pietre. Chiar dacă era numai rănit, de bună seamă că, în cădere, se făcuse praf.

Saburov văzu cum Maslennikov se culcă pe marginea ferestrei, strînse mîinile pîlnie și

strigă ceva de două ori, apoi se întoarse spre mitralieră și începu să tragă din nou. Deși nemții îl observaseră și trăgeau în el de la mică distanță, nu reușiseră încă să nimerească în deschizătura ferestrei.

Încă un obuz străpunse zidul, mai jos de Maslennikov — între etajul unu și doi. Zece minute mai tîrziu, mitraliorul al doilea fu aruncat de lîngă mitralieră și se clătină, gata să cadă; legănîndu-se, rămase așezat pe marginea ferestrei. Maslennikov lăsă mitraliera, se tîrî spre rănit și-l culcă în lungul zidului, ca să nu cadă. Cîteva secunde rămase așa, aplecat asupra lui, apoi se întoarse la mitralieră. Acum trăgea singur.

Între timp, de la Potapov sosiseră trei aruncătoare de mine — al patrulea fusese distrus pe drum. Saburov ieși împreună cu servanții și le amplasă după dărîmăturile împrejmuirii de zid. Deschiseră imediat foc asupra bateriei germane care trăgea în Maslennikov. Îndată ce aruncătoarele deschiseră foc, nemții descoperiră amplasamentul și zeci de obuze căzură pe tot terenul dimprejur.

Comandantul bateriei fu rănit de o schijă. Saburov preluă comanda. Acum nu-l mai urmărea pe Maslennikov; numai între comenzi își mai arunca din cînd în cînd privirile într-acolo. Nemții deplasară focul asupra aruncătoarelor, ușurînd astfel situația lui Maslennikov. Acesta tot mai stătea culcat și trăgea. Apoi, cînd Saburov se uită încă o dată într-acolo, văzu numai mitraliera — Maslennikov nu mai era. „L-or fi ucis?“ se întrebă el. Însă

peste cîteva minute Maslennikov apăru din nou pe zid: pesemne că i se goliseră încărcătoarele și umblase după altele.

Seara, aproape pe întuneric, Saburov fu împroșcat puternic cu pămînt. Se ridică cu greu, în fața ochilor îi jucau mii de scîntei aurii. Se așeză jos și-și prinse capul în mîini. Scînteile se răriră, și, ca prin ceață, începu să deslușească lucrurile dimprejur.

Petea, care se tîrîse pînă la el, îl întrebă ceva.

— Ce? făcu Saburov.

Petea șopti din nou ceva nedeslușit.

Saburov întoarse spre el cealaltă ureche.

— Nu v-a atins? întrebă Petea cu un glas ce i se păru lui Saburov neașteptat de puternic.

Își dădu seama atunci că una din urechi aproape îi asurzise.

— Nu m-au atins, spuse el și, aplecîndu-se, văzu că mantaua îi era despicată de-a curmezișul pieptului și sub ea era sfîșiată și bluza. Schija trecuse razant, abia atingîndu-l; aruncătorul de mine care stătea alături era strîmbat și țeava îi fusese smulsă de-a binelea.

Nemții continuau să tragă, dar ceva mai rar. Judecînd după focul lor, izolaseră totuși regimentul lui Remizov, fiindcă trăgeau acum mai mult spre dreapta și mai jos de Saburov, mai aproape de Volga. Saburov încercă să intre în legătură telefonică cu Vanin, dar îi fu imposibil — toate firele erau rupte în zeci de locuri.

Lupta începea să se potolească.

— Unde-i Maslennikov ? întrebă Saburov.
— Aici.
Îl văzu pe Maslennikov mai asudat, mai înfierbîntat şi mai obosit ca acum două ore.
— I-am ciocănit bine de acolo, spuse acesta.
Abia acum observă Saburov că pe fruntea şi pe obrazul lui Maslennikov se lăţea o vînătaie cît toate zilele.
— Te-au atins ? întrebă el.
— Nu, m-au azvîrlit jos : uitaţi-vă, mitraliera e distrusă, dar eu n-am nimic.
„Îl propun, gîndi Saburov. Neapărat îl propun. Chiar pentru «Erou». Să hotărască ei acolo. E într-adevăr un erou". Însă cu glas tare spuse numai atît :
— Dar ostaşii ?
— Unul s-a sfărîmat de pietre, pe celălalt l-am scos.
— Bine, spuse Saburov. Crezi că se potoleşte ?
— Se potoleşte, răspunse Maslennikov. Numai că mi se pare c-au ajuns totuşi la Volga.
— Da, mi se pare şi mie, spuse Saburov.
Tăcură.
O infirmieră cîrnă şi grasă se apropie tîrîş, gîfîind din greu, şi întrebă dacă mai sînt răniţi.
— Numai acolo, în faţă ! spuse Saburov. Să-i scoţi cînd s-o întuneca de tot.
Se gîndi că probabil acolo, la regimentul lui Remizov, care fusese izolat, Ania se tîrăşte şi ea tot aşa, după răniţi.
— Am să-i scot îndată, spuse sora.

— Nu te băga, o repezi Saburov. Nu te băga. Şi ar fi vrut ca, în clipa aceea, vreun alt comandant s-o oprească în acelaşi fel pe Ania. După zece minute se întunecă şi atunci puteţi să vă duceţi.
Sora şi cei doi sanitari se adăpostiră după pietre. Dacă Saburov nu le-ar fi spus „nu vă băgaţi", s-ar fi tîrît imediat înainte, însă întrucît fuseseră opriţi, erau bucuroşi că mai puteau sta zece minute aici.
În spate, explodară aproape în acelaşi timp vreo cincisprezece mine.
— Fac ultima tragere înaintea nopţii, spuse Maslennikov. Nu-i aşa, Alexei Ivanovici ?
— Da, întări Saburov.
— Se spune că pe Volga sloiurile curg fără încetare.
— Da, aşa se spune.
Saburov se rezemă de pietre, se întoarse cu faţa în sus şi abia acum observă că tot mai ninge. Fulgii de zăpadă îi răcoreau plăcut faţa înfierbîntată.
— Întoarce-te aşa, îi spuse el lui Maslennikov.
— Cum ?
— Ca mine. E straşnic !
Maslennikov se întoarse. Saburov vedea cum pe faţa lui cădeau fulgi de zăpadă.
— Plăcut ?
— Foarte, spuse Maslennikov. Cum credeţi, sloiurile au să curgă mult timp ?
— Nu ştiu, răspunse Saburov. Legătura cu Vanin nu s-a restabilit ?
— Nu încă, e tot întreruptă.

— Rămîi deocamdată aici, eu mă duc.

— Aşteptaţi, spuse Maslennikov. În curînd se întunecă.

— Taci. Doar nu sînt infirmieră. Vezi mai bine să nu se ducă ei acolo înainte de a se întuneca.

Ieşi din tranşee, sări peste dărîmături şi, ascunzîndu-se în spatele zidului, porni spre postul de comandă al batalionului.

17

— Legătura cu regimentul e restabilită, spuse Vanin în loc de salut, cînd Saburov intră în adăpost.

— Şi ?

— Se pare că ne-au tăiat de Remizov.

— Aşa mi se pare şi mie, spuse Saburov. Şi ce-au de gînd ?

— N-au spus. Probabil că aşteaptă ordinele lui Proţenko.

Tăcură un timp.

— Poate vrei un ceai ? întrebă Vanin.

— Este ?

În mod inconştient, lui Saburov i se părea că, după tot ce trăise cu puţin înainte, nimic din lucrurile obişnuite nu mai există pe lume.

— Fireşte că este, spuse Vanin. Numai că s-o fi răcit.

— N-are a face.

Vanin ridică ceainicul de pe podea şi umplu cănile pentru amîndoi.

— Dar votcă nu vrei ?

— Votcă ? Toarnă votcă.

Vanin turnă ceaiul la loc în ceainic şi umplu pe jumătate cănile cu votcă. Saburov bău pe nerăsuflate, aproape indiferent. Acum votca n-avea pentru el nici un gust, era doar o doctorie împotriva oboselii. Vanin ridică din nou ceainicul. Băură încet ceaiul, care se răcise. Nici unul n-avea chef de vorbă. Amîndoi ştiau că în acea zi se petrecuse un fapt despre care, mai pe urmă, comunicatele de pe front vor scrie poate : „La data cutare situaţia s-a înrăutăţit simţitor“, sau pur şi simplu : „s-a înrăutăţit“. După ce băură ceaiul, continuară să tacă. Să dea ordinele pentru ziua următoare, era prea devreme, iar despre ziua aceea, despre ceea ce fusese şi trecuse, nici unul nu voia să vorbească.

— Vrei să asculţi radio ? întrebă Vanin.

— Vreau.

Vanin se aşeză într-un colţ şi începu să învîrtească butonul vechiului aparat de radio. Mai întîi se auzi, ca din depărtare, muzică, însă după cinci minute conteni. Vanin răsuci butonul aparatului. În văzduh era tăcere. Apoi se auziră frînturile unei emisiuni bulgăreşti sau jugoslave ; desluşeau cuvinte cunoscute, ce semănau cu vorbele ruseşti, dar în acelaşi timp erau neînţelese.

— Nu prind nimic, spuse Vanin. Tace, parcă-i mort.

— Încearcă să prinzi Moscova, îl rugă Saburov.

Vanin răsuci butonul şi-l opri lîngă liniuţa cu inscripţia : „Moscova“. Ascultau atenţi.

— Şi Moscova tace, spuse Vanin.
— Nu se poate.
— Tace.
În clipa aceea, se auzi vocea puternică a unui om vădit emoţionat.
— Declar deschisă şedinţa comună a Sovietului de deputaţi şi a organizaţiilor de partid şi de masă din Moscova.
Timp de vreo două minute răsunară aplauze prelungite.
— Azi e în şase? se miră Saburov.
— După cum vezi.
— Dracu ştie. Toate mi s-au încurcat în minte. De dimineaţă mi s-a părut că-i cinci.
— De unde cinci? spuse Vanin. E chiar şase şi toate se petrec ca totdeauna. Nu se lasă să treacă nici un an. Nici anul trecut nu s-a uitat.
— Anul trecut n-am auzit. Eram în tranşee.
— Eu am auzit, spuse Vanin. Pe vremea aceea, aici la noi era linişte. Eram îngrijoraţi pentru cei din Moscova. Stăteam aici lîngă radio şi ascultam...
— La urma urmelor, tot noi o să învingem! spuse Saburov pe neaşteptate, cu voce tare, şi observînd că Vanin a auzit, şi se uită la el, repetă: Aşa o să fie, nu? Ce spui, Vanin?
— Desigur, răspunse Vanin.
— Cînd am ieşit din spital, un doctor care venea de la Elton mi-a spus că spre Elton şi în general pe toată reţeaua locală a căilor ferate se îndreaptă o mulţime de trupe, tunuri, tancuri şi altele. Atunci n-am crezut în vor-

bele lui, dar acum mă gîndesc: poate-i adevărat!
— S-ar putea, spuse Vanin. S-ar putea să fie adevărat.
— Numai că nouă nu ne mai dau nimic, urmă Saburov. Eu am lipsit optsprezece zile, ţi-au dat ceva în lipsa mea?
— Mi-a dat Proţenko vreo treizeci de oameni.
— Şi ăştia tot din rezervele lui din spatele frontului?
— Da, de acolo.
— Ăştia nu intră la socoteală. Încolo nimic, nu-i aşa?
— Nimic.
Vanin răsuci butonul aparatului. Era ora nouă, şi la ora asta radio-ul era plin de sunete. La diferite posturi se auzeau cuvinte străine, cînta o muzică, ceva maiestuos, un imn sau un marş, necunoscut nici lui Vanin, nici lui Saburov. Şi imensitatea lumii, cuprinsă în acest aparat micuţ, îmbrăcat în stofă modestă, părea că umple încăperea. De aceea lui Saburov adăpostul i se păru şi mai strîmt, şi-l năpădi tristeţea.
— Cîntă, spuse el. E ciudat că mai există şi altceva pe lume. Oraşe, ţări, muzică, teatre.
— De ce-i ciudat? întrebă Vanin.
— Nu, totuşi e ciudat. Deşi, dacă stai să te gîndeşti, nu-i nimic ciudat. Şi totuşi...
În adăpost se furişă Maslennikov, murdar, ud, pe jumătate îngheţat. Era pămîntiu la faţă şi slăbise în cursul acestei zile. Obrajii i se scofîlciseră, însă ochii îi scînteiau şi era în el

ceva tineresc, de neînvins, o flacără pe care războiul nu putea s-o stingă. Fără să-şi scoată boneta, ceru o ţigară, trase două fumuri, se aşeză, se rezemă de perete şi adormi pe loc cu ţigara în gură.

— E frînt, spuse Saburov şi, scoţîndu-i boneta încet, îi ridică cu băgare de seamă picioarele de pe podea şi le aşeză pe pat. Maslennikov nu se trezi. Fără să vrea, Saburov îi netezi părul cu palma :

— Ai adormit ?

Maslennikov nu răspunse.

— Doarme, spuse Saburov continuînd să-l mîngîie pe cap. Eu zic să-l propun pentru „Erou"... Tu ce zici, Vanin ?

— Nu ştiu, dădu din umeri Vanin. E băiat bun, însă pentru „Erou"...

— Pentru „Erou", pentru „Erou", stărui Saburov. Pentru „Erou", neapărat. Ce, erou e numai acela care doboară un avion ? Nu-i adevărat. El este un adevărat erou. Neapărat îl propun, şi tu ai să semnezi. Semnezi, nu-i aşa ?

— Sigur că semnez, spuse Vanin strîngînd din umeri. Dacă tu eşti convins de asta, atunci semnez.

— Semnăm, spuse Saburov, şi cu cît mai repede, cu atît mai bine. Totul trebuie făcut cîtă vreme omul trăieşte. E foarte bine dacă treaba asta se-ntîmplă în timpul vieţii. E bine şi după moarte, dar mai mult pentru cei din jur. Căci pentru cel care-a murit, e totuna.

— Da, aşa e, încuviinţă Vanin.

— Are numai douăzeci de ani, urmă Saburov. Dacă nu era războiul, el ar fi fost în primul, sau poate în al doilea an la institut. Dar acum pare ciudat pînă şi gîndul ăsta.

Telefonul începu să sune.

— Da, tovarăşe Popov, spuse Saburov. Ce fac ? Mă pregătesc de culcare. Bine, vin acum... Popov spune că mă cheamă Proţenko la el. De ce, nu ştiu. În orice caz, preia comanda. Da ?

— Am înţeles, spuse Vanin.

— Ia-o. Probabil că mă întorc repede... Însă pentru orice eventualitate...

Îi strînse mîna lui Vanin şi ieşi.

18

Era întuneric. Foarte aproape, deasupra primei linii a nemţilor, atîrnau în semicerc rachetele lor albe de semnalizare. Saburov mergea obosit alături de un pistolar, poticnindu-se şi simţind că adoarme de-a-n picioarelea.

— Stai, spuse el la jumătatea drumului. Vreau să mă odihnesc o clipă.

Se aşeză pe o bucată de cărămidă şi se gîndi cu amărăciune că începe să-l cuprindă oboseala, nu cea care vine în fiecare zi spre seară, ci o oboseală lungă, statornică, de care erau cuprinşi mulţi oameni, după un an şi jumătate de lupte. Stătură aşa cîteva minute şi apoi porniră mai departe.

Pe Proţenko nu-l găsiră numaidecît. În timpul celor patru zile de cînd Saburov nu mai fusese la el, se mutase şi lor nu li se spusese nimic. Postul lui de comandă fusese instalat,

ca şi cel al lui Saburov, într-un canal subteran, însă într-unul foarte mare, de patru metri, care servea ca un fel de arteră principală a oraşului şi cobora spre Volga.

— Ei, cum îţi place noua mea locuinţă, Alexei Ivanovici ? îl întrebă Proţenko. Bună, nu-i aşa ?

— Nu-i rea, tovarăşe general. Mai ales că aveţi cinci metri deasupra capului.

— Cînd pică o bombă, numai vesela se sparge prin casă, atît. Dar stai jos.

Saburov se aşeză.

— Ceai, ceru Proţenko.

Plantonul aduse repede ceaiul.

— Bea.

Saburov bău o ceaşcă de ceai fierbinte, care-i fripse buzele. Spera să-i piară somnul, dar somnul nu se dezlipea de el. Cu greu se stăpîni să nu moţăie în faţa generalului.

— Tu eşti tot pe locul dinainte ? întrebă Proţenko.

— Da.

— Va să zică, nu ţi l-a distrus bombardamentul ?

— Aşa se pare, tovarăşe general.

Saburov observă că în timpul acestei flecăreli Proţenko îl privea foarte atent, parcă l-ar fi văzut pentru prima oară.

— Cum te simţi ? întrebă Proţenko.

— Bine.

— Nu vorbesc de batalion, ci de tine. Cum te simţi ? Te-ai însănătoşit ?

— M-am însănătoşit, răspunse Saburov.

Proţenko tăcu şi îl privi din nou cu luare-aminte.

— Vreau, Alexei Ivanovici, să-ţi dau o însărcinare, spuse el, deodată aspru, ca şi cum s-ar fi convins că poate să-i dea această însărcinare şi că Saburov e capabil s-o îndeplinească. Pe Remizov l-au izolat.

— Ştiu, tovarăşe general, spuse Saburov.

— Ştiu că ştii. Dar asta nu-mi uşurează cu nimic situaţia. Eu ştiu că l-au izolat, însă nu ştiu ce-o fi acolo la el : cine trăieşte, cine a fost omorît, cîţi au rămas, ce pot să facă, ce nu pot — nu cunosc nimic. Radioul lui tace, de parc-ar fi mort. Cu siguranţă că a fost distrus. Dar eu trebuie să ştiu, şi încă azi, înţelegi ?

— Înţeleg.

— Mai tîrziu poate va fi mai uşor ; cînd va îngheţa Volga, se va putea merge pe gheaţă. Dar azi trebuie să te duci acolo, pe mal. Am controlat. În principiu se poate trece pe acolo, fiindcă nemţii au ajuns pe mal, însă n-au coborît la apă. Noi, cu focul, nu i-am lăsat să coboare şi probabil că Remizov nu i-a lăsat din partea cealaltă. Pe scurt, n-au coborît la apă. Tu trebuie să mergi pe sub mal, pe lîngă apă. Şi să execuţi misiunea... Proţenko făcu o pauză, se uită la faţa obosită a lui Saburov şi adăugă aspru : Chiar în noaptea asta. Îmi trebuie un om care să poată afla totul precis — şi care, dacă comandanţii au fost ucişi, să preia comanda. Uite un ordin pentru această eventualitate. Şi împinse o hîrtie pe masă. Te aştept să vii înapoi în noaptea asta, sau, dacă rămîi

acolo, am să-l aştept pe cel pe care ai să-l trimiţi. După cum va fi cazul. Ai de gînd să mergi singur, sau însoţit de pistolari ?

Saburov rămase o clipă pe gînduri.

— Pe lîngă apă nu sînt nemţi ?

— Foarte puţin probabil.

— Dacă dau peste nemţi, atunci nici doi pistolari nu mă salvează, spuse, scuturînd din umeri, Saburov. Dar dacă nu-s decît trageri obişnuite, atunci singur pot să mă strecor mai neobservat. Eu unul aşa văd situaţia.

— Cum crezi.

Saburov ar fi vrut foarte mult să mai stea încă vreo cinci minute aici, la căldură şi în siguranţă, însă observînd că Proţenko se pregătea să se ridice, ceea ce însemna sfîrşitul convorbirii, se grăbi să i-o ia înainte.

— Îmi permiteţi să plec ?

— Pleacă, Alexei Ivanovici.

Proţenko se ridică, îi strînse mîna, nu mai puternic şi nici mai îndelung ca de obicei, ca şi cum ar fi vrut să spună cu asta că totul e în ordine şi n-are motive să se despartă de el într-un mod deosebit.

Saburov intră după paravanul despărţitor, în a doua încăpere a adăpostului, unde şedea aghiotantul lui Proţenko, Vostrikov, pe care-l cunoştea bine — un băiat mărginit, care le făcea pe toate anapoda, dar pe care generalul îl preţuia pentru vitejia lui fără margini.

— Plecaţi, tovarăşe căpitan ? întrebă Vostrikov.

— Da. Ascultă, Vostrikov, am să las la tine automatul meu.

— Bine, va fi în siguranţă.

Saburov puse arma în colţ.

— Acum, încă ceva. Dă-mi două „lămîi", sau, mai bine, trei-patru bucăţi. Ai ?

— Am.

Vostrikov cotrobăi într-un ungher şi, nu fără oarecare regret, îi dădu lui Saburov patru grenade mici „F-1" : le şi legase grijuliu cu sfoară, ca să poată fi agăţate de centiron. Fără grabă, Saburov le prinse cîte două de fiecare parte a centironului, controlînd în prealabil dacă inelele rezistă.

— Mai încet, spuse Vostrikov, aşa o să le smulgeţi.

— Nu-i nimic.

Potrivindu-şi grenadele, Saburov desprinse tocul nemţesc triunghiular care-l incomoda, îl aşeză lîngă arma automată şi-şi puse la stînga, sub haina vătuită, „parabellum"-ul.

— V-a cinstit înainte de plecare ? întrebă Vostrikov, făcînd cu ochiul în direcţia uşii, după care se afla Proţenko.

— Nu.

— Cum se poate ?

— Nu ştiu.

Saburov îi strînse mîna şi ieşi.

— Vostrikov ! strigă Proţenko.

— Ordonaţi.

— Ce făceai acolo ?

— Nimic. Căpitanul Saburov s-a pregătit.

— Ce a pregătit ?

— A lăsat automatul şi a luat grenade de mînă.

— Bine, pleacă.

Generalul rămase pe gînduri... La drept vorbind, îl trimitea pe Saburov nu numai pentru că, după părerea lui, acesta putea să-l înlocuiască în caz de nevoie pe Remizov, dar poate şi pentru că mai restabilise odată legătura cu comandamentul armatei şi Proţenko simţea că tocmai Saburov era capabil s-o restabilească şi acum. Şi deşi era limpede că acum era aproape imposibil s-o facă, totuşi această impresie stăruia în mintea lui Proţenko. Şedea la masă şi se gîndea temeinic, amănunţit, la cele ce aveau să se întîmple. Se întoarce Saburov sau, rămînînd acolo în locul comandantului de regiment, trimite pe cineva încoace, totuna e ; într-un fel sau altul, aceste patru sute de metri de mal rîpos pe care s-au cocoţat nemţii trebuiesc recucerite. Proţenko îl chemă pe şeful său de stat-major şi amîndoi, cu creioanele în mînă, socotiră cîţi oameni le rămăseseră pentru această noapte. Cu două săptămîni în urmă, această cifră l-ar fi speriat pe Proţenko, dar între timp se deprinsese în aşa măsură cu sărăcia lui, încît după ce făcu socoteala, i se păru că nu stă chiar aşa de prost. Nu ştia care era situaţia la Remizov, însă aici, în celelalte două regimente, fuseseră înregistrate mai puţine pierderi decît era de aşteptat.

Cu ce forţe să recucerească malul ? Nici nu putea fi vorba să scoată de pe poziţii vreun batalion ; trebuia să ia din fiecare subunitate cîteva zeci de oameni şi să formeze, pentru

noaptea următoare, un detaşament de asalt. Altă ieşire nu vedea.

— Ei, cum aţi hotărît, tovarăşe general ? întrebă şeful de stat-major.

Proţenko luă o foaie de hîrtie şi calculă el însuşi efectivul detaşamentului...

— Uite, spuse el, aici scrie cîţi oameni şi de unde să fie luaţi. În timpul nopţii adu oamenii aici, la rîpă. Ziua îi organizăm, îi pregătim, iar mîine noapte, dacă om trăi, recucerim malul.

Proţenko era posomorît. Zîmbetul lui şiret nu-i lumină nici măcar o clipă faţa.

— Semnaţi raportul către cartierul general al armatei, spuse şeful de stat-major, scoţînd hîrtia din mapă.

— Raportul despre ce ?

— Ca întotdeauna, despre evenimente.

— Care evenimente ?

— De azi.

— Despre care ?

— Cum despre care ? întrebă pe un ton oarecum nedumerit şi iritat şeful de stat-major. Despre faptul că nemţii au ajuns la Volga, despre faptul că l-au izolat pe Remizov.

— Nu iscălesc, spuse Proţenko, fără a întoarce capul.

— De ce ?

— Pentru că n-au ajuns şi nu l-au izolat. Opreşte raportul.

— Dar ce să raportez ?

— Azi, nimic.

Şeful de stat-major îşi dădu braţele în lături, a mirare.

— Știu, spuse Proțenko. Îmi iau răspunderea pentru reținerea raportului timp de două zeci și patru de ore. Recucerim malul și raportăm totul odată. Dacă-l recucerim, au să ne ierte această tăcere.

— Dar dacă nu ? întrebă șeful de stat-major.

— Dacă nu-l recucerim, spuse Proțenko cu o seriozitate posacă, ce nu-i era obișnuită, atunci n-au să aibă pe cine ierta. Am să conduc personal acest detașament de asalt. Ai înțeles ? Ce te uiți, Egor Petrovici ? spuse el pe alt ton șefului de stat-major. Ce te uiți așa la mine ? Crezi că mi-e frică de răspundere ? Nu mi-e frică. N-am cunoscut teama și n-o cunosc nici acum. Nu vreau să se știe că nemții au răzbit și aici la mal. Da, nu vreau. Eu raportez la comandamentul armatei, de la armată raportul merge la statul-major al frontului, de la front — la Marele Cartier general. Nu vreau. Ar fi o durere pentru întreaga Rusie. Înțelegi ? Nu vreau să mîhnesc toată Rusia. Și apoi, chiar dacă raportez, ei tot au să spună : „Proțenko, ia-l îndărăt". Și n-au să ne dea nici un soldat. Atunci, e mai bine să-l iau îndărăt singur, fără ordine speciale. Iau toate necazurile asupră-mi. Înțelegi ?

Șeful de stat-major tăcea.

— Ei, dacă înțelegi, urmă Proțenko, atunci e bine. Iar dacă nu înțelegi, treaba ta. Tot ai să faci așa cum ți-am ordonat. Asta-i tot. Treci le executare...

Ieși din adăpost. Noaptea era întunecoasă, șuiera vîntul și cădeau fulgi mari de zăpadă.

Proțenko se uită în vale. Acolo, printre dărîmături, se zărea Volga, care începuse să înghețe. De sus, părea nemișcată și în întregime albă. Peste tot, pe pămînt, se așezaseră pete de chiciură. Pe alocuri, în gropi, se cuibărise zăpada care căzuse toată ziua. Mai spre dreapta, pe mal, pocneau des aruncătoarele de mine și se auzea schimbul de focuri.

Proțenko se gîndi la Saburov, care acum se tîra, probabil, în direcția aceea și, fără să vrea, îl cuprinse un tremur. Pămîntul era rece, jilav și, desigur, era greu să te tîrăști, dar să mori împotmolindu-te în acest noroi lunecos și rece era și mai penibil, și mai umilitor.

De la compania instalată pe mal, Saburov luă un pistolar și ajunse împreună cu el pînă la niște dărîmături care se înălțau singuratice pe locul unde se aflau ultimele mitraliere și de unde trebuia să coborî drept spre Volga, furișîndu-te pe lîngă nemți.

Comandantul companiei îi propusese să meargă cu ostașul pînă la destinație, pînă la Remizov, dar căpitanul îl refuzase ca și pe Proțenko.

Agățîndu-se de cărămizile care ieșeau afară din pămînt și de bulgării de noroi înghețat, Saburov coborî încet povîrnișul. Acum era chiar lîngă apă ; își aducea bine aminte de locul acesta : cîndva, la început, trecînd fluviul, debarcase cu oamenii lui tocmai aici. Fîșia îngustă de pămînt cobora în pantă lină și deasupra ei se ridica, ieșind în relief, malul etajat, de lut. Pe alocuri se vedeau rămășițele fostelor debarcadere ; pe pămînt erau împrăș-

tiate bîrne arse. Dinspre Volga sufla un vînt rece. Abia ajunse lîngă apă — şi Saburov simţi cum îl pătrunde frigul.

Fluviul era alb. Dacă Saburov ar fi mers chiar pe lîngă firul apei, silueta lui ar fi fost vizibilă de pe mal. De aceea hotărî să meargă puţin mai sus, mai aproape de rîpă. Înainte de a pleca, se înţelesese cu comandantul companiei ca, în cazul cînd nemţii vor începe să tragă asupra lui, compania, la rîndul ei, să deschidă imediat focul cu mitralierele asupra întregii pante. Nu era un sprijin tocmai sigur, dar era totuşi un ajutor pentru prima jumătate a drumului. Mai departe venea greul cel mare. Pe Remizov nu-l putea înştiinţa în nici un fel şi fără îndoială că, observînd un om, cei de acolo aveau să deschidă focul. Nu-i rămînea decît să se bizuie pe noroc.

Prima sută de metri înaintă fără să se culce la pămînt, străduindu-se să calce fără zgomot şi în acelaşi timp cît mai repede. Nu trăgea nimeni. Malul era pustiu ; o singură dată se împiedică de ceva şi căzu pe brînci. Ridicîndu-se, pipăi obstacolul : era un cadavru îngheţat şi pe întuneric îi fu greu să-şi dea seama dacă era un om de-al lui, sau un neamţ. Saburov păşi peste cadavru.

Dar abia făcu doi paşi şi pe dinaintea lui zbură o rafală piezişă de gloanţe trasoare. Probabil că în cădere făcuse totuşi zgomot. Se tîrî repede într-o parte şi se culcă după bîrnele arse, aruncate pe mal. Nemţii traseră încă vreo cîteva rafale şi luminară o clipă o fîşie de mal, în spatele lui Saburov, acolo unde

zăcea cadavrul. Nemţii îşi închipuiau că era un om viu. Rafalele cădeau tot mai aproape şi, în sfîrşit, una nimeri direct în cadavru. Ghemuit după bîrne, Saburov continua să aştepte. Socotind probabil că omul care le tulburase liniştea e mort, nemţii încetară focul.

Saburov porni mai departe. Acum se tîra fără să se mai dezlipească de pămînt şi străduindu-se să nu facă nici cel mai mic zgomot. Dădu peste încă două sau trei cadavre. Pe urmă se lovi dureros de o piatră şi înjură în gînd. I se păru că înaintea lui se mişca ceva. Se opri şi trase cu urechea ; desluşi plescăitul apei. Se tîrî încă vreo cîţiva paşi. Plescăitul se auzea acum mai clar : parcă scotea cineva apă cu găleata. Deodată îşi aminti că, în copilărie, în urma unui rămăşag cu colegii, trecuse noaptea prin cimitirul oraşului şi, ca o dovadă, adusese nişte floricele de porţelan dintr-o coroană pusă pe un mormînt, tocmai în fundul cimitirului. Acum îi era aproape tot aşa de urît ca şi atunci.

Se mai tîrî cîţiva paşi şi văzu o siluetă care apăruse după scheletul unei bărci. Omul porni încovoiat, la început în altă direcţie, pe urmă, ocolind grămada de bîrne, se îndreptă spre el.

Saburov aştepta. N-avea nici un gînd, era numai aşteptare : uite, acum omul va face încă un pas, apoi încă unul şi pe urmă îl va putea ajunge. Cînd omul făcu încă un pas, Saburov întinse mîna, îl prinse de picior şi-l trase cu putere spre el.

Căzînd, omul scoase un ţipăt înfricoşător şi, în aceeaşi secundă, Saburov simţi că-l loveşte

ceva în cap și un șuvoi de apă rece îi înfioară corpul. Omul nu striga nici în rusește, nici în nemțește, ci scotea un simplu și deznădăjduit „a-a-a"... Saburov îl lovi cu pumnul peste față, cu toată puterea. Atunci, strigînd ceva în nemțește, omul îi prinse mîna și-și înfipse dinții în ea. Saburov, simțind că acuma-i totuna dacă-i liniște sau nu, își scoase cu mîna liberă „parabellum"-ul și trase de cîteva ori în șir, proptind țeava pistolului de-a dreptul în corpul neamțului. Acesta zvîcni o dată, apoi rămase nemișcat.

De sus răsunară rafale de arme automate și gloanțele împroșcară pămîntul de jur împrejur. Cîteva din ele loviră cu zgomot căldarea. Saburov pipăi această căldare răsturnată lîngă el și, văzînd că era legată de o frînghie, înțelese că neamțul venise la Volga după apă.

De sus trăgeau tot mai des.

„Coboară sau nu? se întrebă Saburov. Nu, nu coboară, li-e teamă", se gîndi el, văzînd că trăgeau din toate părțile, dezordonat și la nimereală.

Se culcă, sprijinind cadavrul cu umărul, în așa fel încît mortul era pe jumătate culcat peste el și-l ferea de gloanțe.

„Cînd o să se isprăvească?" se întrebă Saburov. Simțea că înțepenește, fiindcă neamțul, căzînd, vărsase peste el toată apa din căldare. Era insuportabil de frig. Cei de sus continuau să tragă și ar fi putut s-o țină așa toată noaptea. Saburov împinse cadavrul în lături și se tîrî mai departe. Gloanțele șfichiuiau pămîntul ba în fața, ba în spatele lui; izbutise să se

tîrască vreo treizeci de pași; nemții trăgeau acum aproape de-a lungul întregului mal, dar tocmai pentru că trăgeau atît de mult Saburov era convins că nu-l vor nimeri.

Se tîrî cincizeci, o sută de pași. Pe mal tot mai trăgeau. Încă cincizeci de pași...

Mîinile îi erau așa de amorțite, că nu mai simțea pămîntul. Focurile împușcăturilor se vedeau bine, acolo pe mal, de unde trăgeau. Și din spate, de unde venea el, și din față, dinspre regimentul lui Remizov, se vedeau acum gloanțe trasoare, zburînd în direcția nemților care trăgeau. Focul se întețea; nemții începură să tragă tot mai rar în jos, răspunzînd mai des în stînga și în dreapta. Atunci Saburov sări în picioare și o luă la goană — nu putea să se mai tîrască. Fugea, poticnindu-se, sărind peste bîrne. Îi fulgeră prin minte gîndul că acolo, la Remizov, oamenii trebuie să fi înțeles că inamicul trăgea în unul de-al lor. Deși era noroi și întuneric, fugea foarte repede. Se opri, mai bine zis căzu, abia atunci cînd cineva îi puse o piedică. Căzu cu fața în noroi și se lovi la umăr; atunci cineva îi sări în cîrcă și începu să-i răsucească mîinile.

— Cine-i? întrebă o voce răgușită.

— Un om de-al vostru, la dracu, spuse Saburov, cine știe de ce, tot în șoaptă, și simțind cum îi răsucește degetele, lovi cu mîna liberă pe unul din cei care tăbărîseră pe el. Omul se rostogoli.

— De ce dai? se auzi vocea.

— Îți spun că-s de-ai voștri. Duceți-mă la Remizov.

Nemţii auziseră probabil gălăgia şi traseră într-acolo cîteva rafale. Se auzi un geamăt.

— Ce, te-a lovit? întrebă o voce.

— În picior, mă doare.

— Pe aici, spuse cineva şi, apucîndu-l pe Saburov de braţ, îl tîrî înainte.

Alergară cîţiva paşi şi se ascunseră după rămăşiţele temeliei unui zid.

— De unde vii? întrebă aceeaşi voce.

— De la general.

— Cine eşti, nu văd în întuneric.

— Căpitanul Saburov.

— A, Saburov... Eu sînt Grigorovici, şi Saburov îi recunoscu îndată glasul. Tu mi-ai dat brînci? Ei, nu-i nimic, ca de la un vechi prieten.

Grigorovici era unul dintre ofiţerii de stat-major pe care Proţenko, cu o lună în urmă, îl trimisese la propria-i cerere să preia comanda unei companii.

— Haidem la Remizov, spuse Grigorovici.

— Remizov trăieşte?

— Trăieşte, dar stă culcat.

— Ce, e rănit grav?

— Nu chiar atît de grav, răspunse Grigorovici rîzînd scurt. Dar e rănit într-un loc cam incomod. Azi toată ziua a înjurat de mamă, fără întrerupere. Vorbind ştiinţific, i-au ciuruit fesa cu gloanţele, aşa că ori stă culcat pe burtă, ori merge cu chiu cu vai, însă nu-i în stare să şadă pe scaun.

Saburov rîse fără să vrea.

— De ce rîzi? întrebă Grigorovici.

— Da, e caraghios...

— Ţie ţi se pare caraghios, spuse Grigorovici, dar pe noi, din pricina proastei sale dispoziţii, ne bate toată ziua la cap. Nouă nu ne arde de rîs.

Saburov îl găsi pe Remizov într-un adăpost strîmt, culcat pe burtă în pat, pe un maldăr de perne aşezate sub cap şi sub piept.

— De la general, da? întrebă nerăbdător Remizov.

— De la dînsul, răspunse Saburov. Să trăiţi, tovarăşe colonel.

— Bună seara, Saburov. Mă aşteptam să vină cineva de la general şi am ordonat să nu deschidă focul. Ei, cum e acolo, la voi?

— Totul e în ordine, spuse Saburov, cu excepţia faptului că de la generalul Proţenko pînă la colonelul Remizov sîntem nevoiţi să ne tîrîm pe burtă.

— Mai rău e cînd eşti nevoit să stai culcat pe burtă, spuse Remizov şi trase o înjurătură lungă, cu înflorituri. Pe urmă, clipind şiret, îl privi pe Saburov pe sub sprîncenele-i stufoase şi cărunte, şi întrebă: Probabil că ţi-au spus c-am fost rănit?...

— Mi-au spus, recunoscu Saburov.

— Ei, sigur, sînt bucuroşi să bîrfească: „Comandantul regimentului e rănit într-un loc buclucaş"... Stai niţel, se întrerupse deodată, dar dumneata de ce eşti plin de sînge? Eşti rănit cumva?

— Nu, spuse Saburov, am ucis un neamţ.

— Dar scoate-ţi măcar haina vătuită. Hei, Şarapov, adu-i căpitanului nişte apă de spălat şi pufoaica mea! Scoate-o, scoate-o.

Saburov începu să se descheie.

— Ei, ce-a ordonat generalul ?

— Să aflu care-i situația și să raportez, spuse Saburov, trecînd sub tăcere faptul că Proțenko se aștepta la mai rău și-i ordonase să ia comanda regimentului.

— Păi, ce să spun despre situaţie, rosti Remizov, situația nu-i atît de rea, pe cît e de rușinoasă. Am cedat o bucată de mal. Comisarul regimentului a fost omorît. Doi comandanți de batalion — la fel. Eu, după cum vezi, trăiesc. Trebuie să restabilim situația. Generalul e dispus să restabilească situația ?

— Cred că m-a trimis aici tocmai pentru că are în vedere acest lucru, răspunse Saburov.

— Tot așa mă gîndeam și eu. Trebuie s-o restabilim din ambele părţi, fireşte, spuse Remizov. Asta înseamnă că, după ce te încălzeşti, trebuie să pleci înapoi.

— Trebuie, încuviință Saburov.

— Poţi să rămîi la mine. Am să trimit acolo un ofițer. Ce ordin ai ?

— Nu, mă întorc eu, spuse Saburov.

— Semion Semionovici, strigă Remizov.

Intră un maior, șeful de stat-major.

— Schița pozițiilor noastre e gata ?

— Acum terminăm, spuse maiorul. O punem la punct.

— Mai repede, mai repede. Mişcaţi-vă... Dumneata mi-ai luat-o înainte, i se adresă colonelul lui Saburov, eu însumi voiam să trimit un ofițer de legătură. Uite, facem schița, ca totul să fie exact. De asta am și întîrziat.

Îndată e gata ; trimit cu dumneata și un ofițer de legătură. Pe Filipciuk îl cunoști ?

— Nu, nu-l cunosc, spuse Saburov.

— E din regimentul meu. Un comandant bun, îndrăzneț. O să meargă cu dumneata ; cum e gata schița, plecați.

Remizov încercă să se ridice puțin și din nou înjură de mama focului.

— Închipuieşte-ţi unde m-au nimerit. Am un nărav prost — nu pot sta locului o clipă : dacă nu mă mişc, nu pot gîndi, nici comanda — nu-s bun de nimic. Nu știu de unde îmi vine năravul ăsta. Totuși am trecut de cincizeci de ani, ar fi timpul să mă dezvăț... Șarapov ! strigă el din nou.

Apăru ordonanța.

— Șarapov, ajută-mă să mă dau jos din pat.

Șarapov îl luă de umeri și-l ajută să se scoale. Remizov ofta, gemea și înjura, reușind să le facă pe toate în același timp. Sculîndu-se și strîmbîndu-se de durere, străbătu în fugă de cîteva ori adăpostul.

— Schița e gata ?

— Gata, răspunse maiorul, întinzîndu-i hîrtia.

— Uite aici, lîngă schiță, e scris tot, spuse Remizov, luînd, mai bine zis smulgînd, din mîna maiorului hîrtia și continuînd să alerge. E scris tot, și ce am, și unde anume, și ce se poate face din parte mea. Știi, toate s-au petrecut cam în același timp : i-au omorît pe ambii comandanți de batalion, l-au omorît pe comisar și m-au rănit pe mine. Într-o jumătate

de oră pe toți. Toată tărășenia s-a petrecut tocmai atunci.

— Aveți pierderi mari? întrebă Saburov.

— Un batalion aproape nu mai există. Acela care ocupa malul. Însă celelalte două au rămas așa cum au fost. În concluzie, mai putem lupta, și încă destul de bine!

— Dar cu evacuarea răniților cum stați? întrebă Saburov cu o undă de șovăială în glas. Se pregătise mult pentru această întrebare. Știa că Ania era aici, la regimentul lui Remizov, dar nu îndrăznea să înceapă discuția, de teamă să nu afle o veste groaznică.

— Ce evacuare? Pe Volga curg sloiurile. Îi ținem într-o viroagă. Am săpat acolo pentru ei niște văgăuni.

— Departe de aici? întrebă Saburov.

— Da, cam departe. Pe flancul drept e mai multă liniște; acolo-i ținem... Ei, Filipciuk, ești gata? strigă Remizov.

— Gata, i se răspunse din cealaltă jumătate a bordeiului.

— Acum plecați. Dumnezeule, cum de nu ți-am dat nimic să bei? Șarapov!

Șarapov se repezi spre colonel.

— Adu ceva de băut. Eu mai uit, am îmbătrînit, dar tu ce păzești?

— Am înțeles, spuse Șarapov și, rămînînd pe loc, desprinse bidonul nemțesc de la cingătoare, desfăcu păhărelul, îl umplu și-l întinse lui Saburov.

Saburov bău pe nerăsuflate, dar se înecă și începu să tușească — era spirt.

— Ah, am uitat să te previn. Pe cît posibil nu beau votcă, spuse Remizov. Am fost în timpul campaniei din Finlanda, în așa-zisa direcție Petsamo. Acolo m-am obișnuit cu spirtul. Te încălzește uimitor de repede. Pătrunde de-a dreptul în stomac. În gît, te cam ustură, dar în stomac e plăcut de tot.

— Da, plăcut, făcu Saburov, respirînd anevoie.

— Iar tu trebuie să raportezi, îi spuse Remizov lui Șarapov: „Să trăiți, tovarășe comandant, ăsta-i spirt". Ai înțeles?

— Am înțeles, rosti Șarapov.

— Ajută-mă.

Șarapov se apropie de Remizov, și din nou, cu suspine, gemete și înjurături, avu loc aceeași operație, în sens invers.

— Totuși nu pot să umblu, spuse Remizov, întinzîndu-se și răsuflînd ușurat. Dar firea mea nu mă lasă să stau culcat. Am fost rănit de cîteva ori, însă rană mai idioată ca asta n-am pomenit... Pe cuvînt de onoare, dacă-l prindeam pe pistolarul neamț care mi-a făcut asta, îi trăgeam pur și simplu o mamă de bătaie cu nuiaua la spate, contrar tuturor regulamentelor militare. Ce porcărie! Ei, cui să-i dau hîrtiile, dumitale sau lui Filipciuk? Filipciuk!

— Prezent.

În adăpost intră un om înalt, în haină vătuită, ținînd în mînă un automat.

— Dați-mi-le mie, se oferi Saburov. Am venit încoace, poate că am să ajung și înapoi.

— Ia-le. Raportează generalului că colonelul Remizov va face tot ce-i va sta în putință ca să recucerească malul, ispășindu-și astfel vina. Va sili și pe alții s-o ispășească, adăugă el supărat, arătînd cu capul spre ofițerii lui de stat-major. Raportează : stare de spirit optimistă, sîntem gata de luptă. Despre rana mea, ți-aș fi spus să nu raportezi, însă știu că tot n-ai să te poți stăpîni. Dumitale, Filipciuk, urmă Remizov, adresîndu-se ofițerului care aștepta, îți adresez o singură rugăminte, care e totodată un ordin : să ajungi la comandament și să te întorci aici viu și nevătămat.

— Am înțeles, spuse Filipciuk.

— Asta-i tot. Da, uite încă ceva...

Întrerupîndu-se la mijlocul cuvîntului, Remizov închise ochii și-și încleștă dinții. Stătu așa cîteva secunde și Saburov înțelese că, pentru a putea vorbi, bătrînul își înfrîngea o durere peste puterile lui.

— Uite ce este, spuse Remizov cu tonul de mai înainte, deschizînd ochii. Mi se pare că azi în zori și în restul zilei nu trebuie să încercăm să recîștigăm poziția. Nemții se așteaptă la contraatac. Azi trebuie să rezistăm pe actualele poziții, să ne pregătim, iar mîine noapte, cînd ei vor socoti că ne-am resemnat cu situația asta, trebuie să-i lovim. Raportați generalului această părere a mea. Ești gata, Filipciuk ?

— Da, sînt gata.

— Ei, apropiați-vă.

Filipciuk se apropie de patul lui. Remizov îi strînse tare mîna, întîi lui, pe urmă lui Saburov și, în același timp, le aruncă o privire fugară, cu ochii lui albaștri, înconjurați de păienjenișul zbîrciturilor bătrînești. În această privire era și îngrijorare și o urare tăcută de drum bun, și Saburov simți că acest mic și fioros colonel, cu tot felul lui arțăgos de a vorbi, era, fără îndoială, un om bun și vesel.

— Plecați, plecați, le spuse din urmă Remizov. Am să aștept cu nerăbdare.

În timp ce se cățărau pe dîmburile alunecoase, strecurîndu-se spre mal, Saburov puse din nou întrebarea, de data asta adresîndu-se lui Filipciuk :

— Cum stați aici cu răniții ? Îi transportați ?

— Cum să-i transportăm ? Sloiurile, răspunse Filipciuk, aproape cu aceleași cuvinte ca și colonelul. Dar ce e ?

— Nimic, întrebam așa, bîigui Saburov. Și deodată își aminti cu cîtă sinceritate se apropiase Ania ultima dată și îl îmbrățișase în fața lui Maslennikov și, rușinîndu-se de timiditatea lui, din pricina căreia nu putea să afle ceea ce voia acum să știe mai mult decît orice pe lume, spuse : Uite ce-i, aici la voi, în regiment, e soția mea.

— Soția ? întrebă Filipciuk, mirat. Unde ?

— E soră medicală la batalionul sanitar. Însă acum ea se află aici la voi, la regiment.

— Cum arată ?

— Cum să-ți spun ? zîmbi fără să vrea Saburov în întuneric și se gîndi că-i e greu să descrie înfățișarea Aniei. Așa, de statură mijlogie, slăbuță. Ei, ce să-ți spun... Da, poartă

părul pieptănat pe spate. Numele ei e Klimenko.

— Klimenko, îngînă Filipciuk. Klimenko... Nu cunosc.

— Ania, adăugă Saburov.

— Ania, așa trebuia să spuneți de la început : Ania. Păi, sigur c-o cunosc.

— E bine, sănătoasă ? întrebă Saburov.

— Cred că da, spuse Filipciuk. Am văzut-o aseară pe la orele șase. Eram la flancul drept, tocmai cînd îl scotea pe comandantul batalionului. Cred că totul e bine, adăugă el cu oarecare șovăială în glas, fiindcă de atunci, de cînd o văzuse pe Ania, trecuseră vreo șapte sau opt ore și șapte-opt ore însemnau la Stalingrad o vreme îndelungată.

— Dacă o vezi cînd te întorci, urmă Saburov, spune-i că totul e bine cu Saburov. Ei... și că îi trimit salutări. Nu, asta nu trebuie, spune-i numai că sînt sănătos.

— Bine, rosti Filipciuk. Ania... Chiar ieri am văzut-o la Remizov. Bătrînul o ocăra de pomană. Știi dumneata cum se pricepe el să ocărască.

— Pentru ce ? întrebă Saburov, bănuind motivul.

— Pentru ce ? Pentru că se bagă unde nu trebuie. Moșul nu poate să vadă femei rănite sau moarte. I se umplu ochii de lacrimi. De asta o muștruluia. Țipa, bătea din picior și pîn-la urmă a dat-o afară. Dar apoi l-a chemat pe Șarapov și i-a ordonat să-i facă propunerea pentru decorare. La el toate astea merg laolaltă.

Saburov zîmbi și simți duioșie pentru Remizov, nu atît pentru hîrtia cu propunerea de decorare, cît pentru faptul că o dojenise pe Ania și bătuse din picior.

Ajunseră la dărîmăturile casei lîngă care îl prinseseră pe Saburov, acum o jumătate de oră. Acolo, ca și înainte, stătea Grigorovici.

— Saburov ? întrebă el încet.

— Da.

— Te duci înapoi ?

— Da.

— Ei, îți urez noroc.

Se apropie și strînse mîinile lui Saburov și Filipciuk. Capul îi era înfășurat într-un bandaj.

— Ce-i asta ? întrebă Saburov.

— Mai întrebi ? Ai o mînă ca un baros. Mi-ai demontat urechea.

— Iartă-mă, se rugă Saburov.

— Dumnezeu să te ierte. Să știi că nemții s-au alarmat. Uite, împroașcă tot malul. Va fi greu.

Saburov se uită în fața lui. În rîpă cădeau ba ici, ba colo, rafale de arme automate.

— Va trebui să ne tîrîm tot drumul, îi șopti el lui Filipciuk.

— Bine, răspunse acesta.

— Pentru orice eventualitate pun plicul în sîn, uite aici, spuse Saburov. Luă mîna lui Filipciuk și-o apăsă pe plic. Îl simți ?

— Da, răspunse Filipciuk.

— Hai, să pornim.

Lui Saburov, care avea memorie bună, malul îi era acum aproape cunoscut. Își amintea,

una după alta, toate grinzile şi mormanele de pietre, după care putea să se ascundă.

Filipciuk se tîra în urma lui. În răstimpuri, cînd gloanţele cădeau prea aproape, Saburov, întorcîndu-se, întreba : „Eşti aici ?“ şi Filipciuk răspundea încet : „Aici“. Cînd ajunseră pe la mijlocul drumului, nemţii începură să tragă cu deosebită înverşunare. Gloanţele cădeau tot mai aproape şi Saburov îl întreba pe Filipciuk în fiece moment : „Eşti aici ?“ „Aici“, răspundea Filipciuk.

După socotelile lui Saburov, se apropiaseră de postul înaintat din partea cealaltă, cînd în jurul lor zburară, pe neaşteptate, cîteva rafale.

— Eşti aici ? întrebă Saburov.

Filipciuk tăcea. Saburov, fără să se ridice, se tîrî doi paşi îndărăt şi pipăi trupul lui Filipciuk.

— Trăieşti ? întrebă el.

— Da, murmură Filipciuk, aproape imperceptibil.

— Ce-i cu tine ?

Însă Filipciuk nu mai răspunse. Saburov îl pipăi. În două locuri — pe gît, şi pe piept, sub haina vătuită, era ud de sînge. Saburov îşi lipi urechea de buzele lui Filipciuk. Respira. Îl prinse cu o mînă de subsuori şi, ajutîndu-se cu cealaltă şi cu picioarele, se tîrî mai departe. Făcu aşa încă vreo treizeci de paşi. Saburov simţi că va cădea de oboseală. Îl lăsă pe Filipciuk şi se culcă alături de el.

— Filipciuk, măi Filipciuk ? şopti el.

Filipciuk tăcea.

Saburov îşi lipi iar urechea de gura lui şi i se păru că Filipciuk nu mai respira. Îşi vîrî mîinile pe sub pufoaică, sub bluză, şi-i atinse pielea. Corpul se răcea, văzînd cu ochii. Saburov descheie buzunarele bluzei lui Filipciuk, scoase un teanc de acte, apoi îi luă revolverul din toc, îl băgă în buzunarul pantalonilor şi începu să se tîrască. N-ar fi vrut să lase aici cadavrul lui Filipciuk, însă plicul, pe care-l avea în sîn, nu-i îngăduia să stea pe gînduri.

După vreo cincizeci de paşi, care-l sleiră cu totul de puteri, auzi în faţă o şoaptă şuierătoare : „Cine-i ?“

— De-ai noştri, răspunse tot în şoaptă Saburov ; se ridică pe picioarele amorţite şi, fără să vadă nimic în faţă, porni înainte. Trebui să facă numai trei paşi pînă la colţul zidului, unde era aşteptat. Comandantul companiei unde-i ? întrebă el.

— Aici.

— Mai încolo, la vreo cincizeci de paşi de-aici, zace un ofiţer care m-a însoţit.

— Rănit ? întrebă comandantul de companie.

— Nu, ucis, răspunse Saburov cu arţag, simţind că, după această întrebare, omul îl va întreba dacă e cazul să-l aducă sau nu. Ucis, totuşi trebuie să-l aducem. Ai înţeles ?

— Am înţeles, tovarăşe căpitan, spuse comandantul companiei. I-aţi luat actele ?

— Le-am luat, răspunse Saburov.

— Păi, atunci ce rost are, tovarăşe căpitan ? Pentru el e totuna... nu-i mai foloseşte la ni-

mic. Dacă trimit doi oameni s-ar putea să se prăpădească și ei.

— Am ordonat să-l aduci, rosti Saburov.

— Am înțeles, tovarășe căpitan, spuse comandantul de companie, dar...

— Ce „dar“ ?

— Altădată n-aș fi spus nimic, dar acum fiecare om e socotit.

— Uite ce e : dacă nu-l aduci, se răsti Saburov, cu neașteptată mînie în glas, după ce-i predau plicul generalului, mă întorc aici, îl aduc singur, însă pe dumneata, pentru neexecutarea ordinului, te împușc. Dă-mi un însoțitor să ajung mai repede la postul de comandă.

Se întoarse și, cu pași nesiguri, porni în urma ostașului, spre adăpostul lui Proțenko. Simțea că, dacă mai stă o secundă, îl lovește pe comandantul de companie. Poate că avea dreptate în felul lui și că oamenii îi erau foarte prețioși, însă ridicarea corpului unui ofițer ucis era o datorie atît de însemnată și de sfîntă în armată, încît, din punctul de vedere al lui Saburov, erau justificate chiar pierderile, dacă nu puteau fi evitate.

Cînd intră în adăpost, Saburov văzu negru înaintea ochilor și se lăsă îndată pe bancă. Deschise ochii, dădu să se ridice, însă Proțenko, care era alături, îi puse mîna pe umăr și-l așeză la loc.

— Vrei puțină votcă ?

— Nu, tovarășe general, nu pot — am obosit, dac-aș bea, aș cădea din picioare. Dacă se poate, un ceai...

— Hai, dați-i repede un ceai ! strigă Proțenko. Remizov trăiește ?

— Trăiește, însă e rănit. Poftiți plicul pe care vi l-a trimis.

Saburov își vîrî mîna sub haina vătuită și scoase plicul.

— Bine, spuse Proțenko, punîndu-și ochelarii.

Văzînd că Proțenko citește raportul, Saburov se gîndi că pîn-atunci ar putea să se odihnească. Nici n-apucă să se gîndească bine că și lunecă la perete, în colț, și abia cînd, după cîtva timp, Proțenko îl scutură de umăr, își dădu seama că adormise.

— Te-ai trezit ? întrebă Proțenko.

Saburov încercă să se ridice.

— Stai, stai acolo.

— Am dormit mult ?

— Mult. Vreo zece minute. Spui că Remizov e rănit ?

— Rănit.

— Unde ?

Saburov spuse în ce loc era rănit Remizov și cum se chinuie Așa cum prevăzuse colonelul, fără să vrea, Proțenko începu să rîdă.

— Probabil că înjură moșul ? îl întrebă el pe Saburov.

— Ehei, și încă cum !

— Cum e starea de spirit pe-acolo ?

— După mine, e bună, răspunse Saburov.

— Îmi scrie că poate să adune forțe și să-i atace pe nemți. Nu se poate împăca nici el cu această situație. și Proțenko bătu cu dege-

tul în hîrtia pe care-o ținea în mînă. Ai venit singur încoace ?

— Singur..

— De ce nu ți-a dat un ofițer de legătură ca să-l putem trimite înapoi ? Uite, bătrîn, bătrîn, dar tot face gafe.

— Mi-a dat un ofițer, îl lămuri Saburov, dar a fost omorît pe drum.

Reamintindu-și abia acum că are la el actele și revolverul lui Filipciuk, Saburov le puse pe masă.

— Așa ? spuse Proțenko și se încruntă. Au tras mult în tine ?

— Mult.

— Ziua nu se poate trece pe acolo ?

— Ziua este absolut imposibil, spuse Saburov.

— Da... făcu Proțenko. Se vedea că vrea să spună ceva și nu se hotărăște. Dar eu mîine noapte trebuie să pornesc la asalt. Cum de l-au omorît ?

— Pe cine ?

— Pe el. Proțenko arătă cu capul spre actele lui Filipciuk, care erau în fața lui.

— L-au rănit mortal, iar eu l-am tîrît și a murit în brațele mele.

— Da... începu Proțenko, dar nu-și sfîrși vorba.

Ochii lui Saburov se închideau de oboseală. Simțea vag că Proțenko vrea să-l trimită înapoi la Remizov, însă nu se-ncumetă să i-o spună.

— Ascultă, Egor Petrovici, se adresă Proțenko șefului de stat-major, care stătea alături. Hai, scrie ordinul către Remizov. În el să pui tot, cum s-a hotărît — și ora precisă, și racheta, totul.

— Tocmai îl scriam, spuse, ridicînd capul, șeful de stat-major.

Proțenko se întoarse spre Saburov, se uită la fața lui obosită și începu, poate pentru a cincea oară :

— Da... Dar tu, de ce stai ? Culcă-te, deocamdată. Pronunță cuvîntul „deocamdată“ prudent, aproape cu sfială. Culcă-te, nițel. Hai, hai, culcă-te. Îți ordon.

Cu o ultimă sforțare, Saburov își aruncă pe bancă picioarele încălțate cu cizme și, rezemîndu-și fața de peretele rece și umed al adăpostului, adormi într-o clipă. Cel din urmă gînd care-i fulgeră prin minte fu gîndul că îl va trimite probabil tot pe el. Ei și ? N-are decît să-l trimită, numai să-l lase să doarmă o jumătate de oră. Pe urmă, fie ce-o fi !

Plimbîndu-se încet prin adăpost, Proțenko dicta șeful de stat-major cuprinsul ordinului. Din cînd în cînd, întrerupîndu-se, îl privea pe Saburov. Acesta dormea. Proțenko dicta puțin și iar se uita la Saburov.

— Ascultă, Egor Petrovici, spuse el pe neașteptate, întrerupînd dictarea, ce-ar fi să-l trimit pe Vostrikov ?

— Se poate și pe Vostrikov, consimți șeful de stat-major. Nu trimiteți nimic verbal, afară de ordin ?

— E prost ordinul, dacă, pe lîngă el, mai trebuie să transmiți și ceva verbal.

— Dacă nu transmiteți nimic verbal, e bun și Vostrikov.

— Eu l-aș trimite pe el, îl arătă Proțenko pe Saburov, dar e greu să faci un asemenea drum a treia oară într-o noapte.

— Să meargă i-ar fi mai greu, însă să ajungă — mai ușor, spuse șeful de stat-major. El a făcut drumul ăsta de două ori, cunoaște fiecare dîmb, fiecare viroagă.

— Da... rosti tărăgănat Proțenko. N-am ce să fac. Ordinul trebuie să ajungă acolo.

Se uită la Saburov, care dormea, și rămase îngîndurat.

— Da, uite ce, spuse el, iată ce mai trebuie...

— Ce anume ? întrebă șeful de stat-major.

— Trebuie să aflăm precis dacă a ajuns și a raportat... Alexei Ivanovici, șopti el înghiontindu-l pe Saburov.

— Da, spuse Saburov ridicîndu-se cu aerul mirat cu care se trezesc oamenii pe care-i fură somnul.

— Uite ordinul, ia-l, zise Proțenko. Cum ajungi la Remizov, ai grijă să se lanseze pentru noi o rachetă verde și una roșie spre Volga. Dacă n-au rachete, atunci, în aceeași direcție, să tragă în aer, deodată, trei rafale de gloanțe trasoare. Și după o pauză — încă una. De aici, se vede, ce zici ?

— Da, spuse Saburov.

— Așa am să știu că ai ajuns și ai predat ordinul. Dar n-ai să dormi pe drum ? întrebă Proțenko, bătîndu-l pe Saburov pe umăr. Ce te faci dacă adormi și te trezești la ziuă ?

— Nu adorm, răspunse Saburov. Nu mă lasă nemții.

— Poate doar nemții, zîmbi Proțenko. Dar, la drept vorbind, ești tare obosit ?

— Nu-i nimic, nu adorm, repetă Saburov.

— Ei, bine. Ia loc la masă.

Saburov se așeză la masă, iar generalul, deschizînd puțin ușa, strigă :

— Cum stăm cu ceaiul ?

Apoi Proțenko ieși pe ușă și dădu un ordin în șoaptă. După două minute, cînd Proțenko, Saburov și șeful de stat-major ședeau alături la masă, Vostrikov aduse o tavă de aramă, pe care, în afară de trei căni de ceai, erau cîteva fursecuri și un borcan cu dulceață de vișine, abia deschis, apărut nu se știe de unde.

— Uite, spuse Proțenko, nu pot să te ospătez cu colțunași, ci numai cu vișine din Ucraina — poftește ! Răsuci borcanul în mîini și sublinie cu unghia pe etichetă : „Trustul de stat al conservelor Kiev". Vezi ? Îl port cu mine de la Kiev.

— L-ați purtat tot timpul, chiar de la Kiev ? întrebă Saburov.

— Ei, nu, am mințit desigur. L-am primit undeva lîngă Voronej. Îmi plac vișinele. Hai să bem ceaiul...

Acum Proțenko nu mai stătea la îndoială dacă să-l trimită sau nu pe Saburov. Simțea, instinctiv, că dacă s-ar arăta prea compătimitor, ar însemna că se gîndește la posibilitatea morții omului pe care-l trimite. În loc de asta, aduse pe neașteptate vorba despre școala

de comandanți ai Armatei Roșii de pe lîngă Comitetul Executiv Central al Ucrainei, unde învățase cîndva.

— Era bine acolo, spuse el. Aveam o ținută frumoasă: veston, pantaloni bufanți. Între altele, deși pe atunci nu era la modă, ne învățau dansul și chiar bunele maniere.

— Și ați învățat? întrebă zîmbind șeful de stat-major.

— Numai tu, Egor Petrovici, poți să spui dacă am învățat sau nu.

— Ca să vorbesc pe șleau, nu se prea vede totdeauna, spuse șeful de stat-major.

— Just. La mine, cînd statul-major îmi face pe voie, bunele maniere se păstrează, dar cînd o ia razna, uit de bunele maniere pe care le-am învățat. Am un caracter ciudat și memoria slabă.

Saburov bău o cană de ceai fierbinte și simți din nou dorința aprigă să doarmă. După a doua cană, parcă își reveni puțin. Dulceața era gustoasă, vișinele, așa cum îi plăceau din copilărie — fără sîmburi. Proțenko ordonă să se aducă al treilea rînd de ceai. Saburov simți că e timpul să plece. Mai sorbi cîteva înghițituri și se ridică.

— De ce n-ai terminat? întrebă Proțenko.

— E timpul să plec, tovarășe general. Îmi dați voie?

— Du-te. Deci, dacă nu sînt rachete, trei rafale de gloanțe trasoare. Trei și pe urmă una.

— E limpede, spuse Saburov.

— În direcția Volgăi...

— Am înțeles.

Salutînd, Saburov se răsuci pe călcîie și ieși. Proțenko și șeful de stat-major tăcură un timp.

— Ei, cum stai? se adresă Proțenko unui ofițer din statul-major, care intrase. Ai scos oamenii din batalion?

— Acum îi scoatem.

— Grăbiți-vă, curînd se crapă de ziuă. Dacă-i scoateți la lumină, pierdeți oameni de pomană... Ce zici, ajunge? îl întrebă Proțenko pe șeful de stat-major, amintindu-și de Saburov.

— După mine, da.

— Și eu cred tot așa. La un moment dat, mi-a venit să-i spun direct, dacă ajungi a treia oară — ai ordinul Lenin, pe cuvîntul meu de general. Dacă n-au să aprobe, îl scot pe-al meu și i-l dau lui, chiar de-ar fi să mă judece pe urmă.

În vremea asta, Saburov se tîra pe pămîntul înghețat bocnă. Poate din pricină că se apropiau zorile și nemții socoteau că nimeni n-are să mai treacă pe acolo, ori se plictisiseră să tragă toată noaptea asupra malului, Saburov străbătu jumătate de drum fără ca de sus să se audă vreo împușcătură. Faptul acesta începuse chiar să-l sperie. Nu cumva îi întindeau vreo cursă? Ridică cocoșul pistolului, manevră piedica de siguranță, apoi dezlegînd de la centiron o „lămîie“ o apucă cu mîna dreaptă. Cu toate că așa îi era mai greu să se tîrască, tot nu lăsa grenada, ținînd-o astfel ca s-o poată arunca în prima clipă de pri-

mejdie. Apoi își reaminti de ordin. Nu-i nimic, în cel mai rău caz, a doua grenadă și-o va arunca sub picioare. După ce mai făcu vreo cincizeci de pași, începu să alunge aceste gînduri. Un glas lăuntric îi spunea că va scăpa cu bine și de data asta. Și, într-adevăr, ajunse la dărîmăturile din cealaltă parte fără ca vreo împușcătură să răsune deasupra capului său.

— Tot tu, Saburov ? întrebă Grigorovici.

— Tot eu.

— Dar Filipciuk unde e ?

— E mort.

— Unde ?

— Acolo, aproape de cealaltă parte.

— Cum, a rămas pe mal ?

— Pe mal, dar la ai noștri.

Își aminti fața cadaverică a lui Filipciuk. Înainte de a porni, Saburov îl întrebase pe comandantul companiei dacă l-au ridicat pe Filipciuk. Cînd acesta îi răspunsese că da, voise să vadă unde l-au pus și îi luminase fața cu lanterna. Fața era palidă. Unul din ostași ștersese de pe ea noroiul și sîngele. Și pentru a suta oară în viață, lui Saburov i se păruse ciudat că, în urmă cu o oră, îi șoptea omului aceluia : „Ești aici ?“ și Filipciuk răspundea : „Aici“.

Intrînd la Remizov, căpitanul îi înmînă ordinul. Remizov îl citi, apoi întrebă de Filipciuk. Se repetă aceeași scurtă convorbire ca și cu Grigorovici.

— Dar actele lui nu le-ai adus ? întrebă Remizov.

— Nu, le-am predat generalului.

— Bine, spuse colonelul.

— Era să uit, își reaminti Saburov, trebuie să dăm semnalul că am ajuns. Aveți rachete verzi și roșii ?

— Trebuie să fie. Ia vezi, Șarapov, avem rachete ?

— Nu, tovarășe colonel, n-avem.

— N-avem rachete, spuse Remizov.

— Atunci trebuie să trageți trei rafale de gloanțe trasoare deasupra Volgăi. Trei rafale și încă una.

— Asta se poate, spuse ceva mai înviorat Remizov și strigă iar : Șarapov !

Șarapov se ivi.

— Ajută-mă să mă ridic.

Șarapov îl ajută pe colonel și acesta păși prin adăpost, oftînd și îndreptîndu-se de șale.

— Dă-mi automatul. Ai încărcătorul cu trasoare ?

— Da, poftiți, îl putem pune.

— Dă-l încoace. Hai, Saburov. De bucurie că ai ajuns, dau eu însumi semnalul. Rareori un colonel pune el însuși mîna pe armă. Altceva era în războiul trecut, cînd eram locotenent și mergeam ca voluntar să-i tai pe nemți în tranșee. Eram mic și sprinten. Iac-așa... Dar acum nu se poate, nu se potrivește cu gradul. Ei, adăugă el, ridicînd arma, încotro ? În partea asta ? Așa s-a hotărît ?

— Așa, spuse Saburov. Stați, stați, le-am încurcat. Blestemata asta de oboseală. Nu trei rafale dintr-o singură armă, ci din trei automate deodată.

— Adică o adevărată salvă? Şarapov! strigă Remizov spre bordei.

— Ordonaţi! răspunse Şarapov, ivindu-se în uşă.

— Ia-ţi automatul, mai pune pe cineva să ia o armă cu gloanţe trasoare şi ieşiţi.

Şarapov şi încă un pistolar ieşiră din adăpost.

— Stai lîngă mine şi la comanda „una, două, trei", tragem o rafală lungă, toţi împreună. Eu jos, tu mai sus, el şi mai sus — drept în lună. Să ne gîndim că ăsta-i un salut pentru Filipciuk care a pierit. Ce spui, Saburov?

— Desigur, rosti Saburov.

— Era un ofiţer destoinic. Îmi pare rău de el, spuse Remizov şi se adresă apoi ostaşului: Ia, dă-i automatul tău căpitanului. Ia-l, Saburov. Să-l pomenim pe tovarăşul nostru.

La comanda de „trei", dădură drumul la cîte o rafală. Liniile luminoase ale trasoarelor frîngîndu-se undeva, la capătul drumului lor, zburară în înaltul cerului, în văzduhul cenuşiu-închis de deasupra Volgăi. Remizov mai trase, pe urmă, încă o rafală şi se uită la Saburov.

— Ei, făcu Saburov, gata să adauge că e timpul să plece înapoi.

Remizov îi ghici gîndul şi-i spuse părinteşte, dar hotărît:

— Nu te las, se crapă de ziuă. Şi oricum, tot nu te las. De trei ori îţi poţi încerca norocul, dar nu mai mult. Dacă reuşim să ne recîştigăm poziţiile mîine, atunci te duci înapoi.

— Acolo, batalionul meu e fără comandant, spuse Saburov.

— Aici, la mine, două batalioane sînt fără comandanţi, răspunse Remizov. Acum, du-te la culcare. Şarapov, căpitanul o să doarmă în patul comisarului meu. El a murit. Bun om mai era. Straşnic. Abia acum o lună fusese trimis de la comitetul raional al partidului. Nu ştia să lupte, dar mă îmbărbăta pînă şi pe mine, lup bătrîn. Îl regret foarte mult. E de neînchipuit cît de mult îl regret, şi îşi şterse lacrimile care i se iviseră pe neaşteptate, în colţul pleoapelor. Hai în adăpost.

19

Saburov se trezi pe la trei după amiază: dormise exact opt ore. Într-un colţ al adăpostului se foia cineva.

— Cine-i acolo? întrebă Saburov.

— Eu.

În faţa lui, stătea o fată plinuţă, cu un şorţ peste bluza cu mînecile suflecate.

— Unde-i colonelul?

— În linia întîi.

— Unde-i la voi linia întîi?

— Alături.

Saburov îşi lăsă picioarele pe podea şi abia atunci văzu că, în timpul somnului, cineva îi scosese cizmele şi obielele.

— Staţi jos, spuse fata. Obielele dumneavoastră sînt la uscat, vi le-aduc numaidecît.

— Dar cine mi-a scos cizmele? întrebă Saburov.

— Cine ? Şarapov. Cum era să dormiţi cu cizmele ?

Fata se duse în încăperea de alături şi se întoarse numaidecît aducînd într-o mînă cizmele scorojite şi uscate ale lui Saburov, şi în cealaltă obielele.

— Poftiţi, încălţaţi-vă.

— Cum te cheamă ? întrebă Saburov.

— Paşa.

— Şi ai rămas aici singură, în locul tuturor ?

— Singură, spuse Paşa, toţi au plecat în liniile de luptă ; telefonul e dincolo.

Saburov o cercetă cu luare-aminte. Era voinică, nu atît grasă cît bine legată, cu obrajii roşii şi cu un năsuc cîrn.

— Va să zică, toată paza comandamentului a rămas în grija dumitale ? întrebă Saburov, înfăşurîndu-şi obielele.

— Chiar aşa, răspunse cu asprime Paşa, neaprobînd această întrebare de prisos. Vreţi să mîncaţi ?

— Vreau.

— Colonelul mi-a ordonat să am grijă de dumneavoastră, să dormiţi bine şi să mîncaţi pe săturate.

— N-a transmis nici un alt ordin ? întrebă, zîmbind, Saburov.

— Nu, răspunse Paşa serios, neînţelegînd gluma. A spus numai ca, după ce vă treziţi şi mîncaţi, să veniţi la dînsul. Vă duce un ostaş.

— Şi ce îmi oferi de mîncare ?

Paşa dădu din umeri cu amărăciune : era un punct dureros pentru ea.

— Conserve „coţîntrate“ de hrişcă. (Aşa pronunţa ea cuvîntul „concentrate“.) Aţi mîncat vreodată ?

— Uneori.

— Însă am pus în ele şi grăsime. Mîine nu ştiu ce să mai gătesc.

— Dar Volga tot n-a îngheţat ? întrebă Saburov.

— Dracu ştie. Ba spun c-a îngheţat, ba că n-a îngheţat. Dar de-ale gurii n-aduc. Iaca, şi te chinuieşti.

Ieşi şi se întoarse numaidecît cu o tigaie plină de hrişcă.

— Poftiţi, mîncaţi.

Paşa se duse apoi într-un colţ, scoase bidonul, îl scutură gospodăreşte şi, fără să-l întrebe pe Saburov, îi turnă o jumătate de păhăruţ.

— Unde-i Şarapov ? întrebă Saburov.

— Cu colonelul. Totdeauna-i cu colonelul, se ţine scai de el.

Fără să aştepte vreo invitaţie, Paşa se aşeză pe un scăunel în faţa lui Saburov şi, rezemîndu-şi bărbia în palmă, începu să-l privească stăruitor, fără nici o sfială. Îi cercetase temeinic pe toţi oamenii din regiment, spre a-şi satisface curiozitatea, iar vederea unui străin îi pricinuia o vădită mulţumire.

— De ce mă priveşti ? întrebă Saburov.

— Nimic, aşa. Dumneavoastră rămîneţi la noi ?

— Nu, nu rămîn.

— Păi, cum ?

— Cu voia matale, zîmbi Saburov, am venit aici în detaşare vremelnică. Mîine plec. Se poate ?

— Păi, de ce să nu se poată ? spuse ea, neînţelegînd gluma nici de data asta. Poate c-aţi mai vrea să mîncaţi ceva, numai că din păcate nu mai am nimic. Poate vreţi ceai, ceai este.

— Nu, nu vreau, răspunse Saburov.

— Dar Serghei Vasilievici bea totdeauna ceai, spuse Paşa, cu oarecare dojană.

— Cine-i Serghei Vasilievici ?

— Colonelul.

— Eu însă nu vreau.

— Cum doriţi, se resemnă Paşa. Să vă dau poate ciocolată ?

— Nu.

— Serghei Vasilievici mi-a spus să vă dau din tot ce avem. Vreţi ciocolată ?

— Nu, nu vreau.

— Bine, spuse Paşa cu oarecare uşurare, de altfel a rămas numai o singură bucată.

După ce mîncă hrişca, Saburov îi aruncă Paşei o privire întrebătoare.

— Unde-i ostaşul ?

— Acolo, în şanţ ; Serghei Vasilievici i-a spus să vă conducă.

Saburov se ridică.

— Mulţumesc, rosti el.

— Să vă fie de bine, spuse Paşa. Dumneavoastră, nu ştiu de ce, mîncaţi puţin. Ca şi Serghei Vasilievici. Aveam aici un comisar, Platon Ivanovici — ieri l-au omorît — ăluia

îi plăcea să mănînce. Era om bun, inimos. L-aţi cunoscut ?

— Nu, nu l-am cunoscut.

— Bun om, spuse Paşa convinsă, mînca şi lăuda tot ce-i dădeai, şi mai cerea. Era prietenos.

Saburov ieşi. În şanţ, lîngă adăpost, îl aştepta într-adevăr un ostaş.

— Ei, hai să mergem la colonel, spuse Saburov.

— Să mergem, tovarăşe căpitan, rosti soldatul. Sînt doar doi paşi.

În unitatea lui Remizov se simţea ordinea. Din faţa adăpostului, porneau printre ruine şanţuri de comunicaţie, care se întrerupeau numai acolo unde era posibil să treci printre pietre, fără primejdia de-a fi lovit de o schijă.

Peste cinci minute, Saburov ajunse la postul de observaţie. Acesta fusese construit cu multă pricepere. Chiar pe buza rîpei adînci, care despărţea poziţiile lui Remizov de nemţi, era o casă dărîmată, în rămăşiţele căreia bătea neîntrerupt artileria germană. Remizov săpase sub temelie şi închegase acolo un bordei destul de larg, cu două ferestruici camuflate, îndreptate spre inamic.

În timpul nopţii, pămîntul îngheţase cu desăvîrşire. În fundul rîpei zăcea răsturnat un tanc, care alunecase pe povîrniş, şi tot acolo zăceau o mulţime de cadavre.

— Cum a fost masa ? îl întrebă, în loc de salut, Remizov pe căpitan.

— Mulţumesc, tovarăşe colonel.

— Ei, asta-i bine. Va să zică, Pașa nu m-a făcut de rușine. E foarte zgîrcită : păstrează totul pentru mine, cînd trebuie și cînd nu trebuie. Nu e chip s-o înveți să fie mai primitoare.

— Nu, dimpotrivă, spuse Saburov, mi-a oferit pînă și ciocolată.

— Nu se poate ! Ei, dar ăsta-i progres, curat progres... Azi e liniște aici, suspecț de multă liniște.

— De ce suspect ?

— Presiunea e slabă. Între noi fie vorba, m-am așteptat încă de ieri să preseze mai puternic. În schimb mi se pare că presează acolo, la general. Auzi ?

Într-adevăr, în partea stîngă răsunau salve de artilerie.

— Judecînd după zgomot, de patru ori s-au bătut cu grenadele. Așa, așa... Va să zică, ai dormit de-ajuns ? Azi noapte, ai ațipit ca un copil, și totuși ai dormit puțin. Să fi fost în locul dumitale, după asemenea acrobații, aș fi dormit douăzeci și patru de ore . Am ordonat să nu te trezească. Se-nțelege că te-ar fi trezit în caz de nevoie extremă, însă deocamdată nu se întîmplă nimic. De mișcat se mișcă, ce-i drept. Uită-te cu binoclul, dacă vrei.

Saburov luă din mîinile lui Remizov binoclul și examină îndelung partea cealaltă a rîpei. Ba ici, ba colo, treceau oameni în fugă. În golurile dintre case trecu cu viteză un tanc, pe urmă încă unul.

— Aviația a bombardat ? întrebă Saburov.

— La noi, nu. Au bombardat malul stîng. Caută să descopere „katiușele“, care își cîntă totdeauna ariile spre dimineață. După mine, i-au cam zăpăcit pe nemți... Te-ai odihnit ?

— Foarte bine.

— Dumneata ești azi ca un ofițer detașat de la statul-major — poți observa desfășurarea generală a luptei. De altfel...

Remizov îl luă pe Saburov la o parte ; ieșiră din adăpost și se rezemară de marginea tranșeei.

— De altfel, repetă Remizov, ar fi bine să te duci la flancul drept. Am impresia că azi îl presează îndeosebi pe general ; cît despre mine, pentru ei sînt ca și lichidat. Își închipuie că pot să termine cu mine oricînd. Totuși, pentru orice eventualitate, du-te. Aripa mea dreaptă e cam slăbuță — sublocotenentul Galișev, care comandă batalionul, e încă un copil. Pe toți i-au ucis ieri, ce să-i faci ? Dumneata, pînă diseară, supraveghează-l din partea mea. Dacă va fi nevoie, preia comanda. Iar la noapte, vom căuta să răzbim împreună. Nu te las de lîngă mine nicăieri ... În regulă ?

— În regulă, spuse Saburov, mirat de tonul blînd și dezinvoltura cu care îi vorbise Remizov, deși nu încăpea nici o îndoială că-i dăduse un ordin.

— Haide, haide să intrăm în adăpost, spuse repede Remizov, cînd un obuz greu explodă ceva mai sus, la vreo sută de pași de ei. Să mergem, vino, și-l trase de mînecă. Mi se pare că ei știu bine unde-i postul meu de observație, numai, vezi, că de sus nu mi-l pot atinge,

iar ca să nimerească direct în aceste ferestruici, ar trebui să scoată un tunuleţ chiar pe partea cealaltă a rîpei, în faţa mea. Altfel, nu nimeresc. L-au şi scos ei de două ori, dar noi l-am făcut praf. Iar a treia oară, li-e teamă să mai încerce. Au încercat noaptea, însă noaptea nu pot să ochească. Sînt destul de slabi artilerişti — auzi, tot în noi...

Vorbind aşa, mai stătură vreo cinci minute în adăpost.

— Acum fac probabil o pauză de un sfert de oră. Du-te, te conduce ostaşul.

Bordeiul comandantului de batalion era săpat la fel ca şi postul de observaţie al lui Remizov, sub temelia unei clădiri dărîmate, de unde pornea îndărăt un şanţ de comunicaţie, tot atît de adînc.

Comandantul de batalion Galîşev, aşa cum îl recomandase şi Remizov, era un flăcăiandru abia ieşit din şcoala militară. De altfel, într-o singură săptămînă petrecută aici, căpătase toate deprinderile frontului. După ce făcu cunoştinţă cu Saburov, se aşezară amîndoi lîngă intrarea în adăpost. Scoţînd din carîmbul cizmei punga cu tutun, Galîşev răsuci o ţigară atît de uriaşă, că, fără să vrea, Saburov zîmbi.

— Dă-mi şi mie, spuse el, amintindu-şi deodată că nu fumase din ajun.

— Unde-i comandantul batalionului ? se auzi în spatele lor o voce cunoscută.

— Aici, spuse Galîşev şi zîmbi bucuros. Aici, Anicika, eu sînt acum comandant de batalion.

Saburov se întoarse şi întîlni privirile Aniei.

Ania intră, scotocind prin geanta sanitară ; cînd îl văzu pe Saburov, lăsă mîinile în jos, obosită, şi totodată surprinsă, privindu-l tăcută.

— Ania, spuse el şi făcu un pas spre ea.

Ea continua să stea nemişcată.

El făcu încă un pas, o îmbrăţişă cu o singură mînă şi o trase spre sine.

— Ce-i cu tine, Ania ?

Ea continua să tacă şi, fără să mişte capul, ridică doar privirea spre el. În ochi îi străluceau lacrimi mari.

— Cum, eşti aici ? rosti ea, în sfîrşit. Cînd ai venit ?

— În timpul nopţii.

— Va să zică, dumneata ai venit de la Proţenko, da ?

— Eu, spuse Saburov.

— Ne tot întrebam cine putea să vină. N-aş fi crezut că tocmai dumneata. Era atît de uluită, bucuroasă şi emoţionată, că pentru prima oară în ultimul timp i se adresa cu „dumneata". Cum te simţi ?

— Bine. Mîine o să fim din nou împreună cu toţii, o să facem joncţiunea cu Proţenko.

— Ştiu, spuse ea, am auzit. Aveţi răniţi ? se adresă ea lui Galîşev.

— Sînt doi.

— Bine, spuse ea. Îi transportăm numaidecît în rîpă. Aşadar, ai venit ? Se uită iar la Saburov, cu o privire pătrunzătoare.

— Da, am venit.

Cu aceeaşi expresie a feţei, se întinse spre el, îl cuprinse de grumaz cu amîndouă braţele,

îl sărută scurt pe gură și își lăsă din nou mîinile în jos.

— Ce bine, spuse ea, fără să schimbe tonul. Mi-a fost tare teamă.

— Și mie, rosti Saburov.

Galîșev observa tăcut această scenă.

— Eu mă duc acum după răniți, spuse Ania întorcîndu-și fața spre el și se apropie din nou de Saburov.

— Tu rămîi aici? Acum, după sărutare, revenindu-și ca după o boală în timpul căreia își pierduse memoria, începu din nou să-l tutuiască.

— Nu, răspunse Saburov. La noapte plec înapoi.

— Haidem, îi propuse Ania. Condu-mă puțin prin șanț. Acolo mă așteaptă sanitarii.

— Vin numaidecît, tovarășe locotenent, îi spuse Saburov lui Galîșev și porni în urma Aniei.

La cotitură, unde Galîșev nu-i mai putea vedea, Ania îl apucă pe Saburov de centiron și îl întrebă:

— N-ai vorbit nimic?

— Ce să vorbesc?

— Ca să fim împreună. Țin foarte mult să fim împreună. Nu ți-am spus pîn-acum, dar vreau foarte mult...

— Deocamdată, n-am vorbit, spuse Saburov.

— Cînd am trecut cu tine pe malul ăsta, mi s-a părut că aici nu poate fi vorba de așa ceva. Și ție ți s-a părut la fel?

— Da, recunoscu Saburov.

— Dar acum va fi mereu așa. Sau poate și mai rău. La voi, acolo, luptele sînt mai grele decît aici, da? întrebă ea trăgînd cu urechea.

— Da.

— Înseamnă că nu e de loc rușine să-i ceri. De ce ți-e rușine să-i ceri?

— Nu mi-e rușine, spuse Saburov. Am să-l rog chiar în noaptea asta.

— Roagă-l... A fost groaznic, urmă Ania, ieri seară cînd ne-au izolat. M-am gîndit că poate n-am să te mai văd niciodată. Vreau să fim împreună. Nu, nu, nu mă asculta, fă cum vrei. Totuși vreau să fim împreună. Uite, dacă acum, aici, ar cădea o bombă, nu mi-ar fi frică, fiindcă sîntem împreună. Voi fi mai curajoasă, dacă vom fi împreună, înțelegi? Și tu, probabil, la fel. Nu-i așa?

— Probabil, spuse Saburov cu oarecare ezitare, închipuindu-și că, dacă Ania va fi lîngă el, se va teme poate mai puțin pentru sine și mai mult pentru ea.

— Sînt sigură că și tu simți la fel ca mine. Eu așa simt. Mă duc să transport răniții. Nu poți pleca de aici?

— Nu pot.

— Știu. Mă duc să transport răniții. Avem atîția în rîpă! Niciodată n-au fost așa de mulți. Asta din pricină că nu se poate traversa Volga. Mă duc, adăugă ea repede, întinzîndu-i mîna.

Abia acum Saburov observă că ea poartă altă manta, decît aceea în care o văzuse mai înainte.

— De unde ai mantaua asta? întrebă el.

— Nu-i a mea, mi-au dat-o de la un mort. Uite, vezi, și-i arătă o găurică în partea stîngă a pieptului. Dar altfel e bună. Într-a mea a nimerit o mină și a rupt-o în bucăți.

— Cum, o mină?

— Ieri, cînd scoteam răniții, mi s-a făcut cald, am dezbrăcat-o și am păturit-o cu grijă —știi, cum se așază mantaua pe pat — dar mina a nimerit tocmai în ea.

Saburov îi opri mîna într-a lui. Văzu că mantaua nu-i pe măsura ei și că mînecile îi sînt suflecate. Postavul aspru de la capetele mînecii îi rosese mîna pînă la sînge.

— Haide, dă-mi-o și pe cealaltă, spuse el. Și mîna cealaltă era zgîriată.

— Uite cum te-a ros, urmă Saburov. Spune-le să-ți dea altă manta.

— Bine.

— Spune-le neapărat.

Îi strînse puternic mîinile, le apropie de buze și le sărută de cîteva ori pe fiecare, acolo unde erau roseăturile însîngerate.

— Du-te, spuse el. Am să-l văd pe Proțenko și am să-l rog să ne lase să fim împreună.

— N-o să te refuze, zise Ania. Pentru nimic în lume n-o să te refuze.

Își vîrî mîinile adînc în buzunare, poate ca să nu-i mai trezească milă lui Saburov, și porni prin șanțul de comunicație.

Saburov petrecu la Galîșev o zi aproape liniștită, iar cînd se întunecă, se întoarse la postul de comandă al lui Remizov. Acesta

fuma, pe jumătate culcat pe pat. În fața lui ședea șeful său de stat-major.

În adăpost domnea liniștea care se lasă de obicei cînd totul e hotărît și pregătit, cînd nu mai e nevoie să dai nici o dispoziție și nu-ți rămîne decît să aștepți momentul stabilit.

— Pe maiorul Annenski, spuse Remizov, îl las să comande tot restul sectorului, iar eu pornesc cu grupul de asalt.

Șeful de stat-major, în spatele lui Remizov, îi făcea semne disperate lui Saburov, căutînd să-i dea de înțeles că tocmai el, Annenski, trebuie să plece cu grupul de asalt, iar colonelul trebuie să rămînă, fiindcă e rănit și n-are nici un rost să meargă. În orice caz, așa înțelegea Saburov aceste semne disperate ale lui Annenski.

— Ce gesticulezi acolo? întrebă Remizov, fără să se întoarcă. Nu mă contrazice, nu mă contrazice! Nu văd, dar simt că gesticulezi. N-ai să mă convingi, degeaba faci semne căpitanului, nici el n-o să mă convingă și, ceea ce-i mai plăcut, nici n-o să caute să mă convingă. Nu-i așa, căpitane?

— Cum găsiți dumneavoastră de cuviință, răspunse Saburov, știind din proprie experiență că în asemenea cazuri n-are nici un rost să discuți.

— Vezi, spuse ușurat Remizov, care se așteptase la încă o porție de rugăminți. În ce te privește pe dumneata, cred că vrei să mergi cu mine. Dacă mergi cu mine, ai să ajungi mai repede la ai dumitale. În orice caz, asta va depinde în mare măsură de dumneata.

— Dacă-mi permiteți să merg cu dumneavoastră, sînt bucuros, spuse Saburov.

— Dumneata, Semion Semionovici, i se adresă Remizov lui Annenski, ești comandant bun, însă e timpul să conduci un regiment. Serios. Așa am să-i spun și generalului, cu prima ocazie. Ai prea mult temperament pentru un șef de stat-major. Un șef de stat-major trebuie să aibă înclinație pentru oarecare singurătate, pentru un adăpost cu cinci rînduri de bîrne... Da, da, ți-o spun fără ironie. Dar dumneata, dacă pe comandantul regimentului l-au bombardat în timpul zilei de trei ori, iar pe dumneata numai de două ori, socotești că te-ai ascuns în mod rușinos și că trebuie neapărat să mergi personal la atac, ca să-ți restabilești echilibrul sufletesc. Și nu mă contrazice : e timpul ca dumneata să primești un post de comandă. Și dacă ai să dai peste un șef de stat-major, de felul aceluia peste care-am dat eu, și ai să fii nevoit tot timpul să-l ții de poale, ca să nu fugă în linia întîi, atunci ai să mă înțelegi și ai să mă compătimești. Și Remizov începu să rîdă.

Annenski tăcea. Era, întrucîtva, descurajat de neașteptata întorsătură a convorbirii, însă n-avea de ce să se simtă jignit : bătrînul vorbea cu blîndețe, cu o nuanță de grijă părintească. Remizov îl chemă pe Șarapov, se îmbrăcă cu ajutorul lui, își puse peste bluză pufoaica, se încinse cu centironul și își trase cascheta pe ochi.

— Nu-mi plac bonetele, spuse el, răspunzînd privirii lui Saburov. O fi poate mai comodă, dar cascheta are o înfățișare mai țanțoșă. Punînd mîna pe cozoroc, pipăi cu dosul palmei ca să se asigure că cascheta îi stă bine, își agăță două grenade de centiron și luă automatul. După ce-și termină pregătirile, se uită la ceas. Saburov, care citise în ordinul lui Proțenko că atacul trebuie să înceapă exact la zece, se uită și el la ceas : era ora zece fără zece minute.

— La revedere, Semion Semionovici, spuse Remizov, strîngînd mîna șefului de stat-major. Nu-mi duce dorul. Hai, căpitane, Șarapov, după mine !

Peste cinci minute, ședeau în viroaga îngustă care cobora spre Volga, cu numeroase șanțuri săpate pe margine — acolo unde, conform ordinului lui Remizov, se adunau grupurile de asalt.

Oamenii stăteau în șanțuri, printre dărîmături, cu armele în mîini, rezemîndu-se comod de pereții de pămînt, de pietre, sau unii de alții. Vorbeau în șoaptă. Pînă la nemți, într-o parte era o distanță mare — vreo două sute de metri — însă în cealaltă, pe cît puteai să-ți dai seama la lumina zilei, erau numai cincizeci de metri. Vorbeau numai atunci cînd deasupra capului trecea zbîrnîind vreun „U-2“ care arunca asupra pozițiilor germane undeva, la vreo jumătate de kilometru, globul alb al unei rachete luminoase, și după aceea bombe. În acele clipe puteai să vorbești mai tare.

— Iar zboară avioanele alea grozave, spuse cineva alături, cînd încă un „U-2“ zbîrnîi deasupra rîpei.

— „Porumbarul".

— La noi, pe frontul de nord-vest, se numea „pădurarul".

— Păi, ăsta primeşte porecle după locul unde se află, după natură, îşi dădu cu părerea a treia voce. Unde-i porumb — acolo e „porumbarul", unde sînt multe grădini de zarzavat — acolo-i „grădinarul", iar unde e pădure — acolo-i „pădurarul". Pricina e că zboară jos, îi place pămîntul.

— Peste un minut, dacă nu va fi nici o întîrziere, trebuie să înceapă artileria, spuse Remizov. Aţi luat multe grenade? se adresă el ostaşilor, care şedeau alături în şanţ.

— Cîte opt bucăţi, tovarăşe colonel, raportă un sergent tinerel.

— Încet, nu striga, spuse Remizov. Cîte opt? Asta-i bine. Dar dacă e zid, şi după el nemţii, şi nu poţi să-l ocoleşti?

— Atunci îl aruncăm în aer tovarăşe colonel, spuse sergentul.

— Dar trotil aţi luat?

— Desigur, tovarăşe colonel.

— Cît?

— Am luat vreo şase kilograme.

— Dar de ce ţi-e arma fără baionetă? se adresă Remizov unuia dintre ostaşi.

— Am aici pe surioara ei, şi soldatul bătu cu mîna în sabia prinsă la şold, care zăngăni.

— Eşti cazac, nu-i aşa?

— Din corpul de călăreţi al Eroului Uniunii Sovietice, generalul-maior Dovator.

— Ce fel de cazac, dacă nu ai cal? zîmbi Remizov.

— Am şi uitat cum arată calul. Nu l-am văzut de o lună şi jumătate.

— Şi ce, îi duci dorul? întrebă colonelul.

— Aici n-ai timp să-i duci dorul, tovarăşe colonel, spuse ostaşul, dar din felul cum mîngîia sabia se vedea că e trist.

— E timpul, rosti Remizov şi, chemînd pe comandantul companiei, care dirija atacul, îl întrebă dacă totul este gata.

— Totul, răspunse acesta.

— Va să zică, după prima salvă de artilerie de pe malul stîng. Ai înţeles?

— Da.

— Să nu-ţi pui însă toată nădejdea numai în malul stîng, îl preveni Remizov. Malul stîng — ca malul stîng, dar vezi ca aruncătoarele tale de mine să bată bine.

— Ordinul va fi executat, tovarăşe colonel.

— Aşa... Ei, haide, e timpul, repetă a doua oară Remizov, întorcîndu-se cu faţa spre Volga.

Saburov se întoarse şi el. În aceeaşi clipă, departe, pe malul stîng, se auziră bubuituri şi o lumină, însoţită de un fel de scheunat, sau mai bine zis un urlet trecu fulgerător pe deasupra capetelor.

— A, uite, au început să cînte şi „katiuşele", spuse Saburov lui Remizov, dar acesta nu reacţionă de loc la cuvintele lui, şi Saburov înţelese că, din cauza bubuitului „katiuşelor", colonelul nu-l auzise.

Mai jos şi mai sus, de partea cealaltă, răsună din nou o bubuitură şi iarăşi, după explozii scurte, alunecară pe cer fîşiile de foc

ale salvei aruncătoarelor. Ele căzură foarte aproape, la vreo jumătate de kilometru de locul unde se aflau ei.

— Simt că au nimerit bine, spuse Remizov, cînd se potoli bubuitul salvei. Foarte bine. Ca să fiu sincer, mi-e frică de aceste „katiușe". O greșeală cît de mică — și uiți cum te cheamă. Puternică armă !

În urma „katiușelor", de pe malul stîng se porni să tragă și artileria. Ba ici, ba colo, se vedea fumul exploziilor și obuzele grele zburau deasupra capetelor. În față, la nemți, tot cerul era înroșit de explozii. Cînd obuzele explodau aproape, văpaia lor smulgea din întuneric ba colțul unei case, ba o bucată de zid, ba zdrențele de fier ale cisternelor de benzină sfărîmate. Grupurile de asalt începură să iasă din rîpă și să se tîrască înainte. Un obuz greu explodă foarte aproape de rîpă.

— A fost scurtă, spuse Remizov. Hai, căpitane, să mergem. Remizov sări din șanț, cu neașteptată agilitate și, fără să privească înapoi, porni. Saburov pășea în urma lui. Alături erau Șarapov și trei sau patru pistolari.

Focul artileriei noastre continua. Pe pozițiile germane și departe, în fund, totul se cutremura de exploziile obuzelor grele. Aprinse de focul „katiușelor", ardeau resturile de benzină sau păcură, iar limbi roșii de flăcări se ridicau spre cer. Bubuiturile din partea cealaltă fură urmate în curînd de altele, mai apropiate — răspundeau nemții. Mine grele zburară de cîteva ori deasupra capului lui Saburov și explodară în spatele lui. Pe urmă,

începură să bubuie tunurile. Și, în sfîrșit, în față se auziră rafale dese de automate.

Grupurile de asalt străbătură în goană intervalul de la rîpă pînă la vechile tranșee, în care acum stăteau nemții. Acest sector, ocupat cu o zi înainte de nemți, îi era bine cunoscut lui Saburov. Era un pătrat cu latura de aproximativ patru sute de metri. Pretutindeni fuseseră săpate tranșee și șanțuri de comunicație, și numai pe alocuri, pe terenul aproape pustiu, se înălțau ruine și dărîmături. Asta se explica prin faptul că pe aici fuseseră cîndva depozite de benzină, din care nu mai rămăseseră decît temeliile și cantități uriașe de tablă de fier, împrăștiate peste tot.

Străbătînd în fugă, în urma lui Remizov, distanța care-l despărțea de primele tranșee de pe partea cealaltă, Saburov călcă de cîteva ori pe bucățile de tablă arsă, care i se îndoiau sub picioare cu un zgomot înfricoșător. În față erau rămășițele unei gherete de pază, construită din piatră. Într-acolo alerga Remizov, urmat de Saburov. În timp ce se apropiau, în stînga lor șuierau rafale de mitralieră ; unul din oamenii care veneau după Saburov se prăbuși, cu zgomot, la pămînt, chiar lîngă dărîmături. Printre dărîmături, cîțiva oameni instalau acum două mitraliere.

— Asta-i bine, spuse Remizov. Gavrilov ?

— Eu, tovarășe colonel.

— Ei ? Am luat-o ?

— Pe cît se pare, am luat-o, tovarășe colonel.

— Dar mai departe, înaintează ?

— Înaintează.

— Du-te înainte. Spune-le că eu am să rămîn tot timpul aici.

Lîngă ghereta de pază șuierau și cădeau gloanțe răzlețe. Uneori, pe alături, rafale de mitralieră sfîșiau văzduhul. În aer se încrucișau focurile, felurit colorate, ale gloanțelor trasoare. În stînga, foarte aproape, se auzeau repetate explozii de grenade. În dreapta, continuau să tragă, dar explozii nu se auzeau : încă nu se ajunsese la lupta cu grenadele.

— Ah, ticăloșii ! Ticăloșii ! se indignă Remizov. S-au trîntit la pămînt. Poate că le-a fost ucis comandantul. Saburov, du-te acolo. Dacă se aud explozii de grenade, înseamnă că s-au trîntit la pămînt. Du-te repede. Fă-i să se scoale, cu orice preț.

Saburov ieși din ghereta de pază și începu să se tîrască spre dreapta, în întuneric. Într-adevăr, comandantul de acolo fusese ucis. O mitralieră grea germană, plasată între ruine, nu-i lăsa să se apropie. Însă încurcătura nu se datora faptului că fusese ucis comandantul, ci faptului că trei pionieri porniseră tîrîș, ocolind, cu trotil în mînă, ca să pună o încărcătură de explozibil sub dărîmăturile casei la al cărei etaj se găsea mitraliera. Ceilalți așteptau explozia, ca să pornească mai departe. Întreaga operațiune era condusă de un plutonier ; cînd Saburov ajunse la el, acesta, explicîndu-i cauza întîrzierii, îi spuse serios și liniștit :

— Dacă nu ajung și dacă nu izbutește explozia, tot pornim, tovarășe căpitan, dar

fiindcă mi-e milă de oameni — mai așteptăm vreo cinci minute.

Saburov fu de acord și trimise un ostaș să-i raporteze lui Remizov că aici, în curînd, totul va fi în regulă. Cîteva minute rămase culcat alături de plutonier și așteptă. În jurul lor se desfășura o luptă de noapte care, ca orice luptă de noapte, semăna cu o ecuație cu multe necunoscute.

„Ce se petrece acum la Proțenko ?" se întreba Saburov. Judecînd după bubuiturile artileriei, după exploziile depărtate ale grenadelor, după rețeaua deasă de gloanțe trasoare de deasupra sectorului unde trebuia să înainteze Proțenko, Saburov înțelegea că și acolo era luptă. Obuzele noastre, trase de pe malul stîng, mai zburau încă deasupra capetelor, dar acum explodau departe, în spatele frontului german. Exploziile bubuiau neîntrerupt, în fiece secundă, și pentru o clipă Saburov își închipui ce-ar fi însemnat dacă acest bombardament n-ar fi căzut acum asupra nemților, ci asupra lui și a oamenilor lui. La fel ca toți comandanții infanteriști, mulțumea din suflet artileriei rusești pentru focul acesta înfricoșător.

Cînd în față, acolo unde se ascundea mitraliera germană, răsună o explozie asurzitoare, Saburov se ridică și, trăgînd din fugă cu automatul, își conduse ostașii la atac.

De două ori în timpul acelei nopți Saburov fu împroșcat cu bulgări de pămînt, din pricina minelor care explodau pe aproape. Salva unei arme automate îi sfîșie mîneca hainei

vătuite, arzîndu-i ușor mîna stîngă. Mulți dintre cei cu care pornise la atac nu mai răspundeau la chemările tovarășilor. Mulți erau răniți și surorile și sanitarii îi ridicau de pe cîmpul de luptă. Pe întuneric și în vîltoarea luptei, Saburov nu putu să vadă dacă Ania era printre sanitari.

În general, lupta se vădi mai ușoară decît își închipuise. Cele patru grupuri de asalt, care se aflau la dreapta și pe care, în cursul luptei, Saburov trebui să le ia treptat sub comanda lui, ocupară destul de repede partea de tranșee care cădea în sarcina lor. Cînd, după cîteva ore de luptă, Saburov porni împreună cu alții să curețe tranșeele aflate la stînga, în una din ele se întîlni cu un grup de ostași care veneau spre el. Erau soldații unuia din grupurile de asalt din partea stîngă. Se vădi astfel că întreg acest sector fusese ocupat ; nemții fuseseră uciși, fugiseră sau se ascunseseră în adăposturile care nu puteau fi curățate definitiv, decît dimineața, pe lumină.

— Dar cum stau lucrurile acolo, mai la stînga ? întrebă Saburov. Au făcut joncțiunea ?

— Mi se pare că da, tovarășe căpitan, spuse ostașul căruia i se adresase, i-au pîrjolit bine, acolo, pe friți.

Saburov se gîndi că misiunea de noapte fusese probabil executată și că divizia se unise din nou, însă fără îndoială că pentru acest sector, lipsit de fortificații, principalul pericol putea să se ivească a doua zi dimineață. Și

chiar faptul că, în cursul nopții, nemții fuseseră scoși destul de ușor, nu prevestea nimic bun pentru dimineață. Era puțin probabil ca nemții să se împace cu înfrîngerea suferită. Neplăcîndu-le, în general, încăierările de noapte, ei nu aruncaseră forțe mari în această luptă, numai din pricină că hotărîseră să amîne totul pentru a doua zi dimineața.

Saburov controlă în întuneric oamenii care rămăseseră în viață, instală împreună cu plutonierul mitralierele și ordonă să fie adîncite tranșeele în unele locuri și să fie refăcute parapetele întăriturilor care se surpaseră în urma exploziilor grenadelor. Pe urmă, trimise doi agenți de legătură cu două bilete — unul adresat lui Remizov, iar celălalt direct la postul de comandă, șefului de stat-major — arătînd că se așteaptă în zori la un contraatac din partea nemților, că el personal rămîne aici și cere numai să fie trimise cît se poate mai repede aruncătoarele și armele antitanc. „Și dacă s-ar putea, adăugă el la sfîrșitul ambelor răvașe, măcar două-trei tunuri antitanc."

De la Remizov, agentul de legătură nu se mai întoarse : sau fusese ucis pe drum, sau Remizov nu putea să-l ajute cu nimic.

De la Annenski fură aduse, peste vreo cincizeci de minute, cînd aerul începuse să devină cenușiu, două tunulețe de 45 mm pe roți de cauciuc ; tot de acolo sosiră cinci ostași, cu lungile lor puști antitanc sistem „Degtiarov", și vreo cincisprezece oameni cu pistoale mitralieră.

Annenski îi scria, în bilețelul trimis prin omul de legătură : „Am scos tot ce-am putut. Țineți-vă."

20

De la ora opt dimineața, cînd se luminase de ziuă și începuse primul atac nemțesc, și pînă la ora șapte seara, cînd se întunecase și totul era terminat, trecuseră unsprezece ore chinuitoare și nimeni n-ar fi putut spune că în fiecare din aceste ore avusese parte de un răgaz de cinci minute.

În cursul ultimei săptămîni, cînd divizia fusese împinsă în acest sector chiar pînă la mal, Proțenko se străduise să se întărească acolo cît mai temeinic. Peste tot, se săpaseră tranșee, șanțuri de comunicație, sub resturile fundațiilor fuseseră înjghebate numeroase adăposturi și cazemate, iar în fața lor se întindea o vîlcea nu prea largă, însă destul de adîncă, peste care nemții ar fi trebuit să treacă într-un fel sau altul, pentru a putea ajunge la pozițiile noastre.

Dacă s-ar fi putut desena curba creșterii zgomotelor pe cîmpul de luptă, atunci, în ziua aceea, ea s-ar fi repezit de trei ori în sus, ca să coboare din nou, asemeni curbei temperaturii unui bolnav de malarie.

De dimineață, nemții începură să tragă cu artileria regimentară. Pe urmă, se adăugară aruncătoarele grele ale regimentelor, apoi artileria divizionară și tunurile grele de asalt,

după care începu un înverșunat bombardament aerian. Bubuitul crescu pînă la maximum, apoi încetă brusc și, însoțiți de țăcănitul neîntrerupt al mitralierelor, nemții porniră la atac. În acest moment, în tranșeele noastre, toți cei care supraviețuiseră și mai aveau destulă tărie se lipiră de mitraliere, de automate, de armele pe care le aveau. Vîlceaua care încă de săptămîna trecută, în zilele primelor atacuri nemțești, fusese botezată „rîpa morții", își îndreptățise încă o dată porecla : în cîteva minute, povîrnișurile ei se acoperiră de trupurile morților și ale muribunzilor. Ultimii nemți ajunseră pînă la douăzeci, cincisprezece și zece metri de tranșee. Încă o secundă, o jumătate de secundă, și distanța aceasta putea să dispară. Dar nemții nu izbutiră s-o facă. În ultima secundă, groaza morții îi cuprinse pe cei care aproape ajunseseră și îi sili să se întoarcă. Dacă groaza morții nu i-ar fi întors, ar fi ajuns pînă la șanțuri. Dar făcură cale întoarsă, iar acei dintre ei care scăpaseră cu viață, în timpul înaintării, fură împușcați în timpul retragerii.

După respingerea primului atac, nemții o luară de la început. Însă dacă prima dată acest iad durase două ore, a doua oară el ținu cinci ore și jumătate. Nemții hotărîseră să nu lase pe mal nici un loc neatins. Întreg malul era presărat cu gropi, în asemenea proporții, încît dacă toate obuzele, minele și bombele ar fi explodat simultan, n-ar mai fi rămas acolo nici un om viu. Dar cum obuzele explodau la intervale, oamenii se vîrau în pîlnia

scobită de explozia unui obuz și trăgeau de-acolo, iar cînd exploda următorul, nu mai erau acolo. Acest joc de-a v-ați ascunselea cu moartea ținea de cinci ore și jumătate; la sfîrșitul celei de a șasea ore, cînd nemții porniră din nou la atac, ostașii noștri, asurziți pe jumătate, acoperiți de pămînt, negri de oboseală, se ridicară în șanțurile lor și respinseră cu îndîrjire acest atac, trăgînd furioși aproape în tot ce li se ivea în față.

Îndată după aceea, curba bubuiturilor se avîntă din nou în sus. Avioanele veneau cîte cinci, cîte zece, cîte douăzeci, cîte treizeci și se lăsau în picaj atît de jos, încît suflul exploziei le făcea să salte în aer. Nedînd nici o atenție focului tunurilor antiaeriene, ele atacau tranșeele, coborînd pînă la douăzeci de metri. De jur împrejur se stîrnea atîta praf, încît ai fi zis că plouă.

Bombe incendiare și explozive, mari și mici, bombe care făceau pîlnii adînci de cinci metri, și bombe care, abia atingînd pămîntul, explodau, împroșcînd cu schije, care zburau așa de jos, c-ar fi putut rade și iarba, dacă ar fi crescut pe acolo; bombe care explodau la o înălțime de două sute de metri și se împrăștiau în zeci de bombe mici, care plesneau în aer și cădeau pe pămînt ca șrapnelele — toate astea vuiră deasupra capetelor timp de aproape trei ore. Dar cînd, la ora șase seara, nemții porniră la al treilea atac, ei nu făcură decît să umple încă o dată „rîpa morții“ cu trupurile lor.

Saburov vedea pentru prima oară un număr atît de mare de morți, pe un spațiu atît de mic.

Dimineața, după sosirea întăririlor, cînd Saburov își numărase oamenii, cifra lor — pe care și-o întipărise bine în minte — era 83. Acum, pe la ora șapte seara, îi rămăseseră în front 35, dintre care două treimi ușor răniți. Cu siguranță că, la stînga și la dreapta lui, lucrurile stăteau la fel.

Tranșeele erau răscolite, șanțurile de comunicație erau astupate în zeci de locuri de bombele și obuzele căzute acolo, numeroase adăposturi erau sfîrtecate și distruse. Saburov, care, cu trei zile în urmă, fusese contuzionat, aproape că nu mai auzea acum. Bătălia se terminase, dar urechile îi vîjîiau mai departe.

Dacă mai tîrziu l-ar fi rugat cineva să descrie ceea ce se petrecuse cu el în această zi, ar fi putut povesti totul în cîteva cuvinte: nemții trăgeau, noi ne ascundeam în tranșee, pe urmă ei încetau să tragă, noi ne ridicam și trăgeam în ei, pe urmă ei se retrăgeau, începeau să tragă din nou, noi ne ascundeam iar în tranșee, și cînd ei începeau să tragă și porneau la atac, noi trăgeam iarăși în ei.

Iată, în esență, tot ce făcuse el și cei din jurul lui. Dar poate că niciodată nu simțise ca atunci, cu atîta înverșunare, dorința de a rămîne în viață. Nu era groaza de moarte și nici teama că i se curmă viața, așa cum era ea, cu toate bucuriile și durerile ei, și nici gîndul pizmaș că pentru alții va veni ziua

de mîine, iar el, Saburov, n-are să mai fie pe lume.

Nu, toată ziua fusese stăpînit de o singură dorință : să reziste, să mai apuce acel moment cînd se va face liniște, cînd nemții se vor ridica și cînd se va putea ridica el însuși să tragă în ei. De trei ori în cursul zilei așteptase, ca și toți cei din jurul lui, acest moment. Nu știau ce va fi mai pe urmă, însă fiecare dorea să apuce cu orice preț acel moment. Și cînd la ora șapte seara fu respins al treilea și cel din urmă atac, se așternu, pentru scurtă vreme, tăcerea, iar oamenii, întîia oară în ziua aceea, rostiră și altfel de cuvinte, ce nu semănau cu ordinele și înjurăturile groaznice, neomenești, răgușite, pe care le strigau, trăgînd în nemți. Aceste cuvinte păreau ciudat de liniștite și în văzduh se simțea plutind ceva solemn, ca și cum s-ar fi petrecut un eveniment sacru, de o însemnătate covîrșitoare. Saburov înțelese că, învingîndu-i pe nemți, nu numai că săvîrșiseră o faptă despre care mai tîrziu se va vorbi în comunicatul Biroului de Informații : „Unitatea cutare a ucis circa 700 (sau 800) de hitleriști“, dar că îi înfrînseseră pe nemți într-un sens mai larg, dovedindu-se mai puternici decît ei.

La ora șapte și jumătate, pe întuneric, în tranșeea lui Saburov veni Annenski. Saburov ședea pe mantaua împăturită, cu spatele rezemat de peretele șanțului și scormonea leneș cu furculița în cutia de conserve, căutînd să se convingă că-i flămînd și că trebuie să mănînce, deși n-avea de loc poftă.

— Ei, i-am respins, spuse Annenski.

Fața lui era la fel de neagră și de obosită ca a tuturor celor din jur — semn că acolo unde fusese se petrecuse același lucru ca și aici.

— I-am respins, rosti Saburov. Dar care-i situația în general ?

— I-am respins peste tot, spuse Annenski. Am venit cu locotenentul care te înlocuiește ; te cheamă generalul.

— Care-i situația acolo ? întrebă Saburov.

— Și acolo i-au respins. Du-te, te cheamă urgent.

— Dar unde-i Remizov ?

— L-am adus la cazemată.

— Ce s-a întîmplat ? E rănit ?

— Nu, răspunse Annenski, nu-i rănit. Acum o jumătate de oră, cînd s-a terminat lupta, bătrînul a leșinat. Rana lui nu-i numai caraghioasă, ci și grea. Acum i se dă apă. Du-te, du-te la general, altfel se supără.

— Toate cele bune, spuse Saburov, strîngîndu-i mîna.

— Bine că mi-am adus aminte, spuse Annenski, acum postul lui de comandă nu mai e acolo. A hotărît să fie mutat.

— Unde ?

— La vreo trei sute de metri de aici, chiar pe marginea rîpei. Ai să-l găsești, probabil, chiar acolo.

Saburov porni îndărăt, prin șanțul de comunicație. De două sau de trei ori fu nevoit să treacă peste cadavrele soldaților săi, încă neridicate, acoperite cu pămînt. După vreo

trei sute de metri, Saburov se pomeni față în față cu Proțenko. Acesta stătea pe marginea rîpei. Purta, ca și ceilalți, aceeași pufoaică, dar avea cascheta de general cu vipușcă roșie, de curînd adusă din spatele frontului, de pe malul celălalt. Ceva mai departe, doi ostași ciopleau bîrne pentru acoperirea adăpostului.

— Saburov! strigă Proțenko, recunoscîndu-l de la zece pași. Saburov, tu ești?

— Eu, tovarăşe general, spuse Saburov.

Proțenko făcu trei pași spre el, se opri, luă poziție și, împotriva obiceiului, rosti foarte oficial:

— Tovarăşe Saburov, îți aduc mulțumiri în numele comandamentului.

Saburov făcu la fel, și luînd poziția de drepți, bolborosi ceva, buimăcit.

— Te-am propus pentru decorare cu ordinul Lenin, urmă Proțenko. Îl meriți, vreau să știi asta.

— Vă mulțumesc frumos, spuse Saburov copilărește și, fără să vrea, zîmbi.

Zîmbi și Proțenko. Privindu-se unul pe celălalt, înțeleseră că în ziua aceea se întîmplase ceva foarte important și solemn pentru ei amîndoi și pentru toți cei din jurul lor și că, în comparație cu cele întîmplate, nu mai conta dacă Saburov era propus sau nu pentru decorare și dacă va primi sau nu decorația. Obținuseră astăzi o victorie — amîndoi înțelegeau acest lucru — o victorie asupra nemților care, în ciuda forțelor aruncate în luptă, nu izbutiseră să recucerească malul.

— Ei, cum te simți? Teafăr, sănătos? întrebă Proțenko, îmbrățișîndu-l și bătîndu-l încet pe umăr. Teafăr?

Saburov nu răspunse. Ce-ar fi putut răspunde la o astfel de întrebare?

— Cîndva, noi amîndoi, Alexei Ivanovici, o să ne aducem aminte de ziua asta, rosti Proțenko. Să ții minte ce-ți spun, tocmai ziua asta o s-o pomenim. Unii or să-și amintească poate de vreo altă zi, dar noi tocmai de ziua aceasta. Nu simți că-ți crește inima, ai?

Saburov dădu tăcut din cap.

— Uite, am mutat postul de comandă, spuse Proțenko. Înainte, aici era comanda unui batalion; am ordonat să lărgească adăpostul pentru mine. Mîine, au să-și îndrepte tocmai încoace lovitura principală. Dar noi nu vom ceda acest loc. Toți au simțit astăzi acest lucru — sînt sigur: și tu, și eu, toți au simțit-o. Iată, vreau să întăresc acest simțămînt în inima oamenilor și de aceea m-am mutat aici cu postul de comandă, ca nu numai să se simtă, ci să se știe limpede că nu-l cedăm. Înțelegi?

— Înțeleg, spuse Saburov. Numai că acolo, la dumneavoastră, era mai comod.

— Acolo era mai comod, dar și aici mă organizez temeinic. Știi, curaj-curaj, dar comandantul diviziei trebuie să aibă măcar patru rînduri de grinzi deasupra capului. Da, să nu uit, îmi pare rău că trebuie să te întristez: Popov a fost ucis... Ai făcut cunoștință cu Remizov?

— Am făcut.

— Ei, cum ți se pare ? E un om dintr-o bucată, nu-i așa ?

— Da, răspunse Saburov.

— Are să-ți fie comandant de regiment, în locul lui Popov.

— Dar la regimentul lui ?

— Vreau să-l las acolo pe Annenski. Așa, va să zică, asta în primul rînd. În al doilea, am slăbit ieri ambele regimente, luînd din ele oameni pentru grupurile de asalt. Din pricina asta nemții i-au cam dat înapoi. Și batalionul tău a fost dat înapoi. Divizia e iar împreună — asta-i bine, însă ne-au împins ceva mai mult spre mal și am cedat vreo cinci clădiri.

— Și la mine la fel ? întrebă Saburov cu îngrijorarea omului care n-a aflat încă noutățile cele mai neplăcute.

— Da. Și pe ai tăi i-au împins. Am fost personal acolo ieri, o jumătate de zi. Poate că sînt și eu de vină — am luat prea mulți oameni de la tine, dar dacă nu i-aș fi luat, n-am fi făcut joncțiunea cu Remizov. Am stat jumătate de zi acolo la tine. În concluzie, postul tău de comandă e acum aproape de linia de foc.

— Da ? se miră Saburov.

— Din trei clădiri, una-i luată de nemți, acea care are forma literei L. Casa cu numărul nouă. O știi ?

— Da, o știu.

Proțenko vorbea cu voce înadins calmă, însă după felul cum vorbea se vedea că se simte întrucîtva vinovat față de Saburov — pentru că îi luase din batalion și oamenii,

și pe el însuși, și pentru că acum Saburov putea să aibă pretenții, închipuindu-și că, dacă ar fi fost acolo, nu s-ar fi întîmplat toate astea, deși ele s-ar fi putut întîmpla chiar în prezența lui.

— Acum du-te la batalion și rezistă acolo unde s-au oprit, asta-i principalul. Nu te întrista, nu fi necăjit, spuse Proțenko, bătîndu-l pe umăr pe Saburov, care se încăpățîna să tacă. Principalul e că toată divizia este împreună, asta prețuiește mai mult decît clădirea ta. Și bine că mi-am adus aminte, sîntem vechi tovarăși de arme, dar nu știam că ești așa de închis.

— De ce închis ? se miră Saburov.

— Da, da, închis. Ți-am spus că am fost la batalionul tău o jumătate de zi. Acolo mi s-a povestit totul.

— Ce vi s-a povestit ? întrebă Saburov, fără să înțeleagă.

— Că te-ai însurat.

— A, asta-i ! Abia acum înțelese Saburov încotro bătea Proțenko. La primele aluzii, nici nu i-ar fi trecut prin cap că putea fi vorba de asta, într-atît de departe îi zburau gîndurile.

— Da, m-am căsătorit, spuse el.

— Se zice că ai vrut chiar să faci nuntă. Va să zică, o făceai și pe mine nu mă invitai ?

— N-o făceam, spuse Saburov. A fost numai vorba. Aș fi vrut să fie așa, însă nu s-a putut.

— De ce să nu se poată ? Ba se poate foarte bine. Eu o cunosc pe fata asta. I-am dat chiar o decorație. E fată bună.

— Foarte bună, întări Saburov.
— E felceriță ?
— Da.
— La tine la batalion ai un felcer ?
— În ultimul timp nu, răspunse Saburov. L-au ucis cînd eram eu în spital.
— Ei, atunci, spuse Proțenko, pot s-o numesc la batalionul tău. Dacă schema prevede un loc de felcer, atunci se poate.
— După schemă, trebuia să am chiar un doctor, spuse Saburov.
— Ei, parcă numai asta-i după schemă! Tu, de pildă, trebuia să ai, după schemă, opt sute de baionete, dar unde sînt ? Însă un felcer pot să-ți dau, numai cu o condiție...
— Care ?
— Cu condiția să mă poftești la nuntă. Și încă ceva... Numai că, Alexei Ivanovici, nu te supăra, dacă-ți spun ceva cam brutal. Ție îți este soție, însă pentru batalion e felcer și nu poate să aibă nici un amestec în treburile batalionului, afară de partea sanitară. Știi, se-ntîmplă cîteodată ca femeile, nu din răutate, ci cu intențiile cele mai bune să dea sfaturi... Uite, la război tocmai așa ceva e de neîngăduit.
— Sînt de aceeași părere, spuse Saburov. De altfel, dacă aveți vreo îndoială, atunci lăsați-o acolo unde-i acum.
— N-am nici un fel de îndoială, rosti Proțenko. M-am gîndit la asta așa, în general, și ți-am spus. Asta-i tot. Ei, adăugă el revenind la chestiunile curente, du-te mai repede la ai

tăi. Te așteaptă cu nerăbdare Maslennikov. E îndrăgostit de tine, așa-i ?
— Bine, dar eu nu sînt fată.
— Te iubește, te iubește foarte mult. Mă privea cu niște ochi, parcă te-aș fi mîncat. Am fost nevoit să-i spun : „Se întoarce Saburov al vostru, se-ntoarce, fiți fără grijă".
— Totuși, cine v-a povestit, tovarășe general ?
— Cine mi-a povestit ? Vanin. Mi se pare că te porți cu el cam aspru. E-adevărat ?
— Nu, de ce ? întrebă Saburov.
— Pentru că nu mi-ai vorbit nimic de el. Dacă ești rezervat față de el — greșești. E om bun și te stimează. Ei, du-te, du-te, și Proțenko îi întinse mîna. Cred că mîine nemții au s-o ia de la-nceput. Însă dacă azi n-au reușit, mîine cu atît mai mult nu vor reuși. Presimt asta. Totuși, și Proțenko ridică un deget, presimțirile bune sînt presimțiri, iar dacă în două zile Volga nu îngheață, atunci se termină obuzele și minele pe malul acesta. Trebuie să faci economie. Și la hrană — tot așa. La revedere.
— Să trăiți, tovarășe general.

21

Noaptea era întunecoasă. Ba în dreapta, ba în stînga, la cîteva sute de metri, cădeau mine răzlețe și tocmai pentru că exploziile erau rare și neașteptate, Saburov tresări de cîteva

ori. Ajungînd la batalionul său, întîlni un ostaş care-l recunoscu.

— Să trăiţi, tovarăşe căpitan.

— Bună seara, spuse Saburov. Condu-mă la postul de comandă. Ştii unde-i acum ?

— E tot acolo unde era şi mai înainte, răspunse ostaşul.

Cînd se apropie de adăpost şi văzu în şanţ figura cunoscută a lui Petea, inima lui Saburov tresări. I se păru că a sosit acasă.

— Tovarăşe căpitan ! se bucură Petea. De cînd vă aşteptăm...

— Mai bine să mă fi aşteptat mai puţin, dar să fi luptat mai dihai. Ce să spun, frumos cadou aţi pregătit pentru întoarcerea mea, rosti Saburov, silindu-se să-şi ascundă bucuria revederii. Aţi cedat o casă.

— Asta aşa e, recunoscu Petea. Ne-au împins prea puternic, altfel n-o pierdeam. N-aveam nici forţe de ajuns. Generalul a luat patruzeci de oameni din batalionul nostru.

— Nu numai de la voi a luat, şi de la alţii a luat.

— Dar şi pe alţii i-au dat înapoi, spuse Petea, jignit. Nu era omeneşte cu putinţă... Cum v-au mai aşteptat comisarul şi Maslennikov !

— Unde-s ?

— Tovarăşul Vanin e aici.

— Dar Maslennikov ?

— A, Maslennikov, cum a început să se întunece, s-a dus la casă. Acum, ziua nu mai poţi pătrunde pînă acolo.

— Dar nemţii unde-s acum ?

— La stînga, sînt departe, cum erau şi înainte, dar în partea asta, Petea arătă cu capul spre dreapta, nu cred să fie nici şaizeci de metri. Se-aude tot.

— Au ucis mulţi oameni ? întrebă Saburov.

— Unsprezece morţi, treizeci şi doi de răniţi, spuse Petea, căruia îi plăceau răspunsurile exacte. Şi au omorît-o şi pe Maria Ivanovna.

— Dar copiii ?

— Şi copiii. Pe toţi deodată. Bomba a nimerit drept în beciul lor, scobind o pîlnie — împrejur nu se mai vedea nimic.

— Cînd s-a întîmplat asta ?

— Ieri.

Saburov îşi aduse aminte cum această femeie, mai demult — acum i se părea că trecuse o veşnicie — îi spusese cu indiferenţă :

— Iar dacă pică vreo bombă — ce să-i faci — atunci pierim toţi odată, împreună.

Şi iată că această profeţie întîmplătoare se împlinise.

— Da, mi-ai povestit prea multe, spuse Saburov. Mai bine ar fi fost mai puţine. Şi ridicînd foaia de cort intră în adăpost.

Vanin aţipise la masă. Îşi scrisese raportul politic şi adormise aşa, cu capul pe hîrtie şi cu mîinile întinse pe masă. „Cazuri negative în comportarea moral-politică nu există“ — era ultima frază pe care o scrisese înainte de a adormi.

— Vanin, îl strigă Saburov, după ce aşteptă puţin lîngă el. Vanin !

Acesta tresări.

— Vanin, repetă Saburov, eu sînt.

Vanin îi scutură îndelung mîna, privindu-l ca pe un om venit de pe lumea cealaltă.

— Eram îngrijorați de soarta ta, spuse el.

— Mi se pare că n-ați prea avut răgaz să vă îngrijorați.

— Dimpotrivă, închipuiește-ți, am găsit timp. Naiba știe ce-i fi avînd tu, că în lipsa ta e trist. Poate pentru că ești așa de mare — cînd lipsești tu, parcă s-a scos soba din casă.

— Mulțumesc pentru comparație, spuse Saburov zîmbind.

— Comparația, de, poate-i nepotrivită, însă în fond așa-i. Uite, se face frig, și acum soba-i cel mai trebuincios lucru — așa că degeaba te superi.

— Dar voi ați și pus-o, după cîte văd.

În adăpost era într-adevăr o sobă rotundă de fier.

— Păi, sigur c-am pus-o. Arde bine. Vrei să te încălzești?

În loc de răspuns, Saburov se așeză pe pat, își scoase cizmele și-și întinse picioarele spre foc.

— Ce bine, spuse el. Foarte bine. Te-ai plîns de mine generalului?

Vanin începu să rîdă.

— M-am plîns. Eu sînt comisar. Sînt obligat să știu ce se petrece în sufletul oamenilor. Și uite, am văzut că ai ceva pe suflet.

— Toți au cîte ceva pe suflet, spuse Saburov, și pînă ce nu se va isprăvi războiul nu se va schimba nimic în această privință... Ce-i cu Maslennikov, s-a dus la clădire?

— Da. Nu se astîmpără de loc.

— Spre dimineață se întoarce?

— Trebuie. Dacă nu se înapoiază spre dimineață, atunci nu mai vine pînă seara. Nu se poate trece ziua pe-acolo: în dreapta și-n stînga se trage, tot spațiul e controlat de focul încrucișat al mitralierelor.

— Cine a mai rămas acolo?

— Vreo cincisprezece oameni. Comandant e Koniukov, căci Potapov a fost ucis.

— Da?

— Ucis. În toiul luptei, cu de la sine putere, l-am numit pe Koniukov în locul comandantului de companie. Nu era altcineva. Cînd am fost împinși înapoi, el, cu ceea ce a mai rămas din companie, s-a baricadat în casă.

— Numai cincisprezece oameni au rămas în compania a doua?

— Nu, spuse Vanin, mai sînt aici încă vreo zece. S-au retras pe ambele părți ale clădirii, dar el a rămas în casă. Mai sînt vreo douăzeci și cinci de oameni în compania a doua.

— Dar în celelalte?

— În celelalte — ceva mai mulți. Uite, citește.

Pe un petec de hîrtie, Vanin, cu meticulozitatea care-l caracteriza, scrisese efectivul tuturor companiilor.

— Da, rosti tărăgănat Saburov, ați pierdut mulți oameni. Dar pe unde trece acum limita frontului?

— Poftim. Vanin scotoci prin dosar și scoase o schiță. A făcut-o Maslennikov pentru tine, ca s-o ai la întoarcere.

Pe schiță era însemnat dispozitivul batalionului. Acum, după pierderea casei cu numărul nouă, în formă de „L“, batalionul nu mai ieșea în față, ca înainte, ci se afla pe aceeași linie cu celelalte batalioane, de-a lungul părții drepte a străzii distruse, și numai o singură casă, de la numărul șapte, hașurată pe schiță, ieșea înainte ca o limbă.

— La drept vorbind, această clădire e înconjurată, spuse Vanin. Nemții nu ne lasă să trecem ziua pe-acolo. Ne tîrîm în cursul nopții.

— Da, cînd va trebui să luăm înapoi toată strada, asta va fi o bună poziție înaintată, spuse Saburov. Trebuie s-o ținem.

— Cînd va trebui s-o luăm înapoi... îl îngînă Vanin. Mi-e teamă că mai e mult pînă atunci.

— De ce?

— Pînă una-alta, dă doamne să rezistăm acolo unde sîntem.

— Desigur, încuviință Saburov, și eu spun la fel, dă doamne să rezistăm. Dar dacă rezistăm, atunci le luăm și înapoi.

— Te-ai întors parcă mai vesel, mai optimist ca de obicei, spuse Vanin.

— Da, mult mai optimist ca de obicei, rosti Saburov. Nu-i nimic dacă am cedat o casă. Adică-i foarte rău, desigur, însă totuși nu-i nimic. Faptul că am rezistat astăzi pe mal și

nu i-am lăsat să ajungă pînă la Volga, asta-i principalul. Și nici nu-i vom lăsa.

— Ești convins? întrebă Vanin.

— Sînt convins, răspunse Saburov.

— Dar de ce ești convins?

— Cum să-ți spun? Aș putea aduce anumite argumente logice, dar nu asta-i totul. Simt că așa va fi. Azi am suportat ceea ce înainte nu suportam. S-a rupt ceva la ei. Știi, ca o jucărie cu mecanism. Îl întorci, îl întorci, și deodată mecanismul — pac — și nu-l mai poți întoarce.

— Poate, încuviință Vanin. M-aș bucura s-o cred. Dar noi, aici, sîntem așa de mîhniți din pricina acestei case, că nici ieri, nici azi, n-am avut alte simțăminte, afară de ciudă și amărăciune.

Vanin se ridică, și șchiopătînd, făcu cîțiva pași prin adăpost.

— De ce șchiopătezi?

— Sînt rănit. Nu-i nimic, trece pînă la nuntă. Pînă la a mea desigur, nu pîna la a ta, fiindcă a ta, se spune că nu-i prea departe.

— Cine spune asta?

— Proțenko.

— Ei, ce să-i faci, zise Saburov. Sala de ospețe e gata. Aruncă o privire prin încăpere. Va fi și muzică, vor lua parte chiar muzicanți străini. Mirele e aici. A rămas doar să așteptăm ca mireasa, cu prietenele ei, să se înfățișeze înaintea altarului.

— Pînă una alta, cînd se întoarce Maslennikov, vreau să facem o petrecere între băieți, ca să-ți iei rămas bun de la burlăcie,

spuse Vanin. Să nu crezi că ai să scapi așa de ușor. Nu te lăsăm noi să te însori fără petrecere de adio.

— Numai că Petea stă probabil prost cu rezervele. Ce spui, Petea ?

— Am să fac tot ce e cu putință, tovarășe căpitan, spuse Petea. În sfîrșit, m-ați prețuit cum se cuvine, și, destupînd bidonul, turnă votcă în cănile din fața lui Vanin și Saburov.

Dar nu apucară să ducă la gură cănile, că foaia de cort se ridică și Maslennikov, vesel, zgomotos și ciufulit, se ivi în pragul adăpostului.

— Așteptați ! ridică el mîna. Ce faceți ? Fără mine ?

Repezindu-se spre Saburov, Maslennikov îl apucă, îl săltă în sus, îl îmbrățișă, îl sărută, îi cuprinse mîinile, îl depărtă puțin, îl privi, îl trase iar spre sine, îl sărută și îl așeză la loc — totul într-un minut. Pe urmă, se trînti pe cel de-al treilea scaun, de lîngă masă, și strigă cu o voce de bas, neașteptat de tunătoare :

— Petea, votcă !

Petea îi turnă și lui.

— În sănătatea lui Saburov, spuse Maslennikov. Să ajungă cît mai repede general !

Dar Vanin, ridicînd cana, cu zîmbetul său trist, îl contrazice :

— În sănătatea lui Saburov. Ca să ajungă cît mai repede profesor de istorie.

Vanin și Maslennikov se uitară în același timp la Saburov.

— Va să zică, sau profesor de istorie sau general ? întrebă Saburov. Sînt gata să mă fac măturător de stradă, pe viață, dacă prin asta războiul s-ar putea termina măcar cu o zi mai devreme. Firește, să se termine așa cum vrem noi. Deci să bem pentru ea.

— Pentru cine ? întrebă Vanin, deși Maslennikov îl împinsese cu genunchiul pe sub masă, dîndu-i a înțelege că întrebarea e lipsită de tact : „Ce mai întrebi, firește că pentru Ania“.

— Pentru ea, pentru victorie, lămuri Saburov și bău pînă-n fund. Iar în ceea ce-i privește pe profesori, urmă răsuflînd adînc, după război, fiecare din noi va fi, mai mult sau mai puțin, într-un fel sau altul, profesor de istorie... Ia spune, ce mai e nou la clădire ? se adresă el lui Maslennikov.

— Acolo domnește Koniukov, răspunse Maslennikov. Din pricina oboselii, deși băuse numai o porție de votcă, era într-o dispoziție deosebită, solemnă, care te face de obicei să rostești fraze lungi și așa de complicat construite, că, uneori, nu le poți încheia. Acolo domnește Koniukov, care s-a proclamat comandant de garnizoană și se poartă cu demnitatea unui general de divizie și, afară de asta, și-a agățat pe piept vechiul lui „Gheorghe“ ; îl poartă cică în așteptarea decorației „Steaua Roșie“, pe care căpitanul Saburov i-o va da pe drept, conform ordinului comandantului de armată. Petea, ce te uiți ? strigă Maslennikov. Cănile sînt goale.

Saburov îl privi cu coada ochiului pe Maslennikov, dar dîndu-și seama că în orice caz acesta va cădea din picioare de oboseală, și va trebui să doarmă, nu se opuse. Petea le mai turnă cîte o porție.

— Interesant, spuse Vanin. Petea niciodată nu greșește : toarnă totdeauna exact cîte o sută de grame.

— Întocmai, tovarășe comisar-șef.

— Eu știu că-i întocmai. Și chiar dacă vasele sînt de diferite mărimi — unul are o cană, altul un păhărel și cel de al treilea o ceașcă de ceai — toarnă exact. Poți să ne lămurești taina ?

— Eu torn nu după ochi, tovarășe comisar-șef, ci după auz și numărătoare. Aplec bidonul cît știu eu și p-ormă, după gîlgîit, număr : una, două, trei, patru, cinci — gata, una, două, trei, patru, cinci — gata.

— Să știi, spuse Maslennikov, că după război el va lucra la direcția farmaciilor.

— Niciodată, tovarășe locotenent, declară Petea, niciodată.

— Dar ce-ai să faci tu după război ? întrebă Saburov.

— Am să lucrez la aprovizionare, răspunse Petea. Am să lucrez grozav de bine la aprovizionare.

— Mi se pare c-ai cam băut, Petea ? spuse zîmbind Saburov.

— Da, tovarășe căpitan, cînd dumneavoastră ați băut pentru victorie, am băut și eu. Dar am băut puțin, adăugă Petea și făcu o pauză. Uitase să spună că votca, contrar obiceiului, îl

amețise de data asta, fiindcă toate rezervele de hrană erau pe sfîrșite, iar el, economisind alimentele pentru comandanți, nu mîncase toată ziua decît doi pesmeți negri. După război am să lucrez la aprovizionare, cum am mai lucrat. Și dacă cineva crede că după război asta va fi o treabă neînsemnată se înșală. Vreau să vină vremea cînd tot ce-am făcut în anul o mie nouă sute treizeci și trei să pară oamenilor un fleac. Eram cineva, fiindcă puteam să fac rost de cincizeci de saci cu cartofi sau de trei saci cu ceapă. Însă cîndva, după război, mi se va spune : „Petea, să găsești pentru cantina muncitorilor stridii". Am să spun : „Am înțeles". Și la prînz vor fi stridii.

— Dar tu ai mîncat vreodată stridii ? întrebă Saburov. Cine știe ce porcărie or fi !

— Nu, n-am mîncat, răspunse Petea. Am spus numai așa, ca exemplu. Voiam să pomenesc o mîncare la care dumneavoastră nici nu vă gîndiți acum. Să vă mai torn ?

— Nu, spuse Saburov, ajunge. Își cuprinse capul în palme și se adînci în gînduri.

Petea vorbise din suflet, acestea erau acum visurile lui.

Închizînd ochii, Saburov se gîndea cîte visuri, cîte planuri de viitor, cîte remușcări tîrzii și dorințe neîmplinite fuseseră îngropate în pămîntul rusesc în acest răstimp de un an și jumătate, cîți oameni care au visat, au dorit, au gîndit, au regretat, sînt îngropoți în acest pămînt și niciodată nu vor mai realiza nimic din tot ce au gîndit. Și i se păru că

toate visurile realizabile și neîmplinite, toate planurile neînfăptuite de cei care acum erau morți apasă cu întreaga lor greutate pe umerii celor vii și pe umerii lui. Se gîndea la ceea ce va fi după război și nu putea să-și închipuie nimic, tot așa cum nu putuse să-și închipuie înainte de război ceea ce se petrecea acum cu el.

— De ce ești trist? îl întrebă Vanin. Generalul a vorbit cu tine?

Saburov ridică privirea.

— Nu sînt trist, mă gîndesc doar. Începu să rîdă. De ce la noi, dacă cineva se lasă furat de gînduri, e socotit trist? Petea!

— Ordonați?

— Ia automatul meu. Pornim îndată împreună.

— Încotro? întrebă Maslennikov.

— Inspectăm poziția.

— Culcați-vă, Alexei Ivanovici. Dimineața... Dimineața-i mai înțeleaptă decît seara.

— Să-i inspectez dimineața?... A nu... Țin la viață, zîmbi Saburov. Mă duc acum.

— Merg cu dumneavoastră, spuse Maslennikov.

— Nu, mă duc singur, și Saburov puse mîna pe umărul lui Maslennikov. Destul, Mișa. Stai jos și ține minte: cînd comandantul se întoarce la unitate, este primit ca un musafir în prima jumătate de oră, dar pe urmă e iarăși stăpîn. Ai înțeles? Culcă-te și dormi. Cînd mă întorc, te trezesc și vorbim iar despre pregătirile pentru ziua de mîine. Și tu ai

face bine să te culci, îi spuse Saburov lui Vanin, ridicîndu-se.

— Sînt gata, zîmbi Vanin. Nici nu-s în stare să termin raportul politic, am adormit de trei ori.

— Îl faci prea plicticos, glumi Saburov, așa de plicticos că adormi singur în timp ce-l scrii; ar trebui să-ți închipui cum dorm alții cînd îl citesc.

Izbucniră amîndoi în rîs.

— Trebuie să-ți aduni puterile, îl sfătui Saburov, și să scrii ceva mai interesant, ca să te poată citi ca pe Conan Doyle. Ei, toate cele bune.

Saburov și Petea ieșiră din adăpost. După plecarea lor, Maslennikov se întinse pe pat și adormi pe loc, sforăind ușor ca un copil. Vanin se așeză la masă și, punîndu-și în față foaia neterminată a raportului, căzu pe gînduri. Apoi băgă mîna sub pat, trase de acolo o valiză jerpelită de mușama și scoase din ea un caiet gros, de școlar. Pe prima pagină era scris: „Jurnal". Aici, în rarele clipe de răgaz, își nota el diferite întîmplări și situații care-i atrăgeau atenția.

Puse „Jurnalul" lîngă foaia cu raportul politic din ziua aceea și se gîndi că poate tocmai ceea ce scria în acest caiet ar trebui să scrie și în rapoartele politice. Poate că vorbele, gîndurile, impresiile, evenimentele care îi dezvăluiau pe oameni sub aspecte neașteptate — adică tot ceea ce nota el, fiindcă îl interesa — poate că tocmai aceste lucruri prezentau și un interes general, pe cînd ceea ce

scria el în fiecare zi la rubrica „Fenomene pozitive“, „Fenomene negative“ nu prea era interesant nici pentru el, nici pentru cei care citeau rapoartele.

În clipa aceea, ridicînd foaia de cort, Ania intră în adăpost.

— Bună seara, tovarășe comisar-șef, spuse Ania.

Vanin se ridică în întîmpinarea ei și îi strînse mîna.

— Dar unde-i căpitanul Saburov ? întrebă ea.

— S-a dus la companii, se-ntoarce curînd.

— Îmi permiteți să mă adresez dumneavoastră ? întrebă Ania.

— Bineînțeles.

— Sînt felcerul militar Klimenko, numită la batalionul dumneavoastră și m-am prezentat la serviciu, raportă Ania, salutînd. Apoi, lăsînd mîna în jos, întrebă : Dar Alexei Ivanovici vine repede ?

— Repede.

— Vreau să-l văd mai degrabă.

— Te înțeleg, zîmbi Vanin. Vine curînd. Stai jos.

Se așezară și tăcură vreun minut.

— Nu vă uitați așa la mine, spuse Ania stingherită. Nu eu am cerut să fiu mutată aici.

— Știu.

— Nici el n-a cerut, adăugă ea cu hotărîre.

— Știu. Eu am cerut.

— Dumneavoastră ?

— Eu.

Vanin își reaminti de familia lui dispărută și, cu o invidie lipsită de răutate, cu conștiința fericirii sale distruse pentru totdeauna, spuse :

— E foarte bine că te afli aici. Nici dumneata nu-ți dai seama ce lucru minunat e acesta.

Ania tăcea, așteptînd să audă ce va spune mai departe.

— Dumneata înțelegi ? urmă Vanin. Am fost bucuros să vă ajut, ca să fiți împreună. Discutam adeseori cu Alexei Ivanovici. Între mine și el sînt deosebiri foarte mari. Însă iată despre ce e vorba, cum să mă explic... Stai, dumneata mă cunoști demult, se întrerupse el deodată.

— Desigur, tovarășe Vanin, spuse Ania. Cine din comsomoliștii de la Stalingrad nu vă cunoaște ?

— Cînd m-am întîlnit aici cu Saburov, ne-am ciorovăit din pricina spațiilor verzi. Îți aduci aminte cît de mult ne pasiona pe toți plantarea acestor spații verzi ? Iar el încerca să-mi demonstreze că, prevăzînd războiul, ar fi trebuit să ne ocupăm mai puțin de spațiile verzi și mult mai mult de altceva. Și pîn-la urmă am acceptat părerea lui. Dar dumneata ții minte cîtă pasiune puneam noi în munca asta și ce frumos era ? Îți amintești ?

— Da, răspunse Ania.

— Era atîta fericire, spuse Vanin convins, atîta fericire... Am dorit totdeauna ca oamenii să fie fericiți — și tot ce făceam pentru asta făceam. Cîteodată, luam măsuri inutile, scriam

directive de prisos. În orice caz, eu le socoteam necesare.

Deși Vanin vorbea încîlcit și pierdea uneori firul, totuși Ania înțelese că vorbea despre ceea ce-l chinuise în tot acest timp.

— Și iată, urmă Vanin, deși totdeauna mi s-a părut că facem totul cum trebuie și pentru fericirea oamenilor, acum, ținînd seama de situația internațională, eu simt că totuși Saburov are dreptate : poate că era nevoie de mai puține spații verzi, de mai puține exerciții la parăzile sportive, de mai puține cuvinte și discursuri frumoase — trebuia să mărșăluim mai mult cu armele și să învățăm să tragem. Însă atunci eu nu gîndeam așa, abia acum gîndesc astfel, după atîta timp petrecut aici pe malul Volgăi. Dumneata mă înțelegi ?

Vanin își scutură șuvițele rebele căzute pe frunte și Ania își aduse aminte de adunările comsomoliste de odinioară, la care Vanin vorbea de pe tribună, se înflăcăra la fel ca acum și-și arunca la fel șuvițele de păr care-l incomodau. Și deși nu înțelegea tot ce spunea acum Vanin, fiindcă ceea ce spunea el era probabil numai o continuare a discuțiilor lui cu Saburov, ea simți totuși numaidecît că are în față un om inimos și bun.

— Da... izbucni Vanin fără veste. Uite, să știi de la mine : îmi pare nespus de bine că vei fi alături de Alexei Ivanovici, acum, cînd în jurul nostru se petrece ceva... naiba știe dacă e ceva groaznic sau nu, dar în tot cazul ceva greu de suportat pentru un om. E bine

să fiți împreună... Spune-mi, te rog, ai venit cu bagajele ?

Ania zîmbi.

— Uite bagajul meu.

Și arătă spre geanta sanitară, mare și îndesată.

— Atît ?

— Atît, răspunse Ania

Își scoase mantaua și se așeză la masă.

— Și totuși vom amenaja aici grădini, spuse Vanin. Cum erau, așa vor fi. Și dacă tineretul nu se va ocupa de treaba asta cu înflăcărarea pe care am dori-o noi, atunci noi, comsomoliștii bătrîni, ne vom scutura bătrînețile și ne vom apuca singuri de treabă.

— Desigur că ne vom apuca, spuse Ania, reamintindu-și fără să vrea tabloul din ziua aceea al Stalingradului.

Maslennikov se mișcă sub manta, își lăsă repede picioarele pe marginea patului, își pipăi cizmele, le trase la iuțeală pe picioarele goale, se ridică și se apropie de Ania, ca să-i dea bună seara.

— Iată-te și pe dumneata, spuse el.

Aniei îi plăcu că el îi vorbise ca și cum o așteptau demult aici.

— Vrei să mănînci ?

Ania dădu din cap în semn că nu.

— Vrei să dormi ?

Ania dădu iarăși din cap.

— Nu vreau nimic, spuse ea. Sînt bucuroasă că vă văd.

— Mîine, în sectorul nostru va fi probabil

acalmie, spuse Maslennikov ca s-o liniştească, sau numai ca să lungească vorba.

— E o veche comsomolistă de-a mea, zise Vanin. „Prietenii se reîntîlnesc“ — parcă a fost şi un film cu titlul acesta.

— A fost, confirmă Ania.

— N-am mai văzut demult un film. Aici am primit odată *Pravda* şi m-am uita la programul filmelor care rulează la cinematografele Moscovei. Rulează chiar şi *Cei trei muşchetari.*

— Am văzut *Cei trei muşchetari,* spuse Ania, cînd eram mică de tot.

— Cu Douglas Fairbanks ? întrebă Maslennikov.

— Da.

— Nu, se spune că acum joacă alţi artişti. Douglas Fairbanks a murit.

— Da ? se miră Ania.

— A murit, a murit de mult. Şi Mary Pickford a murit.

— Cum, şi Mary Pickford ? întrebă Ania sincer mîhnită, ca şi cum acesta ar fi fost cel mai trist eveniment din cîte se petrecuseră la Stalingrad în ultima lună.

— A murit, spuse Maslennikov apăsat.

De fapt, el nu ştia dacă Mary Pickford a murit sau trăieşte, însă începînd să vorbească pe tema asta, voise să-i uimească pe ascultători cu cunoştinţele lui.

— Dar Buster Keaton ? întrebă Ania, cu înfrigurare.

— A murit, spuse convins Maslennikov.

Vanin începu să rîdă.

— De ce rîzi ?

— Tu vorbeşti despre ei, de parc-ai număra pierderile suferite de vreo companie în ultimele douăzeci şi patru de ore, şi Vanin începu să rîdă şi mai tare.

— Era un actor foarte bun, spuse Ania. O mîhnea moartea lui Buster Keaton. Îşi reaminti faţa lui prelungă, tristă, care nu zîmbea niciodată, şi-i păru rău că murise şi el.

— N-a murit, spuse Vanin, uitîndu-se la Ania.

— Ba a murit, îl contrazise cu aprindere Maslennikov.

— Ei bine, să zicem că a murit, se învoi Vanin, dîndu-şi deodată seama de ridicolul acestei discuţii aici, la Stalingrad. Mă duc să controlez posturile, adăugă el, punîndu-şi mantaua şi dînd astfel a înţelege că discuţia e încheiată şi că, la urma urmelor, nu-i chiar aşa de important dacă Buster Keaton a murit sau trăieşte.

— Le inspectează căpitanul, spuse Maslennikov.

— Poate că s-a oprit undeva la o companie, eu tot trebuie să văd care-i situaţia... Mă întorc curînd.

Vanin ieşi din adăpost.

— Dumneata totuşi culcă-te, îi propuse Maslennikov Aniei. Mîine, o să înjghebăm, colo în colţ, un pat pentru dumneata, dar acum culcă-te în patul meu.

Ania se uită la el şi, deşi nu voia de loc să se culce, înţelese că, dacă n-o făcea acum, peste trei minute Maslennikov îşi va repeta

desigur propunerea, așa că nu mai încercă să-l contrazică. Își scoase mantaua și cizmele și se întinse în pat, acoperindu-se pînă la gît cu mantaua.

— Uite, te-am ascultat, dar nu vreau să dorm, rosti Ania. Povestește-mi cum trăiți aici.

— Foarte bine, spuse Maslennikov, pe un ton cît se poate de oficial, ca și cum în fața lui n-ar fi fost Ania, ci o delegație sosită cu daruri tocmai de la Cita. Foarte bine... Pe urmă, amintindu-și că în fața lui era Ania, care știa tot așa de bine ca și el ce se petrece aici, adăugă : Foarte bine. Pe ziua de azi toate atacurile au fost respinse. Căpitanul arată minunat. Am cam fost îngrijorați din pricina lui.

— Și eu la fel, spuse Ania.

— Dar nu s-a ales nici măcar cu o zgîrietură. Generalul ne-a spus nouă, în secret, că l-a propus pentru ordinul Lenin, fiindcă a trecut de două ori în timpul nopții la Remizov. Ce să-ți mai spun ? Cu ocazia revederii am băut aici puțin pentru victorie. Eu, în gînd, am băut și pentru dumneata.

— Mulțumesc.

— Sînt foarte bucuros că te afli aici, continuă Maslennikov. Știi, cînd stai tot timpul numai printre bărbați, te abrutizezi.

Simți că rostise o frază nefiresc de bărbătească și de matură, și roși.

— Poate vrei să fumezi, spuse el, biruindu-și tulburarea.

— Eu nu fumez, răspunse Ania.

— Nici eu n-am fumat înainte de război. Însă în aceste împrejurări îmi place să fumez. Trece timpul mai repede. Ia o țigară.

— Fie, spuse Ania, înțelegînd că i-ar face o plăcere.

El scoase din buzunarul bluzei singura țigară pe care o avea și i-o întinse Aniei, începînd să-și răsucească alta pentru el. Apoi, amintindu-și că nu-i dăduse chibrit, sări, împrăștie tutunul din țigara răsucită, aprinse chibritul și i-l întinse. Ea își aprinse țigara ca orice nefumător, sugînd-o puțin și dînd repede fumul afară.

Maslennikov, care de obicei răsucea foarte bine țigările, o răsuci de data asta îndelung, cu multă migală, și totuși făcu o țigară uriașă și caraghioasă, cu multă hîrtie de prisos în vîrf, iar cînd o aprinse, ea luă foc ca o făclie.

— Poate vrei să mănînci ? întrebă Maslennikov.

— Nu, mulțumesc.

— Să-ți aduc apă ?

— Nu, mulțumesc.

Maslennikov tăcu. Aici, sub ocrotirea lui, se afla soția comandantului și prietenului său, iar el îi arătase o solicitudine mișcătoare, de care sînt capabili numai adolescenții. Voia s-o copleșească cu atenții, să-i dea a înțelege că-i cel mai devotat prieten al soțului ei, că poate să se bizuie pe el și că, în general, nu există pe lume lucru pe care nu l-ar face pentru ea.

Tăcură astfel cîteva minute.

— Mișa.

— Da.

— Ți se spune Mișa, nu-i așa ?
— Da.
— Ești un om foarte bun.

Auzind aceste cuvinte : „Ești un om foarte bun", Maslennikov simți că, deși aveau probabil aceeași vîrstă, Ania era cu mult mai mare decît el.

— Mișa, repetă ea, închizînd ochii și întipărindu-și parcă în minte numele lui.

Cînd Maslennikov întrebă ceva, Ania nu-i mai răspunse. Adormise în clipa cînd închisese ochii.

El rămase singur la masă, în liniștea întreruptă din cînd în cînd de împușcături depărtate. Pe pat, la doi pași de el, dormea soția prietenului său, o femeie foarte frumoasă (cum i se părea lui), de care s-ar fi îndrăgostit dacă n-ar fi fost soția prietenului său (așa își închipuia) și de care era chiar îndrăgostit (așa era în realitate, dar el n-ar fi recunoscut asta niciodată). Deodată își aminti de fratele lui și de vila zgomotoasă de lîngă Moscova, unde fratele lui se ducea des, după ce se întorsese din Spania, și mai tîrziu, cînd se înapoiase din Mongolia. Poate pentru că fratele lui dusese o viață plină de primejdii, luptase mult și greu, îi plăcea ca, atunci cînd sosea în țară, să fie mult zgomot și veselie în juru-i. Venea la vilă cu femei frumoase, întîi cu una, mai tîrziu, peste doi ani, cu alta. Era totdeauna zgomotos, vesel și părea că obține totul ușor — și prietenia, și dragostea. Și Maslennikov observase că din cauza asta fratele lui se cam

plictisea uneori. Sosind la vilă cu mare alai și cu o femeie care i se părea lui Maslennikov atît de încîntătoare, încît nu te puteai depărta de ea nici un pas, fratele îi spunea cîteodată : „Mișa, hai la biliard" și, încuind ușa, jucau cîte trei ore biliard. Iar cînd se auzeau bătăi în ușă și o voce de femeie îl chema : „Kolea !", fratele lui ducea degetul la buze și spunea : „Ssst, Mișka", și ei tăceau, pînă cînd pașii ușori se depărtau de ușă și atunci continuau partida începută. Fratele spunea : „Ducă-se cu dumnezeu", și Maslennikov se mira : nu putea să priceapă și i se părea că, dacă l-ar chema pe el un glas de femeie, nu l-ar răbda inima să tacă așa și să joace biliard. Terminînd partida de biliard, fratele se întorcea în mijlocul cunoscuților și era foarte duios și prevenitor cu femeia la a cărei chemare nu răspunsese dîndu-i impresia că ar fi gata la orice de dragul ei. Însă, după aceea, îi făcea cu ochiul lui Maslennikov, ca unui complice, spunîndu-i parcă : „Nu în asta constă fericirea, dragul meu, nu-i asta fericirea". Însă lui Maslennikov i se părea că tocmai asta-i fericirea, pentru că era un lucru necunoscut și, probabil, minunat.

Își aminti de fratele lui, de vilă, de biliard. Pe unde-o fi fratele lui acum ? Demult nu mai scria nimic în ziare despre el. Și deodată își închipui că fratele lui e mort și, fără să vrea, se gîndi că, dacă bărbații și femeile care veneau atunci în grupuri gălăgioase la vilă ar afla de moartea lui, ar vorbi desigur despre

el, poate chiar ar ridica paharul în memoria lui, și-ar aminti de vizitele făcute împreună la vilă, însă altceva poate nu s-ar întîmpla. Dar, uite, dacă ar muri Saburov — ce-ar face Ania ? Ar fi probabil cu totul alta decît acum, cu ea s-ar întîmpla ceva îngrozitor. Însă cu cei care-l vizitau pe fratele lui nu s-ar întîmpla nimic îngrozitor și poate de aceea fratele lui se ducea să joace biliard cu el și nu răspundea la bătăile lor în ușă.

Se uită încă o dată la Ania și-l cuprinse o tinerească sete de dragoste — nu pentru ea, ci așa, în general. În suflet i se înfiripă dorința vie de a trăi pînă la sfîrșitul războiului, ca să meargă la vila fratelui, și nu singur, ci cu o tovarășă care să fie altfel decît cea a fratelui, o femeie cu adevărat minunată, pe care n-ar fi părăsit-o nici o clipă ca să joace biliard. Încerca să-și închipuie cum va fi *ea* și îi atribuia cele mai frumoase calități, dar fără să vrea, cînd își închipuia fața ei, i se ivea în gînd fața Aniei.

Adormi pe scaun lîngă masă și tresări cînd se auzi chemat de Vanin, care se întorsese din inspecția posturilor.

— Maslennikov, dormi ?

— Am ațipit puțin.

— Unde-i Saburov ?

— A plecat.

— E ora șase, spuse Vanin, cu siguranță că s-a tîrît pînă la clădirea lui Koniukov. În altă parte nu-i. Ce om neastîmpărat !

22

Într-adevăr, Saburov se dusese la Koniukov. Acolo puteai ajunge numai noaptea, mergînd de-a bușilea mai tot drumul, cu riscul să te nimerească vreun glonte rătăcit.

La început Saburov și Petea merseră de-a lungul zidului pe jumătate năruit, apoi cotiră. Petea se ghemui, pregătindu-se parcă să sară.

— Ce facem, tovarășe căpitan ? Aici terenul e descoperit.

— Știu, spuse Saburov.

— Ne tîrîm sau facem un salt ?

— Facem un salt, răspunse Saburov.

Săriră de după zid și străbătură în goană cei treizeci de metri care-i despărțeau de zidul următor, după care puteai să te apropii de clădire în oarecare siguranță. Nemții auziră zgomot și traseră cîteva rafale de mitralieră, care păcăniră în spatele lor.

— Cine-i ? întreabă o voce din întuneric

— Ai noștri, spuse Petea, căpitanul.

Mai făcură cîțiva pași în lungul zidului.

— Pe aici, spuse aceeași voce. Dumneavoastră sînteți, tovarășe căpitan ?

— Eu, răspuse Saburov.

— Pe-aici, să nu vă loviți cu capul.

Saburov se aplecă și coborî cîteva trepte. Pe dibuite, cotiră după colț și intrară în subsol.

Aici era o parte din sala cea mare a cazanelor, din care, nu demult, locotenentul Juk

îi scosese pe nemții ascunși acolo. În decurs de două luni, lucrurile se schimbaseră : locul acesta, care înainte era socotit periculos, părea acum, în acest oraș plin de ruine, o încăpere aproape confortabilă. O parte din sala cazanelor se năruise, lovită de o bombă de o jumătate de tonă. Cazanele, care erau la mijloc, explodaseră și acopereau acum podeaua cu foi de tablă răsucite în tot felul de forme ciudate. Însă cealaltă parte, mai mică, era intactă.

În cele două ziduri, care ieșeau în unghi spre nemți, fuseseră scobite un fel de creneluri, în care erau amplasate patru mitraliere. Scara se prăbușise în două locuri, dar rămășițele unei scări de incendiu, adusă cine știe de unde, duceau de-a dreptul spre găurile din plafon. Spărtura făcută în zid de o bombă era baricadată cu resturi de la cazane, iar acolo unde rămînea totuși o trecere, atîrnau patru foi de cort înnădite. Pe aici, ridicînd foaia de cort, Saburov intră în sala cazanelor, în urma însoțitorului său.

Înăuntru era fum. Pe pardoseala de ciment se ridica o sobă de fier improvizată, în care trosneau lemne. Burlanul era scos afară prin zid, însă tabla nu era îmbinată strîns, și pe la coturi se strecura fumul. Un om ședea pe vine lîngă sobă, iar cinci sau șase dormeau îngrămădiți în colț, pe un pat comun înjghebat din două somiere și cîteva scăunașe de piele, luate din automobilele distruse.

Cînd intră Saburov, omul care ședea lîngă foc sări în picioare, îl salută și întrebă :

— Ordonați să-l trezesc pe Koniukov, tovarășe căpitan ?

— Trezește-l, spuse Saburov.

— Tovarășe plutonier, tovarășe plutonier ! începu ostașul să-l înghiontească pe Koniukov.

Koniukov sări din pat și, potrivindu-și centironul din mers, veni fuga la Saburov.

— Permiteți să vă raportez ! răcni el, oprindu-se la doi pași. Garnizoana casei cu numărul șapte de pe strada Tatarskaia este gata de luptă. Bolnavi nu sînt. Răniți — doi. Incidente deosebite n-au fost. Raportează plutonierul Koniukov.

— Bună seara, Koniukov.

— Să trăiți, strigă Koniukov și, dîndu-se înapoi cu un pas, luă iarăși poziția de drepți.

Cu toată disciplina vizibilă din înfățișarea lui, la Koniukov se simțea ceva nou, o atitudine oarecum mai degajată, care apare la oamenii ce sînt demult împresurați, riscîndu-și mereu viața, despărțiți de restul lumii. Koniukov avea, ca de obicei, centironul strîns așa tare, încît nu puteai vîrî pe dedesubt nici două degete, dar boneta și-o purta ștrengărește într-o parte : la brîu, în tocul negru, triunghiular, atîrna un „parabellum“ german, iar în picioare avea cizme nemțești de vară, croite din piele galbenă, cu manșete de blană.

După felul cum întrebase ostașul : „Ordonați să-l trezesc pe Koniukov ?“, neîndrăznind să facă asta fără ordin, după felul cum Koniukov dormea alături de ceilalți, dar ceva mai la o parte, și, în general, după ordinea

severă ce domnea în garnizoană, Saburov înțelese că în aceste zile plutonierul devenise aici o persoană marcantă.

— N-am fost demult la tine, Koniukov. Am venit să văd cum o mai duci.

— Bine, tovarășe căpitan.

— Spune să aducă o bancă lîngă sobă — am cam înghețat — și stai cu mine de vorbă.

— Ordonați să trezesc oamenii? întrebă Koniukov.

— Nu, de ce să-i trezești? Or fi obosiți.

— Da, să trăiți, sînt obosiți.

— Ăștia-s toți oamenii tăi?

— Nu, să trăiți, nu toți. Jumătate sînt în post, jumătate dorm. Și luptăm pe rînd, numai dacă nu-i atac.

— Dar dacă-i atac?

— Dacă-i atac, sînt toți la posturi, conform regulamentului. Antonov! chemă Koniukov.

— Ordonați!

— Pune o bancă lîngă sobă, pentru tovarășul căpitan. Mai repede. Un picior ici, altul colo.

În loc de bancă ostașul aduse două perne de automobil, le puse ceva mai departe de soba încinsă și începu să așeze lemne pe foc.

— Bine. Pe loc repaus, Koniukov, spuse Saburov. Stai jos, urmă el și se așeză lîngă sobă.

Koniukov se așeză și el mai încolo, pe o pernă joasă, de automobil, însă chiar în această poziție reușea să-și păstreze o ținută militărească.

— Va să zică, acum stai singur sub asediu? îl întrebă Saburov.

— Da, să trăiți, răspunse Koniukov. De trei zile. Am rămas în locul comandantului de companie, cînd a fost ucis. Ieri noapte a sosit ordinul să formăm toți laolaltă un pluton și pe mine m-au numit în locul comandantului de pluton.

— Cîți oameni ai în pluton?

— Cincisprezece, spuse Koniukov, dacă mă pun și pe mine.

— Dar cîți au fost?

— Au fost șaptesprezece. Ieri și azi au căzut doi, din cauză de deces. Adică omorîți, lămuri el expresia oficială, care chiar lui i se păruse prea încurcată.

— Cum ți-ai plasat oștirea? întrebă Saburov.

— Permiteți să raportez. Va să zică așa. Ziua stau culcați tot timpul patru oameni cu mitralierele la creneluri. Doi stau în șanțuri pe ambele părți, ca să nu ne înconjoare, ca să supravegheze flancurile. Sînt bine ascunși în pămînt, iar în beci avem un șanț care duce de-a dreptul acolo, astfel încît oamenii să se poată tîrî fără să-și pună capul la bătaie. Vedeți gaura care merge spre el? Doi stau de veghe tot timpul, la etajul întîi, ca să nu se apropie nimeni. Sînt camuflați, desigur mai puțin, dar camuflajul există. Am urcat acolo o turelă de tanc și am acoperit-o cu cărămizi. Ieri a fost ucis Maximiuk. Îl cunoșteați.

— Parcă da.

— Unul roșcat, a fost în grupă la mine. Ei, ieri l-au nimerit. Dar altfel, ne păzește dumnezeu. Totul e cum scrie la carte, tovarășe căpitan. Puteți să vă încredințați și singur.

— Neapărat, spuse Saburov.

— Dar pînă atunci nu vreți să gustați niște cartofi ? Sînt cam degerați, dar parcă-s mai dulci așa.

— De unde ai cartofi ?

— Ieri noapte ne-am strecurat pînă la beciul unde era femeia cu copiii, care-au fost omorîți. Vă amintiți ?

— Îmi amintesc, spuse Saburov.

— M-am strecurat eu însumi pîn-acolo. Cartofii erau împrăștiați din cauza exploziei. Am strîns o jumătate de sac. Dumneavoastră nu mîncați cartofi degerați ?

— De ce nu ? Mănînc, spuse Saburov.

— Facem îndată toată treaba, urmă Koniukov. Antonov, întoarce cartofii. Nu merge să-i prăjești numai pe o parte, trebuie să-i întorci. Stai că-i întorc eu.

Koniukov se ridică și, scoțînd de la cingătoare un cuțit lat, capturat de la inamic, începu să întoarcă pe rînd cartofii în tigaie.

— Ne gospodărim cum putem, tovarășe căpitan. Îmi place ca totul să fie în ordine, ca totul să fie la locul lui. Gustați cartofii, adăugă el, luînd de pe foc tigaia cu cartofi și punînd-o pe podea. Uite, poftiți cuțitul. Furculițe nu-s, nu ținem.

Saburov luă cuțitul și înghiți cîțiva cartofi, care, din pricină că nu mai mîncase demult,

i se părură foarte gustoși, deși îi fripseră buzele.

Koniukov, care-și atîrnase la brîu un bidon nemțesc cu votcă, avea de gînd să-l întrebe pe căpitan dacă vrea să guste, dar disciplina învinse : hotărî că superiorii știu singuri cînd trebuie să bea, și cînd nu.

— Dar tu de ce nu mănînci ? întrebă Saburov.

— Luați dumneavoastră, pe urmă mîncăm și noi.

Saburov mîncă puțin și împinse tigaia spre Koniukov. Acesta luă cuțitul, mîncă repede cîțiva cartofi și, chemînd plantonul, îi porunci :

— Du-te și trezește ostașii. Cina e gata.

Saburov se ridică și spuse :

— Pînă mănîncă oamenii, să mergem sus.

— Am înțeles, tovarășe căpitan. Poftiți pe-aici, și Koniukov îl conduse pe Saburov spre scara de incendiu ; oprindu-se puțin, făcu plantonului cîteva semne energice, care însemnau că, la întoarcerea lui, toți oamenii trebuiau să aibă o ținută demnă și bravă, ca să nu-l facă de rușine.

Se urcară pe scara de incendiu. Înainte, te puteai cățăra pe ea pînă la etajul al cincilea sau la al șaselea, dar acum, pe bucata rămasă, urcară șapte sau opt trepte și ajunseră sub cerul liber, deși de fapt acolo nu era decît etajul întîi, care nu depășea cu mult nivelul solului.

Noaptea era întunecoasă și geroasă.

— Aplecați-vă, tovarășe căpitan, spre parapet, spuse Koniukov în șoaptă. Aici te ating cît ai clipi.

Aplecîndu-se, făcură vreo zece pași și, după un colț de zid, dădură peste prima santinelă. Ostașul stătea culcat după o dărîmătură de-a curmezișul căreia erau așezate două șine de cale ferată, iar deasupra cîțiva saci cu nisip sau ciment. În dreapta și în stînga erau de asemenea saci.

— Sidorov, chemă în șoaptă Koniukov.

— Eu.

— Ai observat ceva ?

— N-am observat nimic.

— Ai înghețat ?

— E ger, răspunse Sidorov. Te pătrunde.

— Rabdă, în curînd vine schimbul. Ai să prăjești cartofi. Azi, tu ții locul bucătarului.

— Numai să ajung la sobă, spuse Sidorov. Acolo am să prăjesc tot ce vrei. E frig.

— Ei, fii cu ochii-n patru, îi porunci Koniukov. Aveți ceva de ordonat, tovarășe căpitan ?

— Nu, spuse Saburov.

Se tîrîră în același fel mai departe, pînă la al doilea observator, care se instalase într-o turelă de tanc, așezată între dărîmăturile zidului : capacul de sus al turelei era acum deschis și observatorul stătea în așa fel, încît nu i se vedea decît capul.

— Turela e foarte rece. E frig în ea, spuse Koniukov. E o grozăvie pesemne să lucrezi iarna în tancuri.

— Da, e frig, încuviință Saburov.

— Noi am pus înăuntru o saltea, urmă Koniukov, am adus și pături, ca să putem sta. Dar o să fie jale la iarnă, în ianuarie sau februarie — dacă va fi ger mare. Cum să stea omul ? Celui care stă de veghe aici trebuie să-i dai măcar o porție dublă de votcă. Koniukov vorbea despre acea turelă de tanc, ca despre un lucru neschimbător, ca și cum era neîndoielnic că santinelele lui vor trebui să stea chiar în acea turelă și în ianuarie, și în februarie. Dar la primăvară, cînd soarele încălzește, o să fie mai ușor, își continuă Koniukov gîndul. Vezi ceva, Gavrilenko ?

— S-a auzit un fîșîit acolo, șopti Gavrilenko. Dar acum e liniște.

— Ai grijă. Aveți vreun ordin de dat, tovarășe căpitan ? întrebă iarăși Koniukov, ca și prima oară, și Saburov îi răspunse la fel :

— Nu, n-am.

Inspectară apoi cele două posturi instalate afară, pe ambele laturi ale clădirii, și se întoarseră în adăpost.

Gesturile energice ale lui Koniukov dăduseră roade : toți oamenii aflați în subsol aveau o înfățișare mai mult sau mai puțin vitejească, deși cam zdrențăroasă (în ultima vreme, această pacoste devenise generală).

Intrînd cu Saburov, Koniukov făcu o mișcare, ca și cum ar fi căutat pe cineva cu privirea, însă în acest moment unul din ostași sări înainte și, oprindu-se în fața lui Saburov, raportă ostășește :

— Tovarășe căpitan, plutonul cinează.

— Mîncați, spuse Saburov. Hrăniți-vă. Va să zică, acum se duc să-i schimbe pe ceilalți ? se adresă el lui Koniukov.

— Da, să trăiți.

Se îndreptară spre saltelele care acum erau libere, se așezară și începură să vorbească despre diferite probleme de serviciu care-l interesau pe Saburov — cîte cartușe are Koniukov și unde le păstrează — în locuri diferite sau toate împreună, cît timp le-ar ajunge proviziile dacă nu s-ar mai putea aduce nimic două sau trei zile, cînd deodată, de sus, răsunară trei împușcături, una după alta.

— La posturi, strigă Koniukov, sărind în picioare. Sidorov, dă alarma ! Tovarășe căpitan, mergeți cu mine sus, sau rămîneți aici ? se adresă el lui Saburov.

— Merg sus, spuse Saburov.

Ajunși sus, se culcară alături de ostașii ieșiți de după parapetul construit din dărîmături și saci de ciment.

Atacul nocturn ținu aproape o oră. Nemții, în grupuri de cîte trei, cinci, zece oameni, încercînd să se apropie de clădire din diferite părți, împroșcau dărîmăturile zidului cu rafale neîntrerupte de automat. Ici-colo vîjîiau gloanțele, trecînd foarte aproape, pe lîngă urechi. Vreo duzină de grenade căzură chiar lîngă zid, ciuruindu-l cu schijele. Dar în cele din urmă, după ce lăsară cîțiva morți, nemții, ca de obicei timizi în atacurile de noapte, se retraseră. Totul se liniști din nou.

Saburov coborî la subsol și-i dădu lui Koniukov cîteva dispoziții pentru viitor. Se crăpa

de ziuă. Hotărît totuși să ajungă la batalion, Saburov ieși împreună cu Petea, însă abia cotiră după zid și porniră de-a bușilea prin locul descoperit, că drept deasupra lor și în față, lovind în pămînt, începură să pîrîie rafale continue de mitraliere, așa încît fură nevoiți să se retragă din nou în spatele zidului.

— Va trebui să rămîneți la mine o zi, tovarășe căpitan, spuse Koniukov, care ieșise să-i conducă. Dacă ne-au observat, acum au să toarne așa pînă la noapte. Stați la mine. Se vede că așa vi-i sortită ziua de azi.

Saburov nu se încăpățînă. Chibzuind bine, își dădu seama și el că avea dreptate Koniukov, și se hotărî să rămînă aici pînă la noapte.

În timpul zilei, inspectă amănunțit încăperea lui Koniukov și ordonă mutarea unei mitraliere la un loc mai potrivit. Restul era în ordine. De cîteva ori, pentru a-i observa pe nemți, se urcă sus, la etajul întîi, pe care Koniukov, glumeț din fire, îl numea „turn". În ziua aceea, nemții fură relativ liniștiți, cel puțin în ce privește clădirea lui Koniukov, și numai către sfîrșitul zilei, pe la ora patru, vreo cincisprezece aruncătoare grele începură să tragă asupra clădirii și mai ales dincolo de ea — acolo unde erau instalate celelalte companii.

Cînd, după aceea, trei grupuri de nemți porniră la atac spre postul de comandă și spre compania întîi de pe flancul drept, avantajele poziției casei lui Koniukov se vădiră limpede. De aici, mai ales de la postul de observație de la etaj, se vedea, dacă nu totul, în orice caz

foarte mult. Cînd nemții, în focul atacului, fără a se mai ascunde în șanțurile de comunicație, năvăleau în spațiul acoperit dinspre batalion, dar descoperit din partea asta, Koniukov, culcat lîngă o mitralieră la postul de observație de sus, trăgea cu înverșunare în ei, iar siluetele dușmanilor strecurați printre ruine cădeau pe zăpadă.

Uitînd obișnuita lui disciplină, Koniukov își întorcea fața înfierbîntată spre Saburov, clipea din ochi și plescăia din limbă, umflîndu-se în pene.

Exact la ora patru (Saburov ținea bine minte ora, fiindcă tocmai atunci se uitase la ceas), nemții, judecînd după zgomote, răzbiră pînă la postul de comandă al batalionului. După un minut de pauză amenințătoare, se auziră în direcția aceea cinci sau șase explozii de grenade, pe urmă încă două, și încă cinci sau șase. În clipa aceea, Saburov simți o strîngere de inimă, pe care se strădui din răsputeri să și-o biruie. Era o neliniște, amestecată cu presimțirea nelămurită a unei nenorociri. Pentru întîia oară de cînd sosise la Stalingrad, se gîndi atunci că nervii îi sînt zdruncinați, iar cînd după noile explozii de grenade această senzație de neliniște îi reveni, începu să se frămînte. Dîndu-l la o parte pe Koniukov, se lipi de mitralieră și, așteptînd cu sînge rece, începu să trimită rafală după rafală spre nemții care se retrăgeau.

În felul acesta, își mai reveni ; totuși îngrijorarea stăruia. Ar fi vrut să fie acum la batalion, deși, judecînd după faptul că exploziile grenadelor încetaseră și nemții se tîrau acum înapoi, atacul fusese probabil respins.

După o jumătate de oră, totul era iarăși liniștit ; doar din cînd în cînd mine răzlețe zburau pe deasupra casei, bufnind undeva în spatele ei.

Pe la ora șase, dînd la o parte foaia de cort și scoțînd capul afară, Saburov observă că începuse să se lase lumina albăstrie a serii.

— E timpul, rosti el.

— Permiteți să raportez, tovarășe căpitan, spuse Koniukov. Aveți răbdare. Mai așteptați zece minute. Cînd se întunecă, atunci plecați.

— Bine, zise Saburov, am să mai aștept zece minute. Da, își reaminti el deodată, decorația care ți-a fost acordată ți-o aduc data viitoare. Am să trimit special la divizie.

— Vă mulțumesc, spuse Koniukov, o să vă fiu foarte recunoscător.

— Ce, te bucură ? întrebă Saburov.

— Păi, cine n-ar fi bucuros ? răspunse Koniukov. Numai un om fără judecată nu s-ar bucura. Am și eu mîndria mea, Alexei Ivanovici, i se adresă el pentru întîia oară lui Saburov în felul acesta, după război, poate ne mai întîlnim undeva. Dumneavoastră o să mă vedeți și-o să spuneți : „Iată-l pe Koniukov". Poate că am să mă însor. Sînt văduv. Nu vreți să fumați, Alexei Ivanovici ? întrebă el, scoțînd o mică tabacheră de tinichea, cu mahoarcă.

I se adresa acum în felul acesta lui Saburov, deoarece pentru prima oară discutau despre ce va fi după război, cînd el va deveni

iarăşi civil şi cînd, dacă îl va întîlni pe Saburov, îi va spune chiar aşa: Alexei Ivanovici.

— Poate că ne dă vreo medalie, ca pentru Şipka [1], spuse Koniukov, după ce-şi aprinseră ţigările. Pentru că am stat aici, ce ziceţi, Alexei Ivanovici?

— Poate.

— „La Şipka e linişte deplină“, urmă Koniukov, trăgînd cu urechea şi încredinţîndu-se că într-adevăr era linişte deplină.

În momentul cînd Saburov auzise în spate, în direcţia batalionului, exploziile îndepărtate ale grenadelor şi cînd fusese cuprins de o presimţire care-i strîngea inima şi pe care o înăbuşise fără s-o poată birui cu totul — avusese loc, prin forţa împrejurărilor, tocmai nenorocirea de care se temea el.

Plictisiţi de cele cîteva atacuri nereuşite date în cursul zilei împotriva ambelor companii, nemţii hotărîră să ia taurul de coarne şi, pe neaşteptate, după un scurt bombardament pregătitor cu aruncătoare, se strecurară printre dărîmături şi, fără să se ascundă, se năpustiră peste bolovani asupra postului de comandă al batalionului. Aceasta fusese clipa de linişte suspectă pe care Saburov o simţise atît de desluşit.

Cînd nemţii începură atacul, la postul de comandă se aflau numai Maslennikov, care

[1] Trecătoare în munţii Balcani, ocupată şi apărată de trupele ruseşti în timpul războiului ruso-turc (1877-1878).

venise de la companie ca să telefoneze comandantului de regiment, doi mitraliori care se aşezaseră la cuibul de mitralieră, deasupra intrării în adăpost, şi trei sau patru oameni de legătură, care şedeau alături, în adăpostul lor. Unuia dintre ei, Ania îi pansa în clipa aceea mîna rănită, tăindu-i mîneca hainei.

Cînd se iviră nemţii, mitraliorii noştri tocmai făcuseră o scurtă pauză — li se strîmbaseră şi li se încurcaseră benzile — şi cîţiva nemţi reuşiră să se apropie; în secunda următoare, mitraliera culcă la pămînt pe ceilalţi atacatori. Cei care trecuseră se culcară după pietre chiar alături de adăpost şi cîteva grenade zburară în tranşee şi în şanţurile de comunicaţie.

În prima secundă, Ania nu înţelese nimic, auzi doar exploziile, şi văzu cum ostaşul de legătură, un lungan care stătea în faţa ei şi căruia îi pansa mîna, se smulge brusc de lîngă ea, trăgînd după el bandajul desfăşurat, şi se prăbuşeşte pe spate, ucis pe loc de o schijă de grenadă.

Ania dădu să se aplece spre el, dar în clipa aceea al doilea ostaş de legătură o îmbrînci brutal, trîntind-o în fundul tranşeei, iar cînd ridică privirea, văzu că ostaşul apucase automatul şi, ridicîndu-se deasupra tranşeei, trăgea.

În cădere Ania se lovi dureros cu faţa de ceva tare — automatul ostaşului ucis. Apucă arma, o puse pe parapetul tranşeei şi, ridicîndu-se, ca şi al doilea ostaş de legătură, începu să tragă, fără să vadă bine încotro.

Văzu apoi cum Maslennikov sare din adăpostul din stînga și, aplecîndu-se ca un băiețandru (nu știa de ce ținuse minte tocmai asta), își smulge de la brîu patru grenade mici și le aruncă, una după alta, în fața lui.

Apoi se auzi din nou țăcănitul mitralierei, cineva strigă ceva într-o limbă necunoscută, din față zbură ceva spre ei, ostașul de legătură se ghemui în șanț, ea făcu la fel, și deasupra se auziră trei sau patru explozii deodată.

Ostașul de legătură se ridică din nou și începu să tragă. Ania apăsă pe trăgaci, dar simți că e-n zadar : trăsese cu primele rafale toate cartușele din disc și acum nu mai rămăsese nici unul. Se aplecă și începu să caute prin tranșee, doar-doar va găsi un disc. Era în adevăr unul, la doi pași de ea, într-un săculeț de pînză, la centironul ostașului ucis. Străbătu în fugă tranșeea și, aplecîndu-se, scoase discul. Uitîndu-se încă o dată în urmă, văzu cum Maslennikov se ridică iar deasupra tranșeei și, strigînd ceva, aruncă încă o grenadă. Minunîndu-se de vitejia lui Maslennikov, porni îndărăt — spre locul unde se afla automatul.

Dar tocmai cînd se aplecă să ridice arma, ceva zbură deasupra capului ei și căzu în șanț. Văzu că între ea și ostașul de legătură, care trăgea cu automatul, se învîrtește în tranșee o grenadă germană — văzuse de mai multe ori asemenea grenade, care erau la fel cu ale noastre, doar că erau prinse de un băț lung de lemn — și se gîndi deodată că seamănă cu un titirez. Ostașul aruncă arma și se trînti în fundul tranșeei.

Ania, negîndindu-se cîtuși de puțin la ea, se temea că această grenadă îl va ucide pe ostaș și, amintindu-și că a citit undeva sau i-a spus cineva că, în asemenea cazuri, trebuie să apuci grenada și s-o arunci înapoi, străbătu în fugă cei trei pași, care o despărțeau de grenadă, și o apucă de mînerul ce se învîrtea. Mînerul era foarte lung și Ania se gîndi, în ultima clipă, că tocmai de aceea va arunca grenada departe de tot.

În clipa aceea grenada explodă în mîna ei și Ania se prăbuși în tranșee, pierzîndu-și cunoștința.

În focul luptei, Maslennikov nu putu observa tot ce se petrecuse. Azvîrlea cu îndîrjire spre nemți grenadele pregătite de mai înainte pe parapetul tranșeei, chiar la intrarea în adăpost. Aruncă, probabil, vreo cincisprezece bucăți, una după alta, pînă cînd, cei de la compania a doua, auzind în sfîrșit vuietul luptei, pricepură că la postul de comandă se petrece ceva și trimiseră spre flancul nemților cîțiva pistolari. Aceștia, găsind o poziție prielnică, uciseră destul de repede și ușor pe cei cîțiva nemți care reușiseră să treacă, silindu-i pe ceilalți să se retragă.

Cînd Maslennikov coborî în tranșee, o văzu pe Ania culcată între cadavrele celor doi ostași de legătură — fiindcă și cel care se aruncase cu fața în jos fusese ucis cînd explodase grenada. Ania zăcea nemișcată, cu obrazul lipit de marginea tranșeei și strîngînd în mîna

întinsă într-o parte un ciot al mînerului de lemn, aşa cum îi rămăsese în timpul exploziei. Maslennikov se aplecă spre Ania, se lăsă pe genunchi şi, scoţînd din buzunar o batistă, şterse sîngele de pe faţa ei. Sîngele curgea dintr-o zgîrietură pe care i-o făcuse pe frunte, sub păr, o schijă măruntă. Maslennikov o strigă de cîteva ori pe nume, dar Ania nu răspundea, deşi respira slab. Bluza îi era sfîşiată în cîteva locuri şi găurită la umăr şi la piept.

Aproape toată grenada făcuse explozie lateral — în partea unde se aruncase cu faţa la pămînt agentul de legătură, şi acesta fusese literalmente sfîrtecat de schije. Ania însă fusese atinsă doar de cîteva schije : una mică o lovise în frunte şi două în piept şi la umăr.

Fulgi mărunţi cădeau în tranşee peste faţa rănitei, pe mantaua ei, pe capul descoperit al lui Maslennikov (acesta, aplecîndu-se asupra Aniei, îşi scosese boneta). El continua să stea în genunchi şi îi repeta mereu numele, cu glasul pierit, cu inima copleşită de o durere fără margini. Stătu aşa poate un minut, poate cinci, apoi neştiind ce să facă, dar supunîndu-se unei porniri instinctive, ridică trupul fetei. Capul îi atîrna moale, îngrozindu-l cu mişcarea lui lipsită de voinţă ; o purtă pe braţe prin tranşee, apoi o urcă pe parapet, făcu cîţiva paşi, coborî în şanţul de comunicaţie şi, ţinînd-o mereu în braţe, intră în adăpost.

O culcă în patul lui, acolo unde dormise, ostenită, noaptea trecută. Abia acum văzu el că pe umărul ei atîrna ca şi înainte geanta sanitară, despre care Vanin o întrebase în

ajun dacă era tot bagajul ei, iar Ania spusese că da.

Maslennikov îi ridică puţin capul, desprinse genta şi o împinse sub pat. Apoi, retrăgîndu-se cu spatele şi continuînd s-o privească, ridică receptorul şi telefonă la regiment şefului de stat-major că are morţi şi răniţi şi că felceriţa însăşi este grav rănită, cerînd, dacă e posibil, să fie trimis un doctor sau un subchirurg. Îi făgăduiră că vor trimite. Agăţă receptorul şi ieşi din adăpost, ca să dea dispoziţii pentru eventualitatea repetării atacului. Însă nemţii tăceau deocamdată.

Maslennikov se întoarse în adăpost, se aşeză pe pat alături de Ania şi, uitîndu-se la ea, observă că din rana de pe frunte îi curgea iarăşi sînge, prelingîndu-i-se pe toată faţa. Scoase din nou batista şi-i şterse sîngele. Rămase aşa multă vreme, aproape fără să se gîndească la nimic : aştepta să vină doctorul sau sanitarul.

Faţa Aniei era foarte palidă şi calmă. Dacă n-ar fi avut acea rană pe frunte şi petele întunecate de pe bluză, s-ar fi putut crede că doarme. Această linişte şi rănile nevăzute îl speriau pe Maslennikov, care văzuse de multe ori răni sîngerînde, răni care desfigurau, dar după care oamenii rămîneau în viaţă, şi ştia că dimpotrivă, o rană imperceptibilă provoacă deseori moartea.

Stătea şi, ca şi cum prin asta ar fi putut s-o ajute, ştergea de pe fruntea Aniei picăturile de sînge ; se gîndea că va veni Saburov şi se întreba ce-o să-i spună. Apoi îşi

aminti de darul pe care-l primise de 7 noiembrie de la Comisariatul apărării și pe care-l avea în valiză : cîteva pachete de ciocolată, prăjituri, lapte condensat și alte lucruri — nu se atinsese de ele, păstrîndu-le pentru nunta lui Saburov cu Ania. Apoi se gîndi iar, chinuitor de mult, ce-o să-i spună lui Saburov. Îl fulgeră un gînd : „Dar poate totul o să treacă, totul o să fie bine". Ascultă încă o dată răsuflarea Aniei. Respira foarte slab, aproape imperceptibil. Maslennikov își dădu seama că ea va muri, poate foarte curînd, înainte de sosirea doctorului. Tăcerea și singurătatea asta din preajma ei erau atît de apăsătoare încît, reamintindu-și de nemți, regretă pentru o clipă că aceștia nu pornesc încă o dată la atac, pentru ca, uitînd totul, el să sară de aici, cu automatul în mînă, și să tragă. Însă, parcă dinadins, nemții erau foarte liniștiți. „De altfel, se gîndi Maslennikov, ei fac totdeauna pe dos." Și trecu pe răbojul socotelilor sale cu nemții faptul enervant că dușmanii nu porneau la atac acum cînd voia el. Dar sîngele țîșnea mereu pe fruntea Aniei, și el ștergea necontenit picăturile proaspete, pînă cînd observă că batista e udă leoarcă. Atunci o aruncă, se vîrî sub pat și, scotocind prin valiză, găsi o batistă curată. Ridicîndu-se, îl văzu pe doctor, care intrase în adăpost.

— Unde sînt răniții ? întrebă doctorul.

— Uite, arătă Maslennikov.

— A, Klimenko, și cu o mișcare care-l surprinse pe Maslennikov, prin calmul profesional pe care-l vădea, doctorul dădu la o parte mîneca deasupra ceasului și apucă mîna Aniei, pipăindu-i pulsul. Pe urmă, desfăcînd centura Aniei și sfîșiindu-i bluza la umăr, îi cercetă rănile. Plaga de la piept îl făcu să se încrunte. Îi pansă rănile la iuțeală și, uitîndu-se la Maslennikov cu ochii lui miopi, îngustați, spuse :

— Trebuie s-o evacuați imediat.

— Cum ? întrebă Maslennikov. Ce are ?

— Asta se poate stabili definitiv numai pe masa de operație, răspunse doctorul și, socotind discuția terminată, strigă afară : Sanitari !

Sanitarii intrară.

— Mai aveți răniți ? îl întrebă pe Maslennikov.

— Nu.

— Dar dumneata ?

— Ce, eu ?

— Și dumneata ești rănit.

— Unde ?

— La cap.

Maslennikov își pipăi capul și cînd își privi mîna văzu că palma era roșie și lipicioasă.

— Ei asta-i un fleac, spuse el, nu din dorința de a face pe grozavul, ci pentru că în adevăr nu simțea nici o durere.

— Hai, hai, îl repezi doctorul și, apropiindu-se, scoase din buzunar o sticluță cu alcool, muie în ea o bucată de vată și-i șterse tîmpla și fruntea.

— Da, adevărat, un fleac, rosti doctorul. La batalionul dumneavoastră aveți un instructor sanitar ?

— Trebuie să fie pe undeva.

— Să te panseze, altfel se infectează.

Între timp sanitarii o ridicaseră pe Ania de pe pat, o așezaseră pe targa de pînză și, așteptîndu-l pe doctor, lăsaseră targa pe podea. Faptul că o puseseră pe podea i se păru lui Maslennikov brutal și jignitor, deși văzuse de zeci de ori pînă acum cum erau așezați răniții pe podea sau chiar pe pămînt. El nu voia ca ea să stea culcată la picioarele lor, pe jos, și de aceea îi spuse doctorului care mai zăbovea :

— Asta-i tot ?

— Da, tot, răspunse doctorul. Haideți.

Cînd sanitarii ridicară targa, o mînă a Aniei căzu atîrnînd fără vlagă. Sanitarul i-o așeză la loc pe targă.

Maslennikov ieși în urma doctorului. Sanitarii trecuseră după cotul tranșeei, astfel încît nu văzu decît spatele ultimului brancardier.

Rămase așa încă vreo cîteva minute, privind împietrit în urma celor plecați, pe cînd, undeva aproape, începură să țăcăne din nou automatele. Se gîndi cu ușurare că nemții au pornit iarăși la atac și că acum poate să nu se mai gîndească la nimic, ci numai să alerge, să dea ordine și să tragă. Cu acest gînd ieși din tranșee și, sărind în cealaltă, se repezi spre cuibul de mitraliere, unde ostașii trăgeau în atacatorii germani.

23

Saburov se întoarse în adăpost de îndată ce se făcu întuneric. Acolo îl găsi numai pe Maslennikov, care ședea la masă și scria raportul. Capul îi era pansat neglijent, cu un bandaj năclăit de sînge într-un loc.

— Ești rănit ? întrebă Saburov.

— Zgîriat, răspunse Maslennikov.

— Dar Vanin, unde-i ?

— S-a dus la regiment, să se prezinte noului comandant.

— A, da, îl avem acum pe Remizov, își aminti Saburov.

— Da, spuse Maslennikov. De aceea s-a dus să i se prezinte.

Repetă acest lucru, trecînd sub tăcere faptul că Vanin profitase de acest prilej, ca să afle unde au trimis-o pe Ania.

Petea își zăngănea gamelele, după foaia de cort. Saburov și Maslennikov se așezară la masă, față în față. N-aveau chef de vorbă — nici unul nu se simțea în stare să vorbească despre ceea ce îl frămînta. Saburov ar fi vrut să-i povestească lui Maslennikov despre presimțirea care-i strînsese inima la orele patru după amiază. Dar se simțea stînjenit și nu voia să vorbească despre asta, iar Maslennikov care știa că Saburov nu aflase că Ania fusese rănită și nici măcar că venise aici, șovăia dacă trebuie să-i spună sau nu și se gîndea ce-ar fi să nu-i spună nimic.

În timp ce ședeau unul în fața celuilalt, neîndrăznind să vorbească, privirile lor se întîlniră în aceeași clipă asupra unui obiect — geanta sanitară a Aniei, vîrîtă sub pat. Se uitară la geantă, pe urmă unul la altul, apoi iar la geantă, și atunci Saburov își aținti privirea asupra lui Maslennikov.

— E a Aniei ? întrebă el. Și după ton, și după expresia feței, Maslennikov înțelese că el știa fără îndoială că geanta era a Aniei.

— Da, spuse el.

— Dar Ania unde-i ?

Văzînd că Maslennikov întîrzie cu răspunsul, Saburov simți că-i îngheață inima și că ceva se frînge în el, lăsîndu-i parcă un gol. Își dădu seama că totul e în legătură directă cu presimțirea pe care o avusese azi și că acum va afla adevărul.

— A fost aici, spuse Maslennikov. A venit ieri, imediat după ce-ați plecat... Au rănit-o azi... și am evacuat-o repetă el cuvîntul rece al doctorului, fără să știe de ce.

— Cînd ?

— La ora patru.

Saburov tăcea, continuînd să se uite la geantă. Nu întrebă în ce loc fusese rănită Ania și nici dacă rana e grea sau ușoară. Cînd Maslennikov rosti „la ora patru", simți că se întîmplase o nenorocire. Nu voia să mai întrebe nimic.

— E grav rănită, dar de schije mici, urmă Maslennikov, socotind că pentru Saburov trebuie să aibă însemnătate faptul că Ania fusese rănită doar de niște schije mici care n-o

desfiguraseră. În piept, la umăr, și uite aici. Însă aici, ca și la mine, nu-i decît o zgîrietură.

Saburov tăcea și privea mai departe geanta.

— Vanin s-a dus la colonel, probabil că va afla ceva, continuă Maslennikov.

— Bine, spuse indiferent Saburov. Bine. Ai controlat posturile ?

— Nu, încă nu le-am controlat.

— Să le controlezi.

— Mă duc chiar acum, se grăbi Maslennikov, închipuindu-și că Saburov vrea să rămînă singur.

— Nu, de ce acum ? întrebă Saburov. Se poate și mai tîrziu, după ce isprăvești raportul.

— Nu, mă duc acum.

— Bine, cum vrei, spuse Saburov.

Maslennikov ieși, iar el continuă să șadă tăcut, simțind limpede că, indiferent ce va spune Vanin cînd va veni, în viața lui se întîmplase o mare nenorocire. După cîteva minute se apropie de patul lui Maslennikov, se așeză și, văzînd pe pătură pete de sînge, se gîndi că probabil acolo o culcaseră pe Ania. Se întinse atunci după geantă, o ridică și o puse pe pat. Făcea totul fără grabă. I se părea că deznodămîntul fatal s-a produs și că acum nu mai avea de ce să se grăbească, avea timp să facă totul pe îndelete. Deschise geanta încet, privi cîteva minute la lucrurile dinăuntru, apoi la fel de încet se apucă să le scoată afară, unul după altul. Geanta era îndesată : găsi în ea o bonetă împăturită cu grijă, o perie de dinți și un săpun, două pro-

soape, o batistă, o oglindă spartă. Într-o despărțitură erau medicamentele: nu se atinse de ele.

Scoase apoi două petlițe noi, verzi, de infirmier, cu cuburi prinse pe ele, pe urmă o cutiuță rotundă de lemn, pe care o deschise și, văzînd înăuntru ace și ață, o închise la loc. Alături era altă cutiuță, tot rotundă, din metal, conținînd ruj de buze. Îl cuprinse mirarea, știind că Ania nu-și vopsea niciodată buzele. Ultimele lucruri pe care le scoase din geantă fură cămășile — două cămăși cazone mari, nu pe măsura ei. Una din ele avea mînecile răsucite și cusute ca și la mantaua pe care o purta în tranșee, cînd el îi sărutase mîinile pline de zgîrieturi. Și se gîndi, pălind, că atunci o văzuse probabil pentru ultima oară și n-o va mai vedea niciodată. Îngropîndu-și fața în toate aceste lucruri împrăștiate pe pat, începu să plîngă, nemaiobservînd nimic în jurul lui.

Cînd, după o jumătate de oră, întorcîndu-se de la Remizov, Vanin intră grăbit în adăpost, Saburov ședea la masă, în poziția obișnuită, cu spatele rezemat de perete și cu picioarele întinse. Fața lui nu trăda nici o urmă de durere sau de suferință. Îl întîmpină pe Vanin cu o privire grea și pătrunzătoare. Era privirea omului care a pierdut ceva, fără de care nu poate trăi, și care totuși e hotărît să trăiască mai departe, privirea omului căruia i s-a scos o parte din viață și nu i s-a pus nimic în loc.

Vanin se apropie de masă și se așeză în fața lui Saburov.

— Ei, ce-i? întrebă Saburov.

Vanin înțelese că el nu se așteaptă la un răspuns îmbucurător.

— Rana-i grea. Aici au pansat-o numai și au trimis-o dincolo.

— Dar Volga a înghețat bine? întrebă Saburov.

— Da, a înghețat. Azi se transportă primii răniți.

— Da, spuse Saburov. Ce să-i faci, și iar tăcu.

Atunci, pe neașteptate, fără voia lui, Vanin începu să-i spună tot ce se spune de obicei în asemenea cazuri. Îi era ciudă pe el, dar nefiind în stare să se stăpînească, spunea ceea ce n-ar fi trebuit de loc să spună — că toate astea sînt fleacuri, că totul se va sfîrși cu bine, că rana, desigur, e gravă, însă nu periculoasă, că nu va trece nici o lună și o vor vedea din nou, da, da (îl bătu pe umăr, încurajator), totul va fi în ordine, iar ei (și lovi cu pumnul în masă) vor face tot aici nunta.

De cîteva ori Saburov păru, judecînd după expresia feței lui, că vrea să-l întrerupă. Dar nu spunea nimic. Asculta și tăcea. Iar cînd Vanin, simțindu-i privirea, încetă brusc să vorbească, înfățișarea lui Saburov nu se schimbă, atît îi era de indiferent dacă-i vorbește sau nu, dacă îl consolează sau nu. Cînd Vanin tăcu, Saburov spuse încă o dată:

— Ei, ce să-i faci...

Pe urmă își scoase cizmele, se întinse pe pat și rămase culcat, fără să scoată un cuvînt, fără să facă o mișcare, și în același timp fără a se preface că doarme. Stătea cu ochii închiși și își amintea în toate amănuntele, fără să se cruțe, această zi în care — cine știe — s-ar fi putut să nu se întîmple nimic, dacă el ar fi fost tot timpul aici și nu la o depărtare de o sută de metri.

În vremea aceasta, doi sanitari o duceau pe Ania cu targa peste Volga. Dincolo de insulă, în mijlocul fluviului, gheața era mai groasă și fusese improvizat chiar un drum de sanie, însă răniții erau duși peste brațul cel mai apropiat de insulă, cale de aproape un kilometru, pe o gheață care nu era încă destul de tare. Volga înghețase abia în ajun. Nemții socoteau că nu se poate trece nimic peste fluviu și deasupra Volgăi domnea o liniște ciudată. De jur împrejur, totul era alb, nemișcat, și zăpada cădea necontenit, scîrțîind ușor sub cizmele sanitarilor.

Trebuiau s-o ducă departe. De cîteva ori, sanitarii așezară cu băgare de seamă targa pe gheață ; după ce rămîneau cîtva timp pe loc, bătînd din palmele înghețate, își puneau iarăși mănușile și porneau cu targa. De pe malul celălalt, încrucișîndu-se cu transportul de răniți, veneau oamenii trimiși din spatele diviziei, ca să marcheze traseul drumului de sanie pentru a doua zi, acolo unde gheața era mai tare. Mergeau tropăind din picioare, pentru a încerca gheața. Unul dintre ei, un ostaș

înalt, mai în vîrstă, trecu foarte aproape de targa pe care era întinsă Ania, și se opri.

— Ce, au rănit-o pe surioara ? îi întrebă el pe sanitari și, întorcîndu-se, merse cîțiva pași pe lîngă targă.

— Da, spuse un sanitar.

— Au rănit-o rău ?

— Rău, răspunse sanitarul. N-ai cumva o țigară ?

— Am, spuse ostașul.

Sanitarii puseră targa jos, iar ostașul, cu degetele atît de înghețate încît nici nu se îndoiau, le dădu cîte un pic de tutun. Oamenii începură să răsucească țigările.

— Dar de ce ați pus-o jos ? Nu îngheață ?

— Nu-i nimic, o ridicăm acuși, dădu răspuns sanitarul. Dar ce, o cunoști ?

— Ea ne-a transportat pe noi cînd apa încă nu înghețase, spuse ostașul. E bună la inimă surioara, dar cam prea tinerică.

— Tinerică, încuviință sanitarul.

Ținîndu-și țigările în palma făcută căuș, și le aprinseră de la țigara ostașului, care o acoperise la fel pe a lui.

— Tare-aveam poftă să fumez, spuse sanitarul, parcă dezvinovățindu-se.

După ce traseră cîteva fumuri, stinseră cu grijă țigările, le băgară în căptușeala bonetelor, și ridicară targa.

— Rău, va să zică ? întrebă din nou ostașul.

— Rău, spuse sanitarul.

— Tinerică, adăugă ostașul și, întorcîndu-se, porni spre malul Stalingradului.

Sanitarii o purtau pe Ania mai departe. Cînd ajunseră aproape de insulă, unde începea drumul de sanie, Ania, din pricina frigului, sau poate din pricina legănării ușoare și ritmice a tărgii, se trezi din amorțeală. Deschise ochii, zări deasupra ei cerul negru, iar într-o parte, cu coada ochiului, văzu că totul era alb, cu desăvîrșire alb. Înțelese numaidecît că Volga înghețase și că e dusă peste apă. Însă după aceea gîndurile începură să se încurce, să se încîlcească și i se păru că nu pe ea o duc, ci că ea duce pe cineva, spunînd ca totdeauna: „Mai încet, drăguțule, imediat, imediat ajungem". În realitate, nu ea vorbea așa, ci sanitarii, care auziră zbîrnîitul unui avion german. „Imediat ajungem", spuneau ei, liniștindu-se unul pe altul, însă ei i se părea că ea însăși rostea aceste cuvinte și se căznea în gînd să ducă targa mai atent, ca să nu-l legene prea tare. Pe urmă, i se păru că pe targă stă culcat Saburov și că ea îi spune „drăguțule", dar că încă nu-l cunoștea și nici el nu știa că ea e Ania. Simți nevoia să-l lămurească și spuse ceva, însă el n-o auzi. Apoi îi mai spuse ceva. Gîndurile i se încurcară de tot și din nou își pierdu cunoștința.

— Auzi-o cum geme, sărăcuța de ea, spuse unul dintre sanitari.

În acest timp, avionul descrise cîteva cercuri deasupra Volgăi, aruncă o rachetă luminoasă și îndată totul deveni alb și sclipitor. Avionul începu să arunce bombe.

Acestea căzură în stînga și în dreapta oamenilor care purtau tărgi. Racheta nu se stinsese și pe gheață se vedeau copci negre uriașe, din care țîșnea apa, năpădind tot mai mult gheața dimprejur. În primul moment, cînd explodă o bombă, sanitarii lăsară targa pe gheață și se trîntiră jos, dar apoi, după ce mai explodară alte cîteva și avionul începu să zbîrnîie, rotindu-se în înalt, se ridicară fără să vorbească, apucară targa și porniră înainte, printre copci, cu pași mari, ca niște oameni grăbiți.

Insula era aproape; în față, cineva striga: „Spre sanie, aici", și dincolo de dîmb, acolo unde începea primul drum de sănii, se auzeau scîrțîitul tălpicelor și nechezatul cailor.

24

Dincolo de Volga, deasupra stepei, se lăsase întunericul de nepătruns al lui noiembrie. De la ora cinci cînd se întuneca, nu puteai să-ți dai seama dacă e seară, miezul nopții, sau ora cinci dimineața, fiindcă noaptea, care dura paisprezece ore, era tot timpul la fel, de nepătruns. La fel urla deasupra stepei vîntul rece, iar zăpada, parcă amintindu-și că n-a mai căzut demult, se așternea cu fulgi rari sau deși; la fel scîrțîiau, fără încetare, pe drumul bătătorit, roțile autocamioanelor și obezile de fier ale șaretelor cu două roți, și la fel se întorceau pe loc, la răspîntii, agenții de circulație militari cu felinarele lor.

Totul era monoton și asemănător, ceas de ceas și zi cu zi, și numai cineva căruia i-ar fi trecut prin cap să stea pe unul din aceste drumuri care duceau la Stalingrad, de la Elton și de la Kamîșin, douăzeci și patru sau patruzeci și opt de ore în șir, ar fi putut înțelege întreaga măreție a acestei monotonii, toată liniștea amenințătoare a ceea ce se petrecea în aceste zile, pe drumurile din apropierea frontului.

În același chip, ca și cu un an în urmă, în noiembrie 1941, cînd coloane nesfîrșite de tunuri, tancuri și infanterie se scurgeau spre Moscova, și parcă la semnul unei baghete magice, se topeau în pădurile de lîngă capitală, în preajma frontului veșnic însîngerat, tot așa și aici, începînd din ultimele zile ale lui octombrie, noapte de noapte, la început pe noroioasele, apoi pe înzăpezitele drumuri din spatele frontului, prin mocirlă, prin viscole năprasnice, pe polei, mărșăluiau trupele, înaintau uriașele mașini cu prelate, giganticele tunuri R.G.K. în huse, tancurile „T—34" scunde și îndesate și tunurile mici antitanc ce se hurducau remorcate de camioane.

Uneori, cîte o rachetă luminoasă, aruncată de un avion german, smulgea din întunericul nopții o pată albă, rotundă, în care vedeai camioane abătîndu-se de pe drum, oameni alergînd și trîntindu-se la pămînt, bombe explodînd zgomotos în noroi și-n zăpadă. Apoi, totul redevenea negru și pe drum mișcarea contenea cîteva minute, pînă cînd erau date la o parte resturile camionului distrus și erau evacuați morții. Și totul începea iarăși să se tîrască și să se rostogolească în aceeași direcție, ca și înainte. O parte din trupe veneau de la Kamîșin și Saratov, trecînd peste Volga în stepele și în văile înguste, împădurite, de la nord de Stalingrad — acolo unde, la o distanță de 20 de km, cu frontul orientat către sud, se aflau trupele care nu-i lăsau pe nemți să treacă pe Volga în sus. O altă parte din tunuri, oameni și tancuri înaintau de la Elton de-a dreptul spre Volga și se ascundeau undeva în meandrele cursului mijlociu, inferior și superior al Ahtubei — coborînd de acolo spre sud.

Și în această uriașă tălăzuire de oameni, de mașini și de armament, în felul cum se mișca totul și în felul cum se oprea, fără a ajunge pînă la Stalingrad, se simțea aceeași voință și același caracter care se manifestaseră cu un an în urmă lîngă Moscova, în toată forța lor minunată, aproape supraomenească.

Cînd, în momentele critice, comandantul armatei și Matveev cereau întăriri de la statul-major al frontului, ei erau refuzați categoric; numai dinspre malul stîng al Volgăi, unde erau concentrate tot mai multe unități de artilerie și regimente de aruncătoare, diviziile care luptau la Stalingrad erau susținute cu un foc îmbelșugat. Numai de două ori, în zilele cele mai grele, statul-major al frontului, cu aprobarea Marelui cartier general, dăduse cîte o divizie. Acestea fuseseră aruncate în luptă la Stalingrad direct din marș și, în decurs de o săptămînă, îndeplinindu-și misiunea, se topiseră, deveniseră numeric ceea ce deveniseră și celelalte divizii care luptau la Stalingrad pe atunci.

În noaptea aceea, cînd Saburov stătea tăcut, cu ochii închiși, în adăpostul lui, iar cei doi sanitari o transportau pe Ania peste Volga, pe gheața încă nu destul de rezistentă, Matveev, membru al Consiliului militar al armatei, făcu pe jos un mare ocol pe Volga și, ajungînd la Proțenko, începu cu acesta o lungă convorbire, cu ușile închise, dacă cele două foi de cort întinse se puteau numi astfel.

Matveev se întorcea de pe malul celălalt, de la statul-major al frontului ; Proțenko era al doilea comandant de divizie pe care-l vizita în noaptea acea. În ajun, Matveev fusese chemat la comandantul frontului ; se dusese acolo cu hotărîrea fermă de a arăta toată gravitatea situației și de a cere încă o dată întăriri. Ducîndu-se acolo, era ferm hotărît să ceară o divizie și să o obțină, fiindcă-i era absolut necesară. Și deși prevedea că va fi refuzat, ca de obicei, socotea totuși că de data asta argumentele lui vor fi mai convingătoare.

Însă totul ieși pe dos. Și comandantul și membrul Consiliului militar al frontului ascultară liniștiți raportul, pe urmă cererea lui și, contrar obiceiului, nu spuseră la început nici da, nici nu. Apoi, după o lungă pauză, se uitară unul la celălalt, iar membrul Consiliului militar al frontului, apropiindu-se cu scaunul de masa pe care era întinsă o hartă a frontului și punînd pe ea amîndouă mîinile, pentru a-i atrage astfel și mai mult atenția lui Matveev, spuse :

— Noi nu vrem să refuzăm, tovarășe Matveev, ceea ce ne cereți, fiindcă cererea dumneavoastră e legitimă, însă vrem foarte mult ca dumneavoastră înșivă să renunțați la cerere. Dar pentru asta e necesar, dacă nu să înțelegeți (fiindcă să înțelegeți totul în întregime poate încă nu-i posibil), măcar să simțiți, cît de cît, ce o să se întîmple în viitor.

Se uită atent la Matveev și pe fața lui slăbită, cu o expresie blajină și deschisă în același timp, apăru zîmbetul omului care știe ceva și e nespus de bucuros din pricina asta.

— Dacă noi v-am spune, tovarășe Matveev, că nu avem o divizie pe care să putem să v-o dăm, sau chiar două divizii, atunci n-am spune adevărul, le avem.

Matveev se gîndi că asta nu-i decît clasica introducere în asemenea cazuri — că trupe sînt, însă trebuiesc păstrate în rezervă, că pe lîngă Stalingrad, cu toată importanța lui, există încă un front, frontul uriaș de la Marea Neagră și pînă la Marea Albă, și că acesta poate fi apărat numai cînd dispui de o rezervă de trupe.

Dar membrul Consiliului militar al frontului nu-i spuse nimic din toate acestea, ci întinzîndu-și pe hartă amîndouă brațele, în așa fel încît Matveev observă, fără să vrea, această mișcare, le opri, unul mai spre sud și unul mai spre nord de Stalingrad — acolo unde pe hartă erau localitățile Serafimovici, Kalaci și alte orașe de pe lîngă Don — după care iar apropie brusc brațele, cu o mișcare hotărîtă.

— Iată, spuse el, și în vocea lui se simțea în acest moment un accent solemn. Iată, repetă el.

Matveev își întipări în minte acest cuvînt și gestul mîinilor împreunate pe hartă, cu atîta limpezime și precizie, încît și le reaminti de mai multe ori după aceea, stînd de vorbă cu alții sau gîndindu-se singur la ele. Și le reaminti cu atît mai mult, atunci cînd toate lucrurile implicate în acest gest se petrecură aievea.

— Dumneavoastră așa credeți? întrebă el emoționat.

— Da, eu așa cred, răspunse membrul Consiliului militar. Asta-i tot ce pot să vă spun deocamdată, adăugă el după o pauză, pentru că dumneavoastră înșivă trebuie să simțiți același lucru și, în zilele grele ce vor mai veni, trebuie să faceți să simtă și oamenii dumneavoastră, nu planurile noastre, desigur, ci faptul că vorbele: „Va fi sărbătoare și pe ulița noastră“ nu se referă la un viitor prea depărtat. Asta e... Iar acum, să ne întoarcem la problema diviziei. Va să zică, dumneavoastră, ca să rezistați, aveți neapărat nevoie de o divizie?

— Nu, noi nu punem chestiunea așa, spuse Matveev.

— Bine. Dar aveți nevoie de ea?

— Nu, n-o mai cerem, răspunse Matveev.

Și cu acest simțămînt, sub impresia căruia, fără să se pună de acord cu comandantul său, refuzase divizia, Matveev se întoarse la statul-major al armatei, stătu de vorbă cu comandantul și apoi se duse la unități. Luase asupră-și o sarcină grea — să viziteze, într-o singură noapte, ambele divizii izolate de

grosul forțelor. Cînd ajunse la Proțenko, era obosit și înghețat după atîta umblet.

Proțenko se bucură foarte mult de vizita lui Matveev. Toată săptămîna din urmă, numai arareori și cu mare greutate putuse să obțină legătura telefonică cu comandantul armatei și acum, raportînd amănunțit lui Matveev depre tot ce se întîmplase în acest timp la divizie, simți pentru întîia oară că o parte din greutate se mutase de pe umerii lui pe umerii superiorului său.

Matveev ascultă atent tot ce spunea Proțenko și-i puse cîteva întrebări care de fapt se reduceau la una singură: cîte zile poate rezista divizia cu forțele pe care le are acum? Proțenko înțelese că nu-i vor mai da nici un om. Apoi Matveev, făcînd cu mîna un gest care voia să însemne că lasă la o parte tot ce vorbiseră pînă acum, întrebă cum înțelegea Proțenko cuvintele lui Stalin — „Va fi sărbătoare și pe ulița noastră“.

La această întrebare neașteptată, Proțenko se uită la fața lui Matveev și deodată surprinse în ochii lui strălucitori și negri acea înviorare și emoție care se nasc în război, la oamenii care știu că în curînd se va întîmpla un lucru foarte bun și foarte important, despre care însă nu pot vorbi altora.

— Eu înțeleg aceste cuvinte așa, răspunse Proțenko, vorbind, din cauza emoției, cu un accent ucrainean mai pronunțat ca de obicei. Socot că, întrucît tovarășul Stalin a spus aceste cuvinte în ziua de 7 Noiembrie, ele

trebuie să se adeverească în curînd. În tot cazul pînă în februarie.

— De ce pînă în februarie? întrebă Matveev.

— Pentru că, dacă ar fi fost să se adeverească după februarie, el le-ar fi rostit în ziua de douăzeci şi trei februarie, iar dacă ar fi fost după luna mai, atunci el le-ar fi rostit la Întîi Mai. Asemenea cuvinte nu se spun înainte de vreme.

Se uită întrebător la Matveev şi înţelese din privirea lui că îi împărtăşeşte părerea.

— Cum rămîne? Am dreptate sau nu? întrebă Proţenko.

— Ai dreptate, după mine, răspunse Matveev. Numai că trebuie să rezişti pînă la sfîrşit.

— Să rezist pînă la sfîrşit? întrebă Proţenko, ca şi cum aceste cuvinte i se păruseră jignitoare. Eu, tovarăşe membru al Consiliului militar, n-am de gînd să ajung să-l văd pe neamţ înfiinţîndu-se aici, unde stăm noi acum. Cred că n-aş mai trăi atunci, pentru că, atîta vreme cît mai sînt în viaţă, aşa ceva n-are să se întîmple.

Matveev se încruntă uşor: vorbele lui Proţenko i se păreau prea pompoase, parcă dinainte pregătite.

— Fie, spuse Proţenko, ghicindu-i gîndurile. N-au decît să vi se pară cuvintele mele prea frumoase, altele însă n-aş putea rosti. Aşa-i. Şi nici unul din comandanţii mei n-ar putea rosti alte cuvinte.

Şi, ghicind gîndul lui Matveev, fără să intre în amănunte, Proţenko trecu din proprie iniţiativă la chestiunile curente, nemaiamintind nici de întăririle pe care le aştepta, nici de cele două baterii de tunuri antitanc pe care, cu o săptămînă mai înainte, hotărîse se le ceară de la statul-major.

Chestiunile curente erau completarea de muniţii (ceea ce Matveev îi promise), zborul unui număr mare de avioane „U-2“ în timpul nopţilor (ceea ce Matveev îi promise de asemenea) şi, în sfîrşit, trimiterea cîtorva comandanţi (ceea ce, cu obişnuita lui promptitudine şi hotărîre, membrul Consiliului militar îi refuză pe loc, categoric).

Matveev era mulţumit că încăpăţînatul şi şiretul Proţenko se arătase de data asta aşa de abil, că înţelesese imediat de ce a venit la el şi nu se încăpăţînase să-i ceară amănunte. De aceea, deşi era timpul să plece înapoi, Matveev acceptă cu plăcere să mai rămînă la Proţenko şi bău două căni mari de ceai tare, aproape negru, ceai despre care Proţenko, lăudăros din fire, pretinse — cine ştie de ce — că ar fi din Ceylon, şi pe deasupra cu floare.

— Ei, dacă-i cu floare, fie şi cu floare, spuse Matveev, bine dispus. Principalul e să fie fierbinte.

Pe urmă, Proţenko îl însoţi pe Matveev vreo două sute de paşi pînă la mal şi întorcîndu-se în adăpost, îi ordonă lui Vostrikov să-i aducă harta. Vostrikov îi aduse o schiţă, făcută de mînă, la statul-major al diviziei.

Schița înfățișa cele cinci cvartale pe care le ocupa divizia în ultimul timp.

— Harta, nu schița, îl repezi Proțenko.

Atunci Vostrikov îi aduse planul general al Stalingradului, pe care se vedea tot orașul, întins de-a lungul uriașului arc al Volgăi, lung de șaizeci și cinci de kilometri, cu suburbiile și cu satele din împrejurimi.

De data asta, Proțenko începu să rîdă.

— Nu, nu harta aceasta. Îmi trebuie harta cea mare. Ai păstrat-o ?

— Care hartă mare ?

— Cea mare, a întregului front.

— A... am păstrat-o.

Vostrikov scotoci mult în valiză, căutînd harta, pe care n-o scosese de foarte multă vreme.

Și Proțenko, tocmai pentru că Vostrikov o căuta așa de mult, se gîndi că, de fapt, în ultimul timp, își legase toate gîndurile de Stalingrad, preocupîndu-se foarte puțin de rest — atît de puțin că, uite, de două luni încheiate nu scosese harta fronturilor.

Cînd Vostrikov desfășură în fața lui, pe masă, harta, care mai păstra semnele vechi, făcute încă în septembrie, Proțenko, netezind-o cu mîinile, se aplecă asupra ei, dus pe gînduri. Începu să caute din ochi orașele, fluviile și vechile poziții însemnate cu creionul și i se păru deodată că ieșise din aceste case, din aceste cvartale, din Stalingrad, și circula în deplină libertate. Și numai atunci, observînd toată imensitatea hărții, simți cu deplină claritate ce reprezintă Stalingradul de vreme ce, cu toate că e doar un punct pe o hartă uriașă — toate orașele, toți oameni care locuiesc în ele, de două luni trăiesc cu gîndul tocmai la acest punct, Stalingradul și, în special, cu gîndul la aceste cinci cvartale și la adăpostul în care stă el, Proțenko. Privi harta cu un interes nou. Amîndouă mîinile i se întinseră fără să vrea pe hartă, cu aceeași mișcare, și întocmai ca brațele membrului din Consiliul militar al frontului, se strînseră undeva spre apus, departe de Stalingrad.

Și se vedea că această mișcare a lui nu era întîmplătoare, ci oglindea o regulă generală, întrucît în război, cele mai mărețe hotărîri și cele mai vaste planuri strategice trebuie să fie în esență înțelese de toți, fiind cît se poate de clare prin simplitatea lor, izvorîtă din logica de fier a împrejurărilor just înțelese.

Cu puțin înainte de revărsatul zorilor, în dorința ca oamenii să se poată întoarce la posturile lor încă pe întuneric, Proțenko își adună toți comandanții de regiment și de batalioane.

În timpul nopții, peste Volga înghețată trecuse în sfîrșit un convoi de sănii cu provizii și votcă și acum, în adăpostul strîmt al lui Proțenko, pe masa mare, acolo unde de obicei stătea harta, erau întinse ziare și așezate cîteva bidoane de votcă și cutii de conserve americane, tăiate cu grijă, în chip de pahare. Pe două tăvi erau îngrămădite felii groase de mezeluri și bucăți de carne conservată încălzită, cu cartofi. În mijloc, se afla o farfurie pe care bucătarul lui Proțenko, în dorința de

a-i uimi pe musafiri, înălțase din unt o construcție complicată, cu fel de fel de bucle și rozete.

Proțenko ședea la locul lui obișnuit, în colț. În adăpost era foarte cald. Contrar obiceiului, generalul nu era în bluză, ci într-un veston curat, scos din valiză ; vestonul era descheiat și pe sub el sclipea albul imaculat al cămășii de mătase. Toată noaptea oamenii încălziseră apă pentru Proțenko, iar cu o oră înainte de sosirea musafirilor, el se spălase aici în adăpost, într-o albioară de zinc, în care se mai spălase și înainte, deși pentru nimic în lume n-ar fi vrut să știe asta altcineva, afară de Vostrikov. Proțenko stătea, moleșit de aburi și bine dispus, simțind prospețimea plăcută a mătasei curate a cămășii.

Întreaga ambianță — adăpostul strîmt, masa lungă și gazda care ședea în capul ei, cu vestonul descheiat, îl făcu pe Remizov să se gîndească, printr-o stranie asociație de idei, la mare și la popota ofițerilor de pe navă. Dînd mîna cu Proțenko, îi spuse :

— La dumneavoastră, tovarășe general, parc-ar fi pe mare.

— De ce, pe mare ?

— Te simți ca în careul ofițerilor.

Oamenii sosiră cu toții aproape în același timp. Remizov, cu punctualitatea militarului bătrîn, se prezentă fix la ora 6, iar ceilalți, cam cu două minute mai devreme sau mai tîrziu. Saburov sosi ultimul, cu o întîrziere de cinci minute : în șanțul de comunicații se

împiedicase, se lovise zdravăn la genunchi și făcuse șchiopătînd restul drumului.

— A, Alexei Ivanovici, spuse Proțenko.

— Scuzați pentru întîrziere, tovarășe general, se dezvinovăți Saburov.

— Nu face nimic, rosti Proțenko. Iată îți turnăm un pahar drept pedeapsă, ca să nu mai întîrzii a doua oară.

— Stai jos, spuse Remizov, făcîndu-i loc pe scaunul lui, uite, îți cedez jumătate din scaunul meu. Și cînd Saburov se așeză, Remizov, ca să-i fie mai comod, îl cuprinse de după umeri cu mîna stîngă și adăugă : Uite așa, stăm la înghesuială, dar în bună rînduială.

— Poftiți, turnați-vă votcă, îi îmbie Proțenko.

După ce-și umplură toți cănile, se făcu o pauză și Proțenko spuse :

— V-am adunat azi nu pentru vreo consfătuire, ci pur și simplu ca să ne întîlnim, să ne privim în ochi. Poate nu vom mai apuca cu toții ceasul cel mare (cuvintele „ceasul cel mare“ răsunară neașteptat de solemn), nu vom mai apuca cu toții ceasul cel mare, repetă el, de aceea vreau ca, adunîndu-ne aici, să ne privim în ochi, să ne încredințăm unul pe altul că fiecare va rezista pînă la capăt și dacă nu fiecare din noi, cel puțin divizia va ajunge să trăiască ceasul cel mare. De aceea, astăzi, să închinăm primul pahar pentru că, spuse el ridicîndu-se, și toți îi urmară exemplul, pentru că în curînd va fi sărbătoare și pe ulița noastră.

Şi în felul cum rosti aceste cuvinte, care în ultimul timp fuseseră deseori repetate de toată lumea, era o solemnitate deosebită.

După primul toast, se făcu tăcere. Toţi înfulecau cu poftă, de cîteva zile stăteau prost cu proviziile şi numai fiindcă erau prea obosiţi nu băgau de seamă că li-era foame. După aceea, cineva rosti o a doua urare, tradiţională în orice divizie care se respectă, şi anume ca ea să devină divizie de gardă. Apoi băură fiecare în parte, ciocnind cu vecinii.

Proţenko glumea mult, era amabil şi, deşi deseori era ispitit să adreseze cîte unui comandant întrebări de serviciu, care-i treceau pe neaşteptate prin minte, totuşi se stăpînea, nevoind să strice atmosfera generală de sărbătoare şi de ospitalitate prietenească.

Saburov şedea alături de Remizov, chiar în faţa lui Proţenko, aşa că putu fără greutate să-l observe toată seara. Îl cunoştea demult şi temeinic, şi privirile lui descopereau la general ceea ce poate nu era aşa de vizibil pentru ceilalţi. Din felul cum vorbea Proţenko şi cum se comporta, toţi simţiră încrederea lui în viitor, în faptul că aici, la Stalingrad, totul se va termina cu bine. Dar pe lîngă aceasta, din privirile lui, din unele gesturi ale sale, din expresia feţei, Saburov înţelegea că generalul nu ştie numai că totul se va isprăvi cu bine, dar îşi dă seama şi cum se va întîmpla aceasta.

De cîteva ori, Saburov remarcase că Proţenko începea cîte o frază, cu aerul unui om care vrea să spună ceva important, însă se

oprea pe la mijloc şi schimba vorba. I se păru că Proţenko doreşte din suflet să spună un lucru pe care-l ştie numai el, şi că se stăpîneşte cu greu.

Înainte de a se despărţi, Proţenko îi cuprinse încă o dată cu privirea pe toţi comandanţii.

Iată-l pe Remizov, se gîndea generalul, pînă la el, regimentul era comandat de Popov, care nu mai este ; pînă la Popov, de Babcenko, şi nici acesta nu mai există. Iată-l pe Annenski, poate-i cam slab pentru postul de comandant de regiment deocamdată, dar în schimb a trecut prin toată şcoala asediului împreună cu regimentul lui şi e în stare să-l comande. Iată-l pe Saburov care stă aici şi nu ştie despre sine însuşi ceea ce ştie el, Proţenko, anume că dacă, doamne fereşte, îl vor omorî sau îl vor răni pe Remizov, pe Annenski sau pe comandatul regimentului 89, Ogurţov, atunci el, Proţenko, dacă va mai fi în viaţă, îl va numi neapărat pe Saburov comandant de regiment. Şi toţi aceşti oameni din jurul lui nu ştiu ce soartă îi aşteaptă în război, ce unitate vor comanda, unde vor lupta, sub zidurile cărui oraş îşi vor găsi moartea, dacă li-i dat să moară.

Şi pentru întîia oară, Proţenko, care în toate aceste luni fusese mereu copleşit de lucruri mari şi mărunte, de griji, comunicate şi rapoarte, de toate treburile zilnice ale războiului, văzîndu-şi comandanţii adunaţi în jurul mesei — oameni obosiţi, îmbătrîniţi de încercări şi necazuri — simţi în acest tablou ceva

emoționant și măreț, ceva care te înfioară și-ți taie răsuflarea, ceva despre care se va scrie după aceea în cărțile de istorie și pentru care ne vor invidia urmașii care nu vor trăi în viața lor asemenea evenimente.

Ar fi vrut să le spună, la despărțire, cuvinte deosebite, înălțătoare, însă, cum se întîmplă adesea, nu le găsi în aceste momente, după cum nu le găsea nici în alte clipe ale vieții sale, chiar în cele mai hotărîtoare și mai frumoase. Se ridică și spuse simplu :

— Așadar, prieteni, e timpul, dimineața începe lupta.

Toți se ridicară. Strînse mîna fiecăruia și ieșiră, unul după altul. Îl reținu numai pe Saburov.

— Stai jos un moment, Alexei Ivanovici, spuse el. Ai să pleci îndată.

Voia să verifice dacă oamenii înțeleseseră ce a vrut el să le spună, și rămînînd în doi, îl întrebă pe Saburov :

— Tu m-ai înțeles, Alexei Ivanovici ? Nu-i așa că m-ai înțeles ?

— V-am înțeles, tovarășe general, răspunse Saburov. Vreau foarte mult să apuc acea clipă.

— Întocmai, spuse Proțenko, și eu vreau foarte mult să trăiesc pînă atunci. Începînd de mîine am să mă aplec mai mult cînd merg prin tranșee — atît de mult țin să trăiesc. Și pe tine te sfătuiesc să faci la fel.

Tăcură cîteva clipe.

— Fumezi ? întrebă Proțenko și-i întinse o țigară.

— Mulțumesc.

Aprinseră țigările.

— Remizov mi-a raportat despre nenorocirea ta, spuse Proțenko. Am trimis azi un om la comandantul trenului de luptă și i-am dat ordin să afle cu ocazia asta la ce spital a fost internată și cum se simte. Ca să nu-i pierzi urma.

— Vă mulțumesc, tovarășe general, rosti Saburov, aproape cu indiferență, deși solicitudinea generalului îl tulburase. Îl chinuia nu atît gîndul dacă o va găsi sau nu pe Ania, fiindcă știa că dacă ea va rămîne în viață, mai devreme ori mai tîrziu, tot are s-o regăsească — cît întrebarea dacă ea mai trăiește. Și față de această întrebare, groaznică și fără răspuns, cele spuse de Proțenko — dacă o va găsi sau nu — aproape că nici nu-l interesau acum pe Saburov. Vă mulțumesc foarte mult, tovarășe general, repetă el și, neținînd seama de regulament, întinse primul mîna. Apoi, uitînd chiar să spună obișnuitul : „Îmi permiteți să plec ?“, se întoarse și ieși repede din adăpost.

25

Deși se spune că jalea și durerea fac să ți se pară mai înceată scurgerea vremii, primele trei zile pe care Saburov le trăi după nenorocirea întîmplată Aniei trecură la fel de fulgerător ca toate zilele la Stalingrad. Mai tîrziu, cînd încercă o dată să-și amintească de

starea lui sufletească din aceste zile, i se păru ba că de jur împrejur nu fusese decît război, ba, dimpotrivă, că în sufletul lui nu fusese decît durerea nenorocirii suferite. În realitate fusese și una și alta, dar durerea îl stăpînise atît de stăruitor și continuu în acele zile, încît tocmai din pricina continuității îl făcuse să uite din cînd în cînd de existența ei.

Saburov se întoarse de la Proțenko la batalion, cu sentimentul că trebuie să săvîrșească în ziua aceasta ceva măreț, ceva de care să-și aducă aminte toată viața. Ceea ce făceau ei acum și ceea ce trebuiau să facă de aici înainte nu era numai eroism. Oamenii care apărau Stalingradul erau stăpîniți de o neînduplecată voință de rezistență, care se întărise în sufletele lor, datorită celor mai diferite cauze — și din pricină că, cu cît mergeau mai departe, cu atît era mai imposibil să se retragă pe undeva, și din pricină că dacă s-ar fi retras ar fi însemnat să piară pe loc, fără nici un rost, în timpul acestei retrageri, și din pricină că apropierea inamicului și permanentul pericol, aproape egal pentru toți, creaseră, dacă nu obișnuința, cel puțin senzația că pericolul acesta este inevitabil, și din pricină că, înghesuiți pe peticul acesta de pămînt, se cunoșteau unul pe altul, cu toate calitățile și defectele, mult mai îndeaproape decît în oricare loc.

Toate aceste împrejurări luate împreună formaseră treptat acea voință îndîrjită, care le adusese numele de „stalingrădeni", nume al cărui sens eroic fusese înțeles în întregime

mult mai devreme de cei din restul țării, decît de ei înșiși, cei din Stalingrad.

În adîncul sufletului, omul nu e în stare niciodată să creadă că lucrurile ar putea să n-aibă un sfîrșit : în conștiința lui, totul trebuie să aibă un sfîrșit, odată și odată. Saburov, la fel cu toți cei ce se aflau atunci la Stalingrad, neștiind și neputînd nici măcar bănui cînd putea să se termine totul, nu-și închipuia că starea aceea ar putea să dureze la nesfîrșit. Și în noaptea aceasta la Proțenko, cînd mai mult simțise decît înțelesese că acum era vorba nu de luni, ci de săptămîni, ori poate chiar de zile, sentimentul posibilității victoriei îi dădu puteri noi.

În zori, după ce le povesti lui Vanin și lui Maslennikov despre masa de la Proțenko, îi lăsă la postul de comandă, iar el se duse pe la companii. Cum în batalion nu erau mulți oameni, hotărî să vorbească cu fiecare dintre ei, să le insufle tuturor acel simțămînt al victoriei apropiate, de care se simțea el însuși atît de pătruns.

Toată ziua avură loc lupte. Prin comportarea lor din această zi, nemții păreau hotărîți să confirme presimțirea lui Saburov. Bombardau și trăgeau la nimereală, atacau foarte des și grăbit, ca și cum s-ar fi temut că nu vor mai izbuti să ia niciodată ceea ce nu ar fi luat în acea zi.

Lui Saburov i se părea că asistă la ultimele zvîrcoliri ale unei fiare grav rănite. Și se bucura nespus, însuflețit de setea de răzbunare a omului care a umblat două luni alături cu

moartea tocmai pentru a vedea ceea ce începea acum.

Totuşi, şi în ziua aceasta şi în cele următoare, totul rămase aparent la fel ca înainte: luptele continuară cu aceeaşi înverşunare, de patru ori nemţii puseră stăpînire pe piaţeta dintre clădirea lui Koniukov şi poziţiile companiei a doua, şi de patru ori fură zvîrliţi înapoi.

Saburov era ca de obicei foarte prevăzător — se culca ori de cîte ori explodau minele, se ascundea după pietre cînd în jurul lui începeau să vîjîie gloanţele trăgătorului de elită duşman şi şedea în adăposturi în timpul bombardamentului. Durerea nu-l făcu să caute moartea. Fusese totdeauna străin de ea, şi rămase şi acum la fel. Voia să trăiască, pentru că, mai presus de orice, aştepta nerăbdător şi convins victoria. Aştepta victoria — într-o formă foarte concretă şi definitivă. Aştepta momentul cînd va putea recuceri de la nemţi această piaţetă, această clădire pe care o cedase cu o săptămînă în urmă, şi ruinele care se mai numeau încă străzi, în virtutea obişnuinţei, şi apoi încă un cvartal şi strada următoare — într-un cuvînt, tot ce se afla în cîmpul vederii sale.

Cînd se făcea bilanţul zilei şi se arăta că au fost ucişi încă doi oameni şi alţi şapte au fost răniţi, că două mitraliere de pe flancul stîng trebuiesc mutate din dărîmăturile gheretei transformatoarelor în subsolul garajului; cînd se discuta dacă e bine ca în locul locotenentului Fedin, care fusese ucis, să fie numit

plutonierul Busleev; cînd se spunea că, din cauza pierderilor trecute în tabelele vechi întocmite de plutonieri, acum batalionul primea de două ori mai multă votcă decît e reglementar şi că nu era de loc rău — „lasă-i să bea, că e frig“; sau cînd se spunea că, în ajun, maistrului ceasornicar Mazin i-a fost zdrobită mîna, încît acum, dacă se oprea ceasul lui Saburov, singurul păstrat în batalion, n-avea cine să-l repare; că e plictisitor să mănînci tot timpul caşa — bine-ar fi fost să se aducă de peste Volga măcar cartofi îngheţaţi; că trebuie propus cutare sau cutare pentru a fi decorat cu medalii, cît timp mai era în viaţă, cît mai era sănătos şi lupta, nu pe urmă, cînd o să fie poate prea tîrziu — într-un cuvînt, cînd se vorbea despre aceleaşi lucruri ca totdeauna, în sufletul lui Saburov nu scădea şi nu dispărea sentimentul apropierii măreţelor evenimente aşteptate.

Îşi amintea el de Ania în aceste zile? Nu, nu-şi amintea, dar ea era mereu în gîndurile lui şi durerea lui nu slăbea, nu se potolea; orice-ar fi făcut, o avea tot timpul prezentă în sufletul lui. Era sincer convins că dacă Ania murise (era aproape sigur de asta), atunci nu va mai exista niciodată în viaţa lui o altă dragoste. Saburov, care înainte nu se gîndise niciodată la felul lui de a fi, începu să se supravegheze. Tocmai pentru că era copleşit de durere, adeseori se observa singur, întrebîndu-se în sinea lui dacă face totul la fel ca înainte, dacă atitudinile lui nu sînt cumva influenţate de durerea pe care o simţea şi dacă

purtarea lui s-a schimbat cu ceva. Şi înfrîngîndu-şi suferinţa, se silea să se poarte întocmai ca totdeauna.

În noaptea celei de a patra zile, primind de la comandamentul regimentului decoraţia pentru Koniukov şi cîteva medalii pentru restul garnizoanei, Saburov se strecură încă o dată în clădirea lui Koniukov şi înmînă acolo decoraţiile. Lucru rar la Stalingrad — toţi cei cărora le fuseseră destinate erau vii şi nevătămaţi. Koniukov îl rugă pe Saburov să-i prindă chiar el decoraţia, fiindcă mîna lui stîngă atîrna ca un vrej — încheietura îi fusese despicată de o schijă de grenadă. Cînd Saburov tăie soldăţeşte cu briceagul o gaură în bluza lui Koniukov şi începu să-i prindă decoraţia la piept, Koniukov, stînd în poziţie de drepţi, spuse :

— Eu cred, tovarăşe căpitan, că dacă e să dezlănţuim un atac împotriva lor, ăl mai nimerit lucru ar fi să pornim direct prin clădirea mea. Ei mă ţin aici în asediu, iar de aici putem tăbărî asupra lor. Cum vi se pare planul meu, tovarăşe căpitan ?

— Aşteaptă, spuse Saburov, va veni şi timpul să atacăm.

— Dar planul e bun, tovarăşe căpitan ? întrebă Koniukov. Ce credeţi dumneavoastră ?

— Bun, bun, răspunse Saburov, spunîndu-şi în gînd că, în caz de atac, planul simplu al lui Koniukov ar putea fi, în adevăr, cel mai bun.

— De-a dreptul prin clădirea mea, repetă Koniukov. Prin surprindere.

Cuvintele „clădirea mea“ le repeta des şi cu plăcere : se vedea că, prin poşta ostăşească, ajunsese la urechile lui zvonul că această clădire se numeşte oficial în comunicate „Casa lui Koniukov“ şi de aceea era foarte mîndru.

— Ne alungă neamţul din casă, spuse Koniukov, cînd Saburov era gata să plece. Iată unde au ajuns : lovesc în gazde, şi începu să rîdă arătînd spre mîna-i rănită. Schijă mică, dar a pătruns prin oase ; degetele nu se mai îndoaie de loc... Dumneavoastră raportaţi superiorilor, tovarăşe căpitan : cînd s-o porni ofensiva, atunci atacul să se dea prin casa mea, repetă încă o dată Koniukov, despărţindu-se de Saburov.

Şi deşi Saburov îl preţuia pe Proţenko şi ştia că în spatele cuvintelor sale stau cuvintele unor superiori şi mai mari, faptul că această încredere în viitoarea ofensivă o avea nu numai Proţenko, ci şi Koniukov, îi întărea şi mai mult convingerea personală că aşa avea să se întîmple.

Spre dimineaţă, cînd Saburov se întoarse de la Koniukov, Vanin era dus la companie, iar Maslennikov şedea la masă, deşi n-avea de lucru şi ar fi putut să se culce şi să doarmă. În ultimele zile, căutase să fie pretutindeni împreună cu Saburov. Cînd îi spusese, noaptea, că vrea să meargă cu el împreună la Koniukov, Saburov refuzase categoric, aşa încît fusese nevoit să rămînă. Acum Maslennikov şedea şi se frămînta, deşi era absolut limpede că nu putea nici să-l apere, nici să-l ferească pe Saburov de schije sau de gloanţe ; dar în

ultimele zile simțise o adevărată nevoie sufletească să fie alături de comandantul lui.

Saburov intră, îl salută pe Maslennikov în tăcere, din cap, apoi își scoase cizmele și bluza și se întinse pe pat, fără să spună nici un cuvînt.

— Vreți să fumați ? întrebă Maslennikov.

— Vreau.

Maslennikov îi întinse tabachera, Saburov își răsuci o țigară și o aprinse. Remarcase și prețuia tăcerea aceasta discretă pe care o păstra Maslennikov — calitate rară în clipele de nenorocire, manifestată numai de prietenii cu adevărat sinceri. Maslennikov nu-l întreba nimic, nu-l consola și totodată, cu prezența lui mută, îi reamintea tot timpul într-un chip mișcător că nu e singur în durerea lui.

Și acum, șezînd alături de Maslennikov, Saburov simți deodată o undă de duioșie față de acest flăcăiandru, și pentru întîia oară în ultimele zile, se gîndi cu plăcere la vremea de după război, cînd se vor întîlni undeva, foarte departe de aici, într-o altfel de casă decît aceasta, cu totul altfel îmbrăcați decît acum, și-și vor reaminti de toate cîte s-au petrecut în acest adăpost, sub cinci rînduri de grinzi, și în aceste tranșee friguroase, acoperite de zăpada măruntă și rece. Da, atunci se vor gîndi cu drag la aceste căni de tablă, la aceste lămpi improvizate din obuze și la toată viața grea a tranșeelor, și chiar la pericolele care atunci vor fi de domeniul trecutului. Se așeză pe pat, își întinse mîna spre Maslennikov și, cuprinzîndu-i puternic umerii, îl trase spre el :

— Mișenka.

— Ce-i ? întrebă Maslennikov.

— Nimic, spuse Saburov. Nimic. Cînd ne vom întîlni cîndva, o să avem ce ne aminti.

— Desigur, spuse Maslennikov după o clipă de tăcere, ne vom aminti, de pildă, că la optsprezece noiembrie ședeam lîngă soba de fier, la Stalingrad, și fumam mahorcă.

— Optsprezece noiembrie ? se miră Saburov. Azi e în optsprezece ?

— Da.

— Curios, uitasem de tot.

— Da ce-i ?

— Dacă azi e optsprezece noiembrie, am împlinit exact treizeci de ani.

— În adevăr, treizeci ? întrebă Maslennikov și dădu să se ferească. I se părea că treizeci de ani e foarte mult.

— Treizeci, Mișenka, treizeci, repetă Saburov.

— Ei, și cum vom cinsti această aniversare ? întrebă Maslennikov.

— Cum ? zise Saburov. Iată cum : să stăm și să tăcem.

Continua să șadă pe pat, legănîndu-se și scoțînd rotocoale de fum. Avea treizeci de ani și iată, ședeau aici, în adăpost, iar el, după tot ce se petrecuse în jurul lui în aceste șaptezeci de zile, apucase totuși să împlinească vîrsta de treizeci de ani, dar Ania nu mai era aici și nu se știe dacă trăia. Rămase multă vreme tăcut. Apoi se culcă și adormi pe loc, strîngînd țigara stinsă în mîna care-i atîrna de pe pat.

Dormi o oră, poate o oră jumătate. Cînd telefonistul îl trezi, era întuneric deplin ; prin conducta de 420 mm, înfiptă pieziș în peretele adăpostului și care servea drept fereastră, nu pătrundea încă lumina zilei. Lipăind cu picioarele goale pe pămînt, Saburov se repezi la telefon.

— Căpitanul Saburov ascultă.

— Vorbește Proțenko. Tu ce faci, dormi ?

— Da, dormeam.

— Ei, atunci scoală-te mai repede, pune-ți cizmele, după voce se vedea că Proțenko e emoționat, ieși afară și ascultă.

— Dar ce e, tovarășe general ?

— Nimic, ai să-mi telefonezi pe urmă. Îmi vei raporta dacă ai auzit sau nu. Scoală-i și pe ai tăi, să asculte și ei.

Saburov se uită la ceas : era ora șase dimineața. Își trase grăbit cizmele și, fără veston, numai în cămașă, se repezi afară.

De la șase pînă la șapte dimineața, la Stalingrad era, de obicei, timpul cel mai liniștit. Uneori, vreme de cincisprezece-douăzeci de minute, nu se auzea nici un foc de tun din nici o parte : doar undeva, departe, răsuna cîte o împușcătură singuratică sau exploda cîte o mină răzleață.

Cînd Saburov ieși în fugă din adăpost, cădeau fulgi mari de zăpadă și la cîțiva pași totul era acoperit cu un văl alb. Se gîndi că trebuie să se întărească paza. Din pricina celor spuse de Proțenko, se aștepta la ceva deosebit. Însă nu se auzea nimic. Era frig, fulgi de zăpadă îi pătrundeau prin gulerul deschis al cămășii. Stătu așa un minut, sau două, pînă cînd desluși un vuiet îndepărtat. Vuietul se auzea neîntrerupt dinspre partea dreaptă, de la nord. La vreo treizeci-patruzeci de kilometri de la locul acela, se trăgea. Dar, judecînd după faptul că zgomotul răzbea totuși pînă aici și, cu toată depărtarea, făcea să se cutremure necontenit pămîntul, simțeai că în locul unde lua naștere acest zgomot, se petrecea acum o grozăvie, de o forță nemaipomenită, că acolo era o tragere infernală de artilerie, cum nu mai văzuse și nu mai auzise nimeni pîn-atunci. Saburov nu mai băga de seamă că e frig și, scuturînd din cînd în cînd cu mîna fulgii de zăpadă, care-i cădeau pe gene, continua să tragă cu urechea.

„Asta să fie ?" se întrebă el și se întoarse spre ostașul care stătea alături.

— Auzi ceva ?

— Cum să nu, tovarășe căpitan. Aud. Bate artileria noastră.

— Dar de ce crezi că-s ai noștri ?

— După zgomot.

— Se aude demult ?

— Da, de vreo oră, spuse ostașul. Și tot nu se domolește.

Saburov se întoarse repede în adăpost și îl înghionti mai întîi pe Maslennikov, apoi pe Vanin, care se întorsese de la companie de curînd și dormea, în cizme și cu mantaua pe el.

— Sculați-vă, sculați-vă, le spuse Saburov cu aceeași emoție în glas, cu care cu cinci minute înainte îi vorbise Proțenko.

— Ce-i ? Ce s-a întîmplat ? întrebă Maslennikov, trăgîndu-și cizmele.

— Ce s-a întîmplat ? făcu Saburov. S-au întîmplat foarte multe. Duceți-vă sus și ascultați.

— Ce să ascultăm ?

— Întîi ascultați și după aceea vorbim.

După ce ieșiră, Saburov ordonă telefonistului să-i dea legătura cu Proțenko.

— Tovarășe general, raportez că am auzit, spuse Saburov.

— A... Toți au auzit. I-am trezit pe toți. A început, dragă, a început. O să mai văd Ucraina mea natală, o să mai mă urc pe dealul Vladimir din Kiev. Înțelegi ?

— Înțeleg, spuse Saburov.

De cînd îl ținea minte Saburov pe Proțenko, acesta nu pomenise aproape niciodată — nici pe frontul de vest, nici lîngă Voronej și nici aici — de Ucraina lui, căreia îi purta o dragoste duioasă, și mai ales de Kiev, și nu-i plăcea cînd, de față cu el, se vorbea despre asta. Era punctul cel mai dureros. Și iată că acum el însuși începuse să vorbească despre Kiev.

— E a patra noapte cînd mă trezesc înainte de revărsatul zorilor, urmă Proțenko. Tot ieșeam și ascultam, poate a început ? Nouă ne place să începem înainte de zori. Iată de ce nu dorm, ci umblu și ascult. Cînd am ieșit azi, începuse deja concertul... S-aude bine, Saburov ?

— Bine, tovarășe general.

— Pînă acum n-am primit comunicarea oficială de la cartierul general al armatei, spuse Proțenko. Nu-i înștiința încă pe oameni, mai așteaptă puțin. De altfel, de ce să-i mai înștiințezi ? Vor auzi singuri și vor înțelege. Însă, în concluzie, tu nu-i înștiința oficial. Să mă sfătuiesc întîi cu comandantul — pe urmă îți comunic.

Proțenko lăsă jos receptorul. Saburov, la fel. El nu știa exact cum și unde se petrec toate acestea, însă simțea că, fără îndoială, evenimentul așteptat începuse. Și, deși începuse abia de o oră, Saburov nu-și mai putea închipui viața fără acest grandios vuiet îndepărtat al bombardamentului de artilerie. Era prezent în conștiința lui, independent de faptul dacă se auzea sau nu în această clipă.

— Oare a început ? se întrebă încă o dată Saburov, aproape speriat și tot el își răspunse, cu hotărîre : Da, da, desigur.

Și deși ședea în adăpost, ca într-o capcană de șoareci, foarte aproape de Volga, unde nemții aveau să străbată opt sute de metri, ca să ajungă pînă la apă, și numai șaizeci pînă la adăpostul lui, totuși, pentru a doua oară în viață, încerca, la fel ca atunci, în decembrie, lîngă Moscova, neasemuita fericire a ofensivei.

— Ei ? Ați auzit ? îi întrebă el cu un aer triumfător pe Vanin și pe Maslennikov, care tocmai intraseră înăuntru.

Vreun sfert de oră stătură nemișcați, schimbînd din cînd în cînd frînturi de fraze, cuprinși de o bucurie fără seamăn.

— Dar s-ar putea oare să nu izbutească ? întrebă Vanin.

— Vezi-ți de treabă, spuse Saburov. Vezi-ți de treabă. Cu o lună mai înainte era posibil, dar acum, cînd tocmai pentru asta am stat noi aici în ultima lună, nu se poate, n-are voie să nu izbutească.

— Ah, cît aș vrea să fiu acum acolo, exclamă Maslennikov. Cît aș vrea să fiu acolo ! repetă el emoționat.

— Unde acolo ? întrebă Saburov.

— Acolo unde se desfășoară ofensiva.

— S-ar putea crede că tu, Mișa, te afli acum undeva la Tașkent.

— Nu, eu vreau să fiu chiar acolo unde atacă.

— Vom trece și noi, cei de-aici, la ofensivă, spuse Saburov.

— Dar cine știe cînd...

— Astăzi.

Fără să vrea, Saburov rostise acest cuvînt pe un ton solemn și foarte răspicat.

— Astăzi ? întrebă Maslennikov.

Aștepta ca Saburov să continue, însă acesta tăcea. I se năzărise acum, deodată, un plan despre care nu voia să se vorbească înainte de vreme.

— Ei, bine, dacă-i așa, spuse Maslennikov și așteptă o clipă, ce-ar fi să bem un păhărel pentru ofensivă ?

— De dimineață ? se miră Saburov.

— Dacă vrei, ne închipuim că acum e seară. Doar nu s-au ivit încă zorile, se amestecă în vorbă Vanin.

— Petea ! strigă Saburov, dar Petea nu răspunse. Petea ! strigă el din nou.

Petea stătea sus, așa cum stătuseră și ei cu cinci minute înainte, și asculta. Auzise cum îl chema Saburov, dar pentru prima oară în viața lui își permise să nu-i răspundă — atît de mult voia să audă deslușit vuietul bombardamentului de artilerie. Saburov fu nevoit să coboare el însuși în șanțul de comunicație.

— Petea ! strigă el din nou.

Ca și cum abia acum l-ar fi auzit, Petea veni în pas alergător.

— Ce, ascultai și tu ? îl întrebă Saburov.

— Ascultam, zîmbi Petea.

— Ei, du-te și adu-ne ceva de băut, spuse Saburov.

După ce-și zdrăngăni vreme de o jumătate de minut cănile și bidoanele, Petea intră în adăpost aducînd o farfurie, trei căni și o cutie de conserve deschisă, cu furculițele înfipte în formă de evantai.

— Toarnă-ți și ție, îi spuse Saburov, contrar obiceiului.

Petea ridică puțin foaia de cort, ieși și reveni îndată cu cana lui ; judecînd după iuțeala cu care se întorsese, cana fusese umplută mai înainte.

Ciocniră și goliră cănile în tăcere, pentru că totul era limpede și nu mai era nevoie de nici un cuvînt : băură pentru ofensivă.

După o jumătate de oră telefonă Proțenko și, cu o voce mai liniștită, dar încă emoționată, spuse că de la statul-major al frontului

sosise confirmarea oficială că, la ora cinci dimineața, trupele noastre, după o puternică pregătire de artilerie, trecuseră la ofensivă la nord de Stalingrad.

— Îi vor izola, îi vor izola! striga plin de bucurie Maslennikov, cînd Saburov, lăsînd receptorul, le împărtăși cele spuse de Proțenko.

— Duceți-vă, rosti Saburov, tu, Vanin, la compania întîi, și tu — la a doua. Spuneți-le oamenilor.

— Dar tu rămîi aici? întrebă Vanin.

— Da. Vreau să vorbesc cu Remizov.

Își ascuți creionul și, scoțînd din mapa cu documente oficiale foaia cu schița dispozitivului din sectorul batalionului și a caselor care se aflau în față, se cufundă în gînduri. Apoi făcu repede pe schiță cîteva însemnări. Da, și ei trebuiau să atace azi. Își dădea limpede seama că evenimentele principale se desfășurau acum departe de ei, la nord și, poate, la sud, iar lor le era sortit să mai stea multă vreme aici. Dar azi, cînd începuse evenimentul acela grandios pe care-l așteptau toți cu atîta nerăbdare, îl cuprinsese dorința de a acționa grabnic. Ceea ce se acumulase în sufletul lui și în al altora trebuia să găsească numaidecît, chiar azi, o ieșire. Îl chemă la telefon pe Remizov.

— Tovarășe colonel?

— Da.

— Tovarășe colonel, permiteți să vin la dumneavoastră? Am un plan pentru o mică operațiune.

— Operațiune? întrebă Remizov și lui Saburov i se păru că-l vede chiar prin telefon cum zîmbește. Laurii ofensivei nu-ți dau pace?

— Nu-mi dau, răspunse Saburov.

— Ce să-i faci? Poate că-i bine așa, spuse Remizov. Numai că nu trebuie să vii la mine, vin eu, personal.

— Cînd veniți?

— Imediat.

Dar Remizov veni abia peste o jumătate de oră. Încotoșmănat în haina de blană și cu căciula pe cap, cu fața îmbujorată de vînt și cu mustățile cărunte, părea întruchiparea blîndului Moș Gerilă. Se dezbrăcă și, așezîndu-se alături de Saburov, începu să soarbă din ceaiul fierbinte adus de Petea.

— O senzație întrucîtva asemănătoare am mai avut-o după o lungă ședere în Galiția, în perioada ofensivei din vara anului 1916. Un simțămînt foarte frumos, mai ales în primele zile. Dar acum e mai puternic.

— Ce-i mai puternic? întrebă Saburov.

— Totul e mai puternic: și ofensiva și simțămîntul.

— Dar dumneavoastră ce credeți, e o ofensivă de mare amploare? întrebă Saburov.

— Sînt convins, spuse Remizov. Ei, ce plan ai dumneata? întrebă el, dînd cana la o parte.

— Planul e simplu — să ocupăm casa asta, dincolo de a lui Koniukov, fosta mea casă.

— Cînd?

— La noapte.

— Cum ?

În puține cuvinte, Saburov desfășură în fața lui Remizov planul despre care-i vorbise noaptea trecută Koniukov, fără să bănuiască măcar că realizarea lui era așa de aproape.

— Principalul e să atacăm nu de acolo de unde se așteaptă ei, ci chiar de la Koniukov, din clădirea împresurată, din partea căreia nemții nu se așteaptă la nimic altceva decît la defensivă.

Remizov își pipăia mustața căruntă.

— Și oamenii ? Ideea e bună. Dar oameni ?

— Mai înainte mă frămînta și pe mine problema aceasta, spuse Saburov. Mi se părea că atacul ar fi posibil numai dacă ni s-ar da oameni. Însă azi, după asta, arătă cu capul spre ușă, dincolo de care se auzea mereu vuietul canonadei, după asta eu cred că...

— O facem și așa ? îl întrerupse Remizov.

— Da, și așa. Și în cele din urmă, Saburov zîmbi, de bucurie dumneavoastră o să-mi dați puțin ajutor, nu-i așa ?

— Îți dau, răspunse Remizov, zîmbind la rîndu-i.

— Și cînd o să-i raportați generalului, credeți c-o să ne dea și el concursul ?

— Fără îndoială că da, spuse Remizov. Încă nu sînt sigur dacă eu o să-ți dau sau nu, dar generalul o să-ți dea.

— Dar și dumneavoastră o să-mi dați...

— Îți dau. Glumesc numai. Și în primul rînd mă dau pe mine. O, doamne, cum m-am mai săturat să stau mereu în apărare ! Știi ce ? Se întoarse spre Saburov, făcînd ochii mici. Trebuie neapărat să luăm casa asta. Cu acest acompaniament de la nord, ar fi chiar o rușine să nu o luăm. O clădire... Ce e o clădire ? Zîmbi și numaidecît după aceea redeveni serios : Totuși casa asta înseamnă mult, aproape totul, Rusia. Se aplecă cu scaun cu tot spre perete și repetă tărăgănat : Rusia... Dumneata nici nu-ți închipui ce simțămînt vom încerca, în zori, după ce vom recuceri casa. Ce-i o casă ? Patru pereți și nici măcar pereți, ci patru dărîmături. Însă inima o să ne spună : iată, după cum am luat această casă, vom lua îndărăt toată Rusia. Înțelegi, Saburov ? Principalul e să începi. Să începi chiar cu o casă, însă să simți, în acest timp, că așa are să fie și mai departe, pînă cînd se va termina totul. Totul. Ia spune, cum vrei dumneata să duci oamenii acolo, la Koniukov ? întrebă el pe un ton grav.

Saburov îi explică în ce fel voia să-și ducă, noaptea, oamenii la Koniukov, îi arătă că drumul trebuie să se facă fără zgomot și că aruncătoarele de mine trebuiau purtate pe brațe ; n-ar strica de loc ca oamenii să împingă și cîteva tunuri.

După o jumătate de oră, terminară calculele pregătitoare și îl chemară la telefon pe Prorenko.

— Tovarăşe general, mă aflu acum la Saburov, spuse Remizov. Am elaborat împreună planul unei operaţiuni ofensive a batalionului său.

Auzind cuvintele „operaţiune ofensivă", Proţenko spuse repede :

— Da, da, prezentaţi-vă imediat la mine — şi dumneata şi Saburov. Imediat.

Ieşind din şanţul de comunicaţie, porniră spre Proţenko. Începuse să se lumineze, însă vălul alb al viscolului acoperea, ca şi înainte, zarea, din toate părţile. Vuietul îndepărtat al canonadei nu slăbea ci, dimpotrivă, o dată cu ivirea zorilor, părea că se aude şi mai tare.

Proţenko era bine dispus. Se plimba prin adăpost cu mîinile la spate. Era îmbrăcat în acelaşi veston de paradă, cu care îi primise de curînd pe comandanţi, însă azi era cam rece în adăpost şi generalul, nesuportînd frigul, îşi aruncase pe umeri, peste veston, pufoaica veche, vătuită.

— Frig. Frig. Cu aceste cuvinte îi întîmpină pe Saburov şi pe Remizov. Vostrikov, nemernicul, nu se îngrijeşte să fie lemne. Soba abia mai fîsîie, adăugă el, atingînd cu mîna soba de tuci, călduţă. Vostrikov !

— Ordonaţi, tovarăşe general.

— Cînd o să avem lemne ?

— Peste o oră.

— Bagă de seamă. E foarte frig, repetă Proţenko. Ei, ce fel de operaţiune ofensivă plă-

nuiţi dumneavoastră ? În glasul lui se simţea nerăbdarea. Raportează, colonele.

— Cu aprobarea dumneavoastră, spuse Remizov, să vi-l prezinte căpitanul Saburov. Planul este al lui.

Pentru a doua oară în această dimineaţă, Saburov explică pe scurt planul privitor la ocuparea clădirii.

— Şi crezi că vei reuşi în cursul nopţii să concentrezi oamenii în casa lui Koniukov, ca să ataci înainte de zori ? întrebă Proţenko.

— Voi avea timp, răspunse Saburov.

— Cîţi oameni de-ai tăi pot fi luaţi pentru treaba asta ?

— Treizeci, spuse Saburov.

— Dar dumneata, cîţi oameni poţi să-i dai ?

— Încă douăzeci, răspunse Remizov, după ce se gîndi puţin.

— Adică, ai să ai timp să duci acolo şi să pregăteşti cincizeci de oameni ? îl întrebă Proţenko pe Saburov.

— Da. Voi avea timp.

— Dar dacă eu îţi dau încă treizeci, şi vor fi în total optzeci, atunci vei avea timp ?

— Atunci, cu atît mai mult, tovarăşe general, spuse Saburov bucuros.

— Bine, rosti Proţenko. Începem cu asta ofensiva noastră. Dar bagă de seamă, se adresă el lui Saburov, nu-ţi dau voie să pierzi

fără rost oameni. Că vom lua casa, nu mă îndoiesc. Totuși, în Stalingrad, deocamdată noi sîntem cei asediați, nu nemții, oricît de bună ar fi situația la nord. Pricepi ?

— Pricep, spuse Saburov.

— Tovarășe general, i se adresă Remizov.

— Da.

— Permiteți, vreau să iau nemijlocit parte la operațiune.

— Nemijlocit ? îl îngînă Proțenko, mijindu-și șiret ochii. Asta ce înseamnă : să stai la postul de comandă al lui Saburov ? Ce să-i faci ; așa și trebuie. Dumneata ești doar comandantul regimentului. Sau poate vrei să te vîri și în casa lui Koniukov ? La asta te gîndești ? Spune drept, te vîri acolo ?

Remizov tăcea.

— Te vîri ?

— Da, tovarășe general.

— Bine, se aprobă. Dar la cealaltă casă nu-ți permit să te duci. Acolo să meargă Saburov singur. S-a înțeles ?

— Da, tovarășe general, spuse Remizov.

— El acolo — dumneata în casa lui Koniukov, iar eu poate am să vin personal la postul de comandă. Uite, așa am hotărît. Și acum plecați. Dau ordin imediat să vă adune treizeci de oameni. Numai s-aveți grijă de ei. Nu uitați că sînt ultimii pe care vi-i dau.

— Permiteți să plec ? întrebă Saburov.

— Da. Raportați-mi prin telefon cum merg pregătirile. Raportați amănunțit. Mă interesează foarte mult, adăugă el pe neașteptate, pe un ton cît se poate de simplu. Da, încă ceva. Spuneți-le ostașilor și comandanților, din partea generalului : cine pătrunde primul în casă — primește un ordin, cine e următorul — medalie, cine va lua prizonieri — tot medalie. Așa să le comunicați. Koniukov, zici tu, a făcut prima propunere ? se adresă Proțenko lui Saburov.

— Koniukov.

— Lui Koniukov — medalie. I-am dat, de curînd, un ordin, nu ?

— Da, răspunse Saburov.

— Foarte bine. Acum — medalie. Să o poarte sănătos. Așa să-i spui : îi dau medalia. Gata. Puteți pleca.

26

Pregătirile pentru atacul de noapte ținură toată ziua. Totul se făcea repede, fără piedici și cu o uimitoare sîrguință. Părea că o aprigă sete de acțiune îi cuprinsese pe toți în divizie, începînd cu Saburov, și terminînd cu Proțenko. Peste două ceasuri, șeful statului-major al diviziei îi telefonă lui Saburov și-i spuse că cei treizeci de oameni din rezerva diviziei erau adunați. Artileriștii din diferite sectoare dădură trei tunuri pentru ca, noaptea, după ocu-

parea casei, să le instaleze imediat acolo. În colțul adăpostului, Petea se ocupa de pistoalele automate — al lui, al lui Saburov și al lui Maslennikov, curățindu-le și ungîndu-le cu atîta grijă, ca și cum de asta ar fi depins soarta operațiunii. Scosese chiar, dintr-un ungher, sacul de pînză rupt, în care-și ținea Saburov grenadele, și-l cîrpise cu grijă. Secretul foarte strict pe care-l cer regulamentele militare în timpul pregătirii unei operațiuni de data asta nu era păstrat în batalion. Dimpotrivă, fiecare știa că, la noapte, se pregătește ocuparea casei, și toți erau bucuroși, deși mulți dintre ei își puteau pierde viața tocmai în noaptea asta, în această operațiune ofensivă.

Și canonada îndepărtată, neîntreruptă, care dovedea că ofensiva continuă, și neașteptata idee de a recuceri casa, după o lungă ședere pe loc — toate acestea îi făceau să nu se gîndească la moarte, sau, mai curînd, să se gîndească la ea, mai puțin ca de obicei.

Spre seară Remizov sosi la batalion și le spuse că oamenii lui și ai lui Proțenko sînt gata și așteaptă. Tuspatru — Vanin, Maslennikov, Saburov și Remizov mîncară în fugă, nu prea mult, fiindcă Petea, ocupat cu curățirea pistoalelor-automate, se cam lăsase pe tînjeală de data aceasta. Apoi își împărțiră rolurile. Vanin trebuia să rămînă la batalion. Abia acum se întorsese de la companie. Pe poziții, toată ziua continuaseră tragerile obișnuite, iar nemții în două rînduri trecuseră

chiar la mici atacuri. Într-un cuvînt, toate se petreceau ca și cum acolo, în nord, n-ar fi fost acea neasemuită canonadă, care răsturnase totul în mintea oamenilor. Acum, Vanin urma să stea de veghe la batalion toată noaptea, pentru că trebuia totuși să rămînă cineva aici. Acceptă fără împotrivire, deși Saburov ghici după fața lui că-i nemulțumit și se stăpînește cu greu. În schimb, Maslennikov era într-o dispoziție minunată. El urma să meargă, împreună cu Saburov și cu Remizov, în casa lui Koniukov.

De îndată ce se lăsă întunericul, Saburov, Maslennikov și primul grup de ostași trecură cu bine în casa lui Koniukov.

— Tovarășe căpitan, îmi dați voie să vă întreb ? cu aceste cuvinte îl întîmpină Koniukov pe Saburov.

— Spune.

— Cu ajutorul acestei canonade, adică, ai noștri îi încercuiesc pe nemți ?

— Se pare că da, răspunse Saburov.

— Așa i-am lămurit și eu, spuse Koniukov. Oamenii mă tot întrebau : „Tovarășe locotenent (ei mă numesc tot timpul locotenent, fiindcă sînt comandant de garnizoană), tovarășe locotenent, asta înseamnă că atacă ai noștri ?“. Iar eu le-am spus : „De bună seamă că atacă“.

— Fără îndoială, Koniukov. Fără îndoială că atacă, adeveri Saburov. Și noi atacăm azi.

Apoi îi comunică lui Koniukov că Proțenko îl decorase cu o medalie și Koniukov, luînd poziție de drepți, rosti :

— Să trăiți !

Oamenii lui Koniukov, împreună cu ostașii nou-sosiți, degajau încet, trecîndu-și din mînă în mînă cărămizile, locurile de trecere prin care trebuiau să se tîrască afară din clădire grupurile de asalt. Treptat, aduceau prin șanțul de comunicație trotil și grenade ; apoi aduseră cîteva arme antitanc și două aruncătoare de mine ale batalionului.

Cînd Saburov, lăsîndu-l pe Maslennikov să conducă pregătirile, se întoarse la postul de comandă, găsi acolo un locotenent tinerel, comandant de baterie, care-i raportă că cele trei tunuri ale lui sosiseră. Locotenentul ceru lămuriri cum să le împingă mai departe.

— Unde se poate, să fie împinse, îi răspunse Saburov, dar pe-alocuri trebuie să le purtați pe brațe.

— Le purtăm pe brațe, spuse locotenentul, cu acea bunăvoință deosebită, de care se molipsiseră toți în acea zi. Am putea să le ducem pe brațe tot drumul.

— Nu, nu e nevoie tot drumul, zise Saburov. Dar să nu faceți zgomot, să știți că, chiar dacă nemții nu vă taie capul pentru asta, vi-l tai eu.

— Nu facem zgomot, tovarășe căpitan, spuse locotenentul.

Saburov i-l dădu ca însoțitor pe Petea, care mai fusese de trei ori la Koniukov.

Era miezul nopții cînd Saburov, după ce îi adună în clădire pe oamenii săi și ai lui Remizov, luă în primire ultimul grup — cei treizeci de oameni ai lui Proțenko — și, împărțindu-i pe echipe, începu să-i strecoare la clădirea lui Koniukov. În sfîrșit, porni într-acolo el însuși, împreună cu Remizov.

În subsol, sub lespezile de ciment, ostașii amenajaseră un fel de fumoar și, așezați pe vine, ca găinile pe un par, fumau cu rîndul. Cînd nu le ajungea tutunul, trăgeau cîte trei sau patru pe rînd din aceeași țigară. Saburov scoase punga din buzunar și turnă în palmele ostașilor tot tutunul lui mărunt, fărîmat. El n-avea chef să fumeze. Nu simțea nici un fel de emoție, dar tot timpul se chinuia să-și amintească dacă nu cumva uitase ceva și dacă făcuse tot ce trebuie.

Oamenii de la transmisiuni traseră de la casa lui Koniukov pînă la postul de comandă al lui Saburov firul telefonic, pe care în timpul zilei nemții ar fi putut să-l observe și să-l rupă, dar care, în timpul nopții, putea să-și îndeplinească misiunea. Prin acest fir, Saburov intră în legătură cu Proțenko.

— De unde vorbești ? întrebă Proțenko.

— Din casa lui Koniukov.

— Bravo, exclamă Proțenko. Tocmai voiam să spun să tragă firul telefonic. Ei, cum stați ?

— Facem ultimile pregătiri, tovarășe general.

— Bine. După o jumătate de oră puteți începe?

— Putem, spuse Saburov.

— Adică, la zero treizeci. Bine.

Totuși începură nu la 0,30, ci cu patruzeci și cinci de minute mai tîrziu — la unu și un sfert. Tunurile antitanc nu puteau să fie trase prin spărtura din zid, așa încît fură nevoiți să strice zidul, scoțînd cărămidă cu cărămidă.

În sfîrșit, cînd toți cei cincizeci de oameni, care trebuiau să atace primii, fură împărțiți în patru grupe de asalt; cînd pionierii cu pachete de trotil și cu grenade și pistolarii care-i însoțeau fură gata de atac; cînd țevile tunurilor fură scoase prin spărturi în direcția ieșiturilor din zid ce se vedeau, în față, acolo unde erau plasate mitralierele nemțești — la ora unu și un sfert se rosti în șoaptă ordinul de începere a atacului.

Aruncătoarele scoaseră un bubuit atît de asurzitor, încît ecoul, sărind ca o minge de la un zid la altul, se rostogoli de-a lungul ruinelor. Tunurile fură puse în bătaie directă și două grupuri de asalt, conduse de Saburov și de Maslennikov, porniră înainte. Nemții se așteptau la un atac de oriunde, numai nu din această clădire asediată și, după părerea lor, complet blocată. Trăgeau cu înverșunare, însă în mod dezordonat și se vedea că-și pierduseră cumpătul.

Cu toate acțiunile nocturne, această bătălie se vădi plină de surprize: împușcături de la mică distanță, explozii de grenade aruncate drept sub picioare și alte asemenea împrejurări care fac ca, în lupta de noapte, principalul să nu fie numărul oamenilor, ci hotărîrea și tăria nervilor celor care luptă.

De cîteva ori Saburov aruncă grenade, trase în cineva de aproape cu automatul și de cîteva ori, în întuneric, se împiedică de pietre și căzu. În sfîrșit, trecînd în fugă peste toate dărîmăturile încăperilor din subsolul clădirii, ieși în partea ei vestică și, gîfîind de oboseală, porunci unuia dintre ostașii care-l însoțeau să transmită ordinul de a se aduce mai repede tunurile.

Tot ce se petrecea era atît de neașteptat pentru nemți, încît mulți dintre ei fură omorîți, iar alții, nevoiți să fugă din casă, înainte de a fi înțeles ce se întîmplă. Însă surprinzătoarea veste că rușii au recucerit clădirea îi revoltă probabil în așa măsură pe comandanții germani cei mai apropiați, încît, nemaiținînd seama de nimic, adunară pe loc toți oamenii pe care-i aveau la îndemînă și, contrar obiceiului, îi trimiseră la contraatac, fără să mai aștepte zorile. Primul contraatac fu respins. Peste o jumătate de oră, aruncînd o ploaie de mine asupra clădirii, nemții porniră a doua oară la atac. În sinea lui, Saburov îi mulțumi încă o dată lui Proțenko că-i dăduse mai mulți oameni. În clădire nu rămăsese nici un zid întreg — peste tot numai dărîmături,

găuri și spărturi, prin care puteau să pătrundă nemții — și în afară de asta, trebuiau să se apere pe un întuneric de nepătruns.

În toiul celui de al doilea contraatac nemțesc, Maslennikov se tîrî lîngă Saburov și-l întrebă dacă are grenade.

— Am, răspunse Saburov, desfăcînd de la cingătoare și întinzîndu-i o grenadă. Ce, le-ai terminat pe toate ?

— Le-am aruncat, recunoscu Maslennikov, cu glas vinovat.

— Dă-le ordin să aducă aici aruncătoarele de mine, măcar două. Acum nu trebuie, dar spre dimineață să fie aici. Aici, Mișa, ne instalăm postul de comandă și nu mai plecăm nicăieri. Ai înțeles ?

— Am înțeles, răspunse Maslennikov.

— Hai, du-te și spune-le servanților de la aruncătoare.

— Imediat, zise Maslennikov.

Era încă stăpînit de febra luptei și nu voia să plece.

— Alexei Ivanovici, spuse el încet.

— Ce vrei ? întrebă Saburov, lăsînd jos automatul.

— Alexei Ivanovici, acolo ofensiva se desfășoară cu succes ? Cum credeți ?

— Cu succes, spuse Saburov și se lipi iarăși de automat : i se păru că se mișcă cineva în fața lui.

— Îi încercuiesc ? întrebă Maslennikov, dar nu mai avu cînd să primească răspunsul.

Prin spărtura din stînga săriră pe neașteptate cîțiva nemți care găsiseră în zidul clădirii o deschizătură lipsită de apărare. Saburov trase o rafală lungă descărcînd tot discul automatului. Pipăi cu mîna la cingătoare locul unde trebuia să fie grenada, însă nu mai era — tocmai i-o dăduse lui Maslennikov. Nemții erau foarte aproape. Maslennikov aruncă grenada peste umărul lui Saburov, dar, nu se știe de ce, nu explodă. Atunci Saburov apucă automatul de țeavă și, cu toată puterea, lovi cu patul lui într-o mogîldeață neagră, care se strecura pe lîngă el. Lovi cu atîta putere, că nu se mai putu ține pe picioare și, izbind cu automatul în ceva care trosni, se prăbuși cu fața înainte. Poate că tocmai aceasta îi fu salvarea căci în clipa aceea zbură deasupra o rafală lungă de gloanțe trasoare, trase dintr-un automat.

Maslennikov, trăgînd cu revolverul de cîteva ori, prin întuneric, văzu cum un neamț ridicase arma asupra lui Saburov, care era întins pe jos. Aruncînd revolverul descărcat, Maslennikov sări asupra neamțului, se încleștă cu mîinile de gîtul lui și se rostogoli cu el pe pardoseala de piatră. Se rostogoleau amîndoi, căutînd să-și prindă mîinile unul altuia.

Mîna stîngă a lui Maslennikov nimeri între două pietre : auzi cum îi pîrîie și nu mai putu s-o miște. Cu cealaltă mînă, continua să strîngă neamțul de beregată și se rostogolea,

cînd deasupra, cînd dedesubtul lui. Ultimul lucru pe care-l simți fu ceva tare și rece, care-i apăsa pieptul. Neamțul reuși să-și scoată de la brîu „parabellum“-ul, îl lipi cu mîna liberă de trupul lui Maslennikov și apăsă pe trăgaci de cîteva ori la rînd.

Venindu-și în fire după cădere, Saburov sări în picioare și văzu ghemul negru, care se rostogolea la picioarele lui. Apoi răsunară împușcăturile, ghemul se desfăcu, și un trup necunoscut, mătăhălos, începu să se ridice pe vine. Neavînd nimic la îndemînă, Saburov își smulse de la brîu discul pistolului mitralieră cu învelitoare cu tot și, apucîndu-l cu amîndouă mîinile, izbi cu el în capul neamțului o dată, de două ori, de trei ori, cu toată puterea de care era în stare.

Pistolarii veniți în grabă din subsolul vecin se și culcaseră după ieșitura zidului și trăgeau. Contraatacul era respins.

— Mișa, strigă Saburov, Mișa !

Maslennikov tăcea.

Lăsîndu-se la pămînt, dînd la o parte cadavrul neamțului, dibuind cu mîinile, Saburov se întinse pînă la Maslennikov, îi pipăi petlițele, decorația Stelei Roșii de pe bluză, pe urmă îi atinse fața și-l strigă iar : „Mișa“. Maslennikov tăcea. Saburov îl pipăi încă o dată. În partea stîngă, lîngă inimă, bluza năclăită se lipea de degete. Saburov încercă să-l ridice. Îl fulgeră un gînd nebunesc : să-l ridice ca să poată sta în picioare, și atunci fără îndoială

că va trăi. Însă trupul lui Maslennikov atîrna fără vlagă pe brațele lui. Atunci Saburov îl ridică în brațe așa cum, cu patru zile în urmă, Maslennikov o ridicase pe Ania, și porni trecînd peste pietre.

— Tunurile au fost aduse ? întrebă el, auzind vocea locotenentului de artilerie, care dădea ordine.

— Da.

— Unde le-ați pus ? mai întrebă Saburov, parcă uitînd că-l purta în brațe pe Maslennikov.

— Unul aici drept în față, iar două pe flancuri.

— Bine, spuse Saburov.

Ajungînd în subsol, unde mai rămăsese o bucată din tavanul de beton și se putea aprinde un chibrit, lăsă pe podea trupul lui Maslennikov și se așeză alături de el.

— Mișa, strigă el încă o dată și, aprinzînd chibritul, îl acoperi imediat cu mîna.

În lumina slabă, văzuse o clipă fața palidă a lui Maslennikov, cu părul cîrlionțat dat pe spate, din care o șuviță udă i se lipise pe frunte. Saburov o îndreptă.

Deși trecuseră numai cîteva minute de la ultima lor convorbire, această tăcere îl făcea pe Saburov să creadă că trecuse o veșnicie de-atunci. Tresări și începu să plîngă amar, pentru a doua oară în aceste cinci zile.

Peste o oră, cînd luă sfîrșit ultimul contraatac german de noapte și era clar că nemții hotărîseră să amîne următoarele atacuri pînă

la ziuă, Saburov îl chemă pe comandantul plutonului de pionieri, care luase parte la asaltul clădirii, şi-i ordonă să sape un mormînt pentru Maslennikov.

— Aici ? întrebă mirat pionierul, care ştia că de regulă trupurile comandanţilor ucişi erau scoase din zona de luptă şi duse undeva, în spatele frontului.

— Da, spuse Saburov.

— Poate că ar fi mai bine pe teritoriul nostru ?

— Nu, aici, stărui Saburov. Acum acesta e tot teritoriul nostru. Execută ordinul !

Pionierii scormoniră îndelung pămîntul, încercînd să găsească lîngă fundament o bucată de pămînt mai puţin îngheţată, însă pămîntul nu ceda nici lopeţilor, nici tîrnăcoapelor.

— Nepricepuţi mai sînteţi ! se burzului Saburov morocănos. Am să vă arăt eu unde să săpaţi mormîntul.

Îi conduse chiar în centrul clădirii, deasupra căreia, ca nişte cruci negre, mai atîrnau resturi de acoperiş.

— Iată, aici, spuse el, lovind zgomotos cu cizma în pardoseala de beton. Faceţi o gaură, puneţi trotil, aruncaţi în aer pardoseala şi înmormîntaţi-l.

Vocea lui era neobişnuit de aspră. Pionierii făcură repede o gaură, puseră cîteva kilograme de trotil şi, ascunzîndu-se după zidurile din apropiere, îi dădură foc.

Răsună o explozie scurtă, care se deosebea prea puţin ca sunet de zecile de explozii ale

minelor care se spărgeau în jur. În podeaua spartă, se căscase o groapă adîncă, de un metru şi ceva. Din ea fură scoase resturile de cărămizi şi beton şi acolo fu coborît corpul lui Maslennikov. Saburov sări în groapă şi se opri lîngă Maslennikov. Îi scoase mantaua, trăgînd cu greu din mîneci braţele înţepenite, şi-i acoperi corpul cu ea, în aşa fel, încît să i se vadă numai faţa. Începuse să se crape de ziuă şi, cînd Saburov se aplecă, văzu bine faţa lui Maslennikov. Îşi puse în buzunar actele din bluza lui şi-i scoase decoraţia.

— Cine are arme ? întrebă el ieşind din groapă.

— Toţi.

— Hai, o salvă în sus şi pe urmă astupaţi mormîntul. La comanda mea. Unu, doi ! îşi încărcă automatul şi, la semnul lui, traseră toţi deodată. Salva scurtă răsună sec şi înăbuşit în aerul rece.

— Acum astupaţi, spuse Saburov, întorcîndu-şi capul ca să nu vadă cum bucăţile de ciment şi de pietre se vor rostogoli şi vor lovi trupul omului pe care, cu o oră în urmă, nici n-ar fi putut să şi-l închipuie mort. Nu se întoarse, dar simţi cum în spatele lui cad în mormînt bucăţi reci de piatră, cum se îngrămădesc tot mai sus, cum sunetul devine din ce în ce mai stins, pe măsură ce se înmulţesc pietrele. Şi iată că acum lopăţica pionierului nivelează groapa, făcînd-o una cu pardoseala.

Saburov se lăsă pe vine, scoase din buzunar carneţelul, şi rupînd o foiţă, mîzgăli pe ea

cîteva rînduri : „Maslennikov a fost ucis, scrise el. Eu rămîn aici. Dacă sînteți de acord, găsesc că ar fi bine ca Vanin, cu întreg postul de comandă, să se mute mai aproape de mine, în casa lui Koniukov. Saburov."

Chemă agentul de legătură și îi ordonă să ducă acest răvaș lui Remizov.

— Și acum, la luptă, spuse Saburov, cu vocea morocănoasă de mai înainte, înecată de plîns. La luptă, repetă el, fără să se adreseze cuiva anume. Comandantul companiei e aici ?

— Aici.

— Haidem. Acolo, în aripa din dreapta, cred că trebuie să săpăm amplasamente de mitraliere sub temelie. Mitralierele tale sînt la etajul întîi ?

— Da.

— O să ți le distrugă. Trebuie să le sapi adăposturi sub fundament.

Făcură cîțiva pași pe pardoseala de ciment. Saburov se opri deodată.

— Așteaptă.

Era un moment de liniște cînd nu trăgeau nici ei, nici nemții. Printre dărîmături, sufla vîntul înghețat dinspre apus și, aduse de vînt, se auzeau limpede frînturile canonadei îndepărtate.

Pe malul Ahtubei mijlocii, la cincisprezece kilometri de Stalingrad, acolo unde nu se auzea canonada și abia începeau să ajungă primele zvonuri despre ofensivă, dis-de-dimineață, într-o casă țărănească ce servea drept sală de operație, era întinsă pe o targă Ania. Îi

făcuseră o intervenție, însă nu-i scoseseră schija, care pătrunsese foarte adînc. Ultimele zile își pierduse de nenumărate ori cunoștința, iar acum stătea nemișcată, palidă, fără o picătură de sînge în obraz. Oamenii pregătiseră totul și-l așteptau pe chirurgul-șef, care consimțise să facă o a doua operație ; în ea își puseseră toată nădejdea medicii care vorbeau acum între ei.

— Cum credeți, Alexandr Petrovici, scapă cu viață ? întrebă o doctoriță tînără pe un chirurg mai în vîrstă, cu tichia albă trasă peste ochi.

— În mod normal nu, dar el poate s-o scape, spuse chirurgul și, răsucindu-și o țigară, adăugă : Dacă inima rezistă, poate că scapă.

Ușa se deschise și din camera vecină, aducînd cu el o undă de vînt rece, intră cu pași repezi un om mărunțel și spătos, întinzîndu-și înainte mîinile cu degetele butucănoase și roșii, spălate probabil cu spirt. În colțul gurii, pe sub mustățile roșcate și stufoase, ușor încărunțite, îi atîrna o țigară.

— Pe masă, spuse el, uitîndu-se în partea unde era Ania întinsă pe targă. Aprindeți-mi țigara.

Cineva se apropie cu un chibrit, iar el, întinzînd țigara, o aprinse, fără să-și miște mîinile.

— Se spune, zise el, apropiindu-se de masa de operație, că trupele noastre au trecut la ofensivă generală, au luat Kalaciul și-i încer-

cuiesc pe nemți dincolo de Stalingrad. Asta-i tot, tot, și făcu un gest hotărît cu mîinile. Amănunte pe urmă, după operație. Luați-mi țigara. Aprindeți lumina.

Era a doua zi a ofensivei generale. La cotul Donului, între Volga și Don, în întunericul compact al nopții de noiembrie, zăngănindu-și fierul, se tîrau unitățile mecanizate, scufundîndu-se în zăpadă, se mișcau încet mașini, explodau și se sfărîmau poduri. Ardeau satele și exploziile bombardamentelor de artilerie se amestecau la orizont cu vîlvătaia incendiilor. Pe drumuri, pe cîmpii, zăceau cadavre, ca niște pete negre înțepenite în timpul nopții.

Afundîndu-se în zăpadă, trăgîndu-și căciulile cu clape peste urechi, ferindu-se cu mîinile de suflarea vîntului, infanteriștii mărșăluiau prin stepa înzăpezită. Peste troiene, purtau tunurile pe brațe, dintr-un loc într-altul, dărîmau hambare și înjghebau, din scînduri și din grinzi, podețe șubrede peste rîpe.

În această noapte de iarnă, două fronturi, ca două mîini întinse pe hartă, se mișcau, apropiindu-se tot mai mult unul de celălalt, gata să se unească în stepa Donului, departe, în spatele Stalingradului.

Pe această întindere, cuprinsă de ele într-o îmbrățișare cruntă, se mai aflau sute de mii de soldați germani, corpuri de armată și divizii cu statele lor majore, cu generali, cu disciplină, cu tunuri, tancuri, terenuri de aterizare și avioane, sute de mii de oameni, care, pe bună dreptate, se mai socoteau o forță, dar care, în același timp, nu erau altceva decît cadavrele de mîine.

Iar pentru ziare, în noaptea asta, se mai culegeau în linotipuri, ca de obicei, comunicatele laconice ale Biroului de Informații, și oamenii, ascultînd înainte de a se culca ultimele știri la radio, se mai îngrijorau încă pentru Stalingrad, neștiind încă nimic despre începutul victoriei militare care se făurea prin luptă, în ceasurile acelea, pentru Rusia.

1943—1944

SFÎRȘIT

Lector: NATALIA STĂNESCU
Tehnoredactor: VICTOR MAŞEK

*

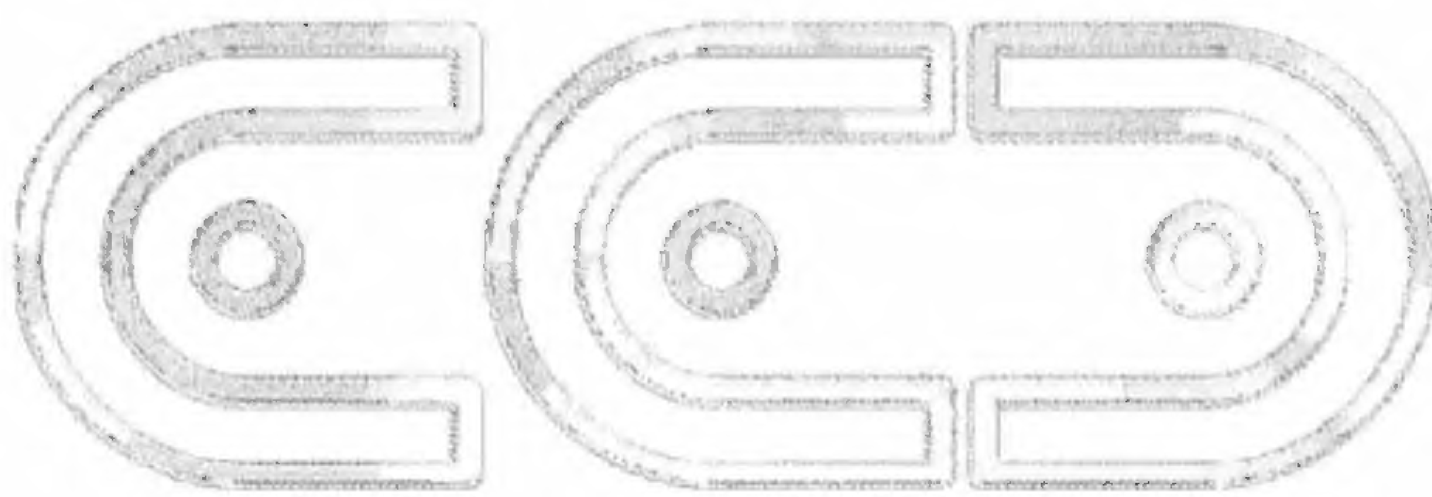
Apărut 1972. Tiraj 9 960. Coli tipar 14

*

Întreprinderea poligrafică „13 DECEMBRIE 1918"

Scanare și prelucrare digitală

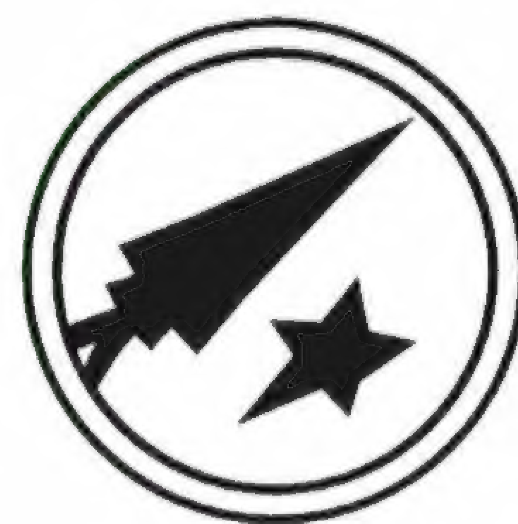

de

Anonim

și

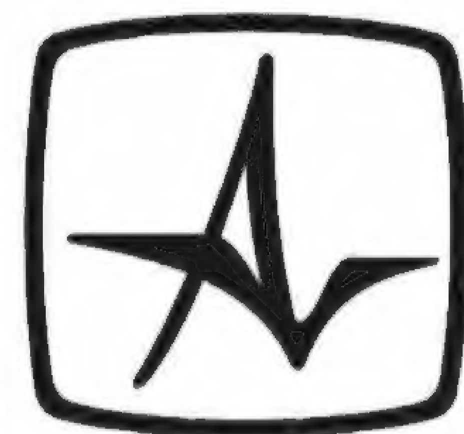
CAT Graur

Antwerpen

2023

